

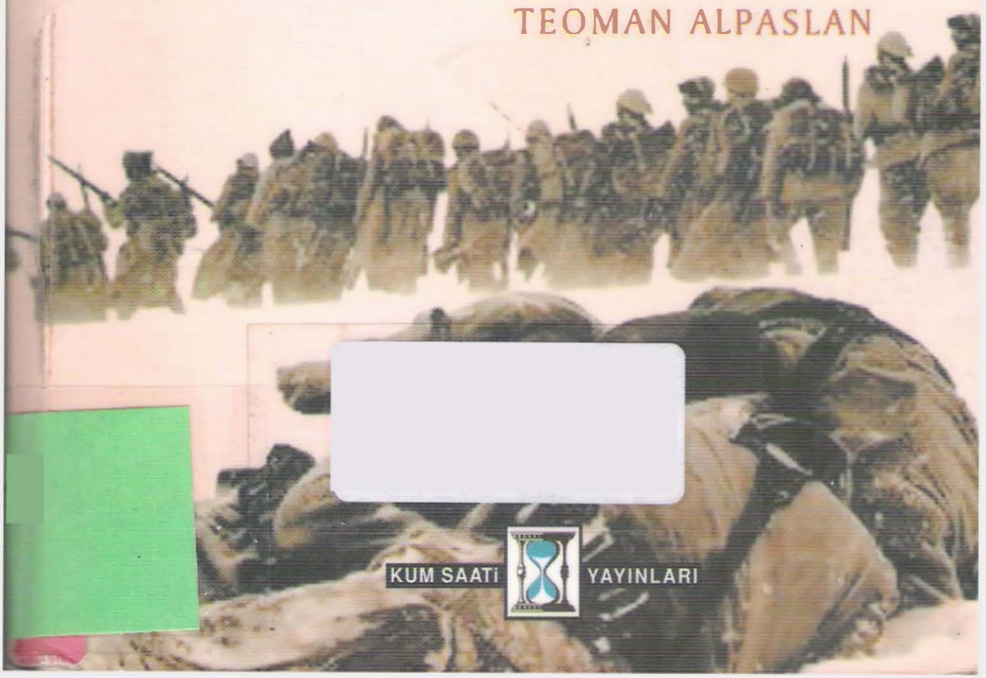
Bugün bile Sarıkamış'tan alınacak dersler vardır. Sarıkamış bir destandır. Onların hepsi bir kahramandı.
Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ

SARIKAMIŞ

Bir Destandır..!

"Bu Destan'ın Bilinmeyen Öyküsü"

TEOMAN ALPASLAN

KUM SAATİ YAYINLARI

SARIKAMIŞ

Bir Destandır

"Bu Destan'ın Bilinmeyen Öyküsü ve Sonrası"

Teoman ALPASLAN

SARIKAMIŞ
Teoman ALPASLAN
İstanbul, 2008

© Kum saati Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

1. Baskı, 2008

Editör
İlhan Bahar
Kapak
Mustafa Saldamlı
Mizampaj
Emir tali
Kapak Baskı
Umut Matbaacılık
İç Baskı
Çalış Ofset
Davutpaşa Cad. Yılanlıayazma Sk. No: 8 Topkapı / İstanbul
0 212 482 11 04

Kapak resmi : Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ özel arşivi.
Yazar iletişim : teoalpaslan@hotmail.com

© / Kum saati Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

KUM SAATİ YAYIN DAĞITIM LTD. ŞTİ.

Sümer Mahallesi 18. Sokak No:4 Zeytinburnu/İstanbul
Tel: 0212 416 39 13 - 0212 416 39 14
Fax: 0212 415 56 95

E-mail: ilhanbahar61@mynet.com

- İÇİNDEKİLER -

Amacımız; 15

Kurtuluş İçin İttifak Arayışları 21

Rusya Ve Osmanlı Rus Savaşları 25

Navarin Baskını Ve Sarıkamış'ın İşgali 28

Rusya'dan Yardım İsteniyor 31

Kırım Savaşları 31

İttihat Ve Terakki Cemiyeti Ve II. Meşrutiyet 36

(Birlik Ve İlerleme Partisi Ve Anayasa'nın İlanı) 46

Halaskar Zabitan Ve Babıali Baskını Ve İttihat Ve Terakki İktidarı: 23-Ocak-1913 46

Sarıkamış'ta Esaret Başlıyor 51

Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması: 3 Mart 1878 60

Berlin Antlaşması (13-7-1878) 60

Balkan Savaşları 67

Müstemleke Valisi Atanıyor 69

Anadolu'da Çıkar Bölgeleri 72

Savaşın Siyasi Ve Ekonomik Nedenleri 74

Savaşın Milliyetçilik Nedenleri 77

Ve Savaş Başlıyor 79
Yavuz Ve Midilli Olayı: 11 Ağustos 1914 80
Ayastefanos Rus Abidesi 85
Almanların Savaş Planı 87
Almanlar İle İttifak: 2 Ağustos 1914 89
Taahhütname Alınıyor 90
Rusya'ya Karşı Savaş Hazırlıkları 93
Odesa Ve Sivastopol Bombalanıyor: 29 Ekim 1914 96
Ruslar Planı Biliyor, Ancak Karşılık Vermiyor 99
İstanbul Sarsılıyor 101
Rusya Savaş İlan Ediyor: 1 Kasım 1914 103
Savaş İlan Ediliyor:11 Kasım 1914 105
Cihat İlan Ediliyor: 14 Kasım 1914 106
Sarıkamış Savaş Planlaması 109
Sarıkamış Saldırı Planı 111
Tatbikatlar Ve Savaşa Hazırlık 114
Köprüköy Savaşı: 11 Kasım 1914 116
3.Ordu'ya Bağlı Aşiret Alayları 119
Sarıkamış'ta Rus Yapılanması 121
Savaş Coğrafyası 128
Savaşa Doğru 133
Enver Paşa Cephede 135
İkmal Gemileri Batırılıyor 138
Yokluklar Hükümeti 139
Ordu Komuta Kademesi 142
3. Ordu Mevcudu 146
Toplam Kayıp Hesaplaması- 1.Yol 150
Toplam Kayıp Hesaplaması- 2.Yol 150

Toplam Kayıp Hesaplaması- 3.Yol 151
Son Sözü Önce Söylemek 154
Ve Harekat Başlıyor: 22-12-1914 156
Harekatın Birinci Günü: 22-12-1914 156
A-9.Kolordunun 22 Aralık 1914 Harekatı 156
B- 10.Kolordunun 22 Aralık 1914 Harekatı 158
C- 11.Kolordunun 22 Aralık 1914 Harekatı 159
Harekatın İkinci Günü: 23-12-1914 161
A-9.Kolordunun 23 Aralık 1914 Harekatı 161
B-10.Kolordunun 23 Aralık 1914 Harekatı 161
C-11.Kolordunun 23 Aralık 1914 Harekatı 164
Harekatın Üçüncü Günü: 24-12-1914 165
A-9.Kolordunun 24 Aralık 1914 Harekatı 165
B-10.Kolordunun 24 Aralık 1914 Harekatı 166
Gece Yapılan Süngü Saldırısı 167
Savaş Planı Rusların Eline Geçiyor 168
C-11.Kolordunun 24 Aralık 1914 Harekatı 169
Harekatın Dördüncü Günü: 25-12-1914 170
A-9.Kolordunun 25 Aralık 1914 Harekatı 170
Taarruzun Durdurulması... 173
B-10.Kolordunun 25 Aralık 1914 Harekatı 174
C-11.Kolordunun 25 Aralık 1914 Harekatı 175
Harekatın Beşinci Günü: 26-12-1914 176
A-9.Kolordunun 26 Aralık 1914 Harekatı 176
B-10.Kolordunun 26 Aralık 1914 Harekatı 179
Allahüekber Yürüyüşü Başlıyor:Gece Saat:03.00 182
C-11.Kolordunun 26 Aralık 1914 Harekatı 184
Harekatın Altıncı Günü: 27-12-1914 185

A-9.Kolordunun 27 Aralık 1914 Harekatı 185
B-10.Kolordunun 27 Aralık 1914 Harekatı 187
C-11.Kolordunun 27 Aralık 1914 Harekatı 189
Harekatın Yedinci Günü: 28-12-1914 190
A-9.Kolordunun 28 Aralık 1914 Harekatı 190
B-10.Kolordunun 28 Aralık 1914 Harekatı 190
C-11.Kolordunun 28 Aralık 1914 Harekatı 194
Harekatın Sekizinci Günü: 29-12-1914 195
A-9.Kolordunun 29 Aralık 1914 Harekatı 195
B-10.Kolordunun 29 Aralık 1914 Harekatı 196
C-11.Kolordunun 29 Aralık 1914 Harekatı 199
Umutların Tükenmeye Başladığı Gün 199
Harekatın Dokuzuncu Günü: 30-12-1914 199
Harekatın Onuncu Günü: 31-12-1914 202
Harekatın Onbirinci Günü: 1-1-1915 204
Ve Yenilgi Kabul Ediliyor 206
Harekatın Onikinci Günü: 2-1-1915 206
Enver Paşa Kaçırılıyor 207
Ek-1.Sarıkamış Şehitlikleri Ve Özet Şehit Sayısı Tabloları..213
Ek-2: Osmanlı Devleti'ni Yıkan Emperyal Baskı: 221
Ek-3: Osmanlı Devleti Ekonomisini Çökerten Ve Parasızlıktan I.Dünya Savaşına Almanların Yanında Mecburen Girilmesine Sebep Olan Kapitülasyonlar 221
Ek-4: Batıda Egemen Olan Türk Düşmanlığı'nın Kökeni.231
Ek-5: I. Dünya Savaşından Sonra, 12 Adanın Yunanistan'a Verilmesi Ve Türkiye'nin (Milli Şef'in) Kayıtsız Kalması 235
Ek-6: Kafkas Cephesi'nde Aşiret Alayları Bölgesinde Ve Çevresinde Yaşayan Aşiretler Ve Milis Birlikleri 239
Ek-7: Sarıkamış Kuşatma Harekatı'nın Olduğu Bölgedeki İlçelere Bağlı Köylerin Eski-Yeni Köy Adları 243

A: Erzurum İli Horasan İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi 245

B: Erzurum İli Köprüçay İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi 248

C: Erzurum İli Narman İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi 250

D: Erzurum İli Oltu İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi.252

E: Erzurum İli Olur İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi.254

F: Erzurum İli Pasinler İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi.256

G: Erzurum İli Şenkaya İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi 259

H: Erzurum İli Tortum İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi 261

İ: Kars İli Sarıkamış İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi .264

K: Kars İli Selim İlçesi Eski Ve Yeni Köy Adları Listesi 266

İŞTE TÜRK

"Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit etmediği bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine sahne oldu. Bu sahne en az yedi bin senelik Türk beşiğidir. [1]

Beşik; tabiatın rüzgarlarıyla sallandı. Beşiğin içindeki çocuk tabiatın yağmurlarıyla yıkandı. O çocuk tabiatın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvela korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı.

Onları tabiatın babası tanıdı. Onların oğlu oldu.

Bir gün o tabiat çocuğu tabiat oldu; şimşek, yıldırım, güneş oldu. Türk oldu. Türk budur; yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan bir güneştir..."

Mustafa Kemal Atatürk

---

[1] Afyon Kocatepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ekrem Memiş, "Anadolu Türklerin ikinci yurdu değildir. Anadolu Türklerin anayurdudur. Anadolu'da bundan 8 bin yıl önce de Türk devletinin varlığı belgelerle kendini gösteriyor. Bu yanlış öğrencilere öğretiliyor. Anadolu'ya Malazgirt Zaferi'yle girildiği yanlışını düzeltmeye çalışıyorum. Elimizdeki metinler M.Ö.2 bin 200'lere ait bir olayı anlatıyor. Akat Kralı Mezopotamya'dan gelmiş. Fırat nehrini geçmiş ve Anadolu'ya geçmiş. Anadolu'da o zaman küçük küçük şehir devletleri var. Bu küçük şehir devletlerinden on yedisi Hatti Kralı Pampa'nın önderliğinde bir araya gelmişler ve Akat Kralı'na karşı vatanlarını korumak için mücadele etmişler. Bu 17 kraldan biri de çivi yazılı metnin 15. satırında geçen Türki Kralı İlşu-Nail'di. Burada geçen Türki kelimesinin Türk olduğuna şüphe yok. 2 bin yıl da buradan koyduğumuzda 4 bin 250 yıl önce Anadolu'da Türk kavmi olduğu gerçeği karşımıza çıkıyor. Türk tarihini Hunlarla başlatıyoruz. Hunlar Orta Asya'da büyük bir devlet kurmuşlar ama ilk değiller. Yetkililerin bu serzenişe kulak vermesi gerek. Çocuklarımıza yanlış bilgiler veriyoruz. Biz buralara sonradan gelmedik. Hep vardık. Bu toprakların o tarihlerden bu yana bizim olduğu gerçeğini görmezlikten gelemeyiz. Ders müfredatlarına bunlar işlenmeli" şeklinde Mustafa Kemal'in senelerce önce söylediği "Anadolu'nun yedi bin senelik Türk yurdu" olduğu görüşünü delille desteklemiştir.

"Geleceğimizi emanet edeceğimiz çocuklarımıza özellikle 1912 ile 1938 arasındaki tarihimizi çok iyi öğretmemiz gerekir. Aksi halde Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedenlerini anlayabilmeleri, Cumhuriyeti özümsemeleri, sahiplenip geleceğe taşıyabilmeleri mümkün değil."

Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ
Sarıkamış Dayanışma Gurubu Başkanı

Sarıkamış Cephesi'nde şehit düşen büyük dedem Giresun merkez Çandır Çalış (Orta) Köyü'nden Çolakoğullarından Hasan oğlu 1870 doğumlu Ahmet ile birlikte büyük amcalarım 1893 doğumlu Hacı Ali ve 1896 doğumlu Hüseyin (Alpaslan) ve tüm Sarıkamış şehit, gazi ve mücahitlerinin aziz ve kutsal anılarına...

Unutulan Sarıkamış kahramanlarını bıkmaz ve tükenmez bir enerji ve gayretle tüm Türkiye'ye hatırlatan; onların aziz ve kutsal anılarının sıcaklığını yüreklerimizde hissetmemizi sağlayıp bizleri köklerimizle buluşturan, Sarıkamış Dayanışma Gurubu Başkanı Sn. Prof. Dr. *Bingür Sönmez* ve gurubun gönüllü tüm üyelerine...

Amacımız;

Tarihimizin en trajik, ama destansı olaylarından biridir Sarıkamış Çevirme Harekatı...

Bu gün, aynı konumda olsak, askeri ve stratejik açıdan, yine aynı plan uygulanacaktı...

Bu gerçekten maalesef kimsenin haberi yok.

"Vurun abalıya" misali birilerini, öğrenmeden, araştırmadan suçlayıp duruyoruz. Harekatın yapıldığı coğrafyada, aynı koşullarda başka askeri seçeneğin maalesef olup olmadığını araştırmıyoruz.

Erzurum, Ardahan ve Kars arazi yapısından bihaber olanların ahkam kesmelerine aldırmayın.

Onlar, ömürlerinde Türkiye haritasını önlerine alıp, Sarıkamış ve çevresini incelemiş bile değiller.

İncelemiş olsalar, en azından 22 Aralık 1914 ile 5 ocak 1915 arasındaki olayları daha serin kanlı değerlendireceklerdi. [2]

Kimsenin avukatı değiliz; ancak 2000-2400 m. rakımlı, ağır kış şartlarının hakim olduğu coğrafyada, yoğun kar yağışı ve tipi altında hedeflerine ulaşmak için yürüyen "kahramanların" yazdığı bu destana saygılı olmalıyız.

Destanlar kahramanlık öyküleridir.

1685 ortalama rakımlı Pasinler ovasından kuzeye doğru yürüyerek önce 2000 m. rakımlı dağları aşarak 1600 m. rakımlı Narman önlerine, oradan da 1300 m. rakımlı Oltu'ya varıp, burada 36 yıldır esaret altında yaşayan kardeşlerini kurtaranlar kahraman değil de ne?

---

[2] Bir TV konuşmasında, Sn. Prof. Dr. Bingür Sönmez; "bana tarihçilerin bazılarından elektronik postalar geliyor ve sana ne diyorlar. Ben, onlar yapmadığı için yaptım. Ben, 22 Aralık 1914 ile 5 Ocak 1915 arasını" en iyi bilenlerdenim" mealinde bu gerçeği dile getirmiştir.

Bu kahramanların yürüyüşü "destan yazmak" değil mi?

Ancak 1300 m. rakımlı Oltu'da başlayan ve kuş uçuşu 50 km. sonra 2250 m. rakımlı Kızılçubuk (Kızılkilise) Köyü'ne 36 yıldır "esaret altında yaşayan" kardeşlerini kurtarmak için yürüyenler destan kahramanı değil de ne?

Eksi 15-20 derece ve tipi altında 1760 m. rakımlı Gaziler (Bardız) çukurundan yürüyüşe geçerek, iki saat içinde kuş uçuşu 16. km. doğuda bulunan 2250 m. rakımlı Kızılçubuk Köyü'ne ulaşanların yaptığı "destan" değil de nedir?

Oltu'ya aldıktan sonra Göle yönünde yürüyüşe geçerek 22 km. sonra Olur kavşağına, oradan da yoğun tipiye aldırmadan yürüyüşüne devam ederek 16 Km. sonra Penek [3] kavşağına varıp, 8 km. güney doğu yönünde bulunan Doğanköy yerine, 1 km. daha yürüdükten sonra Akşar'dan (Kosor'dan) güneye dönerek 7 km. içinde 465 m. tırmanıp 1765 m. rakımlı Ormanlı (Ersinek) Köyü'ne ulaşan Allahüekber Dağları kardelenlerinin amacı, esaret altında yaşayan kardeşlerini kurtarmak değil miydi?

Bu "ulvi" amaç, yapılan yürüyüşü destanlaştırmıyor mu? Tarihimize ve kahramanlarımıza haksızlık etmeyelim.

"Evimizden çıkarken, üzerimize palto alırken, eksi 20-25 derecede hayatlarını kaybeden bu kahramanları hatırlayalım." [4]

Ormanlı (Ersinek) Köylüleri, "bu tipide yürümeyin, dinlenin, yarın gidersiniz" diye yalvarırken, onlar 1765 m. rakımlı Ormanlı Köyü'nden yürüyüşe geçip, 4 km. sonra Allahüekber Dağlarını oluşturan tepeleri birbirinden ayıran vadilere ulaşıp, bir kardelen misali kendilerini uğruna yola çıktıkları kardeşleri için feda etmediler mi?

---

[3] Akşar'ın (Kosor'un) 1 km. kadar batısında bulunan Doğanköy yol kavşağı.

[4] Bu cümle, Sarıkamış dayanışma Gurubu Başkanı, Sayın. Prof. Dr. Bingür Sönmez hocaya aittir.

Penek-Doğanköy Kavşağından plan gereğince güneye dönüp, 10 km'lik yürüyüş sonrasında 1850 m. rakımlı Şenkaya üzerinden Gaziler'e (Bardız'a) yürüselerdi, Sarıkamış'ta bulunan Rus güçleri imha edilmiş olacaktı.

Peki bu hatayı yapan kim? 10. Kolordu komutanı Hafız Hakkı Paşa.

Çevirme harekatı planı, Oltu alındıktan sonra doğu yönünde yürüyüşe geçip, 1760 m. rakımlı Gaziler (Bardız) çukurunda 9. Kolordu ile buluşulmasını öngörüyordu.

Nitekim 9. Kolordu zamanında, eksi 15-20 derece soğukta yürüyerek planlandığı şekilde Gaziler'e gelip, bayrağımızı göndere çekmişti.

Ancak, Hafız Hakkı Paşa 10. Kolordu'nun 30 [5] ve 31. Tümenleri'ni Göle yolu üzerinde Rusları takip etmek için yürüyüşe geçirdi. 19 Aralık 1914 tarihli Çevirme Harekatı planında bu yoktu.

10. Kolordu'nun bu yürüyüşe katılmayan 32. Tümeni de zamanında 25-26 Aralıkta Gaziler (Bardız) çukuruna varıp, 9. Kolordu birliklerine yetişememişti.

10.Kolordu'nun diğer iki tümeni ise, verilen emir gereğince Allahüekber dağlarını aşmak için gece Saat:03.00'te yürüyüşe geçmişler, çok zor doğa koşullarında, kar, tipi ve eksi 30 derece soğukta Allahüekber dağlarını aşabilenler Başköy ve Beyköy'de toplanmışlardı.

Buraya gelene kadar önce Narman önlerinde Ruslarla savaşıp, Narman'ı ele geçirdiler. Sonra'da Oltu yönünde savaşarak hareket edip Oltu'yu ele geçirip, 2.850 Rus askerini esir aldılar.

---

[5] Yazarın 1870 doğumlu büyük dedesi ve 1893 ve 1896 doğumlu büyük dedesinin kardeşleri, 30. Tümen emrinde görev alan ve 19 Kasım 1914'te Giresun'dan cepheye uğurlanan 3.000. kişilik Giresun 89. Alay mensubuydu. 25/26 Aralık 1914 gecesi Allahüekber Dağları'nı aşarken şehit düştüler. Yazarın adını taşıdığı dedesi de İstiklal Savaşı mücahidi ve Mustafa Kemal'in Koruma Birliği mensubuydu.

Bunları yaparken sırtlarında kabanları bile yoktu. Yoğun kar yağışı altında, eksi 15-20 derecede soğukta bu başarıyı elde etmişlerdi.

Oltu'yu ele geçirdikten sonra, Göle-Ardahan yönünde çekilen Rus güçlerini takip etmeye başladılar. Penek'te mevzilenen Rus güçlerine "süngü" saldırısı yapıp, mevzilerinden geri attılar.

Akşar (Kosor) boğazına gelince, verilen emir gereğince Allahüekber dağlarının kuzey yamacında bulunan Ormanlı köyüne vardıklarında, köylülerin hazırladığı sıcak yemekleri yiyecek takatleri bile kalmamıştı.

Buradan, Allahüekber dağlarının güney yamacındaki Başköy ve Beyköy köylerine yürüdüler.

Bu yürüyüşe katılanların yarısı bu yürüyüş sırasında şehit düştü.

Başköy'de toplananlar Sarıkamış'ın doğusunda bulunan Selim'i ele geçirip, Rusları esir almışlardı.

Beyköy'de toplananlar ise, Yağbasan sırtlarında mevzilenen Rus güçlerine saldırıp, Rusları bu sırtlardan geri attı.

Tüm bunlar, bilinen ezberin aksine "kurşun atılarak" gerçekleştirildi.

İşte bu nedenle bu "kahramanların", Sarıkamış yürüyüşü bir destandır!

2140 m. rakımlı Sarıkamış'ta konuşlanıp, çevresindeki yerleri tahkim etmiş düşmanı imha etmek için başka seçenek acaba var mıydı?

"Hava gücünden yoksun bir ordunun" başka bir askeri seçeneğinin olmadığını [6], Eylül 1920'de yaptığımız 3.Sarıkamış [7] harekatı sırasında bir kez daha yaşadık.

[6] 3.Ordu Komutanlığından istifa eden Hasan İzzet Paşa'da aynı planı kabul etmiş, ancak kış koşullarından dolayı "başarı sağlanmasının imkansız olduğu" gerekçesi ile istifa etmiştir.

[7] İkincisini Rusların 1917 Ekim devriminden sonra gerçekleştirdik. Mondros imzalandıktan sonra, İngilizler Karsı işgal ettiler. Çekilirken de yerlerine Ermenileri çağırdılar ve bölgeyi onlara teslim ettiler. Çağırılan Ermenilere karşı 3. Harekatı yaptık.

Eylül 1920 harekatı, destan yaratan 3. Ordu yiğitlerinin Sarıkamış Çevirme Harekatı Planlarının "doğru ve uygulanabilir" bir plan olduğunu bir kez daha ispat etti.

Demek oluyor ki, Sarıkamış Çevirme Harekatı Planı doğru, uygulaması yanlıştı. Bu yanlışlık 90.000. Mehmet'e [8] mal oldu.

Eğer 1914'te Hafız Hakkı'nın [9] yaptığı hatadan ders alınmış olsaydı; 27-28 Eylül 1920'de üçüncüsü yapılan Sarıkamış harekatına katılan 29. Alayımız [10] Allahüekber dağlarının güney yamaçlarında yolunu kaybetmez, Beyköy yerine, daha batıda bulunan Kürkçü köyüne gitmezdi.

Bu hata, 28 Eylül 1920'de Ermeni kuvvetlerinin Sarıkamış önlerinde kuşatılmasını engelledi. Ermeni kuvvetleri de rahatça doğuya, Kars yönüne çekildiler.

Tıpkı 25 Aralık 1914 akşamı olduğu gibi.

---

[8] Sebebi anlaşılmaz bir şekilde, son zamanlarda şehit olarak sadece "cephede savaşırken" hayatını kaybedenler dikkate alınmaktadır. Bu moda, Çanakkale ile başladı. Peki, cepheye gitmek için yola çıkan ve yolculuk sırasında hayatını kaybedenler nedir? Yada cephede kaybolanlar ve akıbetinden haber alınamayanlar şehit değimlidir? Mesela; Mustafa Kemal'in tanımı ile Büyük ve Kanlı Sakarya Savaşı sırasında 5.713 şehit, 18.480 yaralı ve 828 esire ilaveten 8.629 kayıp verdik. Bu kayıplar asla asker kaçağı değildi. Olsaydı, mutlaka köylerinde ele geçecek ve yargılanacaktı. Yunanlılara sığınanlarda olmadığına göre, bunlar yoğun ateş sırasında hayatını cephede kaybeden ve kimlikleri belli olmayanlar değil mi? Artık, Genelkurmay Başkanlığı'nın bu duruma bir açıklık getirmesi gerekmektedir.

[9] 1879'da Manastır'da doğan Hafız Hakkı Paşa, 23 yaşında kurmay yüzbaşı oldu, Balkanlar'daki çetelerle uğraştı, bir ara Viyana'ya askeri ataşe olarak yollandı ve 1914'te henüz yarbay iken Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na getirildi. 7 Aralık 1914'te Kafkas Cephesi'ndeki 10. Kolordu'nun kumandanı oldu ve Sarıkamış bozgunundan sonra 'Paşa' yapılarak 3. Ordu'nun kumandanlığına tayin edildi. Ancak paşalığı 1,5 ay kadar sürecek, akıbeti Allahüekber Dağları'nda can veren askerlerin akıbetiyle aynı olacak ve tifüse yakalanan Hafız Hakkı Paşa hayata 1915'in 15 Şubat'ında, Erzurum'da veda edecekti.(Murat Bardakçı-Hürriyet; 26-12-2004)

[10] Alay'ın komutanı ise, Binbaşı rütbesindeyken İttihat ve Terakki yanlısı olduğu gerekçesiyle, Damat Ferit hükümetince emekli edilen Erzurum'lu Küçük Kazım'dır. Erzurum Kongresi sırasında Mustafa Kemal, "delege olarak Kongreye katılabilsin" diye istifa edip, yerini bırakmış; kendisi de Tortum delegesi olarak kongreye katılmıştır. Daha sonra, I. TBMM'de Mustafa Kemal'e muhalif Erzurum milletvekilleri ile aynı safta yer almıştır. İnönü döneminde Erzurum Belediye Başkanlığı yapmıştır.

Şahsi hesaplar içinde bulunanlar bu gerçeği sakladı.

25 Aralık akşamı verilen Taarruz emri tam hedefine ulaşacakken, emrin geri alınması için ricada bulunup, taarruzun durdurulup sabaha ertelenmesini seyreden komutan, sonra anılarını yazıp günah çıkarmayı yeğledi.

Yada kimse haritayı önüne koyup, "acaba neden?" sorusunu sormadı.

Harekatla ilgili belgelerde geçen, eski köy ve yerleşim adlarını bile günümüzde kullanılan isimlerine çevirmeyi düşünmedi.

Kimse her nedense gençlerin olayı haritaya bakarak öğrenmesi için gayret göstermedi. Çünkü belgelerdeki isimlerle, harita örtüşmüyordu.

Harita üzerinde İd, Kosor, Bardız, Ersenik, Divik, Kızılkilise ya da Çerkezköy olmadığı gibi, Novaselim'de yoktu.

Köprüköy ve Azapköy zaferleri de [11] unutulup, tarihin tozlu raflarına terk edildi.

Ya da gerçekten kimsenin aklına bunlar gelmedi.

Herkes "birilerinin kişisel hınç kampanyası sırasında" söylediklerini tekrar etti.

Bu gerçek bilinmediğinden, bilenlerinde "bildiğini" zannettiğinden olsa gerek, birileri çıkıp "On binlerce can aldı planlardaki yanlış" diye yazmaktadır.

Kimselere kızgınlığımız yada dargınlığımız asla yoktur.

Bu coğrafya ile "gönül bağımız" vardır.

Amacımız sadece doğrunun bilinmesini, öğrenilmesini sağlamak, ezberi bozmak; gençlerin destanın yazıldığı coğrafyayı harita üzerinde görmesini sağlamak ve destanı yazanların hakkını teslim etmektir.

---

[11] 25 Temmuz 2008'de bu zaferlerin anısına Pasinler'de yapılacak anma toplantısına katılmaktan sonsuz onur duyacağım. Programın hazırlanmasında emeği geçenlere minnettarım.

Onlar, kurşun attıktan sonra "şehit" düştüler.
Tek kurşun atmadan asla değil.
Bu böyle biline...

Kurtuluş İçin İttifak Arayışları

Balkan Savaşlarından önce İttihatçılar, Osmanlı Devleti'ne kesin olarak son verileceğini anlamışlardı.

Denize düşen yılana sarılır misali, bunlardan birisiyle ittifak yapma çareleri aradılar. Amaçları; Osmanlı Devleti'nin parçalanıp yok olmasını önlemekti.

Batılıların İslam düşmanlığının [12] farkında olduklarından, Abdülhamit'in baskıcı yönetimi karşısında Mason Localarında örgütlenip, Masonluğu [13] kabul etmişlerdi.

Önce Maliye Bakanı Selanikli Cavit Bey aracılığıyla Ekim 1911'de İngiltere'nin kapısını çaldılar. Aldıkları cevap [14]; "yeni yükümlülük altına giremeyecekleri" gerekçesiyle "hayırdı".

Çünkü İngilizler için öncelik; Mısır ve Arabistan [15] üzerinden, yani Süveyş Kanalıyla Hindistan bağlantısının güvenliğiydi. Bu güvenliği, Almanların Bağdat Demiryolu hattı tehlikeli duruma getiriyordu.

İttihatçıların Osmanlı'yı Almanlarla birlikte diriltmesi olasılığı, İngilizleri Rusya ile ittifaka "mecbur" kılan temel nedendi. Bu sebeple, Osmanlı'nın "mutlaka İngiltere'nin düşmanları ile aynı safta yer alması kararı aldılar." [16]

---

[12] ABD Büyükelçisi Margenthau; "Cinayet, Kur'an tarafından Muhammet dininin bir parçası olarak kabul edildiği sürece, Müslümanların Hıristiyanları yada Yahudileri idare etmesine izin verilmemelidir" diyordu.

[13] İttihat ve Terakki'nin, Yüce Kurul anlamındaki 10 kişiden oluşan Heyet-i Aliye'sinin biri dışındaki tüm üyeleri Mason'du.Mason olmayan üye ise Bursa'lı Tahsin Bey'di. (Kaynak:Tarık Zafer Tunaya,Türkiye'de Siyasi Partiler, Cilt:3, s.:15)

[14] Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi tarihi (1914-1980), Ankara 1994, s.: 107

[15] İngilizler, Kızıldeniz kıyısında, Mekke'nin 60 km. kadar batısında bulunan Cidde'yi merkez seçip, bu yolun güvenliği için gerekli faaliyetlere çoktan başlamışlardı.An Nahda el Arabiya (Arap Yeniden Dirilişi) örgütünü kurdurmuşlar ve her türlü desteği veriyorlardı. Şerif Hüseyin ne derlerse "emredersiniz" diyordu.

[16] Frederic James . Moberly, Irak Seferi, (Çeviren Cemal) İstanbul 1928, s.:36 v.d.

1914 yılı başında, Şubat ayında Ermenilere "özerklik" veren antlaşma [17] Rusya ile imzalandı. Bu antlaşmanın verdiği sıkıntı ile ittifak teklifi bu defa Temmuz 1914'te Cemal Paşa aracılığıyla bu defa Fransa'ya yapıldı. Alınan cevap, "bu teklifi Rusya kabul etmediği" gerekçesiyle "hayırdı".

Bunun nedeni, Fransa'nın Rusya'da, Osmanlı topraklarında yaptığı yatırımın dört katı tutarında yatırım yapmış olmasıydı. Yani, Fransa'nın Rusya'daki ekonomik çıkarları daha fazlaydı.

Sırada Rusya ile ittifak vardı. Talat Paşa, Rus Çarıyla Yalta'da [18] bu teklifin mümkün olup olmadığını araştırdı. Cevap, "İngiltere ve Fransa ile müttefik olduklarından dolayı onların rızası olmadan olamaz" gerekçesiyle yine "hayırdı."

Osmanlı Ordusu'nun ıslah edilmesi ve geliştirilmesi için 1914 yılı başında İstanbul'a bir Alman heyeti gelmişti. Osmanlı Ordusu'nun Almanya'nın desteği ile "diriltilmesi" olasılığı, Rusya'nın mengeneye sıkışacağı anlamına geliyordu.

Bu olasılık Rusya'nın dikkatinden kaçmadı. Ruslar hemen karşı hamle yaptı. Mart 1914 başlarında Rusya'nın girişimiyle Romanya, Yunanistan ve Sırbistan arasında ittifak çalışmaları başlatıldı.

Rusya'nın dış politikası artık, Fransa ve İngiltere ile görüşülerek belirlenecek; Osmanlı Almanya cephesine itilecekti. Böylece bir taşla iki kuş vurulacak; hem Almanlar ve hem de Osmanlı yok edilip [19] parçalanacaktı.

Geride ittifak yapılacak tek güçlü devlet olan Almanya kalıyordu. Almanya, Osmanlı Asya'sının paylaşılma işlemini elden geldiğince geciktirme düşüncesindeydi.

---

[17] Ayrıntısı ilerde verilecektir.

[18] Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin güneyinde, Karadeniz kıyısında sahil şehri

[19] İlerleyen sayfalarda Karadeniz baskını dolayısıyla ayrıntısı anlatılacağı gibi, Rusya Karadeniz baskını'ndan haberdar olduğu halde, Osmanlı Donanmasına ateş açmamıştır. Bu eylem, "tespitimizi" doğrulamaktadır. Yani Rusya ve müttefikleri, Osmanlı Devleti'ni Savaşın içine "çıkarları gereği" çekmişlerdir.

Öncelikle, Bağdat demiryolu hattının inşaatı tamamlanmalı, hat boyunca belirlenecek olan bölgelerdeki ekonomik ayrıcalıklar elde edilmeli, buralara Alman göçmenler [20] yerleştirilmeli, Alman yatırımcılar yatırımlar yapmalı, İstanbul-Bağdat demiryolunu İzmir ile bütünleştiren, Afyon-İzmir hattı satın alınmalıydı.

Bu durum Rusya'nın çıkarlarına aykırıydı. İttihatçılar, Almanların Anadolu'daki yatırımları artırmayı düşünüyorlardı. Alman yatırımları artarsa, Anadolu'nun Rusya tarafından işgal edilmesinin imkansız olacağı hesaplanıyordu. [21]

Alman diplomatlar ise, Osmanlı'nın yakında paylaşılacağını tahmin ediyorlar, ancak kendileri için uygun çıkar bölgesi belirleyemiyorlardı.

İtilaf devletlerinin de Osmanlı Devleti'ne borç vermemeleri, Osmanlı'nın günlük işlerini dahi yürütecek parayı bulamaması, zorunlu olarak Alman ittifakına yol açtı.

Bu mali sıkıntı Almanların da işine geliyordu. Çünkü, Almanya ve Avusturya etraflarındaki itilaf devletleri çemberinden "Osmanlı ile ittifak" yaparak kurtulacaklarını hesaplıyordu. [22]

Almanya, Anadolu'daki doğal kaynaklardan yararlanacak; Rusya desteğindeki Sırbistan engelini aştıktan sonra da Süveyş Kanalı yoluyla Afrika kıyılarına ulaşacaktı. [23]

Ayrıca, Almanya'nın Afrika'da Tanzanya, Namibya, Gine, Kongo, Togo ve Kamerun'da sömürge çıkarları vardı. Bu toprakların en kestirme yoldan bağlantısı ise, Osmanlı Devleti üzerinden ve Süveyş Kanalı ile yapılabiliyordu. Bu yol ise İngilizlerin denetimindeydi.

---

[20] Enver Paşa, Alman göçmen konusunu Kazım Karabekir Paşa'ya söylemiş, ancak Karabekir'in yüzünü buruşturması üzerine "Anladım. Sus" diyerek bu karardan vazgeçmiştir. (Bak. Turgut Özakman, Diriliş, Bilgi yay., 14. Baskı., s.:77)

[21] İttihatçıların bu öngörüsü doğru olup, bu nedenle Rusya, Fransa ve İngiltere işbirliğine gitmişti.

[22] Bazı kaynaklarda geçen "Osmanlının insan gücünden yararlanma" şeklinde öne sürülen gerekçe hayal ürünüdür. Çünkü o zamanlar Alman nüfusu 60, Arap dünyası hariç Osmanlı nüfusu ise15 milyondur.

İttihatçılarda, Almanya'nın savaş galibi olması durumunda Osmanlı'dan pay alacağı endişesi de vardı. Bunu önlemek için ittifak yapma düşüncesindeydiler.

Bilinen ezberin aksine, ittifak için başka seçenekleri olmadığı gibi, devletin çarkının işlemesi için paraya, savaşı kazanmaları için de "askeri mühimmat ve donanmaya" ihtiyaçları vardı.

Rusya, Almanların asıl amacını tahmin ettiğinden, stratejik çıkarları gereği Osmanlı'nın Sivas ilinin doğusuna yatırım yapmasına müttefiki İngiltere ve Fransa aracılıyla engel oluyordu.

Kendisi ise Osmanlı sınırları boyunca yollar yapıyor, sürekli olarak "savaşa" hazırlanıyordu.

Asıl amacı ise, Ermenileri de kullanarak Orta Asya Müslümanları ile, Osmanlı'nın birleşmesini önlemek ve araya engel koymaktı.

Her şey Rusya'nın öngördüğü gibi giderken, hiç kimsenin tahmin bile etmeyeceği bir olay oldu. Edirne geri alındı. Edirne'nin geri alınması Rusların bu konudaki korku ve endişele-

---

23 Emperyalizm veya yayılmacılık bir devletin yada ulusun bir başka devlet ya da ulus üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda etkide bulunması, kendi çıkarları için her türlü ayak oyunlarını yaparak istediğini elde etmesidir. Genel görüş olarak üç evrede tanımlanır; coğrafi keşiflere kadar olan dönem, coğrafi keşifler sonrası ve 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlayan vahşi emperyalizm evresi. Emperyalizm son evresinde gelişen sanayisi için yeni kaynaklara gereksinim duymuş, bu gereksinimleri elde etmek içinde 'böl ve yönet' politikası uygulamıştır. Önce Afrika'yı sömürgeleştirdiler; 1870 başlarında Afrika'nın yüzde 10'u sömürge iken, 1885 Berlin senedi ile yüzde 90'ı sömürgeleştirildi. Emperyalizm, çıkarları doğrultusunda Afrika'nın fiilen işgalini yasal hale getirdiler. Nede olsa güç ve para onlardaydı. Kısa zamanda Fransa Senegal'den başlayarak Mali, Çad ve Madagasgarı, İngiltere Mısır işgaliyle, Sudan, Zimbabwe, Malavi, Kenya ve Uganda'yı, Almanya Tanzanya, Nabidya, Gine, Kongo, Togo ve Kamerun'u işgal etti. Eski sömürgeci Portekiz bu paylaşımdan dışlandı; İspanya'ya Kuzey Afrika kıyıları verildi. Afrika'nın bölüşülmesi anlaşmasından sonra sıra Osmanlı'ya gelmişti. Emperyalizmin ihtiyaç duyduğu doğal kaynaklar için Osmanlı Devleti elindeki uçsuz bucaksız toprakların kullanılması düşüncesi oldukça cazipti.

rini artırdı ve alternatif politikasını uygulamaya koydu. Ermeni Taşnaksutyun [24] kongresinin toplanmasını sağladı.

Haziran-Temmuz 1914'te yapılan bu kongreye, Trabzon, Erzurum, muş, Van, Sivas, Harput (Elazığ), Diyarbakır, Kayseri, Beyrut şube üyeleri katıldı ve şu karar alındı; "savaş sırasında Rusya'nın işgal edeceği Osmanlı topraklarında "Ermenilere bağımsızlık verilmesi koşuluyla" Rusya ile ittifak yapılacak". [25]

Çar ise; "özgürlük saati sonunda sizin için de çaldı" cümlesi ile memnuniyetini açıkladı.

Rusya ve Osmanlı Rus Savaşları

Sarıkamış ve çevresi, Kafkasya'nın ön bahçesi ve Erzurum-Pasinler platosuna egemen stratejik bir konumdadır. Bu nedenle, Rusya'nın bu topraklarda daima gözü olmuştur. Rusya'nın bu "emperyal" amacı, Osmanlı Devleti'nin en çok savaştığı ülke unvanını almasına neden olmuştur. [26]

Rusya ile Osmanlı Devleti arasında ilk savaş 1676-1681 yılları arasında yapıldı. Bu savaş sonunda Ukrayna iki ülke arasında paylaşıldı.

Bu savaşlardan sonra 1710-1711 yılları arasında Purut savaşları yapıldı. Baltacı Mehmet Paşa, 100.000 kişilik bir or-

[24] Radikal milliyetçi Ermeni siyasi örgütü. Ermenistan'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla 1890'da kuruldu. Halen gerek Ermenistan Cumhuriyeti'nde gerek diasporadaki Ermeniler arasında aktif bir siyasi partidir. Ermenice adıyla Taşnaksutyun veya kısaca Taşnak adıyla da bilinir. 1890'da Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te Krisdapor Mikaelyan, Simon Zavaryan ve Stepan Zoryan tarafından kuruldu. Kuruluş amacı Osmanlı Devleti'nde Ermeniler için özerk bir bölge kurulmasını sağlamak, Ermeni yerleşimlerini muhtemel saldırılarına karşı korumak, ve bu uğurda çalışan Ermeni fedai gruplarını bir çatı altında toplamaktı. Sosyalist ideolojiyi savunan grup Çarlık Rusyası'ndaki Halkçı (Narodnik) hareketin ideoloji ve örgütlenme modelinden etkilenmişti. (http:/ /tr.wikipedia.org)

[25] Bu karar, tehcirin en önemli sebeplerinden biridir.

[26] Ekte Osmanlı-Rus savaşları kronolojik olarak verilmiştir.

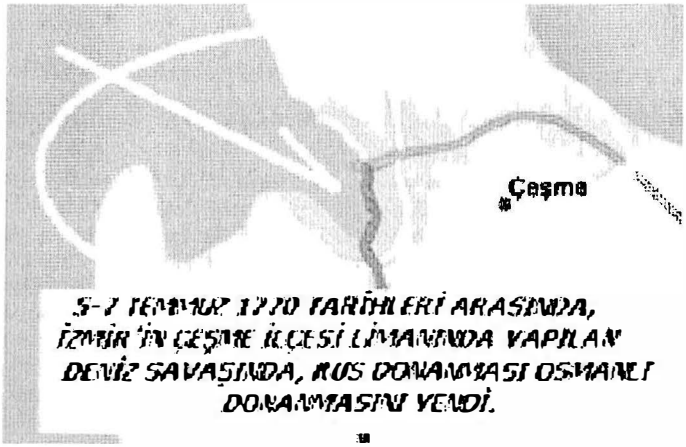
duyla Tuna'yı geçip Eflak'a girerken, Osmanlı donanması da Karadeniz'e açıldı. Osmanlı güçleri Kırım ordusunun da desteği ile Rus birliklerini Prut nehri kıyısında çember içine aldığından, Rusların teklifi üzerine 21 Temmuz 1711'de Prut Antlaşması imzalandı ve Azak [27] kalesi Osmanlı'ya geri verildi.

Rusların 20 Mayıs 1736 tarihinde Kırım'a saldırması ile Kırım savaşları başladı. Savaşın başlamasından bir yıl sonra Ruslar Kırım'a girdiler. Avusturya'nın Osmanlı'ya batı cephesinde yenilmesi üzerine Rusya barış istedi ve 18 Eylül 1739 tarihinde Osmanlı, Rusya ve Avusturya arasında Belgrat Antlaşması imzalanıp savaşa son verildi.

Bu olaydan 30 yıl sonra Kırım savaşları tekrar başladı ve Ruslar Kırım'a tekrar girdiler.

5-7 Temmuz 1770 tarihleri arasında, İzmir Çeşme limanında yapılan deniz savaşını Rus donanması kazandı.

17 Temmuz 1774 tarihinde Küçük Kaynarca antlaşması yapılarak savaşlara son verildi. Antlaşma gereğince Osmanlı, ülkesinde yaşayan Hıristiyanları ve kiliseleri himaye etme-

5-7 TEMMUZ 1770 TARİHLERİ ARASINDA, İZMİR'İN ÇEŞME İLÇESİ LİMANINDA YAPILAN DENİZ SAVAŞINDA, RUS DONANMASI OSMANLI DONANMASINI YENDİ.

yi taahhüt etti. En önemlisi de Rusya'ya kapitülasyon hakkı verilip 15.000. akçe savaş tazminatı ödendi.

Osmanlı, kaybettiği topraklarını geri almak için 1787-1792 tarihleri arasında Ruslara saldırdı. İngiltere ve Fransa bu savaşlarda Osmanlı yanında yer almasına rağmen, Avusturya Rusya yanında savaşa katılınca, Beserabya (Moldova) Rusların eline geçti.

4 Ağustos 1791 tarihinde Avusturya ile Ziştovi antlaşması yapılıp kaybedilen topraklar geri alınıp, Rusya'ya açık ya da gizli hiçbir yardımda bulunmayacağına dair bir garanti alındı.

Avusturya'nın da savaştan çekilmesinden sonra Rusya ile 10 Ocak 1792 Yaş antlaşması yapıldı.

1774 Küçük Kaynarca, 1779 Aynalıkavak, 1783 Ticaret ve 1784'te Kırım ile Kuban Nehri'nin sınır olması hakkındaki antlaşmalar yenilenip, Tiflis Hanlığı'na, Çıldır Valileri veya Beyleri tarafından taarruz olunmaması ve Kuzey Afrika'daki Garb Ocaklarının, [28] Rus ticaret gemilerine taarruzda bulunurlarsa zararın ödenmesi taahhüt edildi.

Böylece, Osmanlı Devleti fiilen dağılma sürecine girdi.

24 Eylül 1805 tarihinde Osmanlıların Rus yanlısı Eflak ve Boğdan beylerini görevden almasından sonra, yaklaşık 40.000 kişilik Rus askeri Eflak ve Boğdan'a girdi. Bu gelişme üzerine III. Selim 22 Aralık 1805 tarihinde boğazları kapatıp Rusya'ya savaş ilan etti.

---

[27] Don Nehri kıyısında Azak Denizi'ne 7 km. uzaklıkta bulunan şehir.

[28] Bu Garp Ocakları da neymiş diyeceksiniz. Anlatayım: Osmanlı devrinde Batı Anadolu'nun üretim dışı kalmış, bağı bahçesi olmayan Yörük ve Türkmen taifesi gençleri İzmir'de şimdi ismi var, cismi yok Cezayir hanında toplanıp korsanlık yapmak üzere Garp Ocakları Teşkilatı'na katılırdı. Bu teşkilat Cezayir, Tunus, Trablusgarp (Libya) kıyılarını yani Batı Akdeniz'i denetimi altında tutuyordu. 1815'te Viyana kongresinde korsanlık yasaklanınca, bu ocaklarda faaliyetlerine mecburen son verdiler.

Rus donanması Osmanlı donanmasını 11 Mayıs 1807 tarihinde Çanakkale Boğazı ve 19-29 Haziran 1807 tarihleri arasında da Limni adası önlerinde yapılan deniz savaşlarında yenildi.

Rusya'nın Fransa ile olan sorunları ve Osmanlı ordularının savaşlardan yorgun düşmesinin verdiği sıkıntılar sonunda iki devlet 28 Eylül 1812 tarihinde Bükreş antlaşmasını imzaladı. Beserabya (Moldova) Ruslara bırakıldı. Sırplara özerklik verildi.

Navarin Baskını ve Sarıkamış'ın İşgali

6 Temmuz 1827 tarihinde Mora'daki Yunan ayaklanması çıktı. Bu ayaklanmayı desteklemek ve bağımsız Yunanistan kurdurmak amacıyla İngiltere, Fransa ve Rusya arasında antlaşma imzalandı.

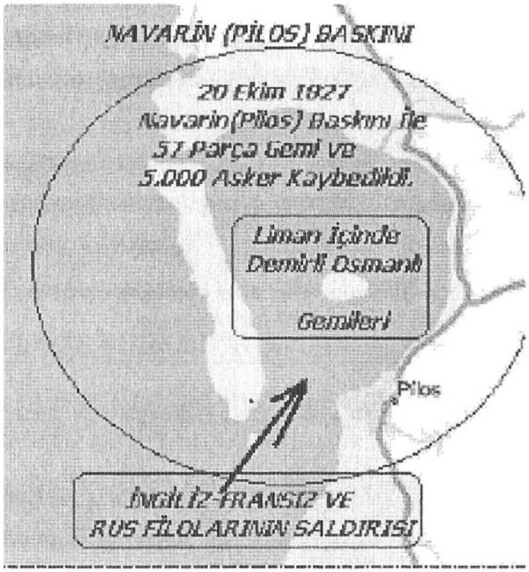
Antlaşmaya göre, Mora'da isyan çıkaran Rumlar ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma yaptırılacak, kabul etmediği takdirde isyancı Rumlara yardım edilip, Osmanlı Devletine baskı yapılacaktı.

Müttefikler, bu isteklerini bir nota ile Osmanlı Devletine bildirdiler. Bu istekleri reddedilince, 20 Ekim 1827 günü İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları, Yunanistan'ın İyon Denizi kenarında bulunan Navarin [29] limanında demirli bulunan Osmanlı ve müttefiki Mısır Valiliği donanmasına saldırdılar.

Bu baskında, 57 parça Osmanlı gemisi ve beş bin asker kaybedildi. Böylece Osmanlı deniz gücünden yoksun ve donanmasız kaldı.

---

[29] Yunanistan'daki Mora Yarımadasının batı kıyısında yer alan Pilos şehri.

baskınından sonra Çanakkale Boğazı Rus gemileri-
. Ayrıca, Ruslardan savaş tazminatı istenmesi üzeri-
ı Nisan 1828 tarihinde Osmanlı Devletine savaş açtı.
Ahıska [30], Erivan ve Ardahan yönünden ilerleyip 27
8 günü Kars'ı kuşatıp, 7 Temmuz 1828'de ele geçirdi-
ɔir yıl kadar karargah kuran ve takviye edilen Rus bir-
i yıl Osmanlı topraklarına doğru harekete geçti.
ran 1829 tarihinde Sarıkamış'ın doğusunda bulunan
zü ve Sarıkamış bölgesi Rusların eline geçti.
ı Ruslar, 27 Haziran 1829'da Erzurum'u hiçbir direniş-
adan ele geçirip, Bayburt-Muş hattına kadar ilerledi-
ıuz'da 25.000 kişilik bir başka Rus ordusu Balkanları
a geçip, Burgaz'ı ve Sliven'i [31] teslim aldı.

---

i Gürcistan ile Ermenistan arasında bulunan ve Ahıska Türklerinin
stan'ın ortasında yer alan bir ildir. Osmanlılar dönemindeki adı İsli-

28 Ağustos'ta Edirne'ye kadar ilerleyen Rus ordusu İstanbul'a yaklaştı.

Padişah II. Mahmut Rusların bu ilerlemesini durdurmak için 14 Eylül 1829 tarihinde koşulları çok ağır olan Edirne Antlaşmasını imzaladı. Kafkasya'da işgal edilen yerler Ruslara bırakılıp, Erzurum-Kars ve çevresi 1830 yılı Nisan ayında Osmanlı'ya geri verildi.

Ayrıca bağımsız Yunanistan kurulması kabul edilip, Eflak, Boğdan ve Sırbistan'a imtiyazlar tanındı. Ruslar, Balkanlarda işgal ettikleri yerleri geri verdiler. Yunanlıların hamisi

olan İngiltere, Fransa ve Rusya, Mayıs 1832'de Yunanistan'a son şeklini veren antlaşmayı imzalayıp, Yunanistan'ın kuzey sınırı olarak "Arta-Volos hattı" [32] kabul edildi.

Yunanistan'a Attik ve Mora yarımadaları ile bu yarımadaların çevresindeki tüm adalar ile Ege'nin ikinci büyük adası Eğribos dahil olmak üzere yüzlerce ada Yunanistan'a bağlandı. Kurulan Yunan Krallığı'na da Bavyera [33] Kralı Louis'in oğlu Otto seçildi.

Rusya'dan Yardım İsteniyor

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyan etmesi üzerine Osmanlı, Rusya'dan yardım istedi. Rusya'nın Osmanlı'ya yardıma gelmesi üzerine, Rusya'nın bölgede nüfuzunun artmasından endişelenen batılı devletler Mehmet Ali Paşa ile Osmanlıları Kütahya Antlaşması ile barıştırdılar. Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valilikleri, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliği ile Adana vergi toplama hakkı verildi.

Rusya ile 8 Temmuz 1833 tarihinde İstanbul'un Hünkar İskelesi antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti bir saldırıya uğrarsa Rusya asker ve donanma gönderecekti. Rusya'nın bir saldırıya uğraması durumunda ise, boğazlar İngiltere ve Fransa'ya karşı kapatılacaktı. Böylece "boğazlar sorunu" ortaya çıktı.

Kırım Savaşları

1853-1856 yılları arasında Osmanlı ile Rusya arasında Kırım savaşları yapıldı. İngiltere, Fransa ve Piyemonte [34] ve Sardinya [35] Osmanlı yanında savaşa katıldı.

---

[32] Arta Yunanistan'ın batısı Akdeniz (Adriyatik) kıyısında, Preveze körfezi kıyısında Epir bölgesinde yer alan şehir ile Yunanistan'ın Eğriboz adasının kuzeyi arasındaki çizgidir.

[33] Bugünkü Almanya'ya bağlı merkezi Münih olan Eyalet.

[34] Şimdiki İtalya'nın kuzey batısında bulunan Piyemonte, İtalya'nın 20 bölgesinden biridir. Bölgenin başkenti Torino kentidir.

[35] Akdeniz'in, İtalya'nın batısında bulunan ikinci büyük adasıdır.

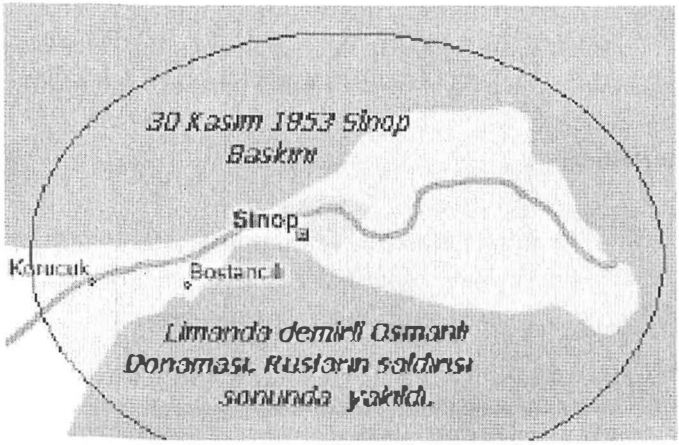
Bu işbirliği, Avrupalı devletlerin Rusya'yı Avrupa ve Akdeniz dışında tutmak amacıyla verdiği bir savaş halini almıştır. Kırım Savaşı ayrıca, Osmanlı Devleti'ne yardım etmekten çok, Avrupa'nın siyasal statüsü ile ilgili idi.

İngiltere için önemli olan Avrupa'da güç dengesiydi. Bu dengenin İngiltere aleyhine bozulmasına izin verilemezdi. Bu nedenle, Avrupa'nın statükosu tek taraflı iradelerle değil, "Avrupa uyumu" içinde diplomasi yoluyla yapılmalıydı.

Özellikle 1848 yılında çıkan "Macar" ayaklanmasının Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasıyla yara almış olan Avrupa özgürlükleri korunmalı; dengeleri Rusya'nın tek başına bozmasına izin verilmemeliydi.

Rusya 19 Mayıs 1853'te İstanbul elçisini geri çağırıp, 22 Haziran 1853'te Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. Osmanlı ise Rusya'ya ültimatom verip, "15 gün içinde işgal ettiği yerleri boşaltmasını" istedi.

Ruslar, bu isteği kabul etmeyip savaş ilan etti. 30 Kasım 1853'te Sinop limanında bulunan Osmanlı donanmasını yaktılar.

Çar'ın emriyle Rus ordusunun "Tuna nehrini geçip ilerlemesi" üzerine, İngiltere ve Fransa 12 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ettiler. [36] İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti yanında savaşa girerken, Avrupa kamuoyunu tatmin edecek ve özel menfaatler sağlayacak tedbirleri almayı da ihmal etmediler.

Bu amaçla 12 Mart 1854'te İstanbul'da; 10 Mayıs 1854'te Londra'da ve 14 Haziran 1854'te de Avusturya ile antlaşmalar imzaladılar.

Avusturya ile yapılan antlaşma ile, Tuna eyaletlerinin Rus ordusundan boşaltılması öngörüldü. Avusturya, gerekirse asker göndermeyi de taahhüt etti. Bu nedenle 15 Mart 1855'te Sardunya'da [37] ittifaka katıldığını açıkladı.

Bu sırada, Osmanlı Devleti'ne ait Yunanistan'ın kuzeyindeki Epir [38] , Etolya [39] ve Teselya [40] eyaletlerinde yaşayan Rumlar isyan etti. Yapılan uyarılar dikkate alınmayınca, Fransızlar Pire limanına asker çıkarıp Yunanistan'ı abluka altına aldılar. Bu hareket Yunanistan'ı tarafsızlığa mecbur etti ve Rusya bir müttefikini kaybetti.

---

[36] Savaş ilanından önce, Ruslar 1851'de Kudüs'te kutsal Ortodoks yerleri ve tüm Ortodoksların Rusya himayesine verilmesini istediler. Ve hatta bu istekleri sonunda Kudüs'le ilgili istekleri yerine getirildi. Bugün, Antalya'nın Demre ilçesinde bulunan Noel Baba Kilisesi de bu dönemde Ruslar tarafından yeniden yapılmıştır.

[37] Bugünkü İtalya'ya ait olan Sardinya adasıdır. Akdeniz'in Sicilya'dan sonra ikinci en büyük adası olup, 1948 Anayasası ile İtalya tarafından kısmi bölgesel özerklik verilmiş olup, Sardunyalılar İtalya anayasasınca tanınan iki ulustan biridir. Bölgede Sarduca ve Katalanca'nın bir lehçesi olan Algeroca konuşulur. Adanın merkezi Cagliari şehridir.

Rus ordusunun Silistre'ye kadar ilerlemesi üzerine İngiliz ve Fransızlar Gelibolu yarımadasına asker çıkarıp, [41] Varna bölgesine gönderdiler.

20 Eylül 1854'te 30 bin Fransız, 21 bin İngiliz ve 60 bin Türk askerinden oluşan müttefik kuvveti 89 harp ve 267 nakliye gemisiyle Kırım'a çıkarıldı. Ancak Kırım Savaşı düşünüldüğü gibi kısa sürede tamamlanamadı.

1855 ilkbaharında 140 bin kişilik bir müttefik kuvveti daha bölgeye çıkarıldı. Ruslar mağlup oldu ve çekilmek zorunda kaldılar. Kafkas cephesinde ise Ruslar başarı kazandılar ve Kars'ı ele geçirdiler.

Çar ölünce, yerine geçen oğlu barış antlaşması teklif etti. 15 Mayıs'tan 14 Haziran 1855'e kadar Viyana'da barış için hazırlık görüşmeleri yapıldı. Osmanlı Devleti'nden de antlaşmadan önce, Islahat Fermanı'nı [42] ilan etmesi istendi. 30 Mart 1856 tarihinde Rusya ile Kırım Savaşı'nı kazanan Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa arasında antlaşma imzalandı.

Antlaşmaya göre, taraflar savaş sırasında işgal ettikleri topraklardan çekilecek, Osmanlı Devleti, Avrupa devletler topluluğunun bir üyesi olacak, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupa devletlerinin ortak garantisi altında olacaktır.

---

[38] Yunanistan'ın kuzey batısında, Adriyatik kıyısında önemli ölçüde Arnavut azınlığın yaşadığı şehir.

[39] Yunanistan'ın Adriyatik Denizi kenarında Korint körfezi kuzeyindeki bölge.

[40] Yunanistan'ın Batı Makedonya, yani Selanik şehri güneyinde kalan, Ege denizi kenarındaki bölgesi.

[41] Bugün Gelibolu Yarımadası Morto koyu kuzey yamaçlarında bulunan Fransız mezarlığında yatan askerlerin mezar başlarında "ülkeleri için öldüler" yazılı olup, bazı kaynaklarda bu mezarların Kırım Savaşı'nda ölen Fransız askerlerine ait olduğu yazılıdır. Ancak, Çanakkale kara savaşları sırasında 25 Nisan 1915'te buraya Fransız birlikleri çıkmış, burada kanlı savaşlar olmuş, bu mezarlar bu savaşlarda ölen Fransız askerleri için Lozan Antlaşması hükmüne göre yapılmıştır. Ancak mezarlar üzerine yazılı olan "ülkeleri için öldüler" yazısına nasıl izin verildiğine dair bir belgeye rastlanmamış olup, emperyalist Fransız güçlerinin 252.000. askerimizin şehit düşmesine ve ülke kaynaklarının heder olmasına sebep olan Gelibolu çıkarmasını, bizi, Türkleri imha etmek için, İngilizlerle birlikte yaptığı dikkate alınınca, bu yazının kaldırılması gerekmektedir. Hem işgalci ve emperyalist ol, hem de insani duygular için izin verilen mezarlarına bu yazıyı yaz.. İnanılmayacak kadar çok (?) hoşgörülüyüz.

28 Şubat 1856'da ilan edilen "Islahat Fermanı" ilgili devletlere tebliğ edilecek ve devletler de bunu kabul edeceklerdir. Bu ferman, ilgili devletlere, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkı vermeyecektir.

Karadeniz tarafsız olacak ve askerlikten tecrit edilecektir. Karadeniz'deki tüm tersaneler yıkılacak ve hiçbir devletin donanması bulunmayacaktır.

Eflak ve Boğdan'a özerlik verilecek ve hiçbir devlet Eflak [43] ve Boğdan'ın iç işlerine karışmayacaktır.

Kırım Savaşı'nın sonunda ilan edilen Islahat Fermanı, Osmanlı reform hareketlerinde çok önemli bir yer tutar. Islahat Fermanı'nın amacı, imparatorluk içindeki herkese Osmanlı yurttaşlığı vererek, yasalar önünde dine bakılmaksızın eşitlik sağlamaktı. Islahat Fermanı ile Batı'da dolaşan liberal düşünceler Osmanlı topraklarında da yayılmaya başladı.

Kırım Savaşı, İtalya birliğine giden yolu hızlandırmıştır. Savaşa asker göndererek İngiltere'nin sempatisi ve Fransa'nın etkin desteğini kazanan Sardinya-Piyemonte Krallığı, savaşı izleyen yıllarda İtalya birliğini kuracaktır.

Savaşın galiplerinden olan Osmanlı Devleti, aslında savaştan çok büyük zarar alarak çıkmıştır. Çok pahalı olan bu

---

[42] Islahat Fermanı, 18 Şubat 1856'da yabancı devletlerin hazırladığı ve Osmanlı Devleti'nin kabul etmek zorunda kaldığı bir ıslahat programıdır. İngiltere, Fransa ve Avusturya Kırım Savaşı sonlarına doğru Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki farklılıkların her alanda ortadan kaldırılmasını öngören bir fermanı sultanın yayınlamasını, barış için ön şart koşmuşlardı. Müttefiklerin bu istekleri kabul edilip; "Hıristiyanlara Bedel-i Nakdi (Bedelli askerlik) hakkı yanında; vergilerin herkesin gelirine göre toplanması, mahkemelerin herkese açık olması, herkesin mahkemelerde kendi inancına göre yemin etmesi, Hıristiyan azınlık mensuplarının devlet memuru olabilmesi ve kendi okul, kilise ve hastanelerini açma hakkı verilmesi, herkesin din ve inancında özgür olması, Hıristiyanların da il genel meclislerine seçilebilmesi ve azınlıklara küçük düşürücü söz söylenmemesi" kabul edildi.

[43] Romanya'nın güney bölgesine Osmanlı zamanında verilen isim. Eflak adı, Slavlar'ın Romen halkı için kullandığı Vlah veya bölgede yaşayan Ulahlardan gelmektedir. Boğdan ise, Eflak'ın doğusu olup, Prut nehrinin batısı 1859'da Eflak ile birleşmiş ve Romanya'yı oluşturmuştur. Prut nehrinin doğusu ise Beserabya olup, bugünkü Moldova'dır.

savaşı yürütebilmek için Osmanlı devleti, ödeme yeteneğinin çok üstünde borç almış, endüstrileşmeyi kaçırdığı için ekonomisi çağdışı kalmış, bu borçların altından kalkamayarak 1881 yılında II. Abdülhamit döneminde Düyunu Umumiye idaresinin kurulmasıyla, Avrupalı devletlerin mali denetimi altına girip yarı sömürge devlet haline gelmiştir.

17 Ocak 1871 tarihinde Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya, Fransa, 30 Mart 1856'da yapılan Paris Antlaşması'nın sınırlayıcı hükümlerini değiştirdiler.

Buna göre Osmanlı Devleti, Çanakkale ve İstanbul boğazlarını barış zamanında dost ve müttefik devletlerin savaş gemilerine açmak konusunda serbest bırakıldı. Karadeniz, eskiden olduğu gibi, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık hale getirildi.

Bu antlaşma ile Rusya, 1856'daki Paris Antlaşması ile Karadeniz'deki hükümranlık haklarını sınırlayan hükümlerden kurtuldu. Rusya, bu başarısını Kırım Savaşı'nın bir intikamı gibi değerlendirdi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II. Meşrutiyet
(Birlik ve İlerleme Partisi ve Anayasa'nın İlanı)

Sarıkamış Çevirme Harekatı'nı yöneten kadrolar İttihatçıydı. Yakın tarihimize damgasını vuran, Abdülhamit'i tahtından indiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni (Birlik ve İlerleme Partisi) kuran kadrolar Hürriyet ve Vatan Şairi Namık Kemal'in [44] fikirlerinden hareketle bu cemiyeti gizli olarak kurdular.

---

[44] Namık Kemal, 21 Aralık 1840'da Tekirdağ'da doğdu. Türk Milliyetçiliğinin öncülerinden, Genç Osmanlı hareketi mensubu, ünlü yazar ve şairdir. Namık adını ona şair Eşref Paşa vermiştir. Asıl adı Mehmed Kemal'dir. Babası, II. Abdülhamid döneminde müneccimbaşılık yapmış olan Mustafa Asım Bey'dir. Özellikle "İntibah" isimli romanı ve "Vatan, Yahut Silistre" isimli tiyatro oyunu ile tanınır. 1888'de mutasarrıflıkla sürgüne gönderildiği Sakız Adası'nda vefat etmiştir. 1868 yılında Hürriyet adlı gazetede yayınlanan bir makalesinde Namık Kemal İslam'ın başlangıç dönemlerinde bir çeşit cumhuriyet olduğunu ve eğer halkın egemenliği ilkesi kabul edilirse, kimsenin bir cumhuriyet yönetimi kurulmasına karşı gelme hakkı olmayacağını yazmıştı.

Cemiyetin kurulmasına en büyük emeği yılmadan, bıkmadan kılıktan kılığa girerek mücadele eden, ağzı laf yapan, Abdülhamit tarafından iki defa idama mahkum edilen ve 1926 yılında Mustafa Kemal'e İzmir suikastını [45] yapanlar arasında olduğu gerekçesiyle idam edilen Selanikli Dr. Nazım [46] verdi.

İttihat ve Terakki'nin (Birlik ve İlerleme Partisi) çekirdeğini, 21 Mayıs 1889'da Ohrili İbrahim Temo ve dört askeri tıbbiyeli arkadaşınca kurulan ve amacı Abdülhamit'e zorla anayasayı (Kanuni Esasiyi) ilan ettirmek olan İttihadı Osmanlı Cemiyeti (Osmanlı Birlik Derneği) oluşturdu.

---

[45] Mustafa Kemal'i, İzmir gezisi sırasında öldürmek amacıyla planlanmış olan bu eylem, 15 haziran 1926 tarihinde Mustafa Kemal Balıkesir'de bulunduğu sırada öğrenildi. Suikast planı içinde yer alan, Giritli şevki isimli motorcu, İzmir Valisi Kazım Dirik'e eylemi haber verdi. Eylemciler, Mustafa Kemal'e İzmir'e geldiğinde, ziyaret edeceği o zamanlar Mevlevi Sokağı olarak bilinen, bugünün Anafartalar Caddesi üzerinde bulunan Kemeraltı Çarşısı önünden geçerken suikast yapmayı planlamıştı. Suikastı planlayanlar arasında I. Meclis'te muhalif üye Ziya Hurşit, Gürcü Yusuf, Laz İsmail ve Çopur Hilmi vardı. Yakalananlar ve bu olayla ilgisi olduğu şüphesiyle yargılananlar arasında, Kâzım Karabekir, Adnan Adıvar, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Bekir Sami Kunduh, Cafer Tayyar Eğilmez, Vasıf Karakol gibi Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen isimleri de vardı. Bunlar, yargılama sonunda beraat ettiler. Ziya Hurşit ve on dört arkadaşı 14 Temmuz 1926'da idam edildiler. O sırada yurt dışında bulunan Rauf Orbay ise, gıyabında 10 yıl hapse mahkum oldu.

[46] Doktor Nazım Bey , 1872'de Selanik'te doğdu. İttihat Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinden. Son Talat Paşa hükümetinin Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı)'dır. 1916-1918 arasında Fenerbahçe Kulübü Başkanlığı yapmıştır. İttihat ve Terakki'nin hep perde arkasında kalan, ama bütün yaşamsal eylemlerinde imzası olan komitacıdır. Tunalı Hilmi, Abdullah Cevdet gibi aydınları örgüte üye yaptı. İkinci Meşrutiyet'ten sonra kurulan yeni kurulan hükümette, istememesine karşın Maarif Bakanı oldu.31 Mart (13 Nisan 1909) isyanı sırasına örgütün genel sekreteriydi. Hürriyet ve İtilaf fırkasının iktidar olmasıyla başlayan ittihatçı avı sırasında 9 Kasım 1912'de Yunanistan'da yakalandı. Babıali baskınının ardından iktidara gelen ittihatçıların çabalarıyla serbest bırakıldı ve yurda döndü. Son ana kadar Osmanlının I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalması gerektiğini düşündü ve böyle olacağına inandı. 1918'de, Talat Paşa hükümetinde maarif nazırı oldu. 1922'de Berlin'de Ermeniler tarafından düzenlenen suikasttan kurtuldu. Suikast olayından sonra Mustafa Kemal, Doktor Nazım'ın yurda dönmesine izin verdi.Cumhuriyetin ilanından sonra da bacanağı dışişleri bakanı Doktor Tevfik Rüştü Aras başta olma üzere eski ittihatçılarla görüşmeye devam etti. 1926 İzmir Suikastı ardından tutuklandı. İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Hakkında, ittihatçılarla aynı evlerde bulunmaktan başka bir kanıt bulunamadı. Ama yine de üçüncü kez idama mahkum edildi. Uğur Mumcu ve Falih Rıfkı Atay'a göre Doktor Nazım suçsuzdu. 26 Ağustos 1926'da idam edildi. "http://tr.wikipedia.org "'dan özetlendi.

Bu cemiyete 1893'de askeri tıbbiye öğrencisi olan Selanikli Dr. Nazım üye oldu. Cemiyet; İtalyan "Carbonari-Kömürcüler" isimli gizli teşkilat yapısından esinlenerek hücre sistemi esasına [47] göre kuruldu. Bir üye hücre dışındakileri tanımıyordu. Gizlilik esastı.

Cemiyet daha rahat çalışmak amacıyla Dr. Nazım'ı Paris'e gönderdi. Paris'te Sorbonne'da tıp öğrenimine devam eden Dr. Nazım, bir yandan da Paris'te bulunan "Pozitivist" [48] cemiyeti üyesi Ahmet Rıza ile anlaşıp, örgütlenmelerini daha da ileriye götürdü. Abdülhamit'in 'yaramaz çocuklar' dediği komitacılar, ölüm dahil her şeyi göze almışlardı. Ölmek var, dönmek yoktu. Zaman zaman dönenler olduysa da, hayal kırıklıkları kısa zamanda geçti.

Paris'te Ahmet Rıza ve Dr. Nazım önderliğinde "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" (Osmanlı İlerleme ve Birlik Derneği) kuruldu. 1 Aralık 1895'de yayın hayatına başlayan Meşveret Gazetesi de bu cemiyetin görüşleri yayınlanmaya başladı. Auguste Comte'un "düzen ve ilerleme" (The Union and Progress) sözü gazetenin başlığının altında yer alıyordu.

Comte, bugünlerde 'küreselleşme' olarak bilinen insanlığın birliğini savunuyordu. Tüm yaşamını bu konuya ayırmış, geniş kitleleri etkilemiş, hatta Brezilya Bayrağı'na 'düzen ve ilerleme' ilkesi bu etkileşim sonunda 1880'lerde ulusal birliğin sembolü olarak yazılmıştır.

Comte'a göre: "mutlak olarak geçerli tek bir toplum tipi vardır. Bütün insanlık bu toplum tipine ulaşmalıdır. Ona göre teolojik ve askeri sıfatlarla belirginleşen bir toplum tipi ortadan kalkmaktadır. Bir başka tip toplum, bilimsel ve sanayi toplumu doğmaktadır. Doğan bu toplum bilimseldir. Pozitif bilim ve toplumsal bilim öğretisinden yanadır. İnsan düşün-

[47] Abdülhamit'in kurduğu Hamidiye Alaylarında komutanlık yapanların kurduğu, Şeyh Sait İsyanı arka planında bulunan ayrılıkçı Azadi örgütü de bu örgütlenme yapısını esas alarak örgütlenmişti.

[48] Pozitivism Auguste Comte'un 19. yy. da ortaya attığı düşüncedir.

cesi üç evreden geçmektedir. Birinci evrede insan düşüncesi olayları insanın kendisi ile kıyaslanabilecek varlık ve güçlerle karşılaştırarak açıklar. İkinci evrede, doğa ve soyut nesnelere başvurur. Üçüncü evrede ise olayları gözlemler ve aralarında var olabilecek düzenli ilişkileri belirleyerek, onları yöneten yasaları bulur. İşte bu pozitif düşünce yöntemidir.

Comte'un felsefi görüşüne göre Batı Avrupa sanayi toplumu örnek bir özelliğe sahip olup, bütün insanlığın toplumu haline gelecektir. Pozitif düşünce ürünü olan batı bilimi insanlığın tümünün bilimi haline gelmiştir. Eğer insan doğası temelde aynı ise, insani birlik için, insanlığın bütünü batının yolunu izleyecektir."[49]

Comte'un bu düşüncesi, küreselleşmenin ve Avrupa Birliği'nin de temeli olmuştur. Küreselleşme olgusundan 90 yıl önce bu fikirlerin İttihatçılarla kabul edilip, benimsenmesi ise son derece ilginçtir.

İttihatçıları yani birlikten yana olanları, diğer bir deyişle düzencileri etkileyen Comte'un batı toplumu hakkındaki fikirleri bugünlerde Avrupa Birliği politikasının da kaynağını oluşturmaktadır. Bu fikirler her zaman bilerek yada bilmeyerek politikacıları etkilemiştir.

Cumhuriyet'i kuran ittihatçı kadroların yönünü batıya çevirmesinin yani "batı toplum tipi ve uygarlığını" hedef edinmesinin dayanak noktası da bundandır.

Paris'teki cemiyetten bir yıl kadar sonra, 1896 yılında gizli bir cemiyet kurma hazırlığında olduğu gerekçesiyle jurnallenen Talat (Paşa) [50] Edirne'de tutuklandı. İki yıl cezaevinde

---

[49] Ayrıntı için bakınız: Raymond Aron, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, s.:77 v.d.

[50] 1874'de Edirne'nin Kırcaali vilayeti'nde doğan Mehmed Talat Paşa (1874-1921) İttihat ve Terakki kurucularından ve önde gelen siyasetçilerindendir. Meclis Vekilliği, Dahiliye Nazırlığı, Posta Vekilliği ve 1912'de Sadrazamlık yapmıştır.1921 yılında, yerleştiği Almanya'da bir Ermeni komitacı olan Soghomon Tehlirian tarafından öldürülmüştür. Kemikleri, 1943 yılında alınan Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye'ye geri getirilir ve Hürriyet-i Ebediye şehitliğine defnedilir.Evi olmadığı için kendisine ev almayı teklif eden padişahın bu isteğini reddecek kadar dürüst bir devlet adamıydı. (http://tr.wikipedia.org/talat-paşa)

yattıktan sonra Edirne'de, "Dirilen Makedonya" mason locası üyesi Talat (Paşa) "Osmanlı Hürriyet Cephesi'ni" kurdu. Buradan diğer arkadaşlarının yanına Selanik'e geçip, faaliyetlerini Selanik'te gizli gizli sürdürdü.

Abdülhamit, Paris'te çalışmalarını yürüten Dr. Nazım ve arkadaşlarına bu defa hükümetler aracılığıyla baskı yapmaya başladı. Dr. Nazım Belçika ve Cenevre'ye geçti. Buradan tekrar Paris'e dönerek çalışmalarını sürdürürken idama mahkum edildi. İdam hükümlüsü Dr. Nazım, Selanik'te askeri birlikler arasında propaganda yapmak için gönüllü olarak kılık değiştirip, adını da Hoca Mehmet Efendi yaparak gizlice Selanik'e diğer arkadaşlarının yanına geldi. Buradaki hareketin başı Talat'la tanıştı. Gizli teşkilatın üyeleri arasında Ömer Naci [51], İsmail Canbulat [52], Midhat Şükrü [53] ve kendisi gibi 1926'da idam edilen Selanikli Cavid'te [54] vardı.

---

[51] 1878 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Bursa'daki Işıklar Askeri Lisesi'nde okurken, okuldan kovulmasının düşünüldüğü bir sırada bir hocasının arka çıkmasıyla 1895 yılında Manastır İdadisi'ne sürüldü. Ne var ki Ömer Naci'nin bu yeni okulda ilk ilgilendiği kişilerden biri de o tarihlerde aynı okulda okuyan Mustafa Kemal oldu. Ömür boyu sürecek bir dostluk hemen o günlerde başladı. Ömer Naci güzel konuşmasıyla Mustafa Kemal'i etkiledi. Ömer Naci Subay çıktıktan sonra İttihat ve Terakki Fırkasına girdi; burada yönetim kurulu üyeliğine kadar yükseldi; İttihat ve Terakkicilerin hükümeti ele geçirmelerini sağlayan Babıali Baskınını düzenleyenlerin başında o vardı. Subay olarak Kafkas Cephesinde, İran'da bulundu. 1916 yılında Kerkük'te bulunduğu bir sırada Tifüse yakalanıp vefat etti. (http://www.biyografi.info/kisi/omer-naci)

[52] 1880'de İstanbul'da doğdu. Harp Okulu'nu bitirdikten sonra, Manastır ve Selanik'te görev yaptı. Meşrutiyetin ilanından sonra Harp Okulu'nda tarih öğretmenliği yaptı..1909 yılında askerlikten ayrıldı ve Büyükada Kaymakamlığı'na atandı. 1912 yılında İzmit milletvekili olarak mebuslar meclisine girdi. Balkan Savaşı'na gönüllü yedek subay olarak katıldı. Savaştan sonra Milli Emniyet ve birkaç ay sonrada Emniyet Genel Müdürlüğü'ne atandı. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı oldu. İsveç Elçiliği'ne atandı. 30 Temmuz 1918 İçişleri Bakanlığı'na getirildi. 30 Eylül'de bu görevden ayrıldı. Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından tutuklandı ve İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Sürgünden döndükten sonra 1923 yılında İstanbul milletvekili olarak TBMM'nin ikinci devresine katıldı. Rauf Bey'le birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucusu ve yöneticileri arasında yer aldı. İzmir'de Atatürk'e düzenlenen suikastla ilgisi olduğu iddiasıyla İzmir'de İstiklal Mahkemesi kararıyla 1926'da asılarak idam edildi.

Edirneli Talat (Paşa) başkanlığındaki gizli örgütün merkez idaresi İsmail Canbulat ve Selanikli Rahmi üçlüsü tarafından yapılıyordu. Selanik'teki "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" ile Paris'teki "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" 27 Eylül 1907 yılında birleşti. Cemiyetin adı artık 'İttihat ve Terakki' (Birlik ve İlerleme Partisi) olmuş, Paris dış, Selanik ise iç merkez olarak belirlenmişti. Selanik merkezli cemiyetin Yüzbaşı Resneli Niyazi [55], Enver (Paşa) [56] ve Kazım (Karabekir)

[53] 1872 yılında Selanik'te doğdu. Mithat Şükrü Bleda II. Meşrutiyet döneminin önde gelen siyasetçilerindendir. İttihat ve Terakki'nin kurucuları arasında yer almış ve genel sekreterliğini yapmış, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 3 döneminde Serez, Drama ve Burdur mebusluğu yapmış, Malta sürgünleri arasında yer almıştır. 1935 - 1950 yılları arasında Sivas milletvekilliği yapmıştır. 19 Şubat 1956'da İstanbul'da vefat etmiş, vasiyeti üzerine Hürriyet-i Ebediyye şehitliğine gömülmüştür.

[54] Cavit Bey, İttihat ve Terakki liderlerinden olup, II. Meşrutiyet döneminde Maliye Nazırlığı yapmış bir siyasetçidir. Selanik doğumludur. İzmir suikastı sonrasında İstiklal Mahkemesi tarafından 14 Temmuz 1926'da başta Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, Şükrü Bey, Aycı Arif, İsmail Canpolat olmak üzere 13 kişiyle birlikte idam edilmiştir. (http://tr.wikipedia.org) İdamından sonra Fransız Meclisi'nde saygı duruşunda bulunulmuştur.

[55] Ahmet Niyazi Bey 1873 yılında bugün Makedonya sınırları içerisinde kalan Manastır ili yakınlarındaki Resne kasabasında doğmuştur. Bu nedenle Resneli Niyazi Bey olarak anılır. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden olup II. Meşrutiyet'in ilanına yol açan ayaklanmanın lideri olarak ün yaptı. Yanına aldığı İttihatçı 200 subay ve 200 sivil ile birlikte dağa çıktı. Dağda yaşayan geyiğin kendisine alışmasından sonra, sürekli olarak bu geyikle birlikte dolaştı. Hatta günlük konuşmalarda geçen geyik muhabbetinin kaynağı, Resne'li Niyazi'nin geyiği ile birlikte arkadaşları ile yaptığı sohbetlerdir. II. Abdülhamit'in Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmasından sonra döndüğü Selanik'te "Hürriyet Kahramanı" olarak karşılandı. 17 Nisan 1913'te Arnavutluk'un Avlonya limanından İstanbul'a gitmek üzereyken öldürüldü. Kendisine kimin ateş ettiği bilinmediğinden, günlük konuşmalarda geçen " Ne şehittir ne gazi, ... yoluna gitti Niyazi" cümlesi bu olaydan sonra kullanılır olmuştur. Bazı kaynaklarda koruması tarafından öldürüldüğü yazılsa da, bu kesinlikle doğru değildir

[56] Enver Paşa (22 Kasım 1881, İstanbul - 4 Ağustos 1922, Tacikistan), Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Türk asker ve siyaset adamı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu ve önderleri arasında bulunmuş, 1913'te Babıali Baskını adı verilen darbeyle cemiyetin iktidara gelmesini sağlamış, 1914'te kendi inisiyatifiyle Almanya ile askeri ittifaka önayak olarak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine öncülük etmiş, savaş yıllarında "Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili" sıfatıyla askeri politikayı yönetmiştir. Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması üzerine 1918'de yurt dışına kaçtıktan sonra, Almanya ve Rusya'da tam niteliği bugüne dek bilinmeyen bazı mücadelelerde bulunmuş, Sovyet hükümetinin desteğini kaybettikten sonra Asya Türklerini ayaklandırmak amacıyla gittiği Türkistan'da bir çatışma esnasında yaşamını kaybetmiştir. 1914'te Padişah Abdülmecit'in torunu (Şehzade Süleyman'ın kızı) Naciye Sultan'la evlenerek Osmanlı hanedanına damat olmuştur. Bu evlilikten Türkân Mayatepek ve Mahpeyker Ürgüp adlı kızları ve Ali Enver Akoğlu (1921-1971) adlı bir oğlu vardır. (www. wikipedia.org)

ile Binbaşı Süleyman Askeri [57], Hüseyin ve Sadık tarafından da Manastır şubesi kuruldu. Üye olmak için önce cemiyete üye biri tarafından önerilmek, önerilen kişi hakkındaki araştırma olumlu ise yemin töreni ve kabul işlemi yapılıyordu.

Tören için adaya bir kişi rehberlik ediyor; aday ve rehber yemin yerine yaklaşınca adayın gözleri bağlanıyor; aday yemin edilen yeri bilmesin diye biraz dolaştırılıyordu. Yemin edilen yere gelindiğinde kapı iki defa rehber tarafından çalınıyor, "hilal" parolasından sonra birlikte içeri giriliyordu. Adaya cemiyete girmekte kararlı olup olmadığı sorusundan sonra "evet" cevabı alınırsa tören başlıyor; aday sağ elini Kuran-ı Kerim'e, sol elini de tabancanın üzerine koyarak yemin ediyordu. Artık dönüş yoktu. Dönmenin sonu ölümdü.

Selanik'te İttihatçıların (Birlik ve İlerleme Partisi'nin) örgütlendiği bu sıralarda yabancı devletler Osmanlıyı yutmak için planlar yapıyordu. 1905 yılında Rusya'da Çarlık yönetimine karşı yapılan ihtilal kanla bastırılmıştı. İç isyanı bastıran Rusya, yönünü Osmanlı'ya çevirdi. Balkanlardaki Slavların ağabeyi olduğundan, onları özgürlüğe kavuşturmak istiyordu. Rusya'nın desteği ile Bulgar, Sırp, Yunan ve Arnavut isyanları birbirini izledi. İttihatçılar ise "kanuni esasinin (anayasanın) ilanı ile bunların son bulacağını, bütün sorunların çözüleceğini" zannediyordu. Tüm mücadeleleri anayasanın ilanı içindi. Ülkeyi yönetecek kadroları oluşturma hazırlıkları yoktu.

Yabancı emperyalist devletler, bugünde yaptıkları gibi, önce çeşitli gurupları isyana kışkırtıyor, isyan edenler için insan hakları kartını ileri sürüyor, sonrada asker gönderirim

57 Süleyman Askeri Bey (1884 - 14 Nisan 1915, Basra) Türk asker, Teşkilat-ı Mahsusa'nın önde gelen isimlerinden. 1909'da Bağdat jandarma alayını yeniden düzenledi. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşına katıldı, daha sonra Bağdat valiliğine atandı. Ardından gönüllülerden oluşan Osmancık adlı bir tabur oluşturarak Basra'yı savunmayı çalışırken başarısız olunca intihar etti. (http://tr.wikipedia.org/Askeri_Bey)

yada müdahale ederim tehdidinde bulunuyor ve sonunda da reform dayatması yaparak, azınlıkların yönetimde temsil edilmesini şart koşuyordu. Yabancılar bu planları yaparken, Dr. Nazım İzmir'e "Tütüncü Yakup Ağa" takma adıyla gizli cemiyetin propagandası için gönüllü olarak geldi.

Dr. Nazım İzmir'de propaganda yaparken, Abdülhamit'in has adamı jurnalci başı ve Yüzbaşı Enver'in (Paşa'nın) emiştesi Selanik Merkez komutanı Albay Nazım, 397 kişilik jurnal listesi hazırlayıp, bunu saraya bildirmenin hazırlığı içindeydi. Bunu öğrenen ittihatçılar, kayınço Enver'in yardımı ile Albay Nazım'a 29 Mayıs 1908'de suikast yaptılar. Tetiği "fedai gurubundan" Teğmen Mustafa Necip [58] çekti. Ancak Albay Nazım ölmedi.

Suikastta parmağı olduğu ortaya çıkan kayınço Yüzbaşı Enver (Paşa) rütbeleri söküp, kendisinden önce dağa çıkan Resneli Niyazi gibi dağa çıktı. Artık meşrutiyetin (anayasal düzenin) ayak sesleri duyulmaya başlandı. Dağa çıkan ittihatçı sayısı günden güne artarak devam etti.

8 Haziran 1908'de Rus Çarı ve İngiltere Kralı Estonya'da buluşup, Osmanlı'yı parçalama planı yaptılar. Plana göre Makedonya'da devletler kurulacak; Irak İngilizlere, boğazlar ise Rusya'ya bırakılacaktı. İttihatçılar ise zaten dağa çıkmaya başladıklarından "Ya vatan, ya ölüm" paro-

58 İttihatçılar iktidarı tekrar ele geçirmek için harekete geçtiler. Balkan Savaşı'ndaki yenilgileri ve Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilişini fırsat bilerek hükümete karşı darbe planladılar. Baskın cemiyet merkezinde hazırlandı. Enver Paşa, Talat Paşa, Filibeli Hilmi, Sapancalı Hakkı, Mithat Şükrü Bleda, Yakup Cemil, Mustafa Necip, Kara Kemal, Doktor Nazım, İzmitli Mümtaz, Silahçı Tahsin, Samuel Israel ve Ömer Naci baskını düzenleyen önde gelen kişilerdi. 23 Ocak 1913 günü Enver Paşa ve İttihatçı fedailerden Yakup Cemil'in başı çektiği grup, cemiyetin Nuruosmaniye'deki merkezinden ata binerek Babıali'ye yöneldi. Bu arada Talat Paşa da bir grup ittihatçıyla Babıali'ye gitmişti. Kabine toplantı halindeyken Enver Paşa ve yanındakiler Babıali'ye girdiler. Sadaret (Başbakanlık) yaveri Ohrili Nafiz Bey müdahale etmek istediyse de öldürüldü. Harbiye nazırının yaveri Kıbrıslızade Tevfik Bey de vuruldu. Bu arada Tevfik Bey'in tabancasından çıkan kurşunla ittihatçılardan Mustafa Necip öldü. (http://tr.wikipedia.org'dan özetlenmiştir.)

lası ile İngilizlere ve Ruslara ültimatom verip, Osmanlı Devleti'ni parçalama planına karşı "ölüm dahil" her türlü mücadeleyi yapacaklarını ilan ettiler.

İttihatçıların bu düşüncesini ve ayaklanma yapacaklarını Yıldız Sarayı öğrendi. Saray, İttihatçıları, bu "yaramaz çocukları" yola getirmek için, okuma ve yazma bilmeyen alaylı Mareşal Şemşi Paşa emrinde 80 taburluk kuvveti, Makedonya'da dağa çıkan asi ittihatçılar üzerine gönderme kararı aldı. Haberi öğrenen ittihatçılar, fedai gurubundan gönüllü tetikçi Teğmen Atıf (Kamçıl)'a Şemşi Paşa'yı öldürme emrini verdi. 7 Temmuz 1908'de, Teğmen Atıf [59] Şemşi Paşa'yı öldürdü.

Haberi alan Abdülhamit, bu defa Mareşal Osman Fevzi Paşa'yı Makedonya'ya gönderdi. Yolda Osman Fevzi Paşa, Resneli Niyazi ve Eyüp Sabri birliği tarafından esir alınıp dağa kaldırıldı. İttihatçılar Abdülhamit'in adamlarına peş peşe suikast yapıp öldürmeye başladılar.

20 Temmuz'da Firzovik'te [60] toplanan büyük Arnavut kurultayı, meşrutiyet derhal ilan edilmezse isyan ederek İstanbul'a yürüme kararı aldı. Olaylar devam ederken, Cemiyetin Selanik merkezi Talat Paşa başkanlığında 21 Temmuz 1908'de toplandı. "Abdülhamit'e meşrutiyetin ilanı ve anayasanın yürürlüğe konması, aksi halde 24 Temmuz 1908'de ayaklanma başlatacakları ve bunun İstanbul'a telgrafla bildirilmesi" kararını aldılar.

---

[59] 1884 doğumlu olup, 1947'de vefat etmiştir. İttihatçı fedailerden olup, Cumhuriyet döneminde 6 ve 7. dönem Çanakkale Milletvekilliği yapmıştır. Mezarı 31 Mart Vakasında ölenlerin anısına İstanbul'un Şişli ilçesinde Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde dikilmiş olan Abide-i Hürriyet diğer adıyla Hürriyet-i Ebediye Abidesi anıtı haziresindedir (mezarlığındadır).

[60] 2. Meşrutiyet'in başladığı Firzovik, bugünkü Kosova Devleti'ne bağlı Ferizaj kentidir. Osmanlı zamanında Balkanlarda, Rumeli demiryollarını Avusturya şirketi işletiyordu. Bu şirket, şehirde bir konser düzenlemiş ve tren istasyonuna, Arnavutların şaşkın bakışları altında Avusturya bayrakları asmıştı. İttihatçılarda bu durumu fırsat bilip; " Avusturya burayı işgal edecek, padişahımız bunu önlemeye çalışıyor, ancak çevresinde bulunanlar buna engel oluyor, bunu önlemek için Saray'a telgraflar çekilmelidir!" mealinde propagandaya başladılar. İşte bu propaganda bir anda tüm Makedonya'ya yayıldı.

Ertesi gün, dağa çıkanları yakalamak için İzmir'den gemilerle gönderilen 18.000 asker, Selanik'te karaya çıkar çıkmaz "silah bırakıp, kardeş kanı dökmeyeceklerini" söylediler. Abdülhamit'in güvendiği dağlara kar yağmıştı. 22 Temmuz'da II. Abdülhamit sadrazam Avlonyalı [61] Ferit Paşa'yı azlederek yerine daha liberal bir isim olan Sait Paşa'yı getirdi.

23 Temmuz'da Selanik ve Manastır hükümet konaklarını ele geçiren isyancı İttihatçılar, meşrutiyetin ilanını talep ettiler. Sonuçta, tüm kozlarını kaybeden Padişah Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan edip, anayasayı yürürlüğe koydu.

23 Temmuz 1908'de Anayasayı yürürlüğe koyduran ittihatçılar amaçlarına ulaşmıştı. Ancak şimdi ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Kadroları yoktu. Abdülhamit Sadrazamlığa Sait Halim Paşa'yı atadı, siyasi suçlular için af ilan edildi; artık İttihat ve Terakki'nin gücü hissedilir olmuştu.

Bakanları da ilan edilen anayasa gereğince Sadrazamın ataması gerekirken, Abdülhamit bir fırsatını bulup, 1 Ağustos 1908'de yayınladığı Hattı Hümayun ile Harbiye (Savaş) ve Bahriye (Deniz) Bakanlarını kendi atadı. Amacı, en önemli bu iki bakanlığı kontrolünde tutmaktı.

Ancak, yılların komitacısı Talat, Cavit ve Rahmi Bey'ler, Edirne'den [62] İstanbul'a gelip Sadrazam Sait Halim Paşa ile görüşmeye karar verdiler. Görüşme öncesinde de bütün gerekli tedbirleri alıp; "Tam bir saat bekleyeceksiniz. Çıkmazsak girersiniz" talimatını Talat Paşa dışarıda bekleyen fedailere verip, görüşme başladı ve gerekli ihtarda bulunuldu.

Abdülhamit'e, sadrazamı görevden aldırıp, yerine Kamil Paşa'nın atanmasını kabul ettirdiler. Ekim 1908'de, ilk kongrelerini Selanik'te yaptılar. [63] 23 Temmuz 1908'de II. Meşru-

---

61 Osmanlı Muradiye Camisi ile ünlü, Arnavutluğun Vlore kenti.

62 Edirne'ye Selanik'ten gelmişlerdi.

63 Taylan Sorgun, İttihat ve Terakki, Kumsaati Yay., 5. baskı, İstanbul 2007, s.:150 v.d.

tiyet'in ilanından sonra, Kasım ve Aralık 1908 aylarında mebus seçimi yapıldı. [64] Ahrar Fırkası ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin katıldığı seçimlerde, İttihat ve Terakki çoğunluğu sağladı ve 4 Aralık 1908'de 3. Meclis-i Mebusan açıldı.

Meclis, 31 Mart Olayı ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi sonrasında Mayıs 1909'da Kanuni Esasi üzerinde değişiklikler yapıp, Padişah'ın ve Ayan Meclisi'nin yetkilerini azaltıp, kendi yetkilerini arttırdı. 1908 sonbaharında Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Bosna Hersek ve Girit sorunları ortaya çıktı. Bu durum Padişah yanlılarının ekmeğine yağ sürdü. Kör Ali adındaki cami hocası ortaya çıkıp; " din elden gidiyor" propagandasına başladı. Derviş Vahdeti'nin Volkan Gazetesi de işin içine girince İşte bu 31 Mart (13 Nisan) 1909 isyanı çıktı. [65]

Bu karmaşadan yararlanan ve pusuda bekleyen emperyalist devletler "parçala ve yönet" politikasını uygulamaya koydular. [66] İttihat ve Terakki (Birlik ve İlerleme Partisi) doğrudan hükümete girmeyip, dışarıdan kurulan hükümeti destekleyerek hükümet üzerinde etkinlik kurdu. 31 Mart isyanından sonra, 27 Nisan 1909 tarihinde II. Abdülhamit [67] tahtan indirilip, Ali Fethi'nin (Okyar) [68] koruması altında İttihatçılar tarafından Selanik'e Alatini Köşkü'nde [69] yaşamak üzere sürgüne gönderildi.

Halaskar Zabitan ve Babıali Baskını ve İttihat ve Terakki İktidarı: *23-Ocak-1913*

"1912 Mayıs ve Haziran aylarında, İttihat ve Terakki Fırkası'na [70] muhalefet eden bir grup subay "Halaskâr Zabitan Grubu" adıyla bir araya gelip, bir "muhtıra" yayınladı. Su-

[64] 175 üyeli 4 Aralık 1908 - 1912 dönemi Meclis-i Mebusanında 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni , 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1 Vlah mebus bulunmaktaydı. İdeolojik altyapısı dönem içinde şekillenmeye devam edecek olan İttihat ve Terakki Fırkası yaklaşık 60 mebusun desteğine sahipti. Meclis-i Mebusan aşağıdaki üyelerden oluşmaktaydı.

bayların tespitine göre: "Meşrutiyet yönetimi bu memleket için son bir adım olduğu halde, Abdülhamit devrinde olduğu gibi memleket buhran geçirmekte ve bu şartlar içinde olan vatanın kurtarılması yine en çok zabitana (askere) düşmekte" idi. Muhtırada meclisin dağıtılması, Kamil Paşa başkanlığında yeni bir hükümetin kurulması da isteniyordu.

İttihatçılar buna boyun eğdiler. Gazi Ahmed Muhtar Paşa başkanlığında yeni bir kabine kuruldu. Ancak kabine güvenoyu alamadı. Sadrazamın isteği üzerine Padişah meclisi feshetti.

---

[65] 31 Mart Olayı: Meşrutiyetçi hareketin en güçlü kanadı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı tam olarak geçiremeyerek dolaylı bir denetim kurması, politik istikrarsızlığa yol açtı. Bu koşullar bütün muhalefet gruplarının kısa sürede İttihat ve Terakki'ye karşı birleşmelerine zemin hazırladı. Derviş Vahdeti'nin yayımladığı ve yer yer Prens Sabahaddin'in ademi merkeziyetçi görüşlerine de yer veren Volkan Gazetesi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı durumuna geldikten sonra özellikle din adamları ve İttihat ve Terakki'nin uygulamalarından zarar gören alaylı subaylar üzerinde etkili oldu. 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece, Taksim Kışlası'ndaki Avcı Taburu'na bağlı askerler subaylarına karşı ayaklanarak kendilerine önderlik eden dini adamlarının peşinde Heyet-i Mebusan'ın önünde toplandılar ve ülkenin şeriata göre yönetilmesini istediler. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti ayaklanmacılarla uzlaşma yolunu seçti ve hükümet üyeleri tek tek istifa etti. Adliye Nâzırı Nâzım Paşa İttihatçı Ahmet Rıza Bey sanılarak isyancılar tarafından linç edildi. Aynı şekilde mebus Emir Şekib Arslan Bey de gazeteci Hüseyin Cahid sanılıp öldürüldü. Tahsilsiz ve alaylı olan askerlere halk arasından cahil ayak takımından hamallar ve bazı dindar kimseler de din elden gidiyor propagandalarının etkisiyle katılmıştı. Ayaklanma Heyet-i Mebusan üzerinde de etkili oldu. O gün İttihat ve Terakki üyesi mebuslar, can güvenlikleri olmadığı için meclise gitmediler. Bazıları İstanbul'dan uzaklaşırken, bazıları da kent içinde gizlendi. Bu arada ayaklanmacılar İttihatçı subaylarla mebusları buldukları yerde öldürüyorlardı. İstanbul'da denetimi elinden kaçıran İttihat ve Terakki asıl güç merkezi olan Selanik'teki 3. Ordu'yu harekete geçirdi. Böylece ayaklanmayı bastırmak üzere Hareket Ordusu kuruldu.Ayaklanmacılar 23 Nisan'ı 24 Nisan'a bağlayan gece İstanbul'a girmeye başlayan Hareket Ordusu'na başarısız bir direniş çabasından sonra teslim oldular. Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan da bir gece önce Yeşilköy'de toplanarak Hareket Ordusu'nun girişiminin meşruluğunu onaylamışlardı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra sıkıyönetim ilan edildi ve ayaklanmacıların önderleri Divan-ı Harp'te yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Muhalefet hareketi önemli kayıplara uğradı. Ama en önemli gelişme, Meclis-i Umumi Milli adı altında birlikte toplanan Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan'ın 27 Nisan'da II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini, yerine V. Mehmed'in geçirilmesini kararlaştırmasıydı. Ayrıca II. Abdülhamit'in İstanbul'da kalması da sakıncalı bulunarak Selanik'te oturması uygun görüldü. (http://tr.wikipedia.org)

[66] Teoman Alpaslan, Topal Osman Ağa, Kumsaati yay., İstanbul 2007, s.:40 v.d.

[67] II. Abdülhamit 21 Eylül 1842 yılında doğmuş ve 33 yıla yakın saltanatta kaldıktan sonra 13 Nisan 1909'da İstanbul'da çıkan ve 31 Mart olayı olarak bilinen isyana göz yumduğu iddiasıyla, 27 Nisan 1909'da saltanattan indirilerek sürgüne gönderilmiştir. 10 şubat 1918 tarihinde vefat etmiştir. İslam inancıyla asla bağdaşmayacak ölçüde harem kurmuş ve 13 eşlidir. 8'i erkek ve 7'si kız olmak üzere toplam 15 çocuğu vardı.

Tam o sırada Balkan Savaşı başladı ve Bulgar ordusu hızla Çatalca önlerine kadar geldi. Bir süre sonra Edirne düşman eline düştü.

Balkan Savaşları'nda beceriksizlik gösteren, İngiliz yanlısı Kamil Paşa başkanlığındaki hükümet, Trakya'da ilerleyen Bulgarlara İstanbul'a girmemeleri için Edirne ve Çatalca'yı teklif etmek üzereydi. [71]

Planı öğrenen "İttihatçılar iktidarı tekrar ele geçirmek için harekete geçtiler. Balkan Savaşı'nda yaşanan hezimeti ve Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilişini fırsat bilerek hükümete karşı darbe planladılar. Baskın cemiyet merkezinde hazırlandı. Enver Paşa, Talat Paşa, Filibeli Hilmi, Sapancalı Hakkı, Mithat Şükrü Bleda, Yakup Cemil, Mustafa

---

[68] Ali Fethi Okyar, 29 Nisan 1881, Makedonya Pirlepe'de doğdu. 1898'de Harbiye Mektebi'ne girdi ve 1900'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun oldu. 1904'te Kurmay Yüzbaşı olarak Selanik'te bulunan 3'üncü Ordu emrine verildi. Burada İttihat ve Terakki Cemiyetine katılarak, 1908 Devrimi'ni hazırlayan kadro içinde yer aldı. 12 Ocak 1909'da Paris Askeri Ataşesi oldu. 6 Ekim 1911'de Enver Bey ve Mustafa Kemal ile birlikte Trablusgarp'a gelerek savunma kuvvetlerinde görev aldı. 13 Nisan 1912'de yapılan seçimde Manastır Milletvekili oldu. 13 Ekim 1913'te Sofya Elçisi oldu. İttihatçı gizli örgüte mensup olduğu iddiasıyla 10 Mart 1919'da tutuklandı, 2 Haziran 1919'da Malta'ya sürgüne gönderildi. Malta sürgünlüğü 30 Mayıs 1921'de serbest bırakılmasıyla sona erdi. 15 Ağustos 1921'de İstanbul Milletvekili olarak TBMM 1. Dönem'e katıldı. 10 Ekim 1921 - 4 Ekim 1922 arasında Dahiliye Vekilliği yaptı. TBMM 2. Dönem'de yeniden İstanbul Milletvekili seçildi. 1 Kasım 1923'te TBMM Başkanı seçildi. 1 Kasım 1924'te yine Başkan seçildi. 22 Kasım 1924'te İsmet Paşa yerine Başbakanlığa getirildi. Fethi Bey Paris Büyükelçiliğine atanarak Türkiye'den uzaklaştırıldı. 9 Ağustos 1930'da Atatürk'ün talimatıyla büyükelçilikten istifa ederek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu ve partinin genel başkanı oldu. Muvazaa amacıyla kurulan partinin, İzmir Mitingi'nden sonra gerçek bir muhalefet hareketine dönüşmeye başlaması üzerine, yine Atatürk'ün talimatıyla 17 Kasım 1930'da partisini feshetti. Tekrar yurt dışına gitti. 31 Mart 1934'te Londra Büyükelçiliğine atandı. Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün eski hasımlarıyla barışma politikası uyarınca 4 Ocak 1939'da Bolu Milletvekilliğine atandı; büyükelçilik görevinden ayrılarak yurda döndü. Aynı yıl seçilen 8. Meclis'e de Bolu Milletvekili olarak girdi. 2. Refik Saydam Kabinesinde Adalet Bakanı oldu ve bu görevini 12 Mart 1941'e kadar sürdürdü. 7 Mayıs 1943'te İstanbul'da vefat etti. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Fethi_Okyar'dan özetlendi)

[69] İtalyan asıllı Alatini'nin yaptırdığı köşk. Bu köşk, Abdülhamit için Alatini'den satın alınmış ve adı Ordu Köşkü olarak değiştirilmiştir.

[70] "Parti" anlamındadır.

[71] Ayşe Hür, Radikal-2, 6-5-2007

Necip, Kara Kemal, Doktor Nazım, İzmitli Mümtaz, Silahçı Tahsin, Samuel Israel [72] ve Ömer Naci baskını planlayan önde gelen ittihatçılardandı.

23 Ocak 1913 günü Enver Paşa ve İttihatçı fedailerden Yakup Cemil'in başı çektiği grup, cemiyetin Nuruosmaniye'deki merkezinden ata binerek Babıali'ye yöneldi. Bu arada Talat Paşa da bir grup ittihatçıyla Babıali'ye gitmişti. Ayrıca Babıali binası [73] civarındaki önemli noktalara altmış kadar İttihatçı yerleştirildi. Ömer Naci'nin etkili ve coşkun hitabeti ile coşan halkın da katılımıyla ellerinde bayraklarla tekbir getiren kalabalık Babıali'ye vardı.

Kabine toplantı halindeyken Enver Paşa ve yanındakiler Babıali'ye girdiler. Sadaret (Başbakanlık) yaveri Ohrili Nafiz Bey müdahale etmek istediyse de öldürüldü. Harbiye nazırının yaveri Kıbrıslı zade Tevfik Bey de vuruldu. Bu arada Tevfik Bey'in tabancasından çıkan kurşunla ittihatçılardan Mustafa Necip öldü. Vurulanlar arasında kapıyı bekleyen polis komiseri Celal Bey'de vardı.

Harbiye Nazırı Müşir Nazım Paşa gürültü üzerine kabine toplantısından balkona çıkıp baskıncılara karşı direnip "ne oluyor" demeye kalmadan Yakup Cemil tarafından alnından vuruldu. Silah sesleri üzerine kabine üyeleri dağıldılar.

Enver Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın makamına zorla girip, kafasına tabanca dayayıp, sert bir ifadeyle milletin kendisini istemediğini ve istifa etmesi gerektiğini bildirdi. Kamil Paşa asker tarafından gelen teklif üzerine

[72] Samuel Efendi veya diğer adı ile Samuel Israel (İzisel) İttihat ve Terakki döneminde Emniyet amiri olup gerçekten Moda'da yaşamaktaydı. Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikast sonrasında katilleri yakalamak için iz sürerken çıkan çatışma sırasında sağ dizinden yaralandı ve ömür boyu topal kaldı. Samuel Efendi, Emniyet camiasındaki adıyla Kemal Bey, tedavi için gittiği Paris'te vefat edip orada toprağa verildi. Neyir İzisel oğlu olup, ünlü triko markası Neyir'in kurucusudur.

[73] Osmanlı Başbakanlık Binası. Şimdiki İstanbul Valiliği binası.

istifaya mecbur kaldığını padişaha hitaben yazdı. İttihatçılar buna ahali sözcüğünü de ilave ettirdiler. Böylece istifa gerekçesi "ahali ve asker tarafından gelen teklife" dönüştü. Bu sırada İttihatçıların ünlü hatiplerinden Ömer Naci ve Ömer Seyfettin Babıali önünde toplanan kalabalığı coşturmaya devam ediyordu: "Yaşasın Millet!.. Yaşasın İttihat ve Terakki!" diye bağırtıyordu.

Kısa sürede İstanbul İttihatçıların denetimine geçti. Padişah V. Mehmet (Reşad) İttihatçıların isteği üzerine Mahmut Şevket Paşa'yı kabineyi kurmakla görevlendirdi. Aynı gece Cemal Paşa, İstanbul muhafızlığını, Azmi Bey polis müdürlüğünü ve Halil Kut merkez kumandanlığını ele geçirdiler." [74]

Talat Paşa Dahiliye Nazırı (İçişleri bakanı) oldu. Böylece, ittihat ve Terakki'nin beş yıllık iktidarı başladı.

İttihat ve Terakki yönetimi 1913-1918 arasındaki dönemde ülkenin kaderinde o denli etkili olmuştur ki; milletvekilleri (Meclis-i Mebusan üyeleri) parti listesinden seçilmesine karşın, Meclis dışındaki Merkez-i Umumi (Genel Merkez) denilen İttihat ve Terakki'nin beyni durumundaki merkez tarafından yönetilmekteydi. [75]

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi, İttihatçılık, birlikten kaynaklanan güçle kalkınmayı (ilerlemeyi) hedefleyen ve "şan ve şeref için değil, sadece ve sadece vatan için çalışma" ülküsü sebebiyle hatası ve sevabıyla birlikte yakın tarihimize ve hatta Cumhuriyet dönemine de damgasını vurmuş bir siyasi ekoldür.

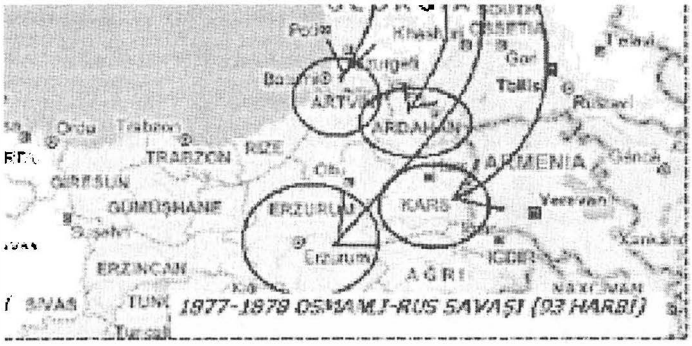
[74] www..wikipedia.org/wiki/Babıali_Baskını - 25k

[75] Hüsnü Merdanoğlu, Kuvayi Milliye, Ümit yay., Ankara 2006,s.:32, dipnot 17.

Sarıkamış'ta Esaret Başlıyor

1877-1978 Osmanlı-Rus Savaşı, yani 93 Harbi, "Rumi takvime [76] göre 1293 yılına denk geldiğinden Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak bilinir. Hem Tuna Nehri kıyılarında, hem de Kafkasya cephesinde yapılmış ve Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır.

Hem büyük bir toprak kaybına neden olmuş, hem de Rus ordusunun İstanbul'un eşiğine, Yeşilköy'e kadar gelerek Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit etmesiyle sonuçlanmıştır. İstanbul'un elden çıkması İngiliz desteği ile önlenmiş, ancak Kıbrıs İngilizlere bırakılmıştır.

Bu savaş; Osmanlı'nın Balkanlardaki egemenliğini giderek yitirmesine, Batum, Kars ve Ardahan'ın 43 yıl işgal altında yaşamasına yol açmıştır. Savaş yılları ve öncesi, imparatorluğun

---

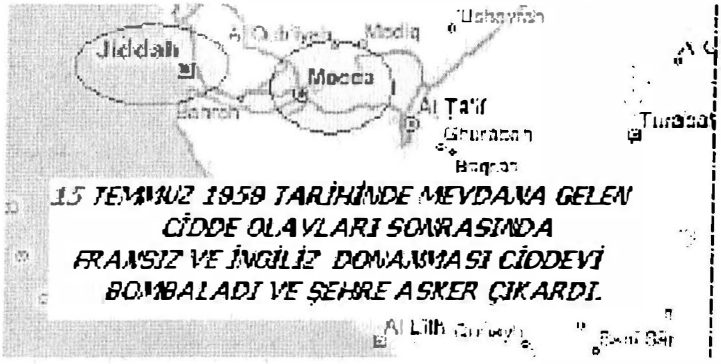
[76] Tanzimat'a kadar Hicri takvim kullanılırken, Tanzimat'ta (Osmanlı reformlarıyla, yeniden yapılanması ile) yılbaşı Mart ayına alınarak Rumi takvime geçildi. Takvimler arasında zaman farkı vardı. Hicri ile Miladi takvim arasında 11, Rumi ile Miladi arasında 13 gün fark vardı. Cumhuriyette Miladi takvime 26 Aralık 1925'te geçildi. 1 Martta başlayan Mali takvim uygulaması ise 1983'e kadar devam etti. Takvimlerdeki eksik yılları ilk düzelten Sezar'dır. Sezar peş peşe gelen 4 yılın ilk üçünü 365, sonuncu yılı 366 yaptı. İÖ 45 yılını 85 gün artırdı, bu takvim Jülyen takvimi olarak 1600 yıl kullanıldı. Rumi takvime göre aylar şöyleydi: Mart ,Nisan , Mayıs , Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ,Teşrin-i Evvel (Birinci Teşrin-Ekim), Teşrin-i Sani (İkinci Teşrin-Kasım) , Kanun-ı Evvel (Birinci kanun-Aralık), Kanun-ı Sani (İkinci Kanun-Ocak) ve Şubat

devlet harcamalarını kontrol altına almak ve dış borç ödemelerinden bunalan hazineye "günübirlik kaynak" sağlamak için ardı ardına "istikrar paketleri" açıkladığı devirlerdi.

Devleti ayakta tutmak için, günümüzün peş peşe çıkan "uyum paketleri'ne" benzeyen "Islahat Tedbirleri'" alınıp uygulamaya koyulduğu dönemlerdi. İstanbul içine düştüğü bu sıkıntılar sebebiyle Eflak ve Boğdan voyvodalıklarının "Romanya Prensliği" [77] adı altında birleşmesini engelleyememişti.

Balkanlar kaynarken Arap yarımadasında, 15 Temmuz 1858'de Kızıldeniz kenarında, Mekke'nin batısında bulunan Cidde'de meydana gelen olaylarda, Fransız ve İngiliz konsoloslarını öldürüldü. Bunun üzerine Fransız ve İngiliz donanmaları şehri topa tutup karaya asker çıkardı.

Bununla da yetinmeyen Fransa ve İngiltere, olayla ilgili soruşturmayı kendileri yapıp, yakaladıkları sorumluları 12 Ocak 1859 günü idam ettiler. Osmanlı Devleti, topraklarında bunların olmasına seyirci kaldı. Lübnan'da Dürzilerle [78] Maruniler [79] arasındaki çatışmayı durdurmak için Fransa'nın Beyrut'a asker göndermesi engellenemedi. Suriye'nin işgali ise, Lübnan'ın bir kısmına özerklik verilerek sağlanabildi.

77 Eflak ve Eflak'ın doğusu olan Boğdan'ın, Prut nehrinin batısında kalan bölümü 1859'da Eflak ile birleşmiş ve Romanya'yı oluşturmuştur. Prut nehrinin doğusu ise Beserabya olup, bugünkü Moldova'dır.

Girit'te, "Yeni Nizam" adı altında başlayan demokrasi denemesi sonrası adada varlığı sembolik hale gelen Türk askerinin çekilmesi için Osmanlı'ya baskı yapılıyordu. Hiçbir askerimizin bulunmadığı Belgrat'ta, kalede Sırp bayrağı yanında dalgalanan Türk bayrağına tahammülsüzlük yüzünden protesto gösterileri yapılıyordu.

İstanbul'da Bulgarlar bağımsızlık [80] taleplerini Rus Sefareti'nin önünde toplanıp kurtarıcı olarak gördükleri Çar'ın sağlığı için ayin yapacak noktaya vardırmışlardı.

Nihayet, Rusya elçisi General Ignatyef, Moskova'ya gönderdiği raporda Osmanlı İmparatorluğu bürokrasisinin avucunun içinde olduğunu, "Hepsi sefaretimizin emri altındadır" cümlesiyle ifade edebilecek derecede etkiliydi.

---

[78] Dürzi inancındaki Dürziler, kendilerine Muvahhidin yani birleştiriciler, tek tanrıcılar derler. Yunan felsefesi ve diğer dinlerden de etkilenmişlerdir. Şiiliğin, İsmailliye grubundan köken almıştır. Dürzilik 10. yüzyılda Fatımi halifelerinden El Hakim ve onun veziri Hamza tarafından kurulmuştur. Doğu Akdeniz bölgesinin önemli gruplarından olan Dürziler özellikle Lübnan ve Suriye'ye yayılmışlardır. (www.wikipedia.org) Bugün Lübnan'da "halkın % 59.5'i Müslüman'dır. Müslümanların % 60'i Şii, % 40'i Sünni'dir. Yaklaşık % 7 oranında da Dürzi (Derezi) vardır ki bunlar da Müslümanlar arasında gösterilmektedir. Ancak Dürzilerin inanç ilkeleri İslam'ın inanç ilkelerinden çok uzaktır. Lübnan nüfusunun % 20'sini Maruni Hıristiyanlar oluşturur. Maruniler Arap katoliklerdir. Ancak bazı konularda diğer Katoliklerden ayrılmaktadırlar. Yaklaşık % 5.5 oranında Grek ortodoks, % 3.4 oranında Grek Katolik, % 3.4 oranında da Ermeni Ortodoks mevcuttur. 14-5-2008, www.habervitrini.com "

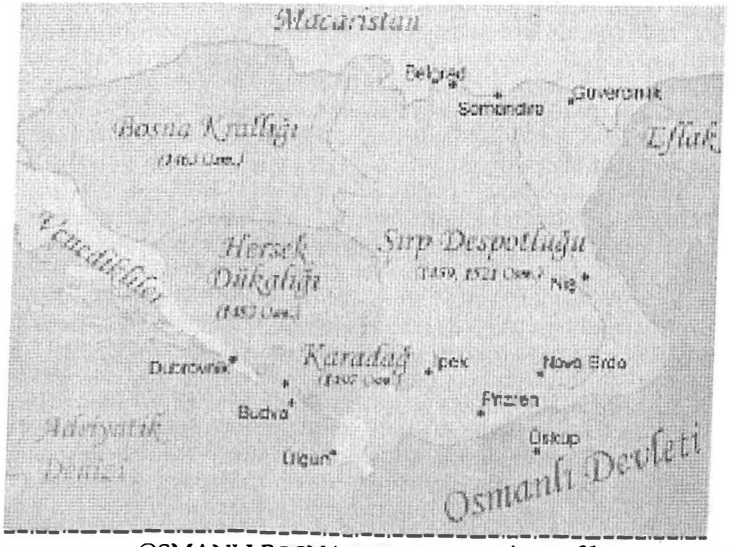
[79] Maruniler Lübnan ve Suriye'de yaşayan, Katolik kilisesinin Doğu ayin usulüne bağlı Hıristiyanlardan bir grup. Roma papazlarından Jan Maron veya Suriyeli Keşiş Aziz Marun'a nispetle Maruniler diye anılan bu topluluğun tarihi M.S 4. yüzyılın sonlarıyla 5. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Papa Onüçüncü Gregorius 1584'te Roma'da Maruni İlahiyat okulunu kurdu. Bu okul 20. yüzyıla kadar Cizvit idaresi altında gelişerek bilim adamları ve dini liderler için bir eğitim merkezi oldu. Bu okul Milletlerarası Gazir Papaz okulu kuruluncaya kadar (1845) Maruni rahiplerini yetiştirdi. 1875'te Beyrut Saint-Joseph Üniversitesi haline dönüştü. Marunilerin anadili Arapça olmakla birlikte, kilisede batı Süryani ayin usulü uygulanır. Son zamanlarda Arapçada kilise dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Roma kilisesiyle her zaman yakın ilişkileri bulunmasına rağmen II. Vatikan Konsilinden sonra kendi ayin usullerini uygulama hakkını elde ettiler. Beyrut'taki Saint Joseph Üniversitesinin idaresi Fransız Cizvitlerinin elindedir. Marunilerin sayısı 1 milyon civarındadır.

[80] Bulgar milliyetçiliği, İstanbul Robert Kolej'de okuyan, Amerikan Misyonerleri tarafından eğitilen öğrenciler tarafından başlatılmıştır.

Rusya ilk olarak 1875 Temmuzu'nda "zemin yoklaması" yaptı. Saraybosna'nın Mostar ilçesine bağlı bir köyün halkı kendilerinden mükerrer vergi istendiği iddiasıyla silahlanıp ayaklandı. Osmanlı kuvvetleri üzerlerine gidince, Rusya ültimatom verdi. Osmanlı kuvvetleri mecburen isyancıları serbest bıraktı. Ama isyancılar bununla yetinmeyip Bosna-Hersek'in bağımsızlığını istediler.

Ruslar yangını büyütmeye kararlıydı; Mostarlı köylülere akıl hocalığı ve öncülük yapmak üzere özel yetiştirilmiş bir grubu bölgeye göndermek istediler. Ancak bir şekilde bunu öğrenen Sadrazam Mithat Paşa, Tuna'yı geçmek üzere olan bu grubu tutuklattı. Ruslar yanlarındaki silah ve cephaneyle yarım gün Osmanlı kolluk kuvvetleriyle çatıştıktan sonra teslim oldular.

Fakat sonuçta, Ignatyef'in baskısıyla hepsi serbest bırakıldı. Bu olayın Avrupa basınındaki yankıları devam ederken Selanik'te Bulgar asıllı bir kızın din değiştirerek bir Türk delikanlıyla evlenmeye kalkması ortalığı karıştırdı. Bulgar, Rum, Sırp asıllı gençler törenin yapılacağı yere gitmek için istasyonda bekleyen gelin ve damada saldırdı. Çıkan olaylardan ürken kız Amerikan Konsolosluğu'na sığındı.

OSMANLI BOSNA-HERSEK HARİTASI [81]

Bu defa, Müslümanlar durumu öğrenip ayaklanıp, Amerikan Konsolosluğu'nun kapısına dayanıp gelinin teslimini istedi. Alman ve Fransız konsoloslar öldürüldü. Bu gelişmeleri fırsat bilen İstanbul'daki Rus elçisi Ignatyef, Osmanlı başkentinde can güvenliği kalmadığı gerekçesiyle 300 Karadağ asıllı silahlı muhafız getirtti.

Selanik olayı orada kalmadı, çetelerin saldırısına tahammül edemez hale gelen Bulgaristan'daki Müslümanlar silahlanıp ortalığı savaş alanına çevirdiler. Tam bu sırada Sırp Prensi Milan, Osmanlı askerlerinin Bosna-Hersek'i tamamen boşaltmalarını istedi. [82] Bölgede zaten sembolik seviyede Türk birliği vardı ve asayişi sağlama amacıyla çalışıyorlardı. Ama Osmanlı, ültimatoma ret cevabı verince, Milan, Türk askerlerinin Sırbistan aleyhine faaliyetleri organize ettikleri iddiasıyla, ele geçirdiklerini tutuklatıp, 1876'nın 30 Haziranı'nda Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Sırplar kendi başlarına kalırlarsa ne kadar güç kaybetmiş olursa olsun Osmanlı ordusu karşısında tutunamayacaklarının farkındaydılar. Nitekim daha savaş ilan ederken bütün Avrupa devletlerini kendi yanlarında saf tutmaya çağırdılar. Babıali ise ardı ardına taht değişikliklerinin girdabındaydı. Bu sırada, Abdülaziz tahttan indirilmiş, ertesi gün intihar etmiş, yerine gelen 5. Murat akli dengesinde bozukluk olması sebebiyle hal edilip saltanat makamına 2. Abdülhamit getirilmişti.

Bu arada Avrupa devletleri 'Osmanlı Pastası'nı Rusya'nın tek başına yemesini engelleme arzusuyla İstanbul'dan

---

[81] http://tr.wikipedia.org.

[82] 120 yıl sonra, 1995 yılının 11 Temmuz'un dada Bosnalı Sırplar, Hollandalı Barış Gücü askerlerine baskı yapıp, Serebnetiska'yı terk etmelerini istedi. Tehdit edilen Hollandalı askerler çekilince, bölgede yaşayan 10 bin kadar erkek Müslüman Boşnakları öldürüp, cesetlerini parçalayıp değişik yerlere gömdüler. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, uzun mücadele sonunda 2007 yılında yapılanları "soykırım" olarak kabul etti. Ancak "soykırıma" göz yuman Hollandalı askerler ise madalya ile ödüllendirildi.

yana siyaset izleme yolunu benimsedi. Rusya bir bakıma zorla önce İstanbul Konferansı'nda, ardından 1877 Martı'nda Londra'da masaya oturtuldu. Avrupa devletleri Babıali'ye bağımsızlık taleplerini kabul etmesi yönünde değil, hassas bölgelere atanacak valiler konusunda mutabakatlarının alınması istikametinde baskı yapılmasından yana tavır belirlediler.

Ignatyef öfke içinde, "Bu son kez masaya gelişimiz" diyordu. Elçi, Çar'ın çevresinin etkisine kapılıp fırsat kaçırdığı kanısındaydı. Moskova'yı masaya oturmaya iten sebep ise Çar Nikola'nın barış yanlılığı değil, Rusya'nın 500 bin asker kaybettiği Kırım Savaşı'nın ardından yeni kayıpları göze almakta zorlanması ve 4 milyar Frankı bulan dış borçların birkaç kat daha artmasını gerektiren bu çapta bir harekat için dış finansman sağlayamamış olmasıydı.

Bu sırada İngiltere, Rusya'nın Osmanlılara savaş ilan etmesini önlemek amacıyla Londra Konferansı'nın toplanmasına önayak oldu. Osmanlı hükümeti Londra Protokolü'ne imza atmayı, "Bağımsız bir devletin iç işlerine müdahale" sayarak son derece kesin bir dille geri çevirdi.

Bunun üzerine Çar adına Prens Gorçakov 24 Nisan 1877'de Petersburg'daki Osmanlı elçiliğine Rusya'nın savaş ilanını içeren bildiriyi tebliğ etti. Ruslar batı cephesinde tahta yeni çıkmış olan Çar Aleksandr'ın komutasında ilerlemeye başladı. Ancak aynı gün doğuda General Melikov, Kafkaslar'da harekete geçti. Hedefi Kars, Ardahan ve Doğubeyazıt'tı.

Savaş Türk cephelerinde batıda Plevne'de Gazi Osman Paşa'nın ve Cephe Komutanı Mehmet Ali Paşa'nın, doğuda Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yıldızlaştıkları çarpışmalarla sürdü gitti. Doğuda Erzurum ve Kars işgali yaşadı.

Batıda Edirne Rus ordusuna genel karargahlık etti. İki sene boyunca Osmanlı Devleti Avrupa'daki arazilerinin beşte ikisini kaybetti. Plevne ve Ayastefanos (Yeşilköy) simge haline geldiler." [83]

Tahta yeni çıkmış olan II. Abdülhamit 23 Aralık 1876 günü alelacele I. Meşrutiyet'i ilan etti.

Rusya, 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de tersane ve savaş gemisi bulundurulmayacağına ilişkin hükümlerini tanımadığını bildirdi. Ardından da Ortodoks uyruklarına söz konusu antlaşmadaki hükümleri uygulaması için Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunmaya başladı.

Rusya 24 Nisan 1877'de Eflak ve Boğdan'a girerek Osmanlılara savaş açtı. Osmanlılar, Kafkasya ve Tuna olmak üzere iki cephede, kendilerinden üstün durumdaki Rus ordusuna karşı zorlu bir savunma savaşı vermek zorunda kaldılar.

Kafkasya cephesinde Ahmed Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri, General Loris-Melikov komutasındaki Ruslara karşı uzun süre direndi. Nisan - Mayıs 1877'de Doğubeyazıt ve Ardahan Ruslarca işgal edildi.

Ama Halyaz [84] ve Zivin'de [85] Rus orduları yenilgiye uğradı. 25 Ağustos 1877 Gedikler ve 4 Ekim 1877 Yahniler savaşlarını Osmanlı kazandı.

Rusların 15 Ekim 1877'de yapılan Alacadağ savaşını kazanmalarından sonra, Kafkas cephesinde bulunan Osmanlı kuvvetleri Erzurum'a çekildi.

18 Kasım 1877'de Kars'ı ele geçiren Rus Orduları Erzurum'a yöneldi. Ahmed Muhtar Paşa Kars-Erzurum arasında kurduğu savunma hattında kış koşullarını iyi değerlendire-

[83] Avni Özgürel, 20-7-2003 tarihli Radikal Gazetesi'nde yayınlanan makale. Eline yüreğine sağlık Sayın Özgürel.

[84] Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı köy.

[85] Sarıkamış'a 39 Km. uzaklıkta bulunan Süngütaşı Köyü.

rek üstün bir savunma savaşı verdi. Nene Hatun [86] ve diğer Erzurumlu vatandaşların Aziziye tabyasında büyük bir cesaretle yaptıkları savunma 93 Harbi'nin unutulmayan anlarını oluşturdu.

8 Ocak 1878 tarihinde Osmanlı'nın "ateşkes" istemesi üzerine, 31 ocak 1878 tarihinde ateşkes imzalandı ve Kars-Sarıkamış bölgesinde Rus işgali fiilen başladı.

Batıda bulunan Osmanlı kuvvetleri, Rusçuk [87], Silistre [88], Şumnu [89] ve Varna arasında bulunan Doğu Tuna Ordusu; Vidin'de [90] üslenen Batı Tuna Ordusu ve ikisinin arasında yer alan Balkan Ordusu olmak üzere üç ordudan oluşuyordu.

---

[86] Nene Hatun (d. 1857- ö. 22 Mayıs 1955) 93 Harbi olarak da anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Erzurum'daki Aziziye Tabyası'nın savunulmasında kahramanca çalışarak adını tarihe yazdıran Türk kadınıdır. Aziziye savunmasına 20 yaşlarında genç bir gelinken, küçük yaştaki oğlunu ve 3 aylık kızını evde bırakarak katılmıştır. Nene Hatun 1857 yılında Erzurum'da doğdu. 1877 yılında 8 Kasım'ı 9 Kasım'a bağlayan gece, Osmanlı vatandaşı olan Ermeni çeteleri Erzurum'un Aziziye Tabyası'na girmeyi başarmışlardı. Tabyayı koruyan Türk askerlerini uykuda yakalayıp kılıçtan geçirdiler. Bu sırada arkadan gelen Rus askerleri ise hiçbir zorlukla karşılaşmadan tabyayı ele geçirdiler. Baskından yaralı olarak kurtulan bir er haberi Erzurumlulara ulaştırdı. Sabah ezanından hemen sonra "Moskof askeri Aziziye Tabyası'nı ele geçirdi" şeklinde minârelerden Erzurum halkına haber verildi. Bu haberin ardından Erzurum halkından silahı olan silahını, olmayanlar ise balta, tırpan, kazma, kürek, sopa ve taşları ellerine alarak Tabya'ya doğru koşmaya başladılar. Koşanlar arasında, erkeği cephede çarpışan Nene Hatun da vardı. Ağabeyi Hasan bir gün önce cepheden yaralı olarak gelmiş ve kollarında can vermişti . Nene Hatun üç aylık bebeğini emzirdikten sonra, "Seni bana Allah verdi. Ben de Ona emânet ediyorum." diyerek vedâlaştıktan sonra bir kaç saat önce ölen ağabeyinin tüfeğini alarak sokağa fırlamıştı. Erzurumlular, ölüme gittiklerini bildikleri halde, Aziziye Tabyası'na doğru koşuyordu. Tabyaya yerleşmiş olan Rus askerleri, gelenlere yaylım ateşi açtı. Ön sıradakiler o anda şehit oldular. Arkadakiler, geri çekilmek yerine daha bir kararlı ve hızlı olarak ileri atıldılar. Demir kapılar kırılıp içeri girildi. Göğüs göğüse bir savaş başladı. Mükemmel silâhlarla donanmış Rus ordusu, baltalı-tırpanlı, taşlı-sopalı halk karşısında yarım saat tutunabildi. 2300'e yakın Rus askeri öldürülüp, Tabya geri alınmıştır. Türk tarafında ise 1000 kadar şehit verilmiştir. (wikipedia.org.)

[87] Rusçuk, Bulgaristan'da Tuna Nehri kıyısında bulunan bir şehirdir. Tuna nehrinden yaklaşık 20 metre yükseklikteki düzlükte kuruludur.

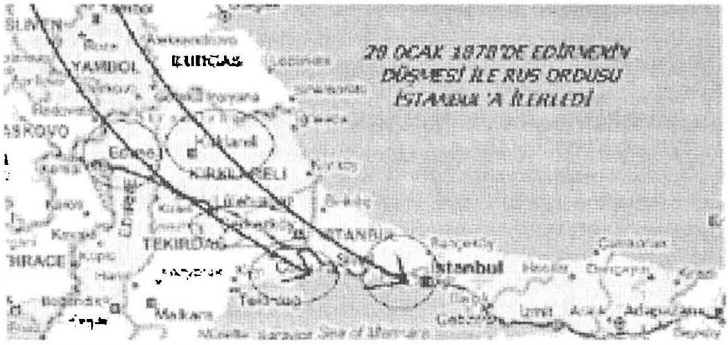
[88] Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan şehir.

[89] Bulgaristan'ın Kuzeydoğusunda yer alan şehir.

[90] Vidin, Bulgaristan'ın kuzeybatı ucunda Tuna Nehri kıyısında yer alan bir şehirdir

Tuna Cephesi savaşları Rusların 21 Haziran 1877'de saldırıya geçmesiyle başladı. Tırnova ve Niğbolu'yu alan Rus birlikleri 19 Temmuz'da stratejik açıdan büyük önemi olan Şıpka Geçidini ele geçirdiler. Osmanlı birlikleri Şıpka Geçidi'ni geri almak için çarpışırken, Rus birlikleri Osmanlı ordusunu Plevne'de kuşattı.

Gazi Osman Paşa'nın 145 gün boyunca cesaretle sürdürdüğü Plevne [91] Savunması ezici bir sayı üstünlüğü bulunan Rus ve Romen orduları karşısında 10 Aralık 1877'de başarısızlıkla sonuçlandı. Plevne'nin düşmesinden sonra Sırplar da Osmanlılara karşı yoğun saldırıya geçtiler.

Hızla ilerleyen Rus orduları Meriç Nehri'ni geçti. 20 Ocak 1878'de Edirne düştü. Ruslar Silivri'yi de alarak Yeşilköy'e kadar ilerlediler.

Savaş Osmanlıların isteği üzerine imzalanan "Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla" sona erdi.

Avrupa'da dengenin Rusya lehine bozulduğunu gören Avusturya, İngiltere, Fransa ve Almanya bu antlaşmaya karşı çıktı. Berlin'de uluslararası bir konferans toplandı ve 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla savaş tüm cephelerde sona erdi.

---

[91] Bulgaristan'ın kuzeyinde, Tuna nehri kenarında Romanya sınırında bulunan şehir.

Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması: *3 Mart 1878*

Ayastefanos Antlaşması, 93 Harbini sona erdirmek amacıyla 3 Mart 1878'de İstanbul'un Yeşilköy semtinde imzalandı. Buna göre;

1. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan Prensliği kurulacak, Prensliğin sınırları Tuna'dan Ege'ye, Trakya'dan Arnavutluk'a uzanacak.

2. Bosna-Hersek'e iç işlerinde bağımsızlık verilecek.

3. Sırbistan, Karadağ ve Romanya tam bağımsızlık kazanacak ve sınırları genişletilecek.

4. Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt Rusya'ya verilecek.

5. Teselya Yunanistan'a bırakılacak.

6. Girit ve Ermenistan'da ıslahat yapılacak.

7. Osmanlı Devleti, Rusya'ya 30 bin ruble savaş tazminatı ödeyecekti.

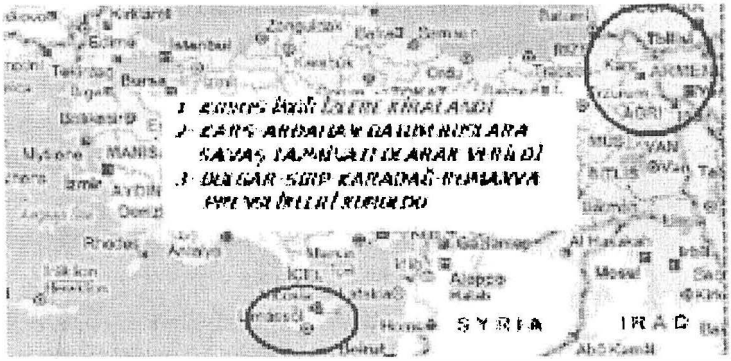
Ancak bu antlaşma ile Rusların bölgede tamamen hakim bir konuma gelmeleri Batılı devletleri telaşlandırdı. Zira Rusların, Bulgaristan yolu ile sıcak denizlere inmeleri, İngilizlerin Hindistan politikasına ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına set çekmiş olacaktı.

Osmanlılar bu tepkilerden yararlanarak Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye bırakmak koşuluyla Berlin'de yeni bir antlaşma (Berlin Antlaşması) zemini elde ettiler. Ayastefanos'un feci şartlarını biraz hafifleten bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki etkisi bir süreliğine suni olarak uzatılmış oldu.

Berlin Antlaşması *(13-7-1878):*

13 Haziran 1878'de Almanya İmparatorluk Şansölyesi Prens Bismark'ın başkanlığında Berlin'de, Osmanlı, Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın katılımıyla bir kongre toplandı.

Osmanlı Devleti'ni temsilen Hariciye Nazırı Kara Todori Paşa, Müşir Mehmed Ali Paşa ve Berlin büyük elçisi Sadullah Bey (Paşa) gönderilmiş, diğer devletleri de başbakanlar ve dış işleri bakanları temsil etmekteydi. 13 Temmuz'da da 64 maddelik yeni antlaşma katılımcı ülkeler tarafında imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın başlıca maddeleri;

1. Osmanlı Devleti kendisine tabi olan Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Karadağ'ın kendi başlarına birer prenslik olmalarını kabul etmiştir.

2. Doğu Rumeli vilayeti kurulmuş ve Osmanlı Devleti'ne bağlı ancak çeşitli imtiyazlara sahip olmuşlardır.

3. Bosna-Hersek imtiyazlı vilayet haline gelmiştir.

4. Kıbrıs Sancağı İngiltere'ye kiralandı.

5. Niş Sancağı Sırbistan'a bırakıldı.

6. Teselya Sancağı Yunanistan'a bırakıldı.

7. Kars, Batum, Artvin ve Ardahan sancakları Rusya'ya "Savaş Tazminatı" olarak bırakıldı.

8. Dobruca Sancağı Romanya'ya bırakıldı.

9. Girit, Doğu Beyazıt ve Eleşkirt Osmanlı Devleti'ne bırakıldı

10. Osmanlı Devleti, Vilayet-ı Sitte [92] denilen Doğu Anadolu'daki altı ilde Ermeniler lehine ıslahat yapacaktı.

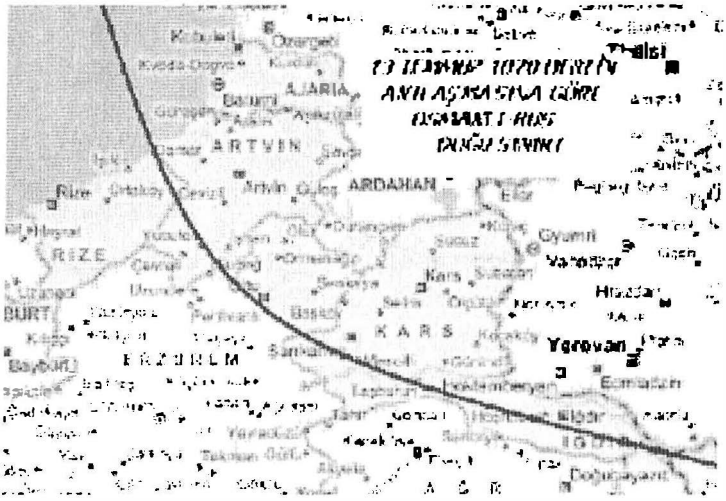
---

[92] Van, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Sivas, Harput (Elazığ)

11. Benzer ıslahatlar Makedonya vilayetinde de gerçekleştirilecekti.

Ayrıca kongre döneminde Fransa'nın yaptığı kulis çalışmaları sonucunda, antlaşma maddelerinde olmadığı halde 3 yıl sonra Tunus Prensliği Fransızlarca işgal edildi. Gerekçe olarak ise Berlin Antlaşması gösterildi. [93]

Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlılara baskı altına alma politikasına devam etti. Böylece Osmanlı Devleti, aldığı borçları ödeyemez duruma düşüp iflas etti ve Duyunu Umumiye [94] idaresi kuruldu.

[93] Aradan 40 yıl geçtikten sonra da aynı filmi Mondros Bırakışması sonrasında, Anadolu'nun işgali sırasında gördük.

[94 A] Düyun-u Umumiye(Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi), 1881 - 1928 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını denetleyen, Osmanlı devlet gelirlerine borçların tahsil edilebilmesi amacıyla el koyan emperyalist kurumdur. II. Abdülhamit döneminde kurulmuştur. Sözcük, "Genel Borçlar" anlamına gelir. Düyun-u Umumiye kurulduğu yıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali yaşamı üzerinde etkili bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti 1854 yılında dış borçlanmalara başlamış ve 1874 yılına kadar 15 ayrı dış borçlanma yapılnuştır.Bu dönem içinde 239 milyon lira borçlanıldığı halde, hükümetin eline yalnızca 127 milyon lira geçmiştir. Osmanlı Devleti, 1874' te devlet mali iflasın eşiğine geldi ve bir kararname çıkardı. Bu kararnamede, Osmanlı Devleti vadesi gelen borç taksitinin ancak yarısını ödeyeceğini açıklıyordu. Ancak açıklanan bu söz de yerine getirilemedi.

3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayestefanos (Yeşilköy) Antlaşmasının 19. maddesine göre, Osmanlı Devleti bir milyar dört yüz milyon rublelik, yani dörtyüz elli milyon altın liralık, savaş tazminatının bir kısmına karşılık olarak 1850 m. rakımlı Ardahan, 1760 m. rakımlı Kars, Karadeniz kıyısında Kafkasya'nın giriş kapısı olan Batum ile birlikte, 2140 m. rakımlı Sarıkamış'ın batısındaki Soğanlıdağ'a kadar olan bölge ile birlikte Doğubeyazıt Ruslara bırakıldı. [95]

Sarıkamış Ruslarda kalmak üzere, Süngütaşı(Zivin) köyü Osmanlı'da kalırken, Oltu, Narman(İd), Gaziler(Bardız), Yeniköy ve Karaurgan köyleri ile birlikte, Soğanlıdağ üzerinde bulunan Mecingert(Micingirt) köyleri olarak anılan şimdiki

---

94 B 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Osmanlı yönetimi yeni bir mali bunalıma sürüklendi ve Osmanlı Bankası ile Galata Bankerleri'nden almış olduğu iç borçlarını da ödeyemeyeceğini açıkladı. Hiç bir borç ödemesini yapamayan Osmanlı Devleti, sonunda alacaklılarla anlaşma yoluna gitti. Alacaklılarla masaya oturan yaşlı imparatorluk, 1879'da damga, alkollü içki, balık avı, tuz ve tütünden alınan vergi gelirlerini 10 yıl boyunca iç borçlar karşılığı olarak alacaklılara bıraktı. Ancak alacaklı Avrupa devletleri buna tepki gösterdi ve 1881'de damga, alkollü içki, balık avı, tuz, tütün ve ipekten alınan vergilerin tüm geliri iç ve dış borçlara ayrıldı. Bu vergileri toplama ve alacaklılara ödeme görevi de yeni kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi'ne verildi. Bu kurum kurulduktan sonra da Osmanlı Devleti mali sıkıntılar nedeniyle dış borç almak zorunda kaldı. Lozan Antlaşması ile, Osmanlı Devleti'ni yarı-sömürge seviyesine indiren bu kurumun vergi gelirlerini denetlemesi sona erdirildi. Sadece borçların alacaklılara paylaştırılması görevini sürdürmeye devam etti. Bu borçlar, Osmanlı Devleti çöktükten sonra, Osmanlı topraklarında kurulan devletler arasında paylaştırıldıysa da en büyük borç yükü Türkiye'ye verilmiştir. Düyun-u Umumiye binası, İstanbul-Eminönü ilçesinde bulunmaktadır. Bina Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün emri ile İstanbul (Erkek) Lisesi'ne tahsis edildi. (Kaynak: http://tr.wikipedia.org)

95 Belirlenen sınır ise; Karadeniz kenarında Hopa ve Çoruh çaylarını ayıran dağların tepe noktasında başlayıp, Artvin'in güneyinden Çoruh Çayına, oradan Tortum ve Çoruh çaylarını ayıran dağların tepe noktalarından geçerek 1835 m. rakımlı Narman'a, oradan güney doğuda bulunan Sarıkamış'ın 1760 m. rakımlı Süngütaşı (Zivin) köyüne, Horasan'ın Çamlıkale (Ardos) yolu batısından geçip Soğanlıdağ'ın batısına uzanan çizgi ile Şarya dağı tepesi üzerinden Hamur ve Tendürek dağları ile birlikte ortalama 1600 m. rakımlı Doğubeyazıt vadisinin batısından İran sınırına uzanıyordu. 13 Temmuz 1878'te İngiltere'nin bastırması ile 1600 m. rakımlı Doğubayezit ve 1810 m. rakımlı Eleşkirt Osmanlı'ya iade edildi. (Kaynak: Tuncay Öğün, Osmanlı Rus harplerinde Sarıkamış ve Sarıkamış Kasabasının Ortaya Çıkışı, Yayınlanmamış Mastır Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Tarih Ana Bilim Dalı, Malatya 1992, s.:46 v.d.)

Yukarı Çamyazı ve Aşağı İnkaya köyleri ile birlikte Soğanlı ovası da Ruslar'a bırakıldı. [96] Oltu, Kağızman, Nahçıvan, Ardahan, Çıldır [97], Digor [98], Kars merkez ve Sarıkamış artık Rus yerleşimi olmuştu.

18 Ekim 1912 tarihinde, İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Trablusgarp Savaşını [99] sonuçlandıran Uşi Antlaşması imzalandı. Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine, Osmanlı Devleti İtalya'dan barış istemek zorunda kaldı ve Trablusgarp ve Bingazi'ye tam bir özerklik tanındı. Ayrıca, İtalya on iki adayı geçici olarak elinde tutacaktı.

Faşist İtalya II. Dünya Savaşını kaybedince adaları 27 Haziran 1946'da Yunanistan'a devredilmesi kararlaştırılmış ve Türkiye'nin hiçbir itirazı olmadan 10 Şubat 1947 tarihli antlaşmayla resmen Yunanistan'a bırakılmıştır.

Lozan Antlaşması'nın 15. maddesi ile on iki adalar [100] diye tanımlanan aslında "Stampalia, Rodos, Kalki, Skarpanta, Kazos, Piskopis, Miziros, Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos,

---

[96] Tuncay Öğün, Osmanlı Rus harplerinde Sarıkamış ve Sarıkamış Kasabasının Ortaya Çıkışı, Yayınlanmamış Mastır Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Tarih Ana Bilim Dalı, Malatya 1992, s.:46 v.d.

[97] Ruslar'ın Zarzani ilçesi.

[98] Ruslar'ın Poskov ilçesi.

[99] A Trablusgarp Savaşı, 1911-12 yılları arasında Osmanlı Devleti ve İtalya Krallığı arasında geçen bir savaştır. Özellikle yabancı kaynaklarda 1911-12 Türk-İtalyan Savaşı olarak da geçer. Adı, "Trablusgarp Savaşı" olmasına rağmen çarpışmalar, Trablusgarp'ın dışında, Adriyatik Denizi, Ege Adaları, Çanakkale Boğazı ve Kızıldeniz gibi çeşitli bölgelerde de sürmüştür. Bu savaşı İtalya, diğer büyük devletlerin ve Balkan Savaşı'nın sayesinde kazanarak sömürgelerini arttırmıştır. 16. yüzyılda başlayan sömürgeleştirme hareketlerinin dışında kalan İtalya, 1870 yılında siyasi birliğini sağladığında sömürgelerin çoğu İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmıştı. 1881'de İngiltere'nin Mısır'ı işgali, ardından da Fransa'nın 1882'de Cezayir ve Tunus'u ele geçirmesinden sonra, İtalyanlar, Kuzey Afrika'da kalan son Türk toprağı olan Trablus'la ilgilenmeye başlamışlardı. Aslında Doğu Roma İmparatorluğunu yeniden kurmak isteyen İtalya'nın Trablus'la ilgilenmesi yeni değildi. 1890 yılında, İtalyan başkanı Francesco Crispi'nin, bir İngiliz lorduna yazdığı özel bir mektupta, Trablus'la ilgilendiklerini belirttiği bilinmektedir. Ancak Crispi 1891'de başkanlıktan inince, Trablusgarp planları da rafa kalktı ve savaş 20 yıl beklemiş oldu. 1898 yılında İngiltere ve Fransa arasında, Kuzey Afrika'daki sömürgelerin paylaşımı yüzünden çıkan Faşoda Olayı ("krizi" de denir) sonunda Kuzey Afrika'nın paylaşımı yapıldı ve böylece Trablus da İtalya'ya bırakıldı.

Simi ve İstanköy adaları ile birlikte bu adalara bağlı adacıklar ve Meis" adaları üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya lehine vazgeçmiştir.

Yine Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi ile de bu adalar üzerindeki "her türlü hak, sıfat ve egemenliğinden" vazgeçtiğini ikince defa beyan ve taahhüt etmiştir. İşte bu beyan,

---

99 B 1902 yılından itibaren İtalya, Trablus üzerinde bir "Barışçıl İşgal" politikası uygulamaya başladı. Buna göre Roma Bankası'nın maddi desteğiyle ekonomik ve ticari alanlarda bir takım girişimler başladı. Böylelikle kurulan fabrikaların ve diğer işyerlerinin, gerekirse silahlı bir saldırıya zemin hazırlaması amacı güdülüyordu. Ancak Trablusgarp Valisi Müşhir İbrahim Paşa, bu ard niyetli ekonomik gelişimi durdurabilmek için çok çaba sarfederek,İtalya'nın Trablusgarp'taki bütün ekonomik imtiyazlarını sonlandırarak sonunda önünü kesmeyi başardı. Ortaya çıkan büyük mali çöküntü sonunda, hissedara alacaklarının ödenebilmesi için, Roma Bankası, İngiliz ve Alınan finansörlerle görüşmeye başladı. Bunun yanında, Almanya, Üçlü İttifak'ta beraber olduğu İtalya'nın Trablusgarp'a sahip olmasını istemiyordu. Çünkü Kuzey Afrika'daki bu bölgeyi ileride kullanabileceği bir istasyon olarak görüyordu.

1911 yılının eylül ayında Trablus meselesi, İtalyan basınında yer almayı başardı. Basında yer alan iddialara göre Osmanlılar, İtalyanlar'a adaletsizce davranmakla beraber, Almanlarla da çeşitli entrikalar çeviriyordu. 26 Eylül'de, silah ve cephane taşıyan bir Osmanlı gemisi Trablus'a ulaştı. Bir gün sonra İtalyan yönetimi, Osmanlı'ya bir ültimatom vererek, 48 saat içinde Trablus'un İtalyan yönetimine bırakılmasını ve İtalya'ya yıllık vergi verilmesini talep etti. 29 Eylül'de İngiliz ve Fransız hükümetlerinin desteğini de arkasına alan İtalya, Osmanlı'ya savaş ilan etti. Aynı gün İtalya'nın Adriyatik Denizi'ndeki bazı Osmanlı gemilerini batırması üzerine, Avusturya bu bölgede savaşılmasını yasakladı. 30 Eylül'de Trablus şehri bombardımana tutuldu. Kenti eski silahlarla savunmaya çalışan 8000 kişilik Osmanlı kuvveti dayanamadı ve 5 Ekim'de İtalyanlar şehri ele geçirdi. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri kıyıdan 15 km içeriye çekildiler. 18 Ekim'de Derne'yi, 20 Ekim'de de Bingazi'yi ele geçiren İtalyanlar, buralara asker çıkartmaya başladılar. 23 Ekim'de saldırıya geçen Osmanlı ordusu, İtalyanları kuşatmış ve uzun süren savaştan sonra İtalyanlar kurtulmuşlardı. 26 Ekim'de yapılan bir başka Osmanlı saldırısı, İtalyan kuvvetlerinin büyük kayıp vermesine rağmen geri püskürtüldü. 5 Kasım'da İtalyan resmi gazetesi, Trablusgarp'ın İtalya tarafından ilhak edildiğini yayımlamışsa da bu henüz gerçekleşmemişti. Osmanlı direnişi karşısında İtalyan kuvvetleri sahilden fazla uzaklaşamamışlardı.

Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, Bedevi mücahitler önünde emirlerini yazdırırken (1912) Enver, Mustafa Kemal, Fuat (Bulca), Nuri (Conker) ve Fethi (Okyar) gibi Osmanlı subayları gizli yollarla Trablusgarp'a gelip (Örneğin Mustafa Kemal, buraya "gazete muhabiri Şerif Bey" adıyla Mısır üzerinden ulaşmıştır) buradaki kuvvetleri düzenleyerek, İtalyanlara rahat vermeyecek şekilde sürekli saldırılar başlattılar. Enver, yaptığı bir gazete röportajında, "Buraya geldiğimde 900 çöl savaşçısı bulmuştum. Şimdi ise elimin altında 16,000 talimli asker var" diyerek durumu ortaya koymaktadır. Bu ordu, yapılan savaşlar sonucunda 2 makineli tüfek, 250 tüfek, 2 top, sayısız mermi ve 10 tane de katır ele geçirmiştir. Yerel halkın da desteklediği direnişe Sunusi tarikatı şeyhi ve adamları destek vermişti. Ancak İtalyanların düşündüğünün aksine, buradaki Osmanlı direnişi çok kuvvetli olmuş, Enver, Mustafa Kemal ve Neşet gibi komutanların yönettiği ordular, sayıca çok üstün olan İtalyan kuvvetlerine karşı kahramanca savaşmışlardır. Trablusgarp'taki Osmanlı birlikleri başlıca üç komutanlığa ayrılmıştı:

Musul'un (Kuzey Irak'ın) elimizden gitmesine neden olmuştur [101]. İtalya lehine bırakılan bu hakların, bir başka ülkeye devredilebileceğine dair Lozan'da hüküm yoktur.

[99C] Trablus Komutanlığı: Kurmay Albay Neşet ; Bingazi Komutanlığı: Kurmay Binbaşı Enver ; Derne Komutanlığı: Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal ; Kasım 1911'de İtalyanlar Çanakkale Boğazı'na saldırmak için hazırlıklar yaptılar. Ancak Rusya ticari kaygılardan dolayı buna karşı çıktı. Kasım ayında İtalyanlar, ekimde boşalttıkları bazı mevzileri tekrar ele geçirdiler. 19 Aralık'ta bir İtalyan kolu, imha olmaktan son anda kurtuldu. Ayrıca bu dönemlerde İtalyan basını Almanya, Avusturya ve Fransa'yı, İtalya'nın başarılarına engel oldukları iddiasıyla suçlamaya başlamıştı. 8 Aralık'ta Trablusgarp'a gelen Mustafa Kemal, 22 Aralık'ta Tobruk Savaşı'nı kazandı. Derne'de 16/17 Ocak 1912 taarruzunda gözünden yaralandı. Bir ay hastanede tedavi gördükten sonra, 6 Mart 1912'de Derne komutanı oldu ve burada başarılı savunma muharebeleri yaptı. Ocak 1912'de İtalyanlar'ın 100,000 askerine karşılık Bingazi'de 15,000, Trablus'ta da yaklaşık 10,000 Osmanlı askeri savaşmaktaydı. Şubat ve martta İtalyanlar Bingazi'yi tamamen ele geçirdiler. Bunun yanında Beyrut limanındaki iki küçük Osmanlı gemisini batırdılar. Yemen'de Ocak 1911'de başlayan isyan nedeniyle daha savaş başlamadan önce Trablus'taki kuvvetlerin bir kısmı bu bölgeye kaydırılmıştı. Ocak 1912'de İtalyan donanması Kızıldeniz'e girip, buradaki Osmanlı gemilerinden bazılarını batırarak Hudeyde limanını bombalamaya başladı. İtalyanlar'ın bölgedeki varlığı, deniz ulaşımını aksattığı için Yemen isyanının bastırılmasını zorlaştırıyordu. 25 Mart 1912'de Osmanlı'nın koruyucusu görevini üstlenen ve İtalya'nın müttefiki olan Alman İmparatoru, arabuluculuk yapmak için İtalya Kralı'yla Venedik'te görüştü. Ancak bu görüşmeden bir sonuç çıkmadı.

[100] Oniki ada ismini, Osmanlı Devleti'nın gayrimüslim bölgelerde uyguladığı yönetim şeklinden almıştır. 12'li denen bu sisteme göre her on hane birer temsilci çıkarır, bu temsilcilerde aralarından bölgeyi yönetecek "12 kişilik bir ihtiyar heyeti" seçerdi. Türkçe "Oniki Ada" ismi ilk önce Yunanca'ya daha sonra birebir çevirilerek diğer batı dillerine girmiştir. Osmanlılarda ise; önceleri "Ege Adaları" denilmiş, sonra ise Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları)" ve "Cezair-i isna aşer" denilmiştir. Daha sonra yönetim vilayeti olan Akdeniz Adaları, Sisam ve Sakız adası gibi Oniki Ada'nın dışında kalan adaları da içine almaktaydı.Oniki Ada kelimesi, sadece on iki adet adayı hatırlatmasına rağmen; bu ad, güney Ege'de ada görünümündeki çok sayıda adalar grubunu işaret etmekte ve güney Ege kıyılarındaki irili ufaklı 20'den fazla adayı ifade etmektedir. Bunlara "Güney Sporat adaları", "Güney Sporatlar" denilmektedir. Ayrıca her adanın ismi vardır. Adaların isimlerinin çoğu Yunanca'dır. Türkler bu adların bazılarını Türkçe'nin hançeresine uydurmuş, bazılarına ise Türkçe isimler vermişlerdir. Rodos ismi olduğu gibi kalmış; Kasos, Kaşot olmuş; Karpethos, Kerpe; Aliminya, Limoniye; Simi, Sömbeki; Tilos, İlyaki; Nisiros, İncirli; Mandraki, Yalı; Kos, İstanköy; Astropalya, Koçbaba; Kalimnos, Kilimli; Kharki, Herke olmuş; Patmos, Meis, Chalke, Lipos, Leros ise olduğu gibi söylenmiştir. Britannica Ansiklopedisinde "Oniki Ada isminin, Türklerin bu adaların idaresinde uygulamış oldukları özel bir sistemden gelmekte" olduğu belirtilmektedir. Osmanlılar, adaların yönetiminde "12 üyeli mahalli meclis" sistemini uygulamışlardır. Dolayısıyla, "Oniki Ada" isminin bu sistemle ilgili olarak ortaya çıktığını söylemek, yanlış olmayacaktır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Oniki_Ada)

[101] Ayrıntı için bakınız: Teoman Alpaslan, Sevr ve Lozan'ın Ortak hükümleri, Kumsaati yay. İst.,2008.

Balkan Savaşları

8 Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları başladı. Osmanlı Devleti 16 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan'a, daha sonrada Yunanistan'a savaş ilan etti. 28 Ekim 1912 ile 2 Kasım 1912 tarihleri arasında Bulgarlara karşı Pınarhisar-Lüleburgaz savaşı kaybedildi. Osmanlı Orduları Çatalca'ya çekildi.

Çatalca'da, 17-18 Kasım tarihlerinde yapılan savaşta, Bulgarlar durdurulup 12.000 kayıp verdi. Teslim olmakta direnen Edirne ise 26 Mart 1913 tarihinde Bulgar'lara teslim oldu. 23 Ekim 1912'de Sırpistan ile savaş başladı. 25 Ekim 1912'de Kumanova [102] ve 26 Ekim 1912'de de Üsküp[103] düştü.

18 Kasım'da başlayan Manastır [104] savaşlarında Osmanlı ordusu yenildi. 19 Ekim 1912'de Manastır Sırplara bırakıldı. Kasım 1912'de Yunanlılara karşı Yenicevardar [105] ve Serfice'de [106] Osmanlı Orduları yenilince "tek kurşun atılmadan" Selanik 9 Kasım 1912'de Yunanistan'a teslim edildi.

Ayrıca Yunanistan, savunmasız durumdaki Sakız, Midilli, Limni ve Bozcaada'ya asker çıkararak buraları aldı. 3 Aralık 1912'de ateşkes ilan edildi.

Balkan Savaşları'nda beceriksizlik gösteren, İngiliz yanlısı Kamil Paşa başkanlığındaki hükümet, Trakya'da ilerleyen Bulgarlara İstanbul'a girmemeleri için Edirne ve Çatalca'yı teklif etmek üzereydi.

---

[102] Makedonya'nın Sırbistan sınırında bulunan ve Üsküp ile Manastır şehirlerinden sonra 3. büyük şehridir.
[103] Makedonya'nın baş kentidir.
[104] Makedonya'nın 2. büyük şehri.
[105] Selaniğe bağlı belde.
[106] Selaniğe bağlı belde.

Bu planı öğrenen ittihatçılar, hükümeti devirmek ve yönetime el koymak için 23 Ocak 1913 Perşembe günü, Babıali Baskını'nı gerçekleştirdiler. Yanya'da [107] 6 Mart 1913'te elden çıktı. Yeni Sadrazam ittihatçıların isteği ile Mahmut Şevket Paşa oldu.

30 Mayıs 1913'te Londra'da barış antlaşması imzalandı. İttihatçılara karşı planlar yapan İngiliz destekli muhalefet, ittihatçıların yaptığı Babıali baskını benzeri bir plan yapıp, Mahmut Şevket Paşa'yı 11 Haziran 1913'te öldürdü. Suikastı yapanlar yakalandı ve Sadrazamlığa Said Halim Paşa getirildi.

Böylece, İttihatçıların beş yıl sürecek olan iktidarı başladı. Bulgaristan 29 Haziran 1913'te Yunanistan'a ve Sırbistan'a saldırdı. Bunu fırsat bilen Osmanlı Orduları 15 Temmuz'da harekete geçerek, 21 Temmuz'da Kırklareli'ni, 22 Temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldı. Enver Bey (Paşa), Edirne Fatihi oldu.

---

[107] Yunanistan'ın batısında Adriyatik kenarında bulunan bölge.

Balkan savaşlarının başladığı 8 Ekim 1912 ile ateşkesin ilan edildiği 3 Aralık 1912 tarihleri arasında, bugünkü Türkiye topraklarının %30,8'i tutarında 240.534.m2 toprak kaybedildi. Balkan devletlerinin toplam nüfusu da 10.953.000. kişi artarak, 4.946.000.'den 15.899.000.'e çıktı. Balkan savaşları sonunda 1.445.179 Müslüman nüfus Balkanlardan azaldı. Bunların 632.408'i katledildi. Kalanı ise Türkiye'ye göç etti.

Müstemleke Valisi Atanıyor [108]

Tehcir [109] kararını tetikleyen, bugünlerde maalesef hiç dikkate alınmayan, tartışılmayan, olmamış gibi kabul edilen ve aslında Rusya'nın isteği ve dayatması ile Ermenileri korumak ve kollamak için atanan, başımıza soykırım belasını saran müstemleke valilerinin atanmasıdır.

14 Ocak 1914 tarihinde verilen Rusya notasından sonra, Osmanlı Devleti 8 Şubat 1914 tarihinde Rusya ile bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmaya göre, Doğu Anadolu Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Erzurum, Trabzon ve Sivas ve Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır olmak üzere iki özerk bölgeye ayrılacak ve başlarına "Ermenileri koruyup kollamak üzere" yabancı uyruklu müstemleke valisi atanacaktı .

Atanan müstemleke valileri, yani genel müfettişler kendi bölgelerinin, idare, adliye, polis ve jandarmasını denetleyecekler; zabıta kuvveti yeterli olmazsa istekleri üzerine, onun yetkisi dahilinde aldığı tedbirlerin yürütülmesi için askeri kuvvetler de onun emri altına verilecek; yetersiz gördüğü herkesi işinden el çektirecek, onların yerine uygun olanları atayacaktı.

Mülkiyet sorunları genel müfettişin gözetimi altında çözülecek; Kanunlar ve tüzükler her kesimde yerel dillerle ilan olunacak, herkes kendi dilini resmi kurumlarda kullanacak, her ilde her unsurun eğitim bütçesi içindeki payı, ödedikleri vergi ile orantılı olacak; [110] barış zamanında herkes askerliğini oturduğu yerde yapacak; Hamidiye aşiret alayları yedek subaylık biçimine sokulacak ve bu alayların askerleri bir yıl askerlik edecek ve kendi atlarını teçhizatlarıyla birlikte sağlayacaktır. Bunu sağlayan herkes asker olabilecekti.[111]

Bir yıl içinde sayım yapılacak ve iki bölgedeki din, millet ve dillerin oranı belirlenecek; bu yapılıncaya kadar, Van ve Bitlis vilayetlerinin Umumi Meclisleri ve encümenlerindeki üyeler yarı yarıya Müslüman ve Hıristiyan unsurlardan seçilecek; [112] bir yıl içinde seçim yapılmazsa, Erzurum içinde aynı ilke uygulanacak ve Sivas, Harput ve Diyarbakır için ise bugünkü duruma göre seçim yapılacaktır.

---

108 Teoman Alpaslan, Topal Osman Ağa, Kumsaati Yay., 2007, s.:59 v.d.

109 Ermeni zorunlu göç ettirilmesi.

110 Bu maddeye benzer bir madde Lozan Antlaşması'nın 41.inci maddesinin 2.inci bendinde yer almıştır. Buna göre: Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda bulundukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır islerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır. Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir. Atatürk, Lozan'ın bu maddesinin Türkiye'ye yüklediği edimi, 1580 Sayılı Belediye Yasası ile aşmış ve belediyelerin görevleri arasına 'eğitim' işlerini almamıştır. Avrupa Birliği dayatması ile, belediye yasası değiştirilerek 'eğitim' görevleri arasına alınmıştır.

111 Bu birlikler tehcir sırasında bu kısıtlamanın intikamını almıştır

112 Hıristiyan nüfus toplamda azınlık olduğu halde

Bu antlaşma ile, Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'da ipleri Rusya'nın eline vermiş, genel nüfus içindeki payları hiçbir yerde %25'i geçmeyen Ermenilere % 50 oranında temsil edilme hakkını illerin yönetimlerinde kabul ederek, ayrıcalıklı sınıf olduğunu kabul etmiştir. Tehcir'in nedenlerinden biride, yabancıların Osmanlı'dan bu talepleridir.

İki genel müfettiş 15 Nisan 1914 'de İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya tarafından seçildi; Norveç ordusundan Yarbay Hoff, Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır için, Felemenk Doğu Hindistan sömürge memurlarından Westenek ise Trabzon, Erzurum ve Sivas için atandı. Osmanlı Devleti 25 Mayıs 1914 günü müfettişlerle kontratları imzaladı. Bunlara 400 Altın Lira maaş vermeyi ve diğer ihtiyaçlarını karşılamayı kabul ve taahhüt etti.

Genel müfettişlerden Westenek'in, Trabzon, Sivas, Erzurum; Yarbay Nicolos Hoff'un da, Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır mıntıkaları müfettişliğine tayin olduğu açıklanıp, 5 Temmuz 1914'e kadar görevlerine başlayacakları ayrıca duyuruldu.

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya veliahdının Bosna'da öldürülmesi üzerine Birinci Dünya Savaşı başladı.

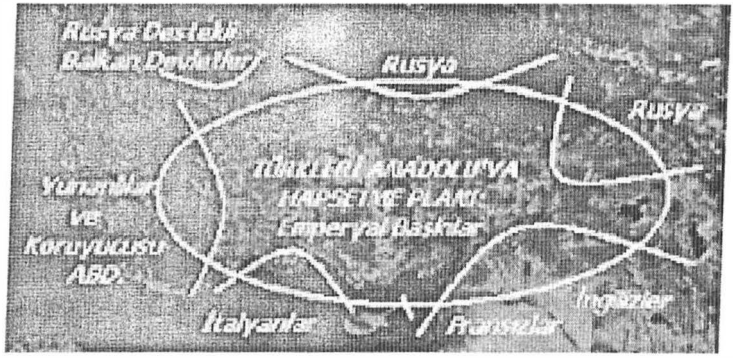
Osmanlı Devleti, savaşa katıldıktan sonra 31 Aralık 1914'de müfettişlerin işlerine son verdi.

Artık, çanlar Sarıkamış için çalmaya başlamıştı.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın baskısı ile Doğu Anadolu'da Ermenilere özerklik verilmesini öngören "müstemleke" antlaşmasını iptal etti.

Anadolu'da Çıkar Bölgeleri

Savaş, sömürgeci devletler arasında çıkmıştı ama, sömürgeci bir güç olmayan, aksine emperyalizmin boy hedefi haline gelmiş olan Osmanlı Devleti de bu savaşa sürüklendi. Savaş öncesinde, kapitülasyon denilen "imtiyaz" antlaşmaları Anadolu topraklarında Fransız, İngiliz ve Alman, İtalyan, Avusturya-Macaristan "ekonomik ayrıcalık" bölgeleri oluşmasına neden olmuştu. Bu bölgeler ise;

Harita:Osmanlı Devleti üzerinde emperyalist baskı kuşakları

1- Fransız Ekonomik İmtiyaz Bölgeleri: Birincisi, "Karadeniz Ereğlisi- Zonguldak- Bolu -Yozgat - Sivas - Diyarbakır - Ergani - Erzincan Tercan -Erzincan Pekeriç (Çadırkaya) - Trabzon şematik çizgisiyle Karadeniz kıyıları arasında kalan" bölgedir.

Bunun bir kolu Bitlis ve Van'a kadar uzanmaktadır. İkincisi ise, Fransa devleti uyruklarınca yapılıp işletilen, "İzmir-Manisa-Afyonkarahisar , Manisa-Soma-Bandırma ve Bursa-Mudanya demir yollarını besleyen" bölgedir.

Üçüncü de, "Suriye ve Lübnan'ı" içine almaktadır. Ancak Filistin'in bir kısmıyla Mısır'a ait yerlerin bazıları için kesin sınır belirlenmediğinden, bu bölgede Fransa ile İngiltere anlaşmazlığı çıkabilirdi.

2- İngiliz Ekonomik İmtiyaz Bölgesi: Bu bölge, "İzmir-Aydın-Afyonkarahisar demiryolunun ekonomik alanı" ve "Eğirdir-Beyşehir-Burdur göllerine" kadar uzanmaktadır. Bu duruma göre İzmir, Fransız ve İngiltere için ortak bir liman olacak demektir.

Osmanlının Arap bölgesinde bulunan "İngiliz bölgesi" ise, bütün Arabistan yarımadasını içine almaktadır. Fırat ve Dicle ırmaklarında öteden beri gemi işletme hakları bulunmaktadır.

Bugünkü Irak'ın Basra şehrinin kuzeyinde kalan kısmında demir yolları ile Bağdat ve Basra limanları Almanların elinde, ırmaklarda gemi işletilmesi ve sulama işleri ise İngilizlerin imtiyazındadır. Petrol'ün ise %70'i İngilizlerindir [113].

3- Alman Ekonomik İmtiyaz Bölgesi: "İzmit Adapazarı çizgisinin güneyinden, Musul Vilayeti sınırına kadar" uzanmakta olup, "Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Konya, Kayseri, Adana, Mersin, İskenderun, Maraş, Gaziantep ve Urfa'yı" da içine almaktadır.

4- Rus Ekonomik İmtiyaz Bölgesi: Tüm Doğu Anadolu Bölgesi'dir.

5- İtalyan Ekonomik İmtiyaz Bölgesi: Kıyıda "Marmaris-Fethiye-Antalya ve Alanya'yı içine" almakta ve içeride "Korkuteli-Kızılkaya ve Akseki'ye" kadar uzanmaktadır.

6- Avusturya-Macaristan Ekonomik İmtiyaz Bölgesi: "Anamur'la Silifke'yi içine alan" küçük bir parçadır. Bu devlet sömürgeci olmamakla birlikte, bu genel paylaşmaya katılamamak onuruna dokunduğundan o da çok ufak bir bölge elde etmiştir. Bu bölge, Almanya'ya verilecekken, Almanya'nın onayı ile Avusturya Macaristan'a verilmiştir.

---

113 İngiltere'nin bu bölgedeki petrol macerası, Abadan şehrinde 1908 yılında petrol bulun ması ile başladı. Ve Abadan ve bölgenin kaderi emperyalizm emelleri doğrultusunda hemen değişti. 1909 yılında Anglo Persian Oil şirketi, Abadan adasını kiralayarak dünyanın en büyük rafinerilerinden birini burada kurdu. Bu rafineri 1973'de İran tarafından, hem de batı yanlısı şah Rıza Pehlevi zamanında devletleştirilip devralındı. Abadan'da petrol bulunması, İngiliz emperyalizminin Musul serüveninin başlangıç noktası oldu

Savaşın Siyasi ve Ekonomik Nedenleri:

Almanların Haydarpaşa limanı imtiyazını almaları İstanbul'da gözü olan Rusya'yı, Bağdat demiryolu imtiyazını elde etmeleri de "Irak'ı Hindistan'ın kapısı olarak gören" İngiltere'yi kuşkulandırıp kızdırmıştı. Bir takım sızlanmalara yol açmıştı.

Balkan Savaşları'ndan ezik bir durumda çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin her an dağılması olasılığı var sayıldığından, büyük devletler bir takım anlaşmalarla bölgelerini kabataslak bir biçimde olsa da bir birbirlerine tanıtmak istemişlerdi. Ancak işin büyük kısmı çözümlenmişti.

Çok kez Bab-ı Ali [114] tarafından da tanınan bu mutabakata göre, imtiyaz bölgesinde, diğer devletlerden hiçbiri yeniden demiryolu, liman ve benzeri bayındırlık işleri yapmayacak ve vatandaşlarını da bu konuda desteklemeyecekti.

Görünürde bu bölüşme Osmanlı'nın da yararına olarak rahat bir ekonomik çalışma alanı elde etmek amacını güdüyor ise de gelecekteki siyasal paylaşmanın temelleri atılmıştı.

Doğu ve Orta Anadolu'daki Rus payında bu amaç pek açıkça görüldüğünden işbaşındaki ittihat ve Terakki hükümeti Rusya ile imzalanan 8 Şubat 1914 günü anlaşmanın[115] niteliğini ve esaslarını hem meclislerden hem de halktan gizlemişti.

---

[114] İstanbul'da Sadrazam, yani Osmanlı Başbakanlık makamının olduğu yer. XIX. yüzyıl başından başlayarak kullanılmış, Tanzimata kadar vezirlere ikametgah vazifesi de görmüştür. Tanzimatta sadece sadaret makamı olarak kalmıştır. Sultan II. Mahmut'a kadar "Babısafi" denilen bu yeri halk "Paşa kapısı" olarak diye bilirdi. Halk dilinde "kapı" daima hükümet anlamında kullanılmıştır. Babıali adı Sultan II. Mahmut zamanında yerleşmiştir. Sadrazam Derviş Paşa' ya verilen konak, onun ölümünden sonra sadrazamların oturdukları bina haline gelmiştir. Yeniçerilik kaldırıldıktan sonra sadrazamların oturdukları yer olmaktan çıkmış (1826) ve tamamen resmi bir daire niteliği kazanmıştır. 1850 - 1870 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu' nun yönetim merkezi haline gelmiştir. Devletin bütün siyasi ve yönetim işleri buradan yürütülmüştür. (www.osmanli700.gen.tr/mekanlar/mekanb1.html - 4k)

[115] Rusya'ya Doğu ve Güney doğu Anadolu topraklarında "her türlü içişlerine" karışma hakkı veriyordu.

İngiliz-Alman bölgelerinin Irak'la ilgili kısmını saptamak için İngiltere hükümetiyle görüşmelerde bulunmuş olan Alman Büyükelçisi Prens Lihnovski şunları yazmaktadır: "Bağdat anlaşması denilen anlaşmayı müzakere ediyordum. Gerçektende bu anlaşma ile güdülen amaç Küçük Asya'yı nüfuz bölgelerine ayırmaktır. Fakat sultanın haklarına saygı göstermiş olmak için bu deyimin kullanılmamasına son derece dikkat etmem gerekiyordu..."

Fransız - Alman görüşmelerini Berlin'de yöneltmiş olan Fransız Büyükelçisi Kambon, 25 Eylül 1915'te kendi Dışişleri bakanına yazdığı özel bir mektupta; "Londra'da, Paris'te, Berlin'de yapılan bütün bu müzakerelerden çıkacak sonuç şudur.;

1. Türkiye'nin ekonomik bakımdan bir dereceye kadar güçlenmesi, ki bizim için son derece yararlıdır.

2. Büyük devletlerin küçük Asya'da gelecekteki paylarının ve bugünkü nüfuz bölgelerinin hep bir arada ve pek kesin olarak saptanması."

Bu paylaşımların bir özelliği vardı. Öbür paylaşmacıların bölgelerinde yalnız ekonomik hakları olacak, siyasi ve yönetimsel etkileri olmayacaktı.

Rusya ise; "Orta ve Doğu Anadolu halkında Osmanlı ile yönetim, askerlik ve yargı işlerini de içine alan" ayrıcalıklı bir anlaşma imzaladığından bunun uygulanış biçimine de sürekli olarak karışmakta kendini yetkili görecek ve Osmanlının güçsüzlüğü dolayısıyla bu işi alabildiğine ileri götürecekti.

Paylaşma anlaşması yapan devletler arasında en tehlikeli olanları sırasıyla, hiç şüphesiz Rusya, Almanya ve İtalya idi. Çünkü bunların nüfuzları devamlı çoğalmaktaydı.

İstanbul ve boğazlar sorununda, Rusya'nın karşısına daima İngilizlerle Fransızlar dikilmiş olmakla birlikte, onların başarılı karşı koymalarında Avusturya Macaristan İmparatorluğu desteği çok etkili olmuştu.

1854-1855 Kırım seferinde, 1878 Yeşilköy (Ayastefanos) Anlaşması yerine Berlin anlaşmasının geçirilmesinde, 1911 Trablusgarp savaşı sırasında Rusya'nın savaş gemilerinin boğazlardan geçirmek hakkını elde etmek isteğinde, Avusturya'nın açıkça ve edimsel biçimde veya örtülü olarak denizci devletlerin yanında olmuştur.

Bu destek, Rusya'nın yenilgisinde yada gerilemesinde büyük etki yaratmıştır. Çünkü Rusya, denizden Ormanlıyı destekleyen devlet yada devletler karşısında yandan ve Balkanlara inince arkadan Avusturya'nın tehdidi altında bulunmuştu. Bu nedenle önce Avusturya - Macaristan'ı çökertmek gerekiyordu.

Rusya, amacına ulaşmak için Sırbistan'ı kullandı. Petersburg'daki Sırbistan Büyükelçisinin, Sırbistan hükümetine çekmiş olduğu 25 Mayıs 1913 tarihli telgrafta; "Sazonof bana yeniden dedi ki; Biz ilerisi için çalışmalıyız ve Avusturya'dan toprak almalıyız." Sazanof'un bu politikası Sırplar üzerinde etkili oldu. I. Dünya Savaşı da, 28 Haziran 1914 günü, Saraybosna'da bir Sırp'ın "Avusturya veliahdına" attığı kurşun sonunda başladı. [116]

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, 1914 yılında üzerinde 12 milyon Türk, 2 milyon Kürt ve 2 milyon Ermeni-Rum gibi gayri Müslimlerin yaşadığı Anadolu-Trakya, ekonomik olarak paylaşılmıştı.

---

116 Ege ve Karadeniz'de Yunan ve Rus donanmasına karşı dengeyi korumak için, İngiltere'ye bedeli 7 milyon lira tutan iki modern savaş gemisi sipariş edildi. Bu parayı sağlamak amacıyla halktan yardım toplandı. Sultan Osman ve Reşadiye adı verilen gemilerden, Sultan Osman Brezilya tarafından sipariş edilen yarı hazır gemiydi. Reşadiye yeniden yapılacaktı. Bu gemilerin teslim tarihi olan 1914 yaz aylarından önce, Rauf Orbay başkanlığındaki 1.200. denizci İngiltere'ye gitmiş, gemilerin teslim almayı beklerken savaş çıktı ve gemiler teslim edilmedi. (Bak. Turgut Özakman, Diriliş, 14. baskı, s.:28 v.d.) Lozan Antlaşması'nın 58. maddesinin 5. fıkrası ile , bedeli ödenen savaş gemileri, İngiltere'ye "tazminat olarak" bırakıldı. Türk Gençliği bu gerçekleri bilmeli, geleceğini kuracak çocuklarını buna göre yetiştirmelidir.

"Osmanlı'da yarısı bugünkü sınırlar dışında olmak üzere toplam 5.700. km., Almanya'da 64.000. km., Rusya'da ise 65.000.km. "demiryolu" vardı.

Osmanlı'nın nüfusu 22 milyon iken [117], İngiltere'nin 45 milyon, Fransa'nın 40 milyon, Almanya'nın 65 milyondu.

Yıllık çelik üretimi Almanya'da 17 milyon ton, İngiltere'de 7 milyon ton ve Rusya'da 4,5 milyon ton iken, Osmanlı Devleti'nde "sıfır" tondu.

İngiltere'nin Kruvazör, yani "büyük savaş gemisi" sayısı 121, Rusya'nın 14, Almanya'nın 57 iken, Osmanlı'nın "sıfır"dı." [118]

Bilmeyenlerin kulağına küpe olsun diye yazıyoruz. İşte Kuvayi Milliyeciler [119], bu şartlar altında I. Dünya Savaşı'na giren ve yenilerek Mondros Bırakışması ile teslim olan Osmanlı Anadolu topraklarında "yeni bir devlet " kurdular.

Savaşın Milliyetçilik Nedenleri [120]

Almanya ve Rusya başta olmak üzere bazı devletlerin Balkanlar, Boğazlar ve Akdenizle birlikte, Osmanlı egemenliğindeki Orta Doğu'da kesişen menfaat ve nüfuz alanları bulunmaktaydı. Balkanlar'da Alman yayılmacılığı, "Pan-Germenizm" fikriyle ifade edilen Alman milliyetçiliği ile; Rus yayılmacılığı, "Pan-Slavizm" fikriyle ifade edilebilen Rus milliyetçiliği karşı karşıya gelmiştir.

---

[117] Osmanlı 1914 Nüfus sayımı

[118] Turgut Özakman, Diriliş, s.:567 v.d.

[119] Türk Milleti, (Mondros Mütarekesinden, Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen) dört yıl boyunca ve yeni devletini kurana kadar kendi kaderine el koyuyor. Sivil, asker, köylü, şehirli varını yoğunu, maddi ve manevi varlığını ortaya atarak düşmana karşı yeniden silah olup patlamaya başlıyor. Bunu yapanlara ve destekleyenlerin hepsine birden Kuvayi Milliyeci'ler (Kuvvacılar) diyoruz." Biz eserimizde ve her zaman bu anlamda kullanıyoruz.

[120] S.Ü., Suzep

Osmanlı Boğazları üzerinde öteden beri gelen Rus yayılmacılığı ile Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde siyasî, askerî ve ekonomik nüfuz kazanma politikası karşı karşıya gelmiştir.

Yine ünlü Alman Başbakanı Bismark'ın "Akdeniz akraba arasında taksimi mümkün olmayan bir mirastır" sözleriyle ifade ettiği gibi, Akdeniz'de bütün büyük devletlerin kesişen menfaatleri bulunuyordu.

İngiltere, Fransa, Almanya gibi devletlerin Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu ve Arabistan toprakları üzerinde varlığı bilinen ve çıkartılmaya başlanan "petrol" bir çok devletin dikkatini bu bölgeye çekiyordu.

Almanya, Osmanlı Devleti'ni "hayat alanı" olarak seçmiş ve yakın ilişkiler kurmaya özen göstermişti. Bunun sonucu olarak da "Bağdat Demiryolu Projesi" hayata geçirilmişti. Bu proje ise, İngiltere'nin Hindistan yolu için büyük bir tehlikeydi.

Bu ve benzeri sebeplerle Alman ve İngiliz menfaatlerinin kesiştiği ve çatıştığı coğrafyaların başında Osmanlı toprakları geliyordu.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'nda yenilen ordusunu yeniden diriltmek için, Almanlardan yardım istemiş ve 14 Aralık 1913'te yapılan antlaşma gereğince [121] Alman Reform Kurulu, Tümgeneral Liman von Sanders başkanlığında İstanbul'a gelmişti.

Amaç, "komuta ve subay kadrosunda bulunan turşusu çıkmış, bilgisiz, yenilgi arsızı olmuş paşalardan [122] ve subaylardan " kurtulmaktı.

İşte bunu hiçbir savaşa katılmamış, ülkesinde süvari tümen komutanlığı yapan [123] Liman von Sanders önce Ordular Genel müfettişi oldu. Sonra 1. Ordu Komutanlığı'na atandı ve Liman Paşa olarak anılmaya başlandı.

---

[121] "Anlaşma gereğince Alman subaylar Türkiye'de bir üst rütbeden maaş alacaklar, yemekleri de Türk subaylarınınkinden farklı olacaktı. Birlik komutanlıklarına ve kurmay başkanlıklarına da Alman subaylar atanınca, Prusya Küstahlığı başlamıştı. (Özakman, a.g.e.,s: 572, dipnot:29)

[122] Turgut Özakman, Diriliş, 14.baskı, s.:31

[123] Özakman, a.g.e., s.:31

İşe hızlı başlayan Enver Paşa da, önce 1.100 beceriksiz ve bilgisiz subayın Ordu ile ilişkileri kesildi.

Rütbeler konusunda farklı işlemler ortadan kaldırıldı.

"Kimsenin hayal edemediği çok önemeli bir olay, bir devrimdi bu. Ordu birdenbire gençleşti, dinçleşti, siyasetten arındı. Yeni bir ordu oldu. Tümen komutanlıklarına göbekli, gerdanlı, sakallı, çağdışı paşalar yerine tığ gibi kurmay yarbaylar, albaylar geldi.

Enver Paşa'nın Alman hayranlığının etkisiyle, Genelkurmay 2. Başkanlığı'na Bronsart von Shellendorf'u atadı.[124] İş bununla bitmedi; Genelkurmay üst yönetimine de Alman subaylar atandı. Artık, Almanlar ordu hakkındaki her türlü bilgiye sahiplerdi. Golt Paşa dışında mükemmel Alman görülmediği [125] söyleniyordu. Ancak Golt Paşa'da [126] Balkan Savaşı sırasında Bulgarlara "casusluk" yapmıştı. [127]

Ve Savaş Başlıyor...

Taraflar hazırlıklar yaparken, 1914 yılına ortalarında gelişen bir olay, büyük savaşın ve felaketin başlamasına yol açtı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bünyesinde yaşayan Sırplar, Avusturya yönetiminden memnun değildiler.

Bu nedenle, sık sık isyan etmekte ya da olaylar çıkarmaktaydılar. Onların bu hareketlerine gizliden gizliye Sırbistan yardım etmekteydi.

---

124 Özakman, a.g.e., s:32. v.d. Özakman bu işlemin bizzat Enver Paşa tarafından yapıldığını belirtip, Liman Paşa'nın buna itiraz ettiğini, ancak Enver'in daha da sertleşmesi üzerine geri adım attığını belirtmektedir. (s.:33)

125 Özakman, a.g.e.,s.:573

126 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Ordu'nun eğitilmesi için gelen Alman Heyeti başkanıdır.

127 Goltz Paşa'nın casusluk yaptığını, Sofya2da Askeri Ateşe olan Mustafa Kemal'e, Bulgar Genelkurmay Başkanı Fiçef söylemiştir. Mustafa Kemal'de bu bilgiyi, 5 Kasım 1913 tarihinde Sofya'dan gönderdiği 3 nolu raporunda belirtmiştir. (Kaynak: Atatürk'ün bütün Eserleri, Kaynak yay., 1.Cilt.,s.:151.)

Avusturya Hükümeti'nin isyancı Sırplara karşı takip ettiği politika çok sertti. İsyanlar şiddetle bastırılıyor ve Sırp ahali üzerinde baskı uygulanıyordu.

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya Macaristan İmparatorluğu veliaht prensi Arşidük Franz Ferdinand ve karısı Saraybosna'yı ziyaret etmek amacıyla bu şehre geldiklerinde bir Sırp ihtilalcisi tarafından trenden inerken öldürüldü.

Bu olaydan Sırbistan'ı sorumlu tutan Avusturya-Macaristan Hükümeti, 23 Temmuz 1914'te iç işlerine karıştığı suçlamasıyla Sırbistan'a çok sert bir nota verdi.

Sırbistan Hükümeti ise, Rusya'dan aldığı siyasî destek sonucu bu notayı reddetti ve seferberlik ilan etti.

Bunun üzerine, Avusturya-Macaristan Hükümeti Sırbistan'a savaş ilan etti ve 28 Temmuz 1914 günü Belgrad'ı bombaladı.

Böylece Avrupa'da savaş başladı. Rusya'nın seferberlik ilan ederek Sırbistan'ı korumak amacıyla Avusturya'ya savaş açması üzerine devreye Almanya girdi.

Yavuz ve Midilli Olayı: *11 Ağustos 1914*

Almanya, 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya savaş ilan etti.

Aynı tarihlerde Fransa da seferberlik ilan etmişti.

Fransa'ya Belçika üzerinden saldırmak isteyen Almanya 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etti ve aynı gün Belçika'ya saldırdı.

Bunun üzerine İngiltere, 4 Ağustos'ta Almanya'ya bir nota vererek Belçika topraklarından derhal çekilmesini istedi.

Almanya bu talebi "ret" edince, bu kez İngiltere Almanya'ya, 6 Ağustos'ta da Avusturya, Rusya'ya savaş ilan etti.

İngiltere'nin parası ödenen iki savaş gemisini "Osmanlıya" vermemesi bir yana, bu defa ABD, Yunanistan'a iki savaş gemisi satma kararı aldı.

Yunanlılar bu iki savaş gemisini "savaş amacıyla kullanmayacaklardı". ABD Başkanı Wilson hazretleri öyle söylüyordu."[128] Almanya, "aradığı fırsatı bulmanın" sevinci ile bu fırsatı değerlendirme kararı aldı.

Başlangıçta Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında başlayan bu savaş, devletlerin birbirleriyle yaptıkları siyasi ve askeri işbirliklerinin sonucu kısa zamanda bir Avrupa Savaşı'na dönüştü.

Almanya'nın, Fransa'ya savaş ilan etmesi üzerine, Akdeniz'de bulunan ve amacı "Cezayir'den, Fransa'nın koloni askerleri almasına engel olmak" olan Amiral Souchon'a (Şuşon) İstanbul'a gitme emri verildi.

Afrika sahillerinde bulunan amiral, Bone ve Philippeville limanlarını bombardıman ettikten sonra, kömür almak için Messina limanına doğru yola çıktı.

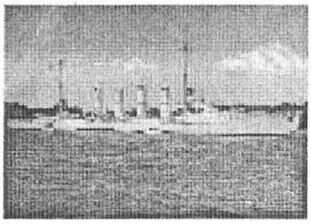
Yolda Indomitable ve Indefatigable isimli İngiliz savaş kruvazörleri ile karşılaştı. İngiltere henüz savaşa girmediğinden, Almanlar için düşman değildi.

Şuşon, İstanbul'a doğru "önceden Enver Paşa ve Almanların gizlice planladığı şekilde" kaçmaya başladı.

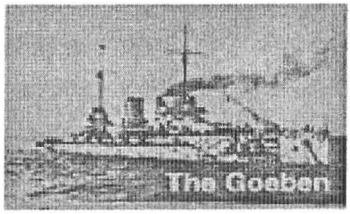
Bu sırada Enver Paşa ; " Çanakkale Boğazı Komutanlığı'na: 4 Ağustos 1914, Alman ve Avusturya savaş gemilerinin [129] Çanakkale Boğazı'ndan girişine müsaade edilecektir ve derhal İstanbul'a bilgi verilecektir-Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver" [130] emrini verip Şuşon'un önündeki engeli kaldırdı.

---

[128] Özakman, a.g.e.,s: 44
[129] Orjinali: Merakib-i Harbiyelerinin'dir.
[130] ATASE, 204/3, Klasör: 6611/10.

"MİDİLLİ"

"YAVUZ SULTAN SELİM"

İngiltere'nin de 4 Ağustos'ta savaşa girmesi üzerine, İngiliz savaş kruvazörleri Goeben ve Breslau'yu takibe başladı.

Çanakkale Boğazı'na gelen Alman gemilerine, 4 Ağustos tarihli emirde hangi gemilere izin verileceğini konusunda tereddüt gösteren Boğaz Komutanlığı'na 11 Ağustos 1914 tarihinde Enver Paşa'nın ikinci yazılı emri [131] ile izin verildi.

Alman gemilerini takip eden İngiliz gemileri, Çanakkale önlerine geldiğinde, "Boğaz'ın savaş gemilerine kapatıldığı" bildirildi.

Bu farklı işlem üzerine İngiliz, Fransız ve Rus hükümetleri kıyameti kopardılar.

Hükümet gerginliği, iki geminin satın alındığını açıklayarak yatıştırmaya çalıştı. [132]

16 Ağustos 1914'te İstanbul'a gelen Goeben ve Breslau gemileri, Osmanlı Donanmasına katılıp, Yavuz Sultan Selim ve Midilli isimlerini aldılar.

Gemi Osmanlı olmuştu; ama Souchon halen gemilerin kumandanı, Alman mürettebat ise mürettebatı idi.

---

131 " Dahiliye Nezâreti , Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na; Almanya Hükûmeti bu iki zırhlının [Goeben ve Breslau] Devlet-i Aliyye'ye satılmasına karar verdiğini tebliğ etdiğinden dolayı Kale'ye duhûllerine muvâfakat edildiğini ve mürettebâtının İstanbul'dan sevki ve bayrağının tebdîli derdest olduğunu ve bu muameleden haberdâr olmayan kaptanların harekâtından dolayı hükûmetin müteessir ve müteessif olduğunu ve binâenaleyh Devlet-i Aliyye'nin bitaraflık hukukuna şiddetle riâyetde sâbit idüğünü cevaben tebliğ ediniz. 11 Ağustos 1914" emri ile gemiler boğazları geçtiler. (BOA, DH, KMS,27/2)

132 Özakman, a.g.e., s.:45

"İngilizlerin hainliğine inat bu gemilerin gelmesi, İstanbul basınını sevinç sarhoşu etti. Alman dostluğu göklere çıkarıldı. Gemileri İstanbul'da on binlerce Türk büyük sevgi gösterileriyle karşılayıp, geminin taş baskısı resimleri dağ köylerine kadar ulaştı. Yavuz gemisi komutanı amiral Şouchon, Deniz Kuvvetleri Komutanı yapıldı.

Böylece Almanlar karadan sonra, denizde de askeri komutayı ele aldılar.

Hükümetin gemilerin satın alındığına dair açıklaması, İngilizleri inandırmadı. Boğaz'ın Ege girişini denetim altında tutmaya başladılar.

Bunun üzerine İttihat ve Terakki yönetimi, hemen karşı hamle yapmaya karar verdi: Kapitülasyonları [133] tek taraflı olarak 9 Eylül 1914'te kaldırıldı. [134]

Ancak bu duruma itilaf devletleri kadar, Almanlar da bozuldu.

20 Eylül 1914'te gümrük vergisi, 24 Eylülde de temettü vergisi yasası çıkarılıp, herkes Osmanlı yasaları karşısında eşit duruma getirildi.

Buna da şiddetle itiraz eden müttefikimiz Almanya [135] ve itilaf devletleri, yapılan işlemin kapitülasyonlara aykırı olduğunu ileri sürmekte ısrarcı oldular.

İttihat ve Terakki yönetimi de, 15 Ekim 1914 tarihinde kapitülasyonlar kaldırıldığı için [136] Osmanlı yasalarında "kapitülasyonlardan kaynaklanan tüm hükümlerin feshedildiği" açıkladı.

---

[133] Ekte ayrıntılı olarak verilmiştir.

[134] Mondros ile tekrar yürürlüğe girmiş, Lozan Antlaşması ile bazıları bir süre uygulanmış ve kaldırılmıştır. Bazı kaynaklarda 10 Eylül 1914'te kaldırıldığı yazılmaktadır.

[135] Alman Büyükelçisi Wangenheim, "bu kararın müttefiki Almanya'ya danışılmadan alınmasını" protesto etmiş, hatta ittifakım bozulacağını belrtmiştir. (Ş.Süreyye Aydemir, Enver Paşa, 2.Cilt., s.:547)

[136] "Kavanin-i Mevcudede Uhud-u Atikaya Müstenid Ahkamın Lağvı Hakkında Kanun-u Muvakkat" ile kaldırıldığı beliritlmiştir.

Bu karar üzerine halk bayram etmeye başladı.

İşyerleri bayraklarla donatılıp, gece fener alayları düzenlendi.

Beyoğlu'nda artık Türkçe yazı devri başladı.

Önce duraklardaki Fransızca yazılar, Türkçe ile yer değiştirdi.

Sırada mağaza isimlerinin Türkçeleştirilmesi vardı.

Savaşa çok iyi hazırlanan ve çok iyi donanımlı kara ordusuna sahip olan Almanya, Ağustos'ta çabuk bir zafer beklentisi içine girdiğinden Osmanlı İmparatorluğunun tarafsız kalmasından oldukça memnundu.

Fakat 5 Eylül'de, Paris'e 70 km. mesafede Almanya'nın aldığı Birinci Marne Savaşı yenilgisi, Osmanlı Devleti'ni kendi yanında "savaşa" çekmesine neden oldu.

Rusya'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı üstünlüğü, Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni kendi yanında görme isteğini artırdı.

Osmanlı'nın 27 Eylül 1914 günü Çanakkale Boğazı'ndan bütün gemi geçişlerini yasaklaması bütün gerilimi artırdı.

Çünkü, Rusya'nın mevcut olan ihracat-ithalat trafiğinin %90'ı o sıralarda bu rotadan, yani deniz yolundan sağlanıyordu.

Bu yasak kararı, İngilizlerin Rusya ile olan bağlantılarını kesmişti.

Tam bu sırada, Yunan Başbakanı Venizelos, İngiltere Donanma Bakanı Churchill'e uğursuz bir öneride bulundu: Çanakkale Boğazı'nı askeri güçle zorla geçmek. Yunanistan'ın bu saldırıya katılacağını da ayrıca vaat etti.

Churchill bu öneriyi hemen kabul edip, [137] hedefini de şöyle açıkladı: "Türkiye'yi kalbinden vurmak üzere Yunan

[137] Özakman, a.g.e., s.:47

ordusu deniz gücünün de desteği ile Gelibolu yarımadasını ele geçirilebilir. Bu ise İngiltere'ye Çanakkale'yi açar. Marmara'ya girer, Türk ve Alman gemilerini batırır, oradan Karadeniz'deki Rus donanması ile bağlantı kurar ve tüm duruma hakim oluruz." [138]

Bu fikir, Sarıkamış Çevirme Harekatı'nın başarısızlığı üzerine uygulamaya konulmuştur.

Ayastefanos Rus Abidesi

"1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ölen Rus askerlerinin anısına yaptırılmış anıttır. Yeşilköy'de Galataria'da (eski Kalkıratya Köyü'nün hemen yanında) yapıldığı bilinen anıt İttihatçılar tarafından 1914'te dinamitlenmiştir.

Anıtın yapılma nedeni görünüşte oldukça makul ve insanidir. Savaş sırasında yaşamını yitiren 5,000 civarında Rus askeri çok dağınık bir biçimde ve çeşitli mezarlıklarda gömüldü.

Bunların gözetimi ve bakımı zor, hatta olanaksızdı.Rus hükümeti soruna çözüm olarak dini gerekler için bir şapel eşliğinde mezarları bir kemik gömütlüğünde (ossuaire) birleştirmek isteğindeydi.

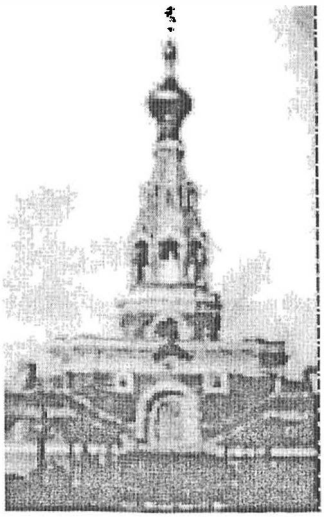
Öneri, Osmanlı yönetimine iletilir.

Savaşın sonunda koşulları çok ağır bir barış antlaşmasını imzalamak zorunda kalmış olan Osmanlı Hükümeti, teklifi teknik bir sorun olarak ele aldı.

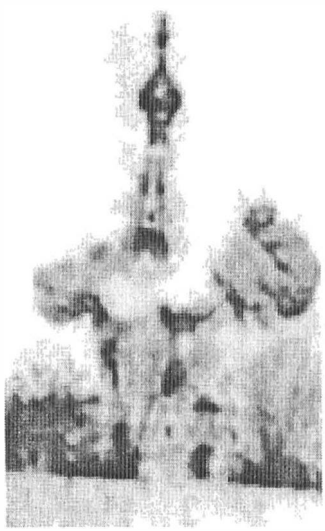
Antlaşmanın yapıldığı ve Rus ordusunun savaş sırasında konakladığı Ayastefanos'ta istenen arsa bulundu: Barutçubaşı ailesine ait arazinin satın alınmasına izin verildi.

---

138 Özakman, a.g.e.,s:578.

Rus Anıtı (1895)

Anıtın Yıkılışı (1914)

Yapımına 1895'te başlanan anıt, amacını aşan bir biçimde ve boyutta görkemli olarak yapıldı. Aslında Rus hükümetince istenen, Rus zaferini simgeleyen bir anıtın dikilmesi idi. Gerçekleştirilen anıt, Rusya'nın İstanbul'daki askeri ateşesi Albay Peçkov tarafından yapılan taslak üzerine 3 yıldır İstanbul'da çalışmakta olan Rus mimar Bozarov tarafından tasarlanıp inşa edildi.

Rusya'nın savaş ilan etmesi ve doğu cephesinden saldırması üzerine 1877-1878 yenilgisinin anısını taşıdığı düşünülen anıt 14 Kasım 1914 tarihinde bombalanarak yıkıldı.

Yıkım, on iki kagir ayak tarafından taşındığı belirtilen son platforma yerleştirilen tahrip kalıplarıyla gerçekleştirilmiştir.

Yıkımdan önce, çanlar indirilmiş ve Askeri Müze'ye gönderilmiş, binadaki eşya polis müdüriyetine teslim edilmiştir. Bunlar arasında bilinen en önemli parça, yapının pirinç ve altın yaldızlı maketidir. İkona ve benzeri dini eşyalar Rus ra-

hiplere verildi. Yıkım, Fuat Uzkınay adlı bir yedek subay tarafından Ayastefanos'daki Rus Abidesinin Yıkılışı adıyla filme alınmıştır." [139]

Yıkıma ilişkin yazılı kaynaklardan son derece görkemli bir yapı olduğu, binanın iç yüzünde savaşta ölen askerlerin adlarının işlendiği nişlerin sıralandığı, kemiklerin mahzenlere doldurulmuş olarak korunduğu, rahip ve muhafızlar için özel hacimlerin düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Almanların Savaş Planı

Almanlar Schlieffen Planı ile I. Dünya Savaşı'na hazırlandılar. Bu plana göre, Almanya, Majino Hattını kuzeyden dolaşıp, Belçika ve Hollanda topraklarından geniş bir yay çizerek Fransa'yı işgal edecekti.

İşgal başladığında, Fransa en erken 39 günde seferberlik işlerini tamamlayacağından, Fransa safdışı edildikten sonra, Rusya'ya saldırılacaktı. Almanya'nın sekiz orduluk güçlü bir askeri gücü vardı.

4 Ağustos 1914'te Belçika'ya saldıran Almanlar, Liege şehri önlerinde ummadıkları bir direnme ile karşılaşıp, bir günde geçeceklerini planladıkları Liege'den 13 günde geçtiler.

Bu zaman kaybı Fransızların toplanmasına neden oldu.

Orduların birini Rusya karşısında bırakan Almanya, yedi orduluk gücüyle Lüxemburg üzerinden Fransa'ya saldırdı.

Amaçları, Fransa toparlanamadan, Paris'in güneyinden ve doğusundan hareket edip, Fransız ordusunu çembere alıp imha etmekti.

Ancak, Alman orduları doğuya yönelince, 5 Eylül 1914'te Marne nehri kenarında durduruldu ve 50 Km. geriye, Sen

[139] wikipedia.org/wiki/Ayastefanos_Rus_Abidesi - 17k

nehrinin bir başka kolu olan Aisne nehri doğusuna çekildiler. Böylece, büyük bir zafer kaçırıldı ve mevzii savaşları başladı.

Schlieffen planı, II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Almanya'nın Fransa'ya taarruzu sırasında da, Sedan Planı'nın bir bölümü olarak Hitler tarafından da uygulanmıştır. [140]

Başlangıçta kısa süreceği düşünülen bu savaş, bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle cephe sayısını artıracaktı. Yine, savaşın sömürgelere ve deniz aşırı ülkelere yayılması, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya gibi diğer kıta ülkelerinin bu savaşa katılmasıyla bir dünya savaşına dönüşecekti.

Daha savaş başladığı zaman kuvvetler dengesi İtilaf Devletleri'nin lehine ağır basıyordu.

Almanya ve Avusturya Macaristan ile sonradan bu grupta savaşa katılan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın toplam nüfusları 168.300.000 iken; İngiltere başta olmak üzere Fransa, Rusya ve diğer devletlerin toplam nüfusları ise 1 milyarın üzerindeydi.

Yine, tarafların silah altına aldıkları asker sayısı ise İttifak Devletleri'nde 23 milyon, İtilaf Devletleri'nde ise 43 milyon civarındaydı.

Zengin sömürgelere sahip olan İngiltere ve diğer İtilaf Devletleri, sınırsız hammadde ve insan kaynaklarına sahiptiler.

Ayrıca, savaşın ilk üç yılında A.B.D. de İtilaflar zümresine büyük ekonomik destek sağlamıştır.

Almanya'nın kara ordusu güçlü olmakla beraber, Avrupa'nın ikinci ve üçüncü büyük kara ordularına sahip Rusya ve Fransa, Almanya'nın karşısındaydı.

Denizlerde ise İngiltere'nin üstünlüğü aşikardı.[141]

---

[140] 1914 Sarıkamış planının, Eylül 1920'de yapılan Sarıkamış planında uygulanması gibi.

[141] Teoman Alpaslan, Topal Osman Ağa, Kumsaati Yay., İstanbul 2007, s.:93 v.d.

Almanlar İle İttifak: *2 Ağustos 1914*

İttihat ve Terakki yönetimi, Almanya ile Enver, Talat ve Said Halim Paşa'nın bilgisi dahilinde "ittifak konusunu" görüştüler.

Almanların tek şartı vardı: Osmanlı Devleti, Ruslara karşı Doğu Cephesi'nde savaşacaktı.

Alman Başbakanı İstanbul'daki Büyükelçisi'ne şu emri verdi: "Türkiye bu savaşta Rusya'ya karşı ciddi bir harekete girişmeyecekse anlaşmayı imzalamayın."

Sadrazam ve üç Paşa söz verdiler.

Bunun anlamı Alman çıkarları için gerektiğinde Türkler feda edilecekti.

Oysa ordu bir savaşa katılacak durumda değildi.

Yaralar henüz sarılmamış, Balkan Savaşı'nda boşalmış erzak depoları doldurulmamış, silahlar yenilenmemiş, cephane yetişmemiş, ikmal örgütü, yollar, sağlık işleri tamamlanmamıştı.

Savaş eğitimi başlamamıştı bile.

Deneyimli subaylar durumu şöyle özetliyordu: "Savaş için hazırlıklı değiliz. Girersek yalnız yenilmeyiz, biteriz".

Enver Paşa ise, "Ordu'nun durumunu bildiğini, savaşa girilmeyeceğini, yeter ki biri bize saldırmasın" şeklinde açıklıyordu. " [142]

2 Ağustos 1914'te Sadrazam ve Almanya'nın İstanbul'daki büyükelçisi Wanganhaym arasında "ittifak antlaşması" kamuoyundan gizlice imzalandı.

Aynı gün, seferberlik ilan edilip, harp vergisi kanununda değişiklik yapıldıktan sonra, ertesi gün bedelli askerlik yasası "bütçeye kaynak temin etmek amacıyla" çıkarıldı.

---

[142] Turgur Özakman, Diriliş, 14. Baskı, s.:39 v.d.

5 Ağustos 1914'te Teşkilatı Mahsusa [143] kuruldu.

Almanya, Rus tehdidine karşı Osmanlı Devleti'ni koruyacaktı.

Sıkıyönetim ilan edilip, Meclis Aralık ayına kadar tatil edildi.

Enver Paşa Harbiye Nazırı (Savaş Bakanı) ve Genelkurmay Başkanı unvanına birde Başkomutan Vekili "şanını" ekledi.

Hükümetin yaklaşımı "silahlı tarafsızlık" olarak açıklandı.

Her iki boğaza iki sıra mayın döşendi. [144]

İttihatçılar, Alman desteği ile kaybettikleri toprakları geri alacaklarını ve Türkistan'la birleşmeyi umuyorlardı.

Taahhütname Alınıyor

6 Ağustos 1914'te, Sadrazam (Başbakan) Said Halim Paşa, Alman Büyükelçisi Wangenhaym'dan ittifak hükümlerini, Osmanlı lehine geliştiren "taahhütname" aldı.

Buna göre;

Almanya kapitülasyonların kaldırılmasında Osmanlı Devletine yardım edecek,

Ege Adaları Türkiye'ye bırakılacak,

Doğu sınırlarımızın "Müslüman Unsurlarla" doğrudan temas sağlanacak bir şekilde düzeltilecek, yani Rus işgali altındaki Kars-Sarıkamış-Ardahan ve Batum kurtarılacak,

İşgal altında Osmanlı toprağı olduğu sürece, Almanya savaşmaya devam edecek.

---

143 Teşkilât-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde Enver Paşa'ya bağlı olarak kurulan gizli örgüt olup, CIA'nın örgütlenme ve eylem yapısını "örnek" aldığı gizli teşkilattır. Örgütün başkanlığını yapan Hüsamettin (Ertürk) Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulma amacını şu şekilde açıklamıştır: "Bu teşkilatın gayesi, bir taraftan bütün İslamları bir bayrak altında toplamak, bu suretle Panislamizme vasıl olmaktır. Diğer taraftan da Türk ırkını siyasi bir birlik içinde bulundurmak, bu bakımdan da Pantürkizmi hakikat sahasına sokmaktır. Enver Paşa'nın bir yandan Emiri Efendi'nin İttihat ve Terakki programındaki Panislamizminden, diğer taraftan da Ziya Gökalp'in Pantürkizminden ilham aldığı muhakkaktır." (Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1957, sf. 115 v.d.)

144 Özakman, a.g.e.,s.:40

Almanya Rusya ile savaşa girdiğinde, Osmanlı'da Rusya ya savaş ilan edecekti.

Osmanlı Devleti'nin savaşı kabul etmesinin en önemli gerekçesi, Rus tehdidinin ortadan kaldırılacağı, Kars-Sarıkamış-Ardahan ve Batum'daki 37 yıllık Rus esaretinin, Almanların yardımı ile sona ereceğiydi.

Osmanlı'nın Almanya karşısındaki ülkelere savaş açmasının sebebi, Almanların yükünün hafifletilmesi amacını taşıyordu.

Tabi, evdeki hesap çarşıya uymayacak, Almanları kurtaralım derken, Osmanlı da yok olacaktı...

Osmanlı cephesinde bu planlar yapılırken, kaşı cephede ittifaklar arasında da planlar çoktan yapılmıştı.

18 Mart 1914 tarihinde, adına "İstanbul Antlaşması" denilen belge imzalanıp, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi, Gelibolu Yarımadası, Enez-Midye [145] (Enez-Kıyıköy) hattına kadar Trakya Bölgesi, Bozcaada, İmroz ve Sakarya ırmağına kadar Kocaeli yarımadası Rusya'ya kağıt üzerinde bırakılıyordu.

Midye(Kıyıköy)-Enez Çizgisi

145 Enez, Edirne iline bağlı, Yunanistan sınırında Ege denizi kenarındadır. Midye ise, Karadeniz kenarında şimdiki Kıyıköy'dür. (Okullarımızda bunları öğretmeyenler utansınlar diye belirtiyoruz.) Bu hattın batısında, Edirne ve Kırklareli ilimizin önemli bir bölümü ve merkez ilçeleri kalmaktadır.

Yani, İttihatçıların yönetimindeki Osmanlı Devleti'nin, Almanlarla gizli ittifakından 5 ay önce, Rusya kendi adına gerekli paylaşımdan pay almıştı.

17 Eylül 1914'te, İstanbul'un günlük ihtiyacı için Romanya'dan satın alınan 30.000. çuval unu taşıyan gemiye Varna açıklarında Ruslar el koydu.[146]

Artık sorunlar savaşla çözümlenecekti.

İtalya ise o ana kadar tarafsız kalmış, ortamı yokluyordu.

Piyemonte [147] Krallığı'nın İtalyan birliğini sağlamasından sonra, İtalya'da diğer Avrupa devletleri gibi 1861 yılında "sömürgecilik" yapma kararı aldı. Bu karar ile gözünü Marmaris ile Antalya arasındaki Anadolu topraklarına ve Akdeniz Adalarına [148] çevirdi.

4 Ekim 1911'de Trablusgarb'a (Libya) saldıran İtalya, Osmanlının Balkan yenilgisi ile hedefine 18 ekim 1912 Ouchy (Uşi) Anlaşması ile ulaştı ve geçici olarak Akdeniz adalarına yerleşti.

Şimdi sırada büyük Roma hayalini gerçekleştirmek vardı; bu nedenle 2 Ağustos 1913 günü Antalya'da bir konsolosluk açıp, İtalya ile doğrudan vapur seferlerine başladı.

Ayrıca, halka şirin gözükmek için postane ve hastane de açtı.

Temel propaganda malzemesi "Padişah Antalya ile ilgilenmiyor" cümlesiydi. Konsolosları Marki Franti, ötede beride "Antalya'nın eskiden beri İtalya'nın toprağı olduğunu, Antalya kelimesinin İtalya kelimesinden geldiğini" ileri sürmekteydi.

---

146 Hidayet, Harb-i Umumide Osmanlı Kafkas cephesi, Mecmua-i Askeriye, Ekim 1919, s.28

147 Bugün Merkezi Torino olan, Kuzey İtalya bölge yönetimi.

148 12 adalara Osmanlılar Cezair-i Bahr-i Sefid, yani Akdeniz Adaları dediklerinden, Mustafa kemal, Büyük Taarruz'da verdiği emirde "Ege" adını değil, "Akdeniz" adını kullanmıştır.

Daha da ileri giden İtalyanlar, Antalya adı yerine "İtalya" kelimesini kullanmakta; kaleden iki taş sökülse, "bu Romalıların yani İtalya'nın eski eseridir. Bunları kimse tahrip edemez" demekteydi.[149]

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, müttefiklerin Çanakkale deniz savaşlarında yenilmeleri ile fırsat kollamaya başladı.

Müttefiklerin Gelibolu'ya kara çıkarması yapmasını fırsat bilip, 26 Nisan 1915'te On iki Adalar komutanlığını kurdu.

Böylece, İtalya da pastadan pay alma telaşına düştü.

Rusya'ya Karşı Savaş Hazırlıkları

Almanya'nın Rusya ile savaşması ve donanmasının İngilizler tarafından ablukaya alınması, Osmanlı'nın da Almanya'nın yanında savaşa katılmasını gerektiriyordu.

Çünkü öyle mutabakata varılıp, antlaşma yapılmıştı.

Ancak seferberlik hazırlıkları tamamlanmamıştı.

Osmanlı hazinesinde üç aylık zorunlu giderleri karşılayacak para kalmış, parasızlıktan eksikler giderilememişti.

"Eksiklerin giderilmesi için gerekli olan 2 milyon liranın karşılanması halinde, savaşa girileceğinin ve amiral Şuşon'un istediği yetkilerle Karadeniz'e çıkarılacağının" [150] bildirilmesi üzerine, 19 Ekim 1914'te Almanya ile %6 faizli 5.000.000. lira kredi anlaşması imzalandı.

Ödeme şekli ise, imzadan sonra 250.000. lira, savaşa girdikten on gün sonra da 750.000. lira, geri kalan miktar da savaş devam ettiği süre içinde de ayda 400.0000. lira şeklinde 10 ayda ödenecekti. [151]

---

149 Mehmet Şefik Aker, 57. tümen ve Aydın Milli Cidali, C:1, İstanbul 1937, s.: 24 v.d.

150 Almanya, Karadeniz olayı ile ilgili planını önceden yapmış olduğundan bu yetkiyi istemiştir.

151 Bu kredi için gerekli prosedürlere uyularak, 12 Kasım 1914 tarihinde Bakanlar Kurulu (Heyet-i Vükela) kararı ile yürürlüğe konulmuştur. Meclis-i Ayan ve meclis-i Mebusan tarafından ise 4 Şubat 1915 tarihli oturumda kredi kabul edilmiştir.

Dikkat edilirse, Almanya'yı kurtarmak için savaşa giriyoruz, ancak verilen krediye faiz ödeniyor.

Savaş Planı 20 Ekim 1914'te hazırlanıp, onaya sunuldu.

Bu plana [152] göre;

1. Donanma Karadeniz'deki Rus Donanması'nı basarak deniz hakimiyetini kazanacaktır. Donanmanın hareket zamanı amiral Şuşon'a [153] bırakılmıştır.

2. Savaş ilanından sonra Osmanlı Padişahı müttefiklerin [154] düşmanlarına karşı cihat ilan edecektir.

3. Osmanlı Ordusu, Kafkas sınırındaki Rus Ordusu'nu meşgul edecektir.

4. 8. Kolordu gerektiğinde, 12. Kolordu ile takviye edilerek, Mısır [155] üzerine hareket edecekse de bu hareketin altı haftadan önce yapılması mümkün değildir.

5. Bulgarlar Almanlarla beraber hareket ederlerse, Osmanlı Ordusu kısmen Sırbistan'a karşı hareket için Bulgarlara yardım edecek, gerektiğinde Yunanistan ve Romanya üzerine yürüyecektir.

Ayrıca, Sarıkamış ve Kafkas Cephesi'ndeki birliklerin desteklenmesi için gerekli hazırlıklara başlanıldı.

İstanbul ve Karadeniz kenarındaki şehirlerden, bilhassa Trabzon'dan, [156] 3. Ordu'nun bulunduğu Doğu Cephesi ikmal edilecekti.

Donanmaya yeni katılan Alman gemileri Yavuz ve Midilli ile de Karadeniz deniz üstünlüğünün sağlandığı zannediliyordu.

---

[152] Kazım Karabekir, Cihan Harbine Neden Girdik ve Nasıl İdare Ettik, III, İstanbul 1982, s.: 335 v.d.

[153] I.Dünya Savaşı sırasında kara birlikleri komutanlarının Alman olması gibi, Donanma komutanı da Alman'dır.

[154] Almanya ve Osmanlı Devleti yandaşları anlamında. Bu iki terim karışmasın diye, İngiliz-Rus ve Fransız birliğine itilaf devletleri denilmektedir. Her ikisi de hemen hemen aynı anlamdadır.

[155] Mısır, o anda İngilizlerin denetimindedir.

[156] Trabzon Vilayeti sınırları içinde Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize illeri bulunmaktaydı.

Gemilerle, Trabzon'a taşınan malzemelerin 3. Ordu bölgesine taşınması için, Trabzon-Maçka Hamsiköy arasına, normal demiryolundan daha dar dekovil hattı yapılacak; [157] buradan Erzurum'a kadar olan yol genişletilip, yük kamyonlarının üzerinde gidip gelmeleri sağlanacaktı.

Bu işler için, Almanlar gerekli finansmanı sağlayacaklardı. Trabzon-Maçka-Bayburt-Aşkale-Erzurum arasındaki yol, kervanların, yani deve, at v.s. hayvanlarla yapılan taşımaya uygundu. Bu güzergahta yeni yol yapılması, cephe ikmalini hızlandıracaktı.

Ancak bu hattın güvenlik sorunu vardı.

Çünkü, Yavuz ve Midilli'nin donanmaya katılmasına rağmen, Rusların Karadeniz'de açık üstünlüğü vardı.

Ayrıca Ruslar, yeni zırhlı savaş gemileri yapmaya başlamışlardı.

Bin bir zorlukla sağlanan malzemenin kaybı ise çok acı sonuçlar doğuracaktı.

Savaş planlarını Almanların hazırlaması, subaylara bilgi verilmemesi kuşkular yaratıyordu.

Türk subaylarının "yapılan gizli ittifaktan" da haberleri yoktu.

Oysa Alman İmparator I. Wilhelm savaş bildirisinde şöyle diyordu:

"Alman milleti Tanrı'nın seçkin milletidir. Alman milletinin imparatoru olmam haysiyeti ile Tanrı'nın ruhu benim üzerime inmiştir. Ben Tanrı'nın kılıcı ve savunucusuyum. Bana itaat etmeyenlerin vay haline! Bana inanmayanların vay haline!" [158]

Enver Paşa'nın da ona tabi olması bu bildiriye göre normaldi. [159]

---

[157] Fevzi Çakmak, Büyük Harpte Şark Cepheleri Hareketleri, Ankara 1936, s.:346.

[158] Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İst. 1971., s.:502.

[159] Hitler "Ari Irk" kavramını II.Wilhelm'den almıştır. Oda I.Wilhelm gibi ülkesini yıkıma götürmüştür.

Odesa ve Sivastopol Bombalanıyor: *29 Ekim 1914* [160]

Savaş planının Alman genel karargahından onaylanması, yani uygun bulunması ile ortaya "komuta" sorunu çıkmış, Amiral Şuşon emirleri "Almanya'dan" alacağı kaprisini yapmaya başlamıştır.

Savaşla ilgili tüm kararların Almanların inisiyatifine bırakılmış olması, Osmanlı askeri yönetiminin, cephede gelişen duruma göre "zamanında gerekli tedbirleri" almasına engel olacaktı.

İstanbul-Odesa-Sivastopol-Novorossik Baskın Yolu

Ayrıca, "Liman Paşa, [161] kendilerinin avutulduğunu ileri sürerek Yavuz ve Midilli'yi kullanılmayacak hale getirdikten sonra ordu ve donanmadaki bütün Alman subaylarını [162] ala-

---

[160] Lozan Antlaşması'nda emperyalistler bu tarihi baz alarak görüşmeleri başlatmışlar ve bu tarihten sonra verdikleri tüm zararlar ve işgaller dolayısıyla haklı talebimiz olan tazminat v.b. tüm yükümlülüklere karşı çıkmışlar ve bu isteklerini bize kabul ettirmişlerdir. Mustafa kemal ise, bu tarihte Cumhuriyet'i ilan ederek, emperyalistlerden intikam almıştır.

[161] Otto Liman von Sanders, Prusyalı asker. 17 Şubat 1855'te Stolp'da (bugün Polonya'da Slupsk) doğdu. 1874'te muhafız birliğinde subaylığa başladı. 1911'de Generalliğe yükseldi. Çanakkale'yi savunan Türk Kuvvetleri Komutanı Mareşal Liman von Sanders, Osmanlı Devleti'ndeki Alman Danışma Kurulu Başkanıydı.. 22 Ağustos 1929'da Münih'te 74 yaşında öldü.

rak Almanya'ya dönebileceği şeklinde" [163] Osmanlı yönetimine baskı yapmıştır.

Bu baskılar etkisini göstermişti.

Enver Paşa, "Almanların istenilen parayı vermemesi halinde perişan olacaklarını, Yavuz ve Midilli'yi boşaltıp gittiklerinde ise ellerinde bu gemileri kullanacak asker olmadığından zor durumda kalınacağını, dahası donanma bir süre daha Marmara'da kalırsa, Rusya'nın boğaz çıkışını mayınlaması halinde, denizaltı gönderip bu iki gemiyi imha edeceği" endişesine [164] kapılmıştı.

Ezber metinlerde bu durum "Osmanlı yönetimi bir çıkmazla yada oldu bittiyle karşı karşıya" şeklinde açıklanmaktadır.

Halbuki, Enver Paşa'nın bu öngörüsü çoktan Ruslar tarafından yerine getirilmiş, Eylül 1914'ten itibaren ikisi Karadeniz boğaz Feneri ile Karaburun arasında olmak üzere, Sivastopol-Boğaz ve Zonguldak-Boğaz yolları üzerine 1500 mayın döşenmişti.[165]

---

[162] 1. Dünya Savaşı yaklaşırken Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri liderleri ateş hattında sağ kalabilmenin çarelerini arıyorlardı. Ordunun ıslahı düşünülüyordu. Orduda yenilik yapmak için Osmanlı ve Alman hükümetleri arasında varılan anlaşma gereğince Almanya'dan istenen kurulun başkanı olarak 14 Aralık 1913 tarihinde, yani bir buçuk yıl önce, 42 kişilik Alman subay grubu ile İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı ordusunu düzenlemek, eğitmek görevine başlamıştı. O sıralarda Osmanlı ordusu gerçekten de kötü durumdaydı. Dört küçük Balkan ülkesi önünde feci bir bozguna uğramış, 1-1,5 ay içinde Rumeli denen Avrupa'daki tüm topraklarını kaybetmişti. İstanbul'un en seçme birliklerini, elindeki topu, tüfeği, cephaneyi, atı, arabayı, özetle ordusunun silah, araç ve gereçlerinin büyük bir kısmını da yitirmişti. İkinci Viyana yenilgisinden beri 250 yıldır süren çöküntünün bu son halkasında, Rumeli kaybedilmiş, milletin ve ordunun onuru onarılmaz ağır bir darbe yemişti. İşte Mareşal Liman von Sanders'in gelişi bu tarihlerdeydi. Üstelik Mareşal, doğru dürüst bir şey yapacak zamanı da pek bulamamıştı. Çünkü gelişinden sekiz ay kadar sonra Avrupa'da savaş başlamış, üç ay sonra da Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmişti. O sırada 60 yaşında olan Alman Generali Liman von Sanders, anlaşma gereğince bir üst rütbe ile Osmanlı Ordusunda mareşalliğe yükseltilmiş ve savaşla birlikte, Osmanlı Orduları Komutanı Vekili Enver Paşa tarafından, karargahı İstanbul'da bulunan Birinci Ordu Komutanlığı'na atanmıştı. (http://tr.wikipedia.org)

[163] Kazım Karabekir, a.g.e., s.:333

[164] Kazım Karabekir, a.g.e., s.: 337

[165] Stebline Komansky, a.g.e., s.: 5 v.d.

Bundan kimsenin haberi bile yoktu.

20 Ekim 1914'te kabul edilen savaş planının 1. maddesinin uygulanması zamanı gelmişti.

Enver Paşa, 24 Ekim 1914 tarihinde Alman karargahına; "Türk Silahlı Kuvvetleri, harp ilan etmeksizin Rus filosuna taarruz ederek Karadeniz'de deniz üstünlüğünü ele geçirme talimatını almıştır. Zamanı Şuşon'un takdirine bırakılmıştır"166 şeklindeki telgrafı çekip, gereğinin yapılacağı taahhüdünü veriyordu.

Telgrafın gönderilmesinden sonra, Enver Paşa Şuşon'a; "Bütün filo Karadeniz'de eğitim yapacaktır. Eğer elverişli fırsat çıkarsa Rus filosuna taarruz ediniz. Böyle bir durumda harekete geçmeden önce, size teslim etmiş olduğum emri açınız" talimatını verdi. [167]

Alman Büyükelçisi Wangenheim'da Amiral Souchon'a: İmparator'un ve kutsal Alman çıkarlarının temsilcisi olarak "hemen denize açılın" emrini verdi. [168]

"Bu talimatı alan Şuşon 27 Ekim'de Karadeniz'e açılmadan önce, Deniz Bakanı Cemal Paşa, "amiral Şuşon'un her türlü emrinin duraksamadan yerine getirilmesi" konusunda Türk subaylarını uyarmıştı. [169]

Başta Yavuz muhabere kruvazörü olmak üzere, Midilli ve Hamidiye hafif kruvazörleri, Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket küçük kruvazörleri, Muavenet-i Milliye, Gayret-i Vataniye, Samsun ve Taşoz muhripleri, Nilüfer ve Samsun Mayın gemileri ve İrmingat kömür gemisinden oluşan [170] 13 parçalık filo, yavaş yavaş boğazdan Karadeniz'e açıldı.

---

166 Bu güne kadarki ezber metinlerde, bu görev emrinden bahsedilmemekte, sanki Odesa ve Sivastopol baskınlarının Alman oldu bittisi şeklinde geliştiği belirtilmektedir.

167 Cemal Akbay Karadeniz Baskını, Askeri Tarih Bülteni, No:25, Ağustos 1988, s.: 43

168 Özakman, a.g.e.,s:53

169 Yazılı emir şöyleydi: "Donanmanın Karadeniz'de yapacağı tatbikatta Amiral Souchon Paşa tarafından verilecek her türlü emirlere, harfi harfine itaat edilmesini ve bu konuda asla tereddüt gösterilmeyerek, emirlerin gereğinin her türlü haller ve şartlar dairesinde yapılmasını isterim-Cemal Paşa." Kaynaklar: Cemal Akbay ve ATESE Deniz Arşivi, Özakman, a.g.e., s.:581

Baskını yapacak olan filonun "güvenli dönüşünü" sağlamak üzere, Barbaros, Turgutreis ve Kemalreis savaş gemileri boğazın Karadeniz'le birleştiği bölgede kaldılar.

Olası Rus gemilerinin mayın döşemesini önleyeceklerdi.

Karadeniz'e açılan filonun komutanı Amiral Souchon, Enver Paşa'nın gizli emrinin olduğu zarfı açıp okumaya başladı;

" Türk filosu Karadeniz'de zorla üstünlük kazanmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız savaş ilan etmeksizin saldırınız." [171]

Ruslar Planı Biliyor, Ancak karşılık Vermiyor

Ruslar, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, Baltık Denizi'nde batan Alman Kruvazörü Mageburg içinde bulunan "telsiz şifrelerini" ele geçirmişler ve bu şifreleri İngilizlere de vermişlerdi.

Yani, hem Rusya ve hem de İngilizler I. Dünya Savaşı sırasında Türk ve Alman savaş gemilerinin bütün planlarını, nerede ne yapacağını günü gününe öğrenmişlerdi.

Rusya Dışişleri Bakanı Sazanof, 28 Ekim 1914'te; "Türklerin iki gün içinde savaş ilan edeceğini" Rus filosu amiraline bildirmişti.

Ayrıca, bir Rus ticaret gemisi aracılığıyla Türk deniz filosunun Karadeniz'e olduğu da öğrenildi.

Bu bilgiler üzerine, Rus filo komutanı 28 Ekim'de; "Sivastopol önlerinde ileri karakol görevi yapılması ve görülen Türk savaş gemilerine ateş açılması" emri verdi.

Sazanof bu emrin ve ileri karakol görev emrinin de geri alınmasını istedi. Rus torpidobotları sabaha kadar limanda hazır bekletildiler.

---

[170] Haydar Alpagut, Büyük Harbin Türk Deniz Cephesi, Genelkurmay Yay., İst., 1937

[171] Özakman, a.g.e.,s.:55

Ruslar, 29 Ekim 1914 [172] sabaha karşı Odesa'nın bombardıman edildiğini öğrendiler.

Saat 5.00 sularında, Yavuz Sivastopol limanı önlerinde görüldü.

Liman savunma komutanı, sürekli olarak donanma komutanından "rasatlı mayın manialarına elektrik verilmesi ve ateş emri izni" istediği halde, donanma komutanı ateşe hazır vaziyette olunmasını emredip, rasatlı mayın manialarına elektrik verilmesini kabul etmedi.

Yavuz Saat: 6.00' da ateş menziline girdi.

Tarayıcılar Yavuz'un 4 mil mesafede olduğunu tespit ettiği halde, donanma komutanı rasatlı mayın manialarına uyarı elektriği verilmesini 6.23'te kabul etti. Bu emrin yerine getirilmesi 15 dakika kadar zaman aldığından, bu süre içinde Yavuz liman ve tesisleri bombaladı. [173]

Rusların, Yavuz'un saldıracağından haberdar olduğu halde, daha önemlisi Liman açıklarında görüldüğü halde zamanında ateş emri verilmemesi çok ilginç.

Bu durum, Rusların Osmanlı'nın bir an evvel savaşa girmesini istediğin göstermektedir.

Beş gurup halinde yapılan baskın ile, " Sivastopol ve Odesa dışında, Kerç, Yalta, Kefe ve Novoriski üs ve limanları bombalandı.

Toplam üç gambot, bir mayın gemisi, bir topçeker, 20 ticaret gemisi batırıldı.

Elliden fazla petrol ve buğday deposuyla bir telsiz istasyonunu tahrip ettiler.

Üç subay ve 72 eri esir aldılar.

Amiral Souchon İstanbul'a olayı şöyle bildirdi: "Çatışmayı Rus filosu başlatmıştır."

---

[172] Lozan Antlaşmasında, tazminatlarla ilgili hükümlerde bu tarih esas alınmış ve bize dayatılmıştır. Mustafa Kemal'de bu tarihte Cumhuriyet'i ilan ederek karşı hamlesini yapmış ve intikam almıştır.

[173] Monasterev, a.g.e., s.: 8 v.d.

Birkaç kişi dışında herkes olayın böyle olduğunu sanacaktı.

Sonuç fiyaskoydu.

Rus filosu bir kayba uğramamış, Karadeniz'deki üstünlüğünü korumuştu.

İstanbul Sarsılıyor

Haber İstanbul'u sarstı.

Ama altı limanı birden bombalanan Rusya'yı yatıştırmak mümkün değildi. Rus büyükelçisi ve ardından İngiliz ve Fransız büyükelçileri İstanbul'u terk ettiler." [174]

6 Kasım 1914 tarihinde, 10 parçalık Rus savaş filosu, Zonguldak limanını ve şehri bombaladı.

6 Kasım 1914: 10 Parçalık Rus Filosu Zonguldağı Bombalıyor

Dönüşte yolda rastladıkları, Sarıkamış cephesine kışlık giyecek, malzeme ve mühimmat ile birlikte "2 Alay asker, 2 uçak, bir uçak bölüğü, 3 pilot, Kafkaslarda isyan çıkarmak üzere eğitilmiş Çerkez liderleri Trabzon'a götüren, Mithat Paşa, Bahr-i Ahmer ve Bezm-i Alem gemilerini 7 Kasım 1914 tarihinde, Zonguldak önlerinde" [175] batırdı.[176]

---

[174] Özakman, a.g.e., s.:57

[175] Prof. Dr. Bingür Sönmez, Sarıkamış, İkarus Yay., 2007, s.:238.

[176] N. Monasterev, I. Dünya Harbinde Karadeniz cephesi, çeviren Afifi Tuğrul, İstanbul 1948, s.: 16

Bu olaydan sonra, Rus donanma komutanı emrindeki 15 parçalık Rus donanma filosu Karadeniz'e açılıp, Sinop önlerine geldi.

Donanmaya bağlı 6 muhrip ve bir zırhlı, Sinop önlerinden Trabzon'a gidip, şehri bombaladı.

18 Kasım 1914 akşamına kadar Sinop önlerinde kalan Rus donanması, Samsun, Akçaabat [177] ve Trabzon limanlarının açıklarını mayınladı. [178]

Bu olaydan sonra, Osmanlı ve Rus donanması Sivastopol önlerinde karşılaştı. 10 dakika kadar süren karşılıklı ateşten sonra, yoğun sis nedeniyle taraflar birbirlerinden ayrıldılar.

Rus amiral gemisi ağır yara aldı. Yavuz gemisi de hafif şekilde yara aldı.

Bu kapışmadan sonra Rus donanması, Osmanlı donanması ile kesin sonuçlu bir kapışmayı göze alamadı.

Bombalama olayı, Osmanlı Bakanlar Kurulu'nun Posta ve Telgraf,[179] Ticaret ve Ziraat [180] ve Nafia (Bayındırlık) [181] Bakanları, "kendilerine bu baskın hakkında bilgi verilmediği" gerekçesiyle istifa ettiler.

Eylül 1916'da yapılan İttihat ve Terakki Kongresinde; "güçlü devletlerin himayesinde yaşamak [182] zamanının geldiğine inandıklarından savaşa girdiklerini" söyleyen Sadrazam Sait Halim Paşa ise olaydan haberi olmadığını söylüyordu.

Bombalama olayından bilgileri olmadığını belirten milletvekilleri; "hemen yabancı devlet büyükelçilerine müracaat edilip, donanmanın Karadeniz'den geri çekilmesini ve ayrıca bir tarafsız komisyon kurulup, olayın sorumlularının belirlenmesini ve "özür" dilenmesini" talep ettiler.

---

177 Eski Polathane iskelesi.
178 Monastrev, a.g.e., s.: 17
179 Bakan Oksan Efendi'dir.
180 Bakan Süleyman el-Bostani'dir.
181 Bakan Mahmut Paşa'dır.
182 "Vesayet-i Düveliye" den kurtulmak amacıyla.

Bu girişime kimse aracı olmadığı gibi, itilaf devletleri koşulsuz olarak Almanların geri gönderilmesini istedi.

Bu şaşkınlık İngilizlerin İzmir Körfezi'nde iki gemiyi batırması ile atlatıldı.

İngilizlerin bu tutumu, İttihatçılarca kesin olarak Rusya yanında olduklarının işareti olarak kabul edilip, kesin olarak Almanlarla işbirliği yapılmasına sebep olmuştur.

Rusya Savaş İlan Ediyor: *1 Kasım 1914*

Ruslar, Odesa ve Sivastopol limanlarının bombalanmasına adeta sevinmişler; önlerinde iki seçenek vardı:

Ya Osmanlı Devleti'ne bir muhtıra verip "Almanların gönderilmesini isteyecekler" yada savaşı tercih edeceklerdi.

Tercihleri savaştan yana oldu. 1 Kasım'da Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edip, 2 Kasım 1914'te doğu sınırından saldırıya geçti.

Rus çarı I. Nikola, amaçlarını bir bildiri ile açıkladı:

"Bu savaşın ecdadımız tarafından bize vasiyet edilen tarihi emellerin gerçekleşmesine imkan vereceğine inanıyorum."

Rus Başbakan'ı Trepov ise:

"İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile İstanbul şehri, Rus milletinin yüzyıllar görmüş samimi amaçlarıdır. Bütün tarihi boyunca beslemiş olduğu bu emeller şimdi gerçekleşmek üzere. İngiltere ve Fransa ile yaptığımız anlaşma ile Boğazlar ve İstanbul üzerindeki hakkımız tanınmıştır. Rus milleti ne için kanını döktüğünü bilsin!" [183]

3 Kasım 1914 Salı sabahı 14 parçalık İngiliz ve Fransız savaş gemileri Çanakkale Boğazı'nın Ege [184] Denizi girişinde Gelibolu yarımadası ucundaki Sedülbahir ve Ertuğrul tabyaları ile, Anadolu tarafındaki Kumkale ve Orhaniye tabyalarını bombaladı.

---

[183] Özakman, a.g.e.,s..58

[184] O zamanlar Akdeniz olarak isimlendiriliyordu. Mustafa Kemal'de bu nedenle İzmir'i hedef gösterip "Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir!" demiştir.

İsabet alan Seddülbahir tabyasındaki cephanelik içindeki 11 ton barut ve 300 ağır top mermisi infilak etti. 5 subay ve 80 er şehit oldu, 23 erde yaralandı. [185]

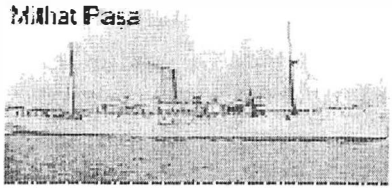
İki gün sonra 5 Kasım 1914'te İngiltere ve Fransa, Osmanlı'ya karşı savaş ilan ettiler.

14 Kasım 1914'te Cemal Paşa, diğer İttihat ve Terakki kodamanlarının [186] da kararı ile Küçük Çekmece Rus kilisesini bir törenle yıktırdı.

7 Kasım 1914 sabahı, "Rus donanması tarafından Sarıkamış cephesine 2 alay asker (en az 6.000. kişi), 2 uçak (başka bir kaynağa göre 4), bir uçak bölüğü, 3 pilot, Kafkaslarda isyan çıkarmak üzere eğitilmiş Çerkez liderleri ve Almanya'dan gelen kışlık giysileri Trabzon'a götüren ve aşağıda resimleri verilen Bezm-i Alem, Bahr-ı Ahmer ve Mithatpaşa gemileri batırıldı". [187]

Ayrıca Ruslar tarafından 2 ikmal gemisi yakalanıp, Rusya'ya kaçırılmıştır. [188]

Böylece, Sarıkamış için kışlık giysi ve askeri malzeme götüren beş gemi içindekilerle birlikte saf dışı kalmıştır..

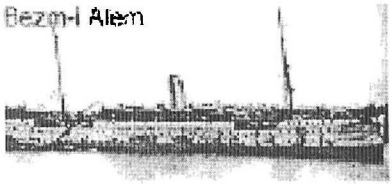

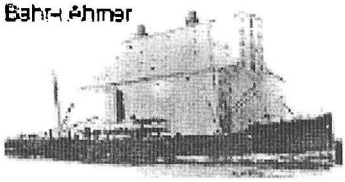
[185] Özakman, a.g.e.,s.:59 v.d.

[186] Enver, Talat ve Cemal Paşalardır.

[187] Prof. Dr. Bingür Sönmez v.d., Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış, İkarus yay. s.:237. Sarıkamış Dayanışma Gurubu Başkanı Sn. Prof. Dr. Bingür Sönmez tarafından "resimleri ile" gün ışığına çıkarılmıştır.

[188] Turgut Özakman, Diriliş, Bilgi yay. s:89

Savaş İlan Ediliyor: *11 Kasım 1914*

Gelişmeler ve Almanya ile yapılan antlaşma gereğince, 11 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti "savaş ilanı" kararı aldı.

1914 yılı Kasım ayından itibaren, Kafkas cephesine askeri ikmal çalışmalarına başlanıldı. Midilli Savaş gemisi de ikmali yapacak gemileri koruyacaktı.

Almanya ile Avrupa'da savaşan Rusya'ya ikinci cephe açılıp, Rusya mengeneye alınıp, gücü yok edilecekti.

En azından öyle düşünülüyordu.

Rusların 1 Kasım'da savaş ilan ettikten sonra, doğudan, Kafkas sınırından saldırıya geçmeleri, Samsun merkezli 10. Kolordu'nun acilen bölgeye gönderilmesini zorunlu kılmıştı.

9 Kasım 1914 sabahı Karadeniz'e açılan Midilli, Kırım sahillerini gözetlerken, Hamidiye ve Midillinin eşlik ettiği nakliye gemileri, Ünye ve Ordu'dan aldıkları 93. Alay [189] askerlerini Trabzon'a çıkarmışlardı.

"11 Kasım-3 Aralık 1914 tarihleri arasında Midilli, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörlerinin koruması altında bir miktar savaş malzemesi ve taşıt aracı daha doğu cephesine taşındı.

19 Kasım 1914 tarihinde Midilli ve Hamidiye kruvazörleri Giresun'dan bindirilen 89. Alay'ın 3.000. askerini [190] Trabzon'a götürdü." [191]

---

[189] Sarıkamış önlerinde Yağbasan köyü sırtlarındaki Rus güçlerine sarma harekatı yapıp, büyük kahramanlık gösteren Alaydır

[190] Yazarın dedesinin 44 yaşındaki babası ve dedesinin iki amcası da (biri 21 yaşında, diğeri 18 yaşında) aynı gemiyle birlikte Sarıkamış cephesine gitmiş ve orada şehit düşmüştür. 10.Kolordu'ya bağlı 30.Tümen içinde görev almış ve Allahüekber dağlarını ilk geçen Alay olmuş, Sarıkamış'taki Rus güçlerine rağmen, Sarıkamış'ın doğusunda bulunan Selim ilçesine taarruz edip, ele geçirmiştir.

[191] Fevzi Çakmak, a.g.e., s.: 295

Cihat İlan Ediliyor: *14 Kasım 1914*

13 Kasım 1914 akşamı İttihat ve Terakki Partisi merkezinden esnaf birliklerine, dernek ve kulüplere kısa bir talimat gönderip: "Yarın sabah Padişah'ın cihat ilan edeceği ve Fatih Camisi'nde bulunmaları istendi".

İngiliz, Fransız ve Rusların egemenliğinde binlerce Müslüman yaşadığından, bu devletler bu "dinsel silahın" kullanılmasından çekiniyorlardı.

Halifenin etkisi ilk defa "test edilip" onaylanacaktı.

14 Kasım 1914, Cumartesi sabahı bütün gazeteler şu iki kelimeyi başlık yapmışlardı:

"Cihad-ı Ekber".

Fatih Camii avlusu bayraklarla donatılmıştı.

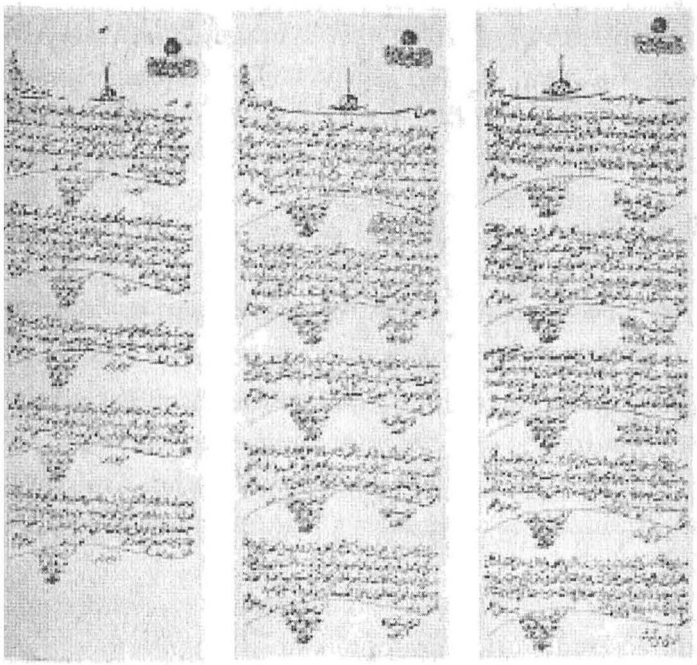
Caminin girişindeki merdivenin sahanlığına bir kürsü yerleştirilmiş, şallarla süslenmiş, yerlere halılar serilmişti.

Giderek kalabalık artmaya başladı ve 50 bin kişiye ulaştı.

Caminin minarelerinden tekbir sesleri yükselmeye başladı.

Kalabalık dalgalandı, kabardı, heyecanla tekbirlere katıldı. Bir yanardağ kükrüyor gibi oldu. Kimileri vecde gelip ağlamaya başladı.

Fetva emini Nuri Efendi kürsüye gelip coşku içindeki kalabalığa cihat bildirisini ve beş parçalık cihat fetvasını okudu.

Cihad-ı Ekber: Türkçe, Arapça ve Farsça Metni.

etvaya göre, tüm Müslümanlar Almanlar, Avusturyalı-
e Macarlar ile birlikte savaşacak, İngiltere ve dostlarına
ayaklanacaklardı.
lman, Avusturya ve Macar askerlerine karşı gelen Müs-
nlar cehennem azabına uğrayacaklardı.(?)
oşan ve çoşturulan halk, önde askeri bir bando yollara
lüp dünyaya meydan okundu.
österiler gece yarılarına kadar sürdü. Cihat bildirileri
bir yana yollandı. [192] Sonuç fiyaskoydu.
imsenin kılı bile kıpırdamadı. [193]

[192] Özakman, a.g.e., s..73 v.d.
[193] Bunda okuma yazma ve haberleşme kanallarının olmamasının etkisi vardır.

Hatta İngilizler çoktan gerekli hazırlıkları yapmışlar, el altından Arap Yeniden Dirilişi (An Nahda el Arabiyya) gizli desteği ile, Arap Krallığı kurma faaliyetlerine girişmişlerdi.

Yani Araplar Halifelerinin ülkesi Osmanlı yerine İngilizleri destekleyip, onlarla işbirliği içinde Osmanlı'ya karşı İngiliz ordu saflarında savaşacaklardı.

Cihat ilanından sonra Enver Paşa Ordu'ya bir bildiri yayınladı:

"Arkadaşlar;

Sevgili Başkumandanımız, Halife-i Zişan Efendimiz hazretleri'nin irade-i seniyyelerini tebliğ ediyorum.

Allah'ın inayeti, Peygamberimizin imdad-ı ruhaniyesi ve Padişahımızın hayır duasıyla Ordumuz düşmanlarımızı kahredecektir.

Bugüne kadar karada ve denizde zabit ve asker kardeşlerimin gösterdikleri kahramanlıklar düşmanlarımızın perişan olacaklarına büyük delildir.

Ancak her zabit her asker unutmamalıdır ki, harp meydanı fedakarlık meydanıdır.

Orada hangi asker daha ileri atılır, hangi asker düşmanın şarapnel ve kurşunlarından yılmayarak ayak direr, sonuna kadar sebat ederse o asker mutlaka kazanır.

Tarih şahittir ki Osmanlı askerlerinden fedakar hiçbir asker yoktur.

Hepimiz düşünmeliyiz ki başımızın ucunda Peygamberimizin ruhları uçuyor.

Şanlı babalarımız başlarımızın ucunda bizim ne yapacağımıza bakıyor.

Eğer onların hakiki evladı olduğumuzu göstermek, bizden sonra geleceklerin lanetlerinden kurtulmak istersek çalışalım.

Zincirler altında inleyen üç yüz milyon İslam ve eski vatandaşlarımız hep bizim muzafferiyetimize dua ediyor.

Ölümden kimse kurtulmayacaktır.

Ne mutlu gidenlere, ne mutlu din ve vatan yolunda şehit olanlara...

İleri!

Daima ileri ki zafer, şan, şahadet, cennet hep ileride ve zillet geridedir.

Mübarek ve mukaddes şehitlerimizin ruhuna Fatiha."

Sarıkamış Savaş Planlaması

3 Ocak 1914'te general olan albay Enver, Harbiye Nazırlığı'na (Savaş Bakanlığı'na) atandı.

Genelkurmay Başkanlığı'nı da [194] üzerine alıp, dört şube halinde yeniden düzenledi ve komuta yetkisini tek elde topladı.

Padişahtan sonra tek yetkili kendisiydi.

Balkan Savaşlarında kötü idare göstermiş 1.100. subayı emekli edip [195], yerlerine genç, Harbiye kökenli ve yandaşı subaylar atadı.

Almanlarla "gizli ittifakın" yapıldığı ve Almanya'nın Fransa'yı işgal etmek için Lüxemburg'a saldırdığı 2 Ağustos 1914 günü, Doğu Cephesinde yerleşik 3. Ordu'ya; "göreviniz; sınırı korumak, Ruslar'ın ilerlemesine karşı koymak ve sınırdan asker çekilmesini önlemek için taarruz etmektir" emrini verdi.

Enver Paşa ve yakın kurmayları, Ruslar'a karşı, Bulgarlarla anlaşılmadan savaşa girilmemesi fikrindeydiler.

---

[194] Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği.

[195] Emekli edilen subay sayısı, Prof. Dr. Bingür Sönmez'e göre 2.000.'in üzerindedir. (Bkz.: Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış, İkarus Yay. İstanbul 2007, 1. Baskı, s.:49

"Bulgarlarla Almanya'nın anlaşma sağlamasından sonra, baharda Ruslara saldırılmasını, kışın ordunun önemli bir bölümünün terhis edilmesini" savunuyorlardı.

Ancak, Fransa'da Paris'in doğusunda Marn cephesinde, Almanların yenilmesi üzerine Savaş hazırlıklarına başlanıldı.

Sarıkamış Harekatı sırasında 10. Kolordu Komutanlığı yapan, Allahüekber Dağlarının aşılmasına ve plan dışına çıkılarak cephenin 100 km. daha genişlemesine sebep olan Enver Paşa'nın bacanağı Albay Hafız Hakkı bir plan önerdi:

"Sekiz Kolorduyu İstanbul'da toplayıp, Süveyş Kanalı boyunca aşiretler ve diğer yerlilerle İngilizlere tacizler yaparak yerlerinde tutalım.

Rus sınırındaki zayıf kuvvetlerle Rusları sınırda tutup, kışı savaşsız geçirilelim.

Aksi halde savaşa hemen girersek üstün Rus kuvvetleri galip gelecek ve kuvvetlerinin büyük bir kısmını Kafkas cephesinden batı cephesine, Almanya'ya karşı Avrupa cephesine kaydıracaktır." [196]

Nitekim, Albay Hafız Hakkı'nın bu önerisine Enver Paşa ve Alman Kurmay Başkanı Bronzart [197] Paşa 20 Ağustos 1914'te şu cevabı verdi:

" 3. Ordu kış savaşına hazır değildir. Olası Rus savaşına karşı hazırlık yapılmalı, eğer Ruslar Kafkas Cephesi'nden kuvvet çekerlerse saldırı başlatılmalıdır."[198]

---

[196] Kazım Karabekir, 3.Ordu harekatı, s.:213 v.d.

[197] Talat Paşa, Mondros sonrasında 1 Kasım 1918'de yurt dışına kaçtıktan sonra Almanya'ya gittiğinde kendisine çok güvendiği dostu Bronzart Paşa tarafından öldürüleceği söylenmiş, ancak kimler tarafından yapılacağı hakkında bilgi verilmemiştir.

[198] Kazım Karabekir, a.g.e., s.: 214 (Dikkat edilirse, daha Karadeniz olayı olmamıştır.)

Sarıkamış Saldırı Planı

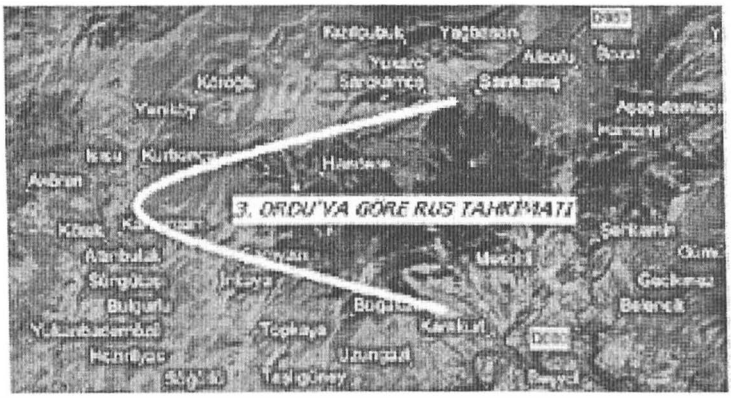
Başkomutanlık görüşünü şu şekilde özetledi:

- " 3. Ordu, Rusların taarruzu halinde üstün güçlerle saldıracak şekilde Erzurum bölgesinde toplanmalı, Ruslar saldırmasa bile saldırıya hazır halde tutulmalı, donanma Karadeniz'de üstün durumda olduğundan ve Rusların Kars yığınağı kolayca geçilemeyeceğinden Ruslara karşı ileri harekat Ardahan ve Batum üzerinden yapılmalı, Erzurum korunmalıdır."

Bu görüşe karşı Erzurum merkezli 3.Ordu'nun görüşü soruldu.

7 Eylül'de cevap veren 3. Ordu komutanı:

- " Rusların birliklerinin önemli bir bölümünü Avrupa cephesine gönderdiği tahmin edilmektedir. Batum ile Erivan arasında 30-40 bin kişilik birlikleri vardır. Kars bölgesindeki birliklerinin önemli bölümü Sarıkamış ile Karaurgan[199] köyü arasındadır.

Ruslar, Kars ve Batum'u güçlendirmeye devam etmektedirler.

---

199 Sarıkamış'ın 30 km. batısında, Sarıkamış-Erzurum demiryolu kenarında, Pasinler Ovası'na hakim konumda bulunan köy.

Bu durumda Kars-Sarıkamış arasında toplanan kuvvetler mağlup edilmeden Ardahan ve Batum yönünde taarruz etmek mümkün değildir.

Bu sebeple, taarruz Sarıkamış ve Kars bölgesindeki Rus kuvvetlerine karşı yapılmalıdır.

Ordu'nun saldırı planına göre, 9. Kolordu ve 2. Nizamiye Tümeni Oltu yönünde, 11. Kolordu'ya bağlı 18. ve 32. tümenler ile birlikte iki İhtiyat Süvari Tümeni Hasankale [200]-Horasan yönünde ilerleyip, Sarıkamış'taki Rus kuvvetleri yok edilecekti.

3.Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'nın bu planı kabul edildi." [201]

Ayrıntılar için, 25 Eylül'de "Rusların olası saldırısı karşısında ne yapılması gerektiği" konusunda 3. Ordu'dan görüş istendi.

9 Ekim'de verilen cevapta:

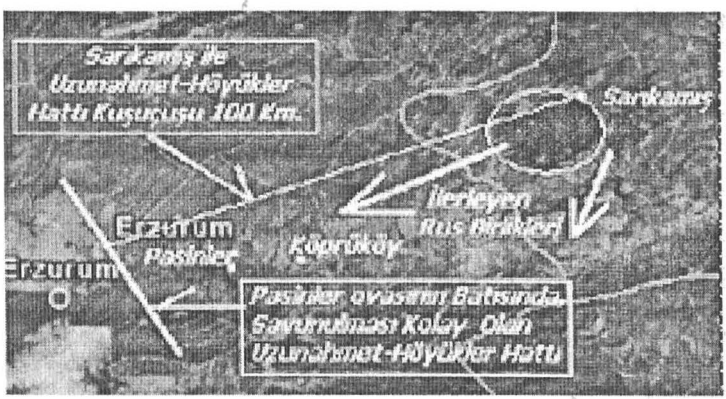
"Rusların olası saldırısının Erzurum'un 20 km. kadar doğusunda Höyükler-Uzunahmet hattında [202] karşılanması, parça parça ilerleyen Rus kuvvetleri üzerine saldırılması yada Rus kuvvetlerinin topluca bulunduğu bir kanadına saldırılması" görüşü bildirildi. [203]

---

[200] Şimdiki Erzurum Pasinler İlçesi.

[201] Fevzi Çakmak, a.g.e.,s.:10 v.d.

[202] Bu bölgede savunma amaçlı tabyalar bulunmaktadır. Osmanlı Tarihine 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında bu tabyaların büyük faydası olmuştu. Osmanlılar bu tabyaların yardımıyla Rusların ilerlemesini durdurmuşlardır. Sultan II.Abdülhamit zamanında da olası bir Rus hücumuna karşılık şehri daha uzak noktalardan koruyabilmek için yeni tabyaların da bunlara eklenmesine karar verilmişti. Bunun için de Erzurum'a 8-25 km uzaklıklarda Oltu-Tortum yolunu kontrol eden Tafta ve Karagöbek; doğuda Çobandede, Dolangez, İlave, Uzunahmet, Küçük Höyük, Büyük Höyük tabyaları birinci savunma hattı olarak yapılmıştır. Bunların ardından ikinci hat olarak Sivisli, Ağzı Açık, Toparlak, Gez tabyaları yapılmıştır. Güney yönünde de Küçük Palandöken ve Büyük Palandöken tabyaları yapılmuştur. Hafız Hakkı Paşa, ilerleyen Rus kuvvetlerini bu tabya önlerinde durdurmayı planlamaktadır.

Ayrıca 3. Ordu Komutanlığı, "donanmadan doğrudan yararlanılmasa bile, Trabzon, Giresun ve Samsun'a ulaşan yolların menzil hattı olarak kullanılmasın yararlanılabilir; bir taarruzla Kars'ta bulunan Ruslar yenilir, donanma Batum'a çıkarma yapar ve böylece menzil yollarının Batum'a demiryolu ulaşımı olan bağlanırdı.

Bu nedenle öncelikle Kars'taki Rus birliklerinin imha edilmesi gerekiyordu.

Aksi halde, deniz yoluyla taşınan askeri birliklerle ortak hareket mümkün değildi.

Çünkü, deniz yoluyla Trabzon'a getirilen birliklerin zamanında Erzurum'a ulaşması ve birliklere katılması çok zordu.

Deniz ve kara harekatının eş zamanlı yapılması da mümkün olmadığından, Batum'a yapılacak çıkarmanın başarılı olması da mümkün değildi. [204] "

---

[203] Hasan İzzet Paşa'nın bildirdiği bu bölge, askerler arasında "Deveboynu" olarak tanımlanıyordu. Arazinin deveboynuna benzeyen bu özelliğinin, savunma için uygun olması, Ruslar'ın 1 Kasım'da savaş ilan etmesi ile, askerle Erzurum'dan bu bölgeye, deveboynu'na kaydırılmıştır. Bu kaydırma sırasında, Hasan İzzet Paşa'nın nerede beklenileceğine dair karar vermemiş olması, bir günde askerlerin 20 ile 30 km. arasında yol yürümesine sebep olmuştur. (Bkz.: Sami Önal, (Ziya Yerkök'ün Anıları) Sarıkamış'tan Esarete, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, s.: 33 v.d.)

[204] Hidayet, a.g.m., s.:134 v.d.

Böylece, Enver Paşa ve kurmayları Türk ve Rus saldırısı karşısında ne yapılması hakkında, 3. Ordu'nun görüşünü öğrenmiş oluyorlardı.

Genel değerlendirme sonunda 3. Ordu'ya:

"Kafkasya'ya doğru yapılacak harekat için hazırlıklı olunması, Rus kuvvetlerine saldırı için Ordu'nun Sarıkamış yönünde ilerletilmesi, ulaşım yolları yapılması ve sorumluluğu kabul etmek kaydıyla son söz 3. Ordu'ya bırakılıyordu. [205]

20 Ekim 1914 tarihinde verilen emirde; " Ruslara karşı taarruz düşünülmediği, her ihtimale karşı savunma mevzileri hazırlığı yapması" istenildi. [206]

Bu emirden de anlaşıldığı gibi, en azından 20 Ekim itibariyle saldırı yapılması kesin olarak düşünülmemektedir.

Bu emir üzerine 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'nın [207] "bilfiil cephe denetimi" altında hazırlıklara başlanıldı.

Osmanlı Genel Kurmayı'ndaki Alman subaylarda bu durumu bildiklerinden, bu planı bozmak için dokuz gün sonraki Karadeniz baskını yapılarak, Osmanlı Devleti bir anda savaşa çekilmiştir.

Tatbikatlar ve Savaşa Hazırlık

Savaşa hazırlık eğitimlerine çok zor şartlar altında başlanıldı.

"Kolordu'dan mangaya kadar çok sıkı denetim altında" çalışılıyor, her asker elinden geldiğince "savaş eğitiminde " başarılı olmaya çaba gösteriyordu.

"Ordu didinir, parçalanır, fakat Ordu kadar ilgili olması gereken hükümet hiç normal durumunu bozmazdı.

---

[205] Hidayet, a.g.e., s.: 133 v.d.

[206] Kafkas cephesi, 3. Ordu harekatı, s.: 91 v.d.'nda bu konuda ayrıntılı bilgi verilmektedir.

[207] 1871 yılında İstanbul'da doğdu. 3 Mart 1931 tarihinde Halep'te öldü.

Bu, hükümetin teşkilatının bozuk olmasından ileri geliyordu.

Kimsenin yetkisi yoktu.

Kimse kimseden korkmazdı.

Cezalar o ölçüde hafif ve caydırıcı olmaktan uzaktı.

Sıkıyönetim ilan edildiği halde hükümet bundan hiç etkilenmemişti.

Olağanüstü zamanlarda çalışmaya alışmamış, sıkışınca "işte çalışıyoruz" diyen bir anlayış vardı.

Daha doğrusu kimsede kanun korkusu, emir korkusu yoktu.

Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, Ordu'ya yeni atanmış, komutan ve subayları daha tanımadığı için suçluyu suçsuzu ayırmaksızın herkese çok acı ve ağır davranıyor, birçok kimselerin kalbini kırıyordu.

Kolordu ve Tümen komutanları bile yaka silkiyordu." [208]

Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, "eğitim sırasında askerleri durdurma yerine, daima hareket halinde [209]" görmek istiyordu.

Bu şartlar altında askeri eğitimlerini yaptıran komutanlar savaşacak, askeri yönetip, Rusları Kafkas gerisine, atabilirse artacaktı.

Savaşa hazırlık emri verilen 3. Ordu'nun erzak ve cephane kolları ile gezici hastane oluşturmak için binlerce araba ve hayvana ihtiyacı vardı.

Ancak, Erzurum'um imkanı buna elvermediği gibi, tüm bölge seferber olmuş, ulaşım yolunun yokluğu, bırakın yolu şoşenin bile olmaması gerekli malzemenin zamanında yerine ulaşmasına engel oluyordu.

---

[208] Sami Önal, Sarıkamış'tan Esarete, Remzi Yay., 4. baskı, s..25 v.d.

[209] Sami Önal, a.g.e., s.:26

Erzurum Trabzon arasındaki taşıma işi, at, öküz arabası gibi ilkel yöntemlerle sağlanıyor, Gümüşhane halkının büyük çoğunluğu katırcılıkla taşına işi yapıyordu.

Taşıma işindeki güçlükler, Hasan İzzet Paşa'nın gözünü korkutmuş olmasına rağmen, durmadan müfreze tatbikatı yaptırırdı.

Kışlama hazırlığında dahi Hasan İzzet Paşa sık sık köyleri gezer, kaldırımlar döşenmiş mi, sokaklar temiz mi, köşe başlarına birliklerin ad ve yerlerini bildiren oklu levhalar konulmuş mu bunları kontrol ederdi.

Ufacık kusur büyük cezaya zemin hazırlardı.

Zamanlı zamansız o kadar sık birliklere uğrar ve subayları haşlardı.

Herkes yaka silkmiş, savaş başladığı zaman adeta sevinmişti. [210]

Kısacası, Ekim 1914 ortalarında herkeste kışın savaşılmadan geçeceği kanısı hakimdi.

Köprüköy Savaşı [211]**:** *11 Kasım 1914*

Karadeniz şehirleri 29 Ekim'de bombalanan Ruslar, 1 Kasım 1914 tarihinde Ağrının Eleşkirt ilçesi ve Erzurum'un Pasinler ilçesi olmak üzere iki yönden saldırıya geçtiler.

3. Ordu komutanlığı da birliklere, Pasinler Ovası yönünde ilerleme emri verdi.

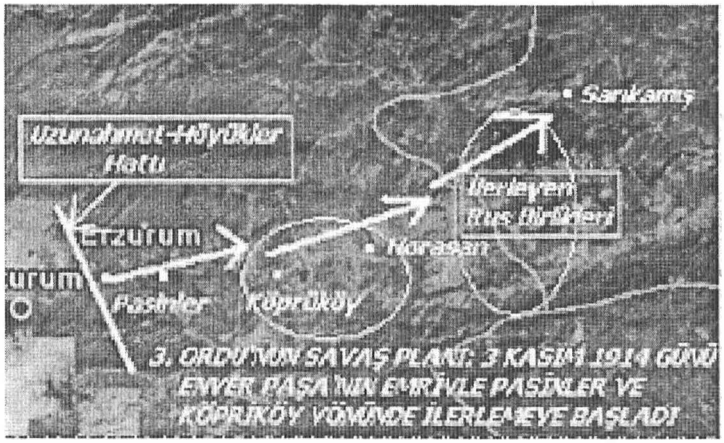
Hava şartlarının zorluğu ve diz boyu çamur, birliklerin ilerlemesini oldukça güçleştiriyordu.

---

[210] Sami Önal, a.g.e., s.:30 v.d.

[211] Bazı kaynaklarda 6 Kasım 1914'te başladığı ve 6 gün sürdüğü belirtilmektedir. Bu doğru değildir. Çünkü 6 Kasım ile saldırının yapıldığı 11 Kasım arasında geçen süre, askeri birliklerin Doğu'ya doğru yürümeleri sırasında geçmiş, Rus topçusunun yer yer ateşi altında yürüyüşe devam edilmiştir.

Ordu komutanının amacı, Rusları doğal yapısı savunmaya çok elverişli olan Erzurum'un 20 km. doğusunda, Höyükler-Uzunahmet hattında karşılamak ve imha etmekti.

"3. Ordu, Enver Paşa'nın ısrarıyla Kafkas cephesinde 3 Kasım 1914 günü, Pasinler, Köprüköy yönünde yürüyüşe geçmişti." [212]

Bir hafta içinde Ruslar ve Erzurum yönünden yürüyüşe geçen birliklerimiz Köprüköy'e gelmişlerdi.

11 Kasım 1914 günü, Saat 10.00'da Köprüköy'de Ruslara karşı saldırıya geçildi ve hava kararmadan bir saat önce planlanan hedeflere ulaşıldı.

Ağır kış koşulları altında Ruslara karşı savaşmak gerçekten büyük özveri gerektiriyordu. Bu özveri yapılmış, Rusların ilerlemesi durdurulduğu gibi, geri çekilmeye başlamışlardı.

Hava koşulları o derece korkunçtu ki, donan şehitler toprağa verilemiyordu. Çünkü, toprak donmuş kazma ile mezar kazmak imkansızlaşmıştı. [213]

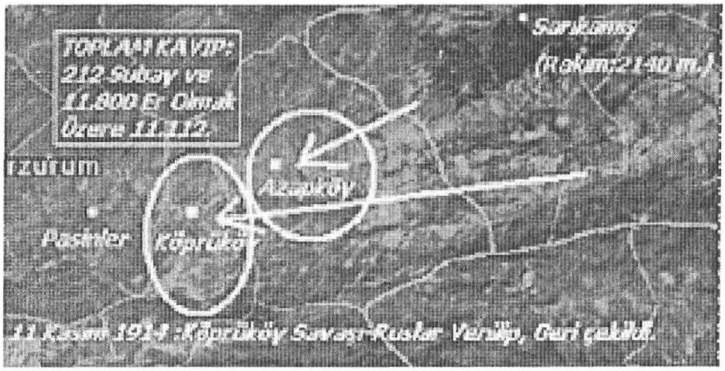
---

[212] Prof. Bingür Sönmez, a.g.e., s.:105 (Metinde saldırı olarak geçmiştir. Bundan amaç saldırı için harekete geçme olsa gerek.)

[213] Prof. Bingür Sönmez, a.g.e., s.:106

Bu şartlar altında ilerleyen askeri birlikler Köprüköy savaşlarında Rusları durdurmayı başarmış, Azap Köyü yakınlarında ise geri püskürtmüş, 11. Kolordu da tifüs [214] vakaları da göze çarpmaya başlamıştı.

3. Ordu Köprüköy ve Azap savaşlarında 212'si subay, 11.800'ü er olmak üzere toplam 11.112 kayıp vermişti.

Bunların 2.000 kadarı şehit geri kalanı ise mecruh (yaralı), esir ve firari idi. Ayrıca, askerin kış koşullarına dayanıklı elbise ihtiyacı da karşılanmamış, asker soğuktan donmaya başlamıştı. Osmanlı toprağının Sibiryası'nda ağır kayıplar vererek geri çekilen Rusları takip edememişti. [215]

Sarıkamış Çevirme Harekatı öncesinde verilen bu kayıplar, 22 gün ve gece süren Sakarya Savaşı'nda verilen şehit sayısından fazlaydı. [216]

---

[214] "İhtiyat Süvari Tümen Komutanı, Albay Aziz Samih İlter hatıralarında şunları anlatıyor: Köprüköy'den Hasankale'ye geliyordum. Yolun hali tarife değer; kar yağmaya başlamıştı, her taraf donmuş, yolun üstü arabalar, hastalar, deve ve mekkarelerle yolun iki tarafıda bunların ölüleri ile doluydu. Hasankale'de bulunan 4000 adet hastaya bakacak sadece bir doktor mevcuttur: Dr. Rıfkı Ali bey. Hastaneler kafi değil açıkta kalanlar bile vardır. Hastanenin önünde sedye içinde ölmüş bir jandarma neferi duruyordu. Doktor diyor ki: "Bütün bu hastalara bakıp teşhis ve tedavi değil, hepsine bir bardak su vermeye bile yetişilemiyor". Kağnılarla bu mevsimde hasta ve bilhassa yaralı naklini görmek insanın yüreğini parçalıyor. Sağları bile donduran Deveboynu'ndan, bunların geçip Erzurum'a gitmeleri bir mucizedir." Kaynak: Prof.Dr. Bingür Sönmez, 1914 Sarıkamış Dramı Sırasında Şehit Olan 165 Sağlık Personelinin Anısına, Sarıkamış - Sibirya Belgeliği, 23-1-2005, Sayı 63.

[215] Prof. Bingür Sönmez, a.g.e., s.:107 v.d.

20 Kasım'a gelindiğinde, topçu birliklerinin 2-3 günlük cephanesi kalmış, 20.000. kişilik Aşiret Alaylarının [217] büyük çoğunluğu firar etmiş ve mevcudu 2.500 kişiye düşmüştü. [218]

Köprüköy Zaferi, " subay ve erlerin moralini yükseltmiş; takip ve saldırı harekatı yoluyla Rusların ülkeden kovulabileceğini" [219] göstermişti.

3.Ordu'ya Bağlı Aşiret Alayları

"Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas (Doğu) Cephesi'ni, savaşın başlangıcından 1916 yılının Mayıs ayı ortalarına kadar 3. Ordu savundu.

1891 yılında Hamidiye [220] Hafif Süvari Alayları kuruldu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında gördüğümüz Aşiret Alayları, Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın devamıdır.

Sarıkamış Kuşatma Harekatı öncesinde, 1 Kasım 1914 itibariyle 3. Ordu'ya bağlı olan Aşiret Alayları ve bağlı birlikler şöyledir.

1. İhtiyat Süvari Tümeni: Komutanı: Albay Muhlis olup, her biri dört bölüklü 5 Adet Hınıs Alayı ile Hasankale Alayı'ndan oluşmaktadır.

2. İhtiyat Süvari Tümeni: Komutanı: Yarbay Abdurrahman.olup, her biri dört bölüklü 6 adet Karaköse (Ağrı) ve 2 adet Beyazıt Süvari Alayı'ndan oluşmaktadır.

3. İhtiyat Süvari Tümeni: Komutanı: Yarbay Cemil olup, her biri dört bölüklü 2 adet (Van)Erciş, 2 adet Kop ve 2 adet Muradiye Süvari Alay'ından oluşmaktadır.

---

[216] Sakarya savaşında 5.713'ü şehit, 8.629'u kayıp, 18.840'ı yaralı olmak üzere toplam 33.650. kayıp verilmişti. (Kaynak: Teoman Alpaslan, Topal Osman Ağa, s.:514)

[217] Meşhur Hamidiye Alayları

[218] Prof. Bingür Sönmez, a.g.e.,s.:114 v.d.

[219] Sami Önal, a.g.e.,s.:57

[220] Padişah Abdülhamitin adından esinlenilmiştir.

4. İhtiyat Süvari Tümeni: Komutanı: Mehmet Sait olup, her biri dört bölüklü 2 adet Mardin, 1 Cizre ve 1'de Siverek Süvari Alayı'ndan oluşmaktadır.

5-Van İhtiyat Bağımsız Süvari Tugayı: Komutanı: Yarbay Süleyman olup, biri beş, diğeri altı bölüklü 2 adet Özalp (Saray) Süvari Alayı, beş bölüklü Başkale Süvari Alayı ve dört bölüklü Van (Hanik) Süvari Alayı'ndan oluşmaktadır.

İhtiyat Süvari Tümenleri'nin seferberlikleri için barış zamanında herhangi bir hazırlık yapılmamıştı.

Bu tümenler, mensup oldukları aşiretlerin ve bulundukları bölge imkanlarına göre "kendilerince" seferberliklerini, yani savaşa hazırlıklarını yapmak zorunda kalmışlardır.

Kolordular, kuruluşlarında bulunan nizamiye birliklerinin seferberlikleri ile uğraştıklarından, bunlarla ilgilenmeye fırsat bulamamışlardır.

Hatta kolordular, bu tümenlerin kaynağı olan aşiretlerin hayvanlarını da aldıklarından, bunlara çok yaşlı ve iş göremeyecek durumda hayvanlar kalmıştır.

Giyecek ve teçhizat da verilemediğinden, Aşiret Alayları mahalli kıyafetleriyle kalmışlardır.

Seferberliğin ilanında bu tümenlerin erleri yaylalarda bulunduklarından, subaylar ve erler yeterli eğitimi alamamıştır.

Bu tümenlerin seferberlikleri, birçok eksikliklerle birlikte kırk iki günde tamamlanabilmiştir.

İhtiyat Süvari Tümenleri Köprüköy savaşlarına, 17-20 Kasım 1914 tarihleri arasında da Azap savaşlarına katıldılar.

Ancak gerek eğitimsizlik ve gerekse disiplinsizlikleri yüzünden bu birliklerden istenilen başarı elde edilemedi.

Bunun üzerine 21 Kasım 1914 tarihinde, Aşiret Birliklerinden oluşan İhtiyat Süvari Kolordusu lağvedildi.

Sonra da Aşiret Tümenleri, 2. Nizamiye Tümeni emrine verilip, bu tümenin emrinde askeri harekata katılmışlardır.

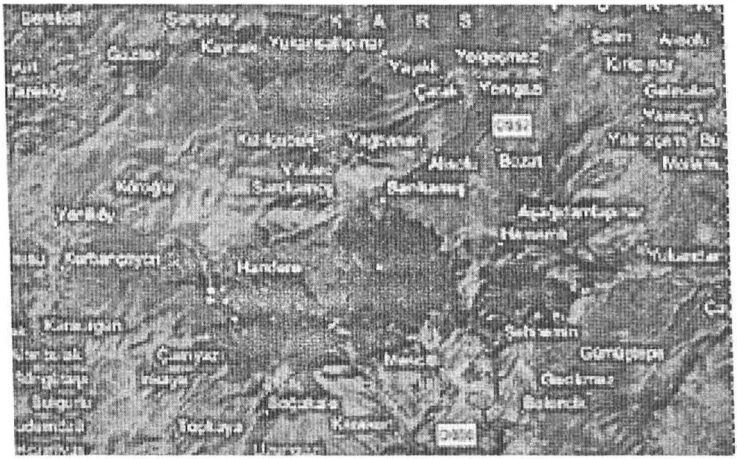
Böylece 3. Ordu'nun kuruluşunda İhtiyat Süvari Tümenleri olarak yer alan Aşiret Alayları'nın bu statüsü sona buldu." [221]

Sarıkamış'ta Rus Yapılanması

"Ruslar, kendilerine 93 Harbi sonunda "savaş tazminatı" olarak bırakılan Sarıkamış bölgesinde yerleşim ve yerleştirme politikasına hemen başladılar. Osmanlı'nın Pasinler ovasında, Hasankale [222] ile Köprüköy bölgesinde savunma hattı oluşturmasına karşılık, Ruslar da 2140 m. rakımlı [223] Sarıkamış'ta "Sarıkamış Gurubu" birliklerini kurmaya başladı.

Sarıkamış merkez olmak üzere, 1290 m. rakımlı Oltu, 1815 m. rakımlı Gaziler (Bardız), 1800 m. rakımlı Karaurgan, Mecingert (2140 m. rakımlı Yukarı Çamyazı ve 1900 m. rakımlı Aşağı İnkaya Köyleri) ve 1490 m. rakımlı Karakurt'ta sınır birlikleri oluşturdular.

Bu birliklerin her türlü ihtiyacını karşılamak üzere, geride Soğanlıdağ'ın doğusunda bulunan 2140 m. rakımlı Çerkezköy (Yukarı Sarıkamış) ana merkez olarak seçildi.

Burası Soğanlıdağ üzerinden gelen Erzurum yolu ile Oltu üzerinden gelip Aras vadisine ulaşan yolun kesiştiği yer olması dolayısıyla, askeri açıdan savunulması kolay bir bölgeydi.

Yukarı Sarıkamış köyü [224] halkının Kafkas göçmeni olması durumunu dikkate alıp, bu köyün daha doğusunu yeni garnizon merkezi [225] yaptılar.

İnşaat çalışmaları 1878'den sonra başladı.

Duvar içi ısıtma yöntemi ile yapılan yeni taş binalar, Sarıkamış'ın 10 km. kadar güneyinde bulunan Suludere taş ocaklarından getirilen taşlarla yapıldı.

Kereste ihtiyacını karşılamak için buharla çalışan beş hızar fabrikası kurdular.

Bunların üçü Sarıkamış içinde, biri Sarıkamış'ın 5 km. batısında şimdiki Dağ taburu'nun olduğu yerde, diğeri ise Karakurt yolu üzerinde orman içindeydi.

Kurulan kereste fabrikalarında travest denilen demiryolu raylarının sabitlendiği yatay bağlantı elemanları hazırlanarak, 1890'ların başlarında önce Gümrü'den Kars'a sonra da Kars-Sarıkamış arasında, o zamana göre gelişmiş demir çelik fabrikalarında ürettikleri rayları kullanarak demiryolu yaptılar.

Bölge şoşe yollar ile demiryoluna bağlandı.

Kışlaların kapasitesi bir tümenin her türlü ihtiyacını karşılayacak büyüklükteydi.

Şarıkamış, üç hastane, bir tiyatro ve bir de sinemasıyla son derece modern bir şehir olmuş, Ruslar tarafından artık "Saganlug" olarak adlandırılmaya başlanmıştı.

---

221 Doç. Dr. Mehmet Evsile, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 36, Cilt: XII, Kasım 1996 (Aşiret Alayları'nın oluşturulduğu bölgelerde ve çevresinde yaşayan aşiretlerin listesi ise ekte verilmiştir.)

222 Şimdiki Erzurum Pasinler İlçesi.

223 Sarıkamış'ın Kuzeyinde bulunan Bayraktepe (Cıbıltepe) 2645 m. rakımlıdır.

224 Eski adı Çerkezköy. Askeri metinlerde bu şekilde geçmektedir. Halk arasında eski Sarıkamış olarak da anılmaktadır. Çünkü, ilk Sarıkamış burada kurulmuştur.

225 Şimdiki askeri birliklerin olduğu yer.

Sarıkamış, merkezi Tiflis olan Za Kafkasya Valiliği'ne bağlı Kars oblastına (alt bölgesine) bağlı bir ilçeydi. Önce nüfus işini hallettiler.

8 Temmuz 1879'da imzalanan Osmanlı-Rus Göç Antlaşmasının da hükmü gereğince, yörede yaşayan Müslümanlara üç yıl içinde bölgeden göç hakkı tanındı.

Bu süreden sonra ise Rus uyruğu sayılacaklardı.

Batum ve Kaskasya dahil olmak üzere 82.000. Müslüman üç yıl içinde yöreden göç etti.

Boşalan yerlere ise Alman (Nemis) ve Estonyalı Protestan köylülerle birlikte, Rum, Ermeni, Yezidi ve Asuri'lerin yerleştirmesine de başlandı.

1879 başlarında 80.000. civarında olan bölge nüfusu 1897'de 123.418'i Müslüman olmak üzere toplam 224.316'ya ulaştı.

Kars bölgesinin, 1877'de Hıristiyan nüfusu 11.000. (%12,5) civarında iken, işgalle birlikte yirmi yıl sonra 100.898'e ulaştı.

1908 YILINA AİT RUS YILLIĞINDA SARIKAMIŞ VE KÖYLERİ[226]

Yerleşmenin Adı	Yerleşmenin Eski Adı	Erkek Nüfus Miktarı	Etnik Özellik
Sarıkamış	Büyük sarıkamış	325	Osetin
Akkoz	Ahkoz	146	Türk
Armutlu	Armutlı	1068	Ermeni
Asboğa	Azpuga	125	Türk
Aşağısallıpınar	Aşağısallıpınar	245	Rum
Balabanlıtaş	Keçeburk	270	Türk
Bahıklı	Bahıklı	748	Türk
Başköy	Başkey	2248	Ermeni
Bekenci	Sadıvarı	630	Ermeni
Beşyol	Gülen Tapa	968	Türk
Buyaklı	Buyaklı	444	Türk
Buzar	Buzar	224	Osetin
Çardakçalı	Çuruk	376	Ermeni
Çatık	Çatık	300	Türk
Eşmeçayır	Sıtkan	777	Ermeni
Gecikmez	Hıpveran	519	Ermeni
Güllüce	Güllica	290	Türk
Hamamlı	Amumlu	128	Osetin
Handere	Handara	680	Türk
İnkaya	Mecingert	889	Rum
Kalebaşı	Kalabaş	317	Türk
Karakurt	Karakurt	588	Rum
Karaurgan	Karaurgan	461	Rum

Kazantaş	Mamaç	332	Turk
Kazıkkaya	Kazıkkaya	644	Türk
Koçoğlu	Koçkey	996	Turk
Kozan	Kozan	346	Türk
Köroğlu	Keroğlı	264	Rum
Kurbancayırı	Abulbast	578	Rum
Maksutcuk Mahallesi	Mahsutcuk	178	Türk
Mescitli	Mecetli	679	Rum
Odalar	Odalar	219	Türk
Ortakale	Ortakale	315	Türk
Parmakdere	Kayasor	113	Türk
Sırbasan	Sırbasan	403	Rum
Taşhgüney	İşlamzor	84	Türk
Topkaya	Saatveran	289	Türk
Uzungazi	Kızıl	533	Rum
Yağbasan	Yarbasan	660	Rum
Yarkaya	Şorlu	166	Turk
Yayıklı	Divik	730	Rum
Yeniköy	Enikey	947	Türk
Yukarısallıpınar	Yukarısallıpınar	279	Türk

Kırım savaşı'ndan sonra, Ruslar sistemli bir şekilde Kafkas Müslümanlarını göçe zorladı. 1860 yılına gelindiğinde, Osmanlı ile Rusya arasında "göç antlaşması" yapıldı.

Bu antlaşmadan sonra, Kafkas Müslümanları yurtlarını terk ederek, Anadolu'ya göçetti. Göç edenlerin bir kısmı ise, Kars-Ardahan bölgesinin Kafkasya'ya yakın olması ve bir gün geri dönüp, ata topraklarımıza kavuşuruz düşüncesinin de etkisi ile sınır bölgelerini tercih ettiler.

[226] Yrd.Doç. Dr. Gürsoy SOLMAZ* Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri-III.Cilt

Kabartay [227], Şapşıh [228], Ubıh [229], Abhaz [230], Lezgi [231] ve Asetin [232] (Oset) kökenli Müslümanların bir kısmı, göç antlaşmasından sonra Sarıkamış ve çevresine yerleştiler.

Farklı gruplar olmalarına rağmen bunlar Kafkasya'dan hep birlikte geldikleri için yöre halkı tarafından Kafkasyalı anlamında Çerkez genel adıyla anılıp, adlandırıldılar. [233]

Asetinler (Osetinler), Yukarı Sarıkamış (Çerkezköy), Bozat, Güllü, Poyrazlı, Yalnızçam ve Ağcalar köylerine;

Lezgiler Hamamlı, Harabe Alisofu ve Yenigazi (Yedikilise) köylerine;

Sıpkaç dağının kuzey doğusunda bulunan düzlüğe kurulan Nesnes'e (İznosa'ya) [234] Kabartaylar ve Selim tepecik köyüne de Şapşığlar yerleştirilmiştir. [235]

---

[227] Kabartaylar kendilerini Kaberdey ,Ruslar ise Kabardintsi olarak adlandırırlar. Kuzey Kafkasyanın merkez bölgesinde Kabartay Balkar özerk Cumhuriyeti'nde yaşarlar.Çoğunluk Kabardino-Balkarya cumhuriyetinde yaşar. Fakat Adige özerk vilayetinde de bazı yerleşim birimleri vardır. Kabartaylar,kendilerini Adige olarak isimlendiren Kafkas kavimlerinin bir grubudur.

[228] Bir Adıge oymağıdır.

[229] Bir kuzeybatı Kafkasya halkı olan Ubıhlar, araştırmacılar tarafından Adige halkı ile Abhaz halkı arasında, ama Abhazlara çok yakın bir halk olarak tanımlanırlar. Ubıhların dil. gelenek, görenek bakımından Abhaz halkına sıkıca bağlı ol_duğu görülür. Ubıhlardan ilk söz eden Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi, Ubıhları bir Abhaz aşireti olarak tanımlar.

[230] Abazalar, Abhazlar, çoğunluğu Gürcistan'da, Karadeniz kıyısında özerk Abhazya'da yaşayan Kuzey Kafkas halkıdır. Abhazya dışında en büyük Abhaz nüfusu Türkiye'dedir. Türkiye'deki Abhazların ataları 19. yüzyılda Çerkeslerle birlikte Ruslar tarafından göç ettirilmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Ukrayna'da da Abhaz nüfusu vardır. Kuzey Kafkasya'da yaşayan Abazalar ile Abhazların aynı kökendendir.

[231] Lezgiler , Kuzeydoğu Kafkasya'da Azerbaycan'ın kuzey ve Dağıstan'ın güney kesimlerinde yerleşik halk. Kafkasya'nın yerli halklarından biridir. Konuştukları dil Lezgice veya Lezgince olarak adlandırılır. Lezgilerin büyük çoğunluğu Azerbaycan'ın kuzeyinde, Kah, Mingeçavur, Kusar, Haçmaz, Khudat, Kabala kentlerinde yaşamaktadırlar.

[232] Asetinlerin, yani Osetyalıların çoğu orta Kafkasya'da ana sıradağın her iki yanında özerk Osetya'da yaşarlar. Bir dağ sırtı bölgeyi iki ana bölüme ayırır. Kuzey Bölümü kuzey Osetya cumhuriyeti, güney ve küçük olan bölümü Güney Osetya Özerk vilayetini oluşturur. Ayrıca Kabardino Balkarya'da da Asetinler yaşamaktadır. Asetinler İran asıllı bir Kafkas kavmidir.

[233] Tuncay Öğün, a.g.tez, s.:35

[234] Bu köy yok olmuştur.

[235] Tuncay Öğün, a.g.tez., s.:36 (Saha araştırmasını yaparak, bu bilgileri sağlayan Sn. Dr.Tuncay Öğün'e teşekkürler.)

93 harbinden sonra, bunların çoğunluğu Tokat ve Sivas yörelerine tekrar göç etmişler ve bugün bu köylerden sadece Yukarı Sarıkamış, Bozat, Yalnızçam ve Hamamlı köyleri kalmıştır. [236]

Hıristiyan nüfus içinde, Sivas'ın Zara ve Kangal ilçelerinden gelen Rumlar [237] ve Erzurum'un ilçelerinden gelen Ermeniler çoğunluktaydı.

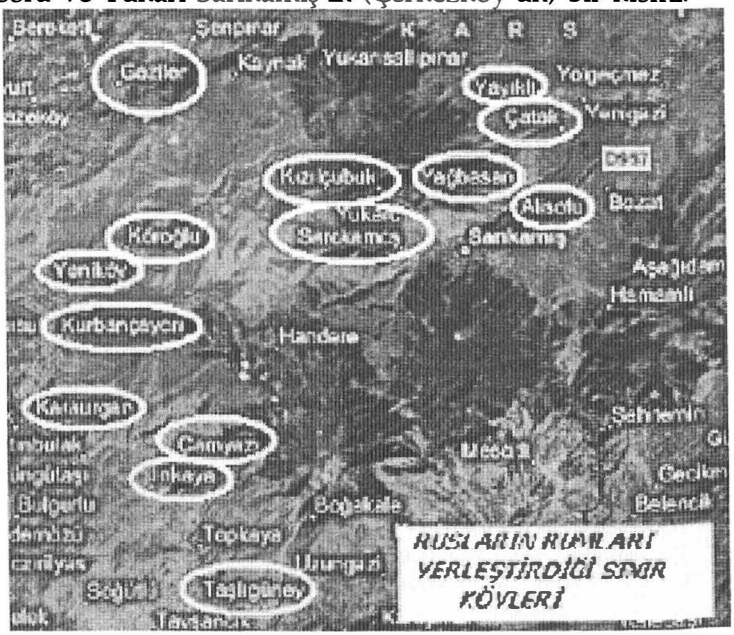
Göçler sonunda yörede 150 köy boşaldı.

Boşalan köylerin 25'ine Rumları, Selim'e ise Nova Selim adını vererek Malakanları [238] yerleştirdiler.

Malakanların yerleştirildiği toplam köy sayısı 15'ti.

Ruslar, bilhassa Osmanlı sınır bölgesindeki köylere Rumları yerleştirmişti.

Bu köyler; Gaziler (Bardız), Kızılçubuk (Kızılkilise), Çatak, Yayıklı (Divik), Yağbasan, Çamyazı (Yukarı Micingirt) ve İnkaya (Aşağı Micingirt), Karaurgan, Kurbançyır (Abulbart), Sıratağlar (Zeg), Taşlıgüney (İslamsor), Sırbasan, Yeniköy, Köroğlu, Alisofu ve Yukarı Sarıkamış'ın (Çerkezköy'ün) bir kısmı." [239].

Savaş coğrafyası

"Sarıkamış Çevirme Harekatı'nın yapılacağı coğrafyanın arkasında Pasinler [240] ovası, doğusunda ise Kars platosu bulunmaktadır.

Pasinler ovası, Kars platosundan Sarıkamış'ın yaklaşık olarak batı bölgesinde bulunan Soğanlı dağları ile ayrılmaktadır.

Pasinler ovasının batısını oluşturan Erzurum ovaları, doğu Anadolu bölgesinin en stratejik yeri olup, Karadeniz kıyılarından, batı ve orta Anadolu'dan, İran'dan ve Kafkasya'dan gelen yolların kavşak yeridir.

Bu bölge doğu-batı ve bunun aksi yönünde yapılacak askeri hareketleri önlemeye ve savunmaya uygun olup, bu nedenle savunma amaçlı olarak tahkim edilmiştir.

Karadeniz kıyılarından ve orta Anadolu'dan gelip doğuya geçen en iyi yollar, Pasin ve Erzurum ovalarından geçer.

Deveboy'nu Erzurum ovasını, Pasin ovasından ayırır. Pasin(ler) ovası, uzunluğu 70 kilometre ve genişliği kuzeyden güneye 8-15 kilometredir." [241]

---

236 Tuncay Öğün, a.g.tez., s.:37

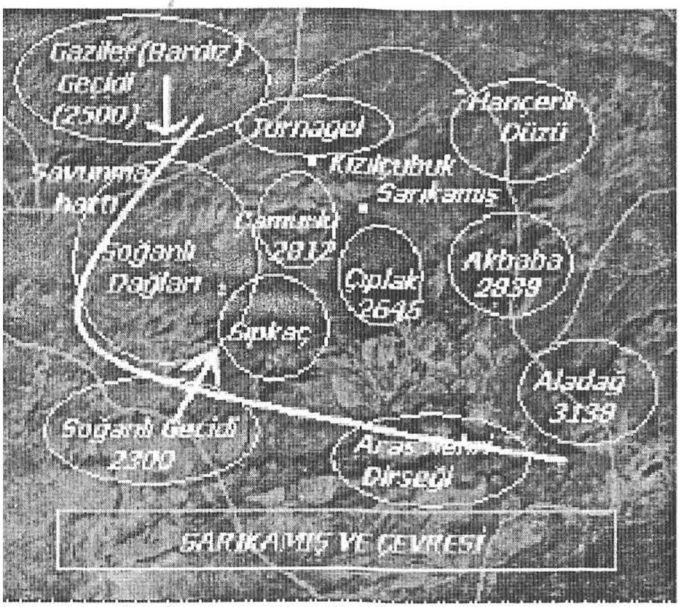
237 Bunların boşaltıkları köyler, Koçgiri aşireti tarafından iskan edilmiştir.

238 Beyaz Rus (Belarus) asıllı olan Malakanlar, I. Nkola zamanında Ortodoks mezhebinden ayrılınca Kafkasya ve Azerbaycan'a sürüldüler. İnançları Hıristiyanlık ile Yahudiliğin birleşimi gibi olup, kan dökmek haram kabul edilmekte, domuz eti yenmemekte, kiliseye gidilmemekte ve mescit dedikleri yerde kadın-erkek birlikte ibadet ederler. Çok iyi tarımcıdırlar. 1962'den sonra Rusya'ya göç ettiler.

239 Tuncay Öğün, a.g. tez., s.:48 v.d.

240 Eski Pasin yaylası olup, merkezi Hasankale'dir. Hasankale'nin adı daha sonra Pasinler olarak değiştirilmiştir.

241 İbrahim Dilek, Milli Mücadele'de Sarıkamış ve Kars harekatımız, Ata. Ü., Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995, s.:217.

Sarıkamış'ın batısında Soğanlıdağ silsilesi bulunur. Bu ı en yüksek noktası Çamurludağ olup, yüksekliği 2812 edir.

oğanlıdağından biraz daha düşük seviyede ve bu dağın zantısı olan Turnagel (Turmagöl) dağı, Sarıkamış'ın ku- i tamamen kapladıktan sonra, Sarıkamış Çayı'na paralel k doğu yönünde 6-7 km. kadar daha devam eder. Sarıka- ı Yağbasan ve Yayıklı köylerine [242] ulaşarak son bulur.

urnagel (Turnagöl) dağının Sarıkamış'a bakan güney çlarında dikkati çeken iki yüksek tepecik bulunur.

deta Turnagel dağına asılmış gibi duran bu tepecikler- Cartalyuvası (Makinalıtüfektepe) Yukarı Sarıkamış (Çer- Köyü'nün hemen üstünde, Kargayuvası [243] (Taşlıtepe) arıkamış istasyonunun üzerinde bulunmaktadır.

---

[2] Eski Selim-Kars yolu ile demiryolunu ayıran Sarıkamış Çayı'nın kuzeyin- ylerdir. Yağbasan, Kızılçubuk kavşağında gelmeden, yayıklı ise Kızılçubuk ının üst kısmındadır.

[3] Kuzgunyuvası olarak da bilinir.

Bu tepecikler Sarıkamış'a hakim durumda oldukları için savunma açısından önemlidirler. [244]

Sarıkamış'ın güney batısında, Soğanlıdağ'ın karşısında Sıpkaç dağı bulunmaktadır.

Bu dağın bir uzantısı olarak doğuya dağru Sarıkamış'ı güneyden kuşatan Çıplakdağ (Bayraktepe) [245] Hançerli düzüne ulaşınca son bulur.

Çıplakdağın (Bayraktepe'nin) karşısında ve Sarıkamış'ın doğusunda Akbaba dağı bulunur.

Bu dağın en yüksek yeri Ziyarettepe olup, yüksekliği 2838 metredir. Bu tepede 93 harbi şehitlerine ait olduğu zannedilen bir şehitlik vardır. Yöre halkı her yıl burayı ziyaret ederek, kurbanlar kesmektedir.

Akbaba dağından güneye doğru Aladağ yükselir.

Sarıkamış'ı güney doğu ucundan, kuzeydoğu ucuna kadar çepeçevre kuşatan bu yüksek dağlar, Aladağ hariç çam ormanları ile kaplıdır." [246]

Sarıkamış ile Pasinler ovası arasındaki yol, Soğanlıdağ üzerinde bulunan iki geçit ile aşılır.

Bu geçitlerin ilki 2300 m. yükseklikteki Soğanlı geçidi olup, Soğanlıdağ ile Sıpkaç dağının birleştiği yerdedir. Kars-Erzurum demiryolu, bu geçitten geçmektedir.

---

[244] Sarıkamış Savaşının en önemli mücadelesi bu tepeciklerde olmuştur.

[245] Sarıkamış Kayak pistlerinin bulunduğu dağ olup, en yüksek yerine Sarıkamış Dayanışma Gurubu'nun imece usulü topladığı yardımlarla 45 m. yüksekliğinde ve gönderine 10X15m'lik bayrak çekilebilen bayrak direği yaptırılmıştır. Bu nedenle, tepenin adı, Cıbıltepe yerine Bayraktepe olarak değiştirilmiştir. Bayrak direğine çekilen bayrak, bazen bir gün, bazen de bir ay dayanmakta ve değiştirilmektedir. İmece usulüyle Sarıkamış Dayanışma Gurubu tarafından satın alınan bayraklar, ilgililere ulaştırılmakta ve göndere çektirilmektedir. Yazar tarafından da, 2008 yılı Ocak ayında, Sarıkamış'ta şehit düşen büyük dedesi, iki amcası ve tüm Sarıkamış şehit ve gazileri ile mücahitleri anısına bir adet bayrak alınması için gereken ödemede bulunulmuştur. Yazar ömrü olduğu müddetçe, her yıl bir adet bayrak bedelini, Sarıkamış Dayanışma Gurubu'na teslim edecektir.

[246] Tuncay Öğün, Osmanlı-Rus Harplerinde Sarıkamış ve Sarıkamış Kasabasının Ortaya Çıkışı, İnö.Ü., Sosyal bil. Ens., Yayınlanmamış Master Tezi, 1992, s.:13

Soğanlıdağ üzerinde bulunan ikinci geçit ise 1815 m. yüksekliğindeki Gaziler (Bardız) geçididir.

Gaziler geçidi, Soğanlıdağ ile Turnagel dağlarının birleştiği yerde olup, Oltu üzerinden gelen ve Gaziler'e (Bardız'a) ulaşan, oradan da Kızılçubuk köyü üzerinden Yukarı Sarıkamış köyüne ulaşır.

Sarıkamış'ın batısında bulunan Soğanlı dağlarını, Aras vadisine, oradan da Horasan üzerinden Pasinler ovasına bağlayan yol üzerindeki, üçüncü stratejik yer Horumdüzü'dür.

Horumdüzü, Süngütaşı (Zivin) köyünün hemen batısında bulunan ve adından da anlaşıldığı gibi düzlüktür.

Bu düzlük, Soğanlıdağ üzerinden geçen yollara hakim konumdadır.

Bu nedenle, Köprüköy ve Azap savaşlarında yenilen Ruslar, geri çekilerek mevzilerini burada kurmuşlardır.

Horumdüzünden sonra Handere köyü yakınlarında bulunan ve Sarıkamış'a 10 km. kadar uzaklıktaki Millidüz de bir başka savunma noktasıdır.

Sarıkamış Çevirme Harekatı sırasında, 2140 m. yüksekliğindeki Sarıkamış'ı almak için, hem 1815 m. yüksekliğindeki Gaziler (Bardız) ve hem de 2300 m. yüksekliğindeki Soğanlı geçidinden eksi 15-20 derece soğuk ve tipi altında yürüyüş gerçekleştirilmiştir.

Sarıkamış'ın doğusunda bulunan Kars platosunun uzunluğu Soğanlı dağlarından, Arapaçayı'na kadar yaklaşık olarak 100 kilometredir.

Sarıkamış'tan itibaren ova doğuya doğru genişler ve Kars doğusunda en geniş halini alır. Kars ovası, Kars çayı ile doğu-batı yönünde ikiye bölünür.

Kuzey kısmı sulak ve verimlidir.

Güney parçası ise susuz ve taşlı, bir kır görünümündedir. Yazın dereler kurur.

Bütün yükseklikler çok taşlı, çıplak ve verimsizdir.

Kars ovasının içinde, irili ufaklı tek tük tepeler vardır. Ağadeveler, Akbaba, Üçlek, Kabak,Yahniler tepeleri bunlar arasındadır.

Bu tepeler Anadolu'dan Kafkasya'ya giden ana yolların geçtiği Kars kilit noktasını, çepeçevre koruyacak tabi-i bir durumdadır. [247]

Aras ırmağından başlayarak kuzeye doğru uzanan Soğanlı dağı, Sarıkamış'ın hemen batısında yükselmekte olup, Erzurum-Kars yaylasını (platosunu), dolayısıyla Kafkasya ile Anadolu'yu birbirinden ayırır. [248]

Sarıkamış ve "Kars yaylasına hakim olmak demek, Dicle ve Fırat boyunca, Akdeniz ve Basra Körfezi'ne inen yolların tepesine hakim olmak demektir.

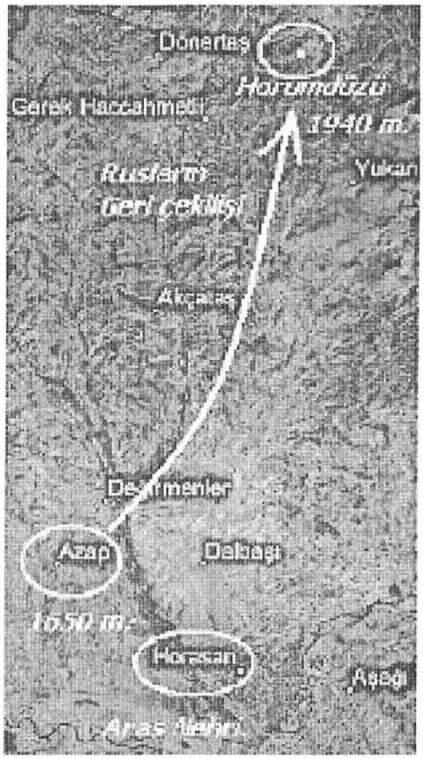
Kars yaylası oralara inecek büyük bir seli tutan biricik seddir. Kars yaylası milli belkemiğimizdir." [249]

---

[247] İbrahim Dilek, a.g.tez, s.:216
[248] Tuncay Öğün, a.g.tez, s.:13
[249] Kazım Karabekir'den alıntı yapan, Tuncay Öğün, a.g.tez, s.:13

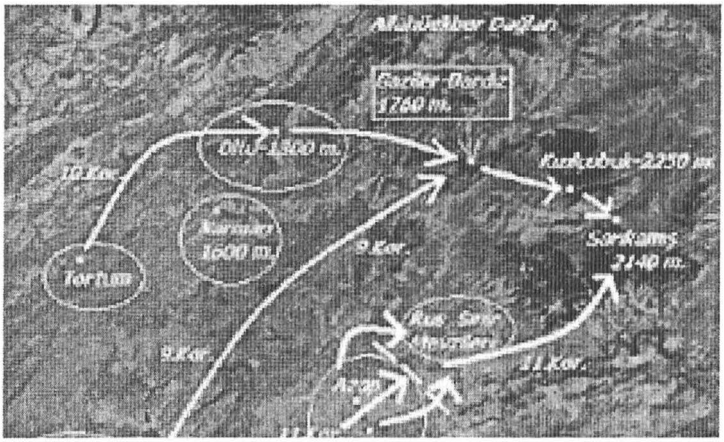
Savaşa doğru

Köprüköy Savaşı'nda yenilen Ruslar geri çekilmeye başladı. 3.Ordu birlikleri de geri çekilen Rusları 21 Kasım kadar takip etti.

21 Kasım'da 1650 rakımlı Horasan-Azapköy savaşında da yenilen Ruslar, Horasan'ın kuzey doğusunda bulunan 1940 m. rakımlı, kuş uçuşu 18 km uzaklıktaki Horasan Köprüköy-Pasinler plato ve vadilerine giden yollara hakim olan, stratejik Horum düzüne çekilip, burada yeni cephe kurdular.

Bu sırada Kuzeyden, Narman yönünden bir tugay kadar Rus askerinin ilerlediği haberi gelince, Hasan izzet Paşa "takip edilme korkusuyla" 10 km. geri çekilme emri verdi.

Halbuki bu karar yanlış keşif ve mübalağalı rapor sonunda verilmişti.

Raporun doğruluğu araştırılmamış, "subay ve erlerin komutanlarına olan güvenlerini zedeleyen" çekilme kararı verilmişti.

9. ve 11. Kolordu Komutanlarının eleştirilerine rağmen "geri çekilme harekatı" yapıldı. Şiddetli tipi altında yapılan geri çekilme, askerin moralini bozdu ve kayıpları artırdı.

Sınıra yakın bölgelerde toplanan askeri malzemenin tamamı Ruslar'ın eline geçti.

Köylerin boşaltıp, bir bölümünün Rusların eline geçmesin diye yakılması [250] felaketi daha da artırdı.

Ordu değil, Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa yenilmişti.

Sarıkamış yönünde saldırı kararından sonra " savaşı yönetip, başarılı olamayacağını anlayıp" istifa etmek zorunda kalmıştı.

---

[250] Sami Önal, a.g.e.,s:34

Halbuki, geri çekilme kararı vermemiş olsaydı, Horumdüzü'nde Ruslar değil, Osmanlı güçleri olacaktı. Tarihi bir fırsat "basiretsiz Ordu Komutanı'nın" yanlış kararı yüzünden kaçırılmıştı.

Enver Paşa Cephede

Geri çekilme kararına karşı Erzurum'da bulunan Teşkilat'ı Mahsusa [251] Başkanı Dr. Bahattin Şakir başta olmak üzere Erzurum, Trabzon ve Van Valisi de karşı çıkıp; "kötü komutanların görevden alınmasını, yerlerine cesur komutanların atanmasını" istediler.

Enver Paşa; yenilen ve geri çekilen Rusların "bir daha bu şekilde zayıf yakalanamayacağını", bu nedenle "hemen saldırıya geçilmesi" düşüncesindeydi.

Askerlerin 11 Kasım'da Köyrüköy'de ve 21 Kasım'da Azapköy'de elde ettiği başarı ümitlerini artırmıştı. Artık Ordu diriliyor, küllerinden yeniden doğuyordu. Balkan Svaşı yenilgisinden sonra ilk defa bunlar oluyordu.

Enver Paşa ve Almanlar bir odaya kapanıp "Sarıkamış Kuşatma Planını" hazırladılar.

Sonra da Albay Hafız Hakkı Bey'i çağırdı.

- "Planı özetledikten sonra, doğu Cephesi'ne gidip ordunun durumunu yerinde incelemesini, bu planın uygulanıp uygulanamayacağını tespit etmesini istedi.

Hafız Hakkı Bey, Doğu Ordusu'nun kış savaşına hazır olmadığını iyi bilirdi. Türk kurmaylar [252] onun gönderilmesine sevindiler.

Yollayacağı ayrıntılı bir raporla taarruzu kış sonuna ertelemeyi ancak o başarabilirdi.

---

[251] Osmanlı gizli Haber Alma Örgütü.

[252] Enver Paşa'nın asıl ve sözünü geçirdiği kurmayları Almanlardı.

Bilmedikleri bir şey vardı: Enver Paşa'nın gölgesinde kalmış olan Hafız Hakkı, öne çıkmak için kaç zamandır bir fırsat kolluyordu.

Sarıkamış planı aradığı fırsattı.

O gün deniz yoluyla Trabzon'a hareket etti." [253]

" 3 Aralık 1914 günü, Hafız Hakkı Bey'in Doğu Ordusu karargahından yolladığı ilk rapor Enver Paşa'ya ulaştı.

Rapor, Türk kurmaylarını şaşırtmıştı.

Taarruzu erteleteceğini sandıkları Hafız Hakkı, tam tersine taarruz düşüncesini desteklemekteydi.

Taarruz edecek kola komuta etmek istediğini de kısa raporunda eklemişti.

Plan ümit veriyordu.

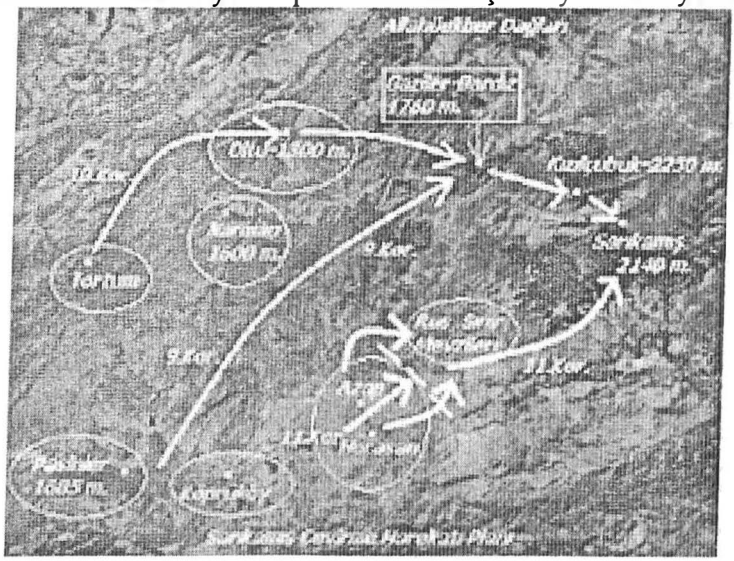
Ama mevsim şartları ve ordunun durumu büyük sorundu.

Enver Paşa, birde Ordu Komutanının görüşünü sordu.

Ordu Komutanı'nın yanıtı geldi.

Oldukça çekingendi.

Hafız Hakkı Bey'in raporu ise kara kışa meydan okuyordu:

253 Turgut Özakman, Diriliş, Bilgi Yay., 14 Baskı, s.:78

"Dağlar üzerindeki yolları keşfettirdim. Bir kısmını kendimde gördüm. Bu mevsimde bu yollardan kolordu komutanları yeterli azim ve cesaret sahibi olmadıkları için taarruza samimi olarak taraftar değiller. Bu iş, rütbem düzeltilerek bana verilirse, ben bu işi üstlenirim."

Hafız Hakkı, Paşa ve Kolordu komutanı olmak ve orduyu bu mevsimde taarruza kaldırmak istiyordu.

Hafız Hakkı'nın, taarruza istekli olması Enver Paşa'yı ateşledi.

10. Kolordu Komutanı'nı emekliye ayırdı ve yerine Albay Hafız Hakkı Bey'in atanması için gerekli işlemi başlattı.

Sorunu yerinde çözmek için Bronsart Paşa'yı ve bir Alman subayı daha yanına alarak o akşam Yavuz'la Trabzon'a hareket etti. " [254]

13 Aralık'ta Erzurum'a, 15 Aralık'ta da Köprüköy'e vardı.

3.Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa ile görüştü ve onunla "Savaş Planının" uygulanabilirliği konusunda mutabakat sağlayıp, 17 Aralık 1914'de Erzurum'a geri döndü.

Hasan İzzet Paşa, bir gün düşündükten sonra, Erzurum'da bulunan Enver Paşa'ya 18 Aralık 1914 gecesi "istifasını" gönderdi.

Gerekçesi ise, "askerinde kuvvet ve itimat" görmemesiydi. [255]

Paşa, Köprüköy ve Azak savaşlarını kazanan, sonrada kendisinin basiretsizliğinden geriye çekilme emri verilen "kahramanlara" hakaret ediyordu.

Kuvvet ve itimat görmediğini belirttiği kahramanlar, onun basiretsizliği yüzünden geri çekilirken oldukça fazla kayıp vermişlerdi.

---

254 Turgut Özakman, a.g.e., s.:81 v.d.
255 Tuncay Öğün, a.g.tez., s.:68 v.d.

Bu kahramanlar, Köprüköy ve Azak savaşlarında Rusları yenmişti. Aradan daha bir ay bile geçmemişti.

İstifa kabul edildi. Enver Paşa komutayı üstlendi.

19 Aralık 1914 günü akşamı, 3.Ordu'ya 22 Aralık günü harekat için hazır olunması emrini verdi.

İkmal Gemileri Batırılıyor

7 Kasım 1914 tarihinde Sarıkamış cephesine silah, mühimmat, kışlık giysi ve asker götüren Mithat Paşa, Bahr-i Ahmer ve Bezm-i Alem gemilerinin Zonguldak önlerinde batırılmasından sonra, ikinci bir felaket daha yaşandı.

Yine "Doğu Ordusu'na kışlık giyim, silah ve cephane götüren 2 gemi, Rus savaş gemileri tarafından yakalanıp, Rusya'ya kaçırılmıştı.

Enver Paşa ile Amiral Souchon'un planı tutmamıştı.

Karadeniz'de eskisi gibi Rus donanmasının egemenliği sürüyordu." [256]

Böylece, Karadeniz yoluyla Trabzon'a, oradan da Sarıkamış Cephesi'ne silah, cephane ve kışlık giysi götüren toplam beş gemi saf dışı kalmış oluyordu.

Buna rağmen savaşa hazır olunduğu düşünülüyordu.

Sarıkamış'ta devam eden 36 yıllık esarete son verilecek, askerimizde olmayan donanımlar, Ruslardan alınıp askerimize verilecekti.

Subay ve erler disiplinden, savaşma yeteneğinden yoksun [257] olsalar da, Başkomutan yanlarında onlarla birlikte savaşacaktı.

Ayrıca Hafız Hakkı bir an evvel savaşıp, rütbeleri koparmak derdindeydi. [258]

---

[256] Turgut Özakman, a.g.e., s.:89
[257] Prof. Bingür Sönmez v.d., a.g.e.,s: 90 v.d.
[258] Prof. Bingür Sönmez v.d., a.g.e.,s.:94

Sağlık hizmetlerinin yetersizliği sorun değildi.

Soğuktan yada Tifüs'ten askerin kırılması, bit salgını da önemli değildi.

Nasıl olsa biraz dayanılacak ve en geç 10 gün içinde Sarıkamış alınıp, sağlık ve giyecek sorunu, Rusların Sarıkamış'taki depolarında bulunan malzeme ve giysilerle çözülecekti.

Askerin biraz daha dişini sıkması gerekiyordu.

Cepheye ikmal sağlayan yolların olmaması, ulaşımın aksaması da sorun değildi. Onlara göre, Sarıkamış'ta bulunan Rus askeri malzeme depolarında her şey vardı.

Isınmak için saçtan yapılma "peç" soba bile...

Yokluklar Hükümeti

Yokluk, hastalık, giyecek ve yiyecek eksikliği, bit salgını ve gerekli silahlardan mahrum olmanın verdiği ve ağır kış koşullarından da kaynaklanan imkansızlık [259] içindeki askerlerin hayallerini, Sarıkamış'taki Rus askeri depoları süslüyordu.

İlerisi zaten bolluklar ülkesiydi.

Ayrıca, bölge haklıda bir an evvel esaretten kurtulmak istiyordu. İşte bu hayaller içinde savaşa başlanılacaktı.

Yokluklar Türk köylerinde de egemenliğini sürdürmekteydi.

Cephenin dayanak noktası olan Pasinler ovasının Ermeni köyleri, diğer Ermeni köyleri gibi bolluk içinde, evlerinin depoları her türlü kışlık yiyecek deposuydu.

Yokluk sadece Osmanlı'nın " eşek Türk, aşağılık Ulus" [260] dediği Türk köylerinde hüküm sürüyordu.

---

[259] Sayın Prof. Sönmez ve Reyhan Yıldız "Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış" eserinde yoklukları bu ana kadar yazılanlar içinde sistematik olarak tespit ettikleri için, bunların ayrıntılarına girilmeyecektir.

[260] Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Bordo Siyah yay., s:69

Turan 'a ulaşmak arzusunda olan Başkomutan Enver Paşa artık Türklere değer veriyordu.

Türk birliğini, Irk birliğini, Dil birliğini ve Dilek birliğini savunuyordu.

Bu tek başına bile, senelerce aşağılanmış Türk asli unsurun savaşması için yeterliydi. Yörede yaşayan Müslüman Kürtler, zaten Hamidiye Aşiret Alayları ile savaşa katıldıklarından, onlarda yokluktan kırılmaktaydı.

Yöre halkı ayrıca Osmanlı Devleti tarafından "o derece eğitimsiz ve ilgisiz bırakılmıştı ki, askerlerin kimisi İmamı Azam dininden, kimisi Hazreti Ali dininden olduğunu sanıyor, peygamberimizin ölü mü sağ mı olduğu konusunda bile kesin fikir söyleyemiyor, din ilkeleri ve ibadetlerini doğru dürüst bilmedikleri gibi, köylerinde cami olanlarda adet yerini bulsun diye bayramlarda, cumalarda camiye gidenler takımındandı." [261]

Osmanlı Devleti, "aşağılık Türk" diye diye insanları Türklüğü kabul etmez yapmıştı.

Yeri gelmişken söyleyelim:

"Yüzyıllar boyunca bu insanlara, sefaletten başka bir şey verilmemişti. Köylerine yol, eğitimleri için okul yapılmamıştı.

Eşkıyaya, toprak ağasına, şeyhe ve mütegalibeye karşı korunmamıştı.

Dini hükümler, milletin adı, vatanın sınırları öğretilmemişti.

Milletin adını bilen var mıydı? Acaba Osmanlılar mı? Yoksa Türk müydüler?

İnsanlar yokluktan "genelde bir tepenin eteğine veya bir düzlüğün ortasına, birbirine arka vererek yapılan dört köşe penceresiz toprak tek göz damlarda hayvanlarıyla birlikte yaşıyorlardı.

---

[261] Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, Remzi Yay., s.:102 v.d.

Bu damların bir köşesine yerden biraz yüksekçe dört köşe bir seki yapılır. Burası insanların yaşadığı yerdir.

Hayvanların nefesi, gübresi, hep beraber yaşanılan bu dam altını ısıtır.

Damda her zaman açık delik, hem baca, hem nefeslik, hem de ışık veren pencere vazifesi görür.

Bu sedir veya sekinin ortasına bir tandır çukuru kazılmıştır.

İçinde hayvan tezeği yakılan bu tandırın kızgın duvarlarına yapıştırılarak, yahut da üzerine konulan bir saç üstünde yufka veya tandır pidesi pişirilir.

Bulgur lapası da bunun üstünde kaynar.

Yanan tezeğin kokusu, dumanı damın içini doldurur ve tavanın tek deliğinden yavaş yavaş çıkar. Yanık bir tezek kokusu köyün üstüne çöker.

Uyku saati gelince tandırın üstüne dört ayaklı bir küçük sehpa konur. Onun üstüne de ağır bir yorgan yayarlar.

Yorgan, açılınca bütün sekiyi kaplayacak kadar geniştir.

Ne rengi ne de maddesi bellidir.

Bez, çuval, çul, kilim parçaları, belki de atalardan beri bir araya gelerek bu pis, ağır şeyi meydana getirmiştir.

Bütün aile halk; analar, babalar, gelinler, damatlar, kızlar, oğlanlar onun bir ucunu birer tarafından üstlerine çekerek çevre olur ve ayaklarını tandır çukuruna doğru uzatırlar.

İçinden ateşi alınmış tandırın ılıklığı, bütün yorganın altına yayılır.

Aile halkı bu tek, ağır örtünün altında hep bir arada uyur, yahut hep bir arada gece hayatı yaşarlar." [262]

Mustafa Kemal işte bu tabloyu değiştirdi:

18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu ile, köyün zorunlu görevleri arasına "evlerde, odalarda ahırları bir duvarla birbirinden ayırmak" görevi de konuldu.

---

[262] Şevket Süreyya, a.g.e., s..123

İşte askerler, bu yokluklardan kurtulmak ve Turan'a ulaşmak için Sarıkamış'ta son bir hamle yapacaklardı.

Ordu Komuta Kademesi

Sarıkamış Çevirme Harekatı'na katılan 3. Ordu'yu oluşturan birlikler ve komutanları [263] rütbelerine göre şöyleydi:

Tablo-A: 3. Ordu'nun Üst Komutanları

Adı	Rütbesi	Görevi
Enver Paşa	Tümgeneral	Ordu Komutanı
Bronzart Paşa	General	Kurmay Başkanı
Felix Gunze	Yarbay	Kurmay Başkan Yardımcısı
Feldman	Yarbay	Harekat Şube Müdürü
Fosel Paşa	Bilinmiyor	Menzil müfettişi
İbrahim Tali	Albay	Sıhhiye Başkanı

263 Ramazan Balcı, Sarıkamış harekatı, yayınlanmamış Doktora çalışması, İst. Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Ens., İst.1999., s.: 119 v.d.'dam derlenmiştir.

Tablo-B: 9.Kolordu'nun Komutanları ve Birlikleri

Adı	Rütbesi	Görevi
İhsan Paşa	Tuğgeneral	Kolordu Komutanı
Şerif	Yarbay	Kolordu Kurmay Başkanı
Köprülü		
Etem	**Albay**	**28.Tümen Komutanı**
Şakir	**Yarbay**	
Rıza	Binbaşı	82.Alay Komutanı
Ziya Yerkök	Binbaşı	83.Alay Komutanı
Abdullah	Binbaşı	84.Alay Komutanı
Şakir	Yarbay	28.Topçu Alay Komutanı
Arif Baytın	**Albay**	**29.Tümen Komutanı**
Sabit	Binbaşı	85.Alay Komutanı
Mehmet Ali	Binbaşı	86.Alay Komutanı
Lütfullah	Binbaşı	87.Alay Komutanı
Hamdı	Binbaşı	17.Topçu Alay Komutanı
Abdullah	**Albay**	**17.Tümen Komutanı**
Tahir	**Yarbay**	
Abdülvahit	Yarbay	49.Alay Komutanı
Tahir	Yarbay	50.Alay Komutanı
Gani	Binbaşı	51.Alay Komutanı
Osman	Binbaşı	

Tablo-C: 10.Kolordu'nun Komutanları ve Birlikleri

Adı	Rütbesi	Görevi
Hafız Hakkı	Albay	10.Kolordu Komutanı
Nasuhi	Yarbay	Kurmay Başkanı
Ali Osman	**Yarbay**	**30.Tümen Komutanı**
Bahattin	Yarbay	88.Alay Komutanı
Reşit	Binbaşı	89. Alay Komutanı (Giresun Alayı)
İsmail	Yarbay	90.Alay Komutanı
Von Berg	Binbaşı	30.Topçu Alay Komutanı
Hasan Vasfi	**Albay**	**31.Tümen Komutanı**
Cemal	Binbaşı	91.Alay Komutanı
-	-	92.Alay Komutanı
Fethi	Binbaşı	93.Alay Komutanı Ordu-Üniye Alayı
İskender		31.Topçu Alay komutanı
Abdülkerim	**Albay**	**32.Tümen Komutanı**
-	-	94.Alay Komutanı
Mahir	Binbaşı	95.Alay Komutanı
-	-	96.Alay Komutanı
Fethi	-	Fethi Bey Müfrezesi Komutanı

Tablo-D: 11.Kolordu'nun Komutanları ve Birlikleri

Adı	Rütbesi	Görevi
Galip Paşa	**Tuğgeneral**	**11.Kolordu Komutanı**
M.Emin	Binbaşı	Kurmay Başkanı
Mustafa Nimet	**Albay**	**18.Tümen Komutanı**
Cahit	Binbaşı	53.Alay Komutanı
		98.Alay Komutanı
		102.Alay Komutanı
		18.Topçu Alay Komutanı
Şevket	**Yarbay**	**33.Tümen Komutanı**
Mehmet Ali	Binbaşı	52.Alay Komutanı
Bekir Sıtkı	Yarbay	97.Alay Komutanı
Rıfat	Binbaşı	99.Alay Komutanı
Hakkı	Binbaşı	
Mecit	Binbaşı	33.Topçu Alay Komutanı
Bekir	**Yarbay**	**34.Tümen Komutanı**
Mürsel	**Yarbay**	
		54.Alay Komutanı
		100.Alay Komutanı
		101.Alay Komutanı
Haydar	Yarbay	34.Topçu Alay Komutanı
Yusuf İzzet	**Albay**	**2.Nizamiye Süvari Tümen Komutanı**
Celal	Binbaşı	Divriği Müfrezesi Komutanı
Sabri	Binbaşı	Sabribey Müfrezesi Komutanı
Rıza	Binbaşı	Rızabey Müfrezesi Komutanı

3. Ordu Mevcudu

Sarıkamış Çevirme Harekatı sırasında şehit düşenlerin sayısı sürekli olarak "tartışma" konusu olmuş, her nedense geçeğe yakın sayılar bir türlü ortaya çıkarılamamıştır. [264]

En son Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada ise; " 22 Aralık 1914 ile 15 Ocak 1915 tarihleri arasında gerçekleşen Sarıkamış Harekatı'nda 60 bin Türk askerinin şehit olduğu, Rusları'n da 30 bin kayıp verdiği ve savaşta, Ruslar tarafından 200 subay, 7 bin erin esir, 20 makineli tüfekle 30 topun ganimet olarak alındığı" açıklanmıştır. [265]

Oysa, 1933 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın açıkladığı sayının 108 bin olduğu tespit edilmiştir. [266]

Bu çelişkiyi gidermek için öncelikle yazılanları değil, harekata katılan birliklerin mevcutlarından yola çıkarak hesaplama yapıp, sonra da günü gününe harekatı özetleyeceğiz.

En son söyleneni en önce söyleyip, bilgi kirliliğini ortadan kaldırıp, harekatın çetin doğasını gözler önüne sermeye çalışacağız.

I.Dünya Savaşı eşiğinde "Osmanlı askeri örgütlenme yapısı şöyleydi:

"Bir manga 9 kişi, bir takım 9 manga (81 kişi), 3 takım bir bölük (250 kişi), bir tabur 4 bölük (1.000 kişi) bir alay 3 yada 4 tabur (3 taburlu olması halinde 3.000 kişi, 4 taburlu olması halinde 4.000 kişi), bir tümen 3 alay ve bağlı birlikler ile birlikte 10.000 ile 13.000 kişi.

Bağlı birlik diye, tümenlerde ve kolordularda komutanlığa bağlı muharebe, istihkam, süvari bölüğü, topçu alayı yada

---

[264] Topal Osman Ağa (2007, Kumsaati yay.) kitabımızın 125. sayfasında, son zamanlarda yaşanan bu veri kirliliğinin etkisi ile 'Genelkurmay kayıtlarına göre 55.000. Melunetçik şehit oldu" şeklinde kısaca değerlendirmede bulunmuştuk.

[265] 26 Aralık 2007 tarihinde "www.radikal.com.tr sitesinde ve medya organlarında yayınlanan haberler.

[266] Prof. Dr. Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:179

taburu, sağlıkçılar, sahra hastanesi, ekmekçiler, ulaştırmacılar gibi birimlere deniyor." [267]

Bu yapılanmaya göre bir alay en az 3.000 [268], en fazla 4.000 kişi olduğuna göre, Sarıkamış Çevirme harekatına katılanlar bağlı oldukları Alaylara göre hesaplama [269] yapıldığında;

Tablo-1: 9.Kolordu'ya Bağlı Birlikler

BAĞLI BİRLİKLER	MEVCUDU (En Az)	MEVCUDU (En Fazla
28.Tümen Toplamı	**12.000**	**16.000**
82.Alay	3.000	4.000
83.Alay	3.000	4.000
84.Alay	3.000	4.000
28.Topçu Alayı	3.000	4.000
29.Tümen Toplam	**12.000**	**16.000**
85.Alay	3.000	4.000
86.Alay	3.000	4.000
87.Alay	3.000	4.000
17.Topçu Alayı	3.000	4.000
17.Tümen Toplamı	**9000**	**12000**
49.Alay	3.000	4.000
50.Alay	3.000	4.000
51.Alay	3.000	4.000
9. Kolordu Toplamı	**33.000**	**44.000**

267 Özakman, a.g.e., s.:590, dipnot: 8b

268 Sarıkamış'ta savaşan alayların mevcudu 3.000 olarak oluşturulmuştur. Mesela, 9 kasım 1914'te Ünye ve Ordu'lulardan oluşan ve cepheye hareket eden 93. Alayın mevcudu 3.000'dir. Ayrıca, 19 Kasım 1914'te yine cepheye giden 89. Giresun Alayı'nın mevcudu da 3.000 kişidir.

269 "3. Ordu, 8,9 ve 10. kolordularla nizamiye ve yedek süvari tümenleri ve sınır birlikleri ile kale birliklerini kapsamakta idi. Bütün bu kuruluş ve birlikler, savaş başlayacağı sırada sayı bakımından 190.000 insan gücü, 60.000 hayvan, 168 top ve 44 makineli tüfekle derme çatma birkaç atlı birlikten ibaretti." Kaynak: Osmanlı Tarihi, IX. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Ord. Prof. Enver Ziya Karal, s.:414-424'dan derleyen: www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=155 - 51k sitesi.

Tablo-2: 10.Kolordu'ya Bağlı Birlikler [270]

BAĞLI BİRLİKLER	MEVCUDU (En Az)	MEVCUDU (En Fazla)
30.Tümen	**12.000**	**16.000**
88.Alay	3.000	4.000
89. Alay (Giresun Alayı)	3.000	4.000
90.Alay	3.000	4.000
30.Topçu Alayı	3.000	4.000
31.Tümen Toplamı	**12.000**	**16.000**
91.Alay	3.000	4.000
92.Alay	3.000	4.000
93.Alay Ordu-Üniye Alayı	3.000	4.000
31.Topçu Alayı	3.000	1.000
32.Tümen Toplamı	**9000**	**12.000**
94.Alay	3.000	4.000
95.Alay	3.000	4.000
96.Alay	3.000	4.000
Fethi Bey Müfrezesi1	4.250	5.000
10 Kolordu Toplamı	**37.250**	**49.000**

[270] 10 Kolordu'ya bağlı olarak savaşan Fethi Bey Müfrezesi 4 Tabur ve bir batarya'dan oluşmakta olup, taburlar 1.000. kişi, batarya ise 250-500 kişi arasındadır.

Tablo-3: 11.Kolordu'ya bağlı Birlikler [271]

BAĞLI BİRLİKLER	MEVCUDU (En Az)	MEVCUDU (En Fazla)
18.Tümen	**12.000**	**16.000**
53.Alay	3.000	4.000
98.Alay	3.000	4.000
102.Alay	3.000	4.000
18.Topçu Alayı	3.000	4.000
33.Tümen	**12.000**	**16.000**
52.Alay	3.000	4.000
97.Alay	3.000	4.000
99.Alay	3.000	4.000
33.Topçu Alayı	3.000	4.000
34.Tümen	**12.000**	**16.000**
54.Alay	3.000	4.000
100.Alay	3.000	4.000
101.Alay	3.000	4.000
34.Topçu Alayı	3.000	4.000
2.Nizamiye Süvari Tümeni	**5.428**	**5.428**
Divriği Müfrezesi Sabribey Müfrezesi Rızabey Müfrezesi		
11.Kolordu Toplamı	41.428	53.428

271 Sarıkamış Çevirme Harekatı öncesinde yapılan Köprüköy ve Azap savaşlarına katılan toplam 28 alaydan oluşan İhtiyat Süvari Alaylarının toplam mevcudu 29.000 olup, bu birlikler kapatılıp, yerine 2.Nizamiye Tümeni kurulmuştur. Üç müfrezeden yani Alay'dan oluşan bu birliklerin mevcudu ise Aziz Samih İlter'in verdiği istatistiğe göre 5.428'dir. (Samih İtler, Sarıkamış Dramı, 2.Cilt.:s:15 ve 83 v.d)

Toplam Kayıp Hesaplaması- 1.Yol:

Tablo-4'ten anlaşıldığı gibi, 3.Ordu'nun mevcudu kesin olarak 107.428 ile 141.428 arasındadır.

Dolayısıyla, Sarıkamış Çevirme Harekatı'ndan sonra, 5 Ocak 1915 tarihinde Ruslara esir düşen ve cepheden geri dönen Komutan ve askerlerin toplamı Tablo-5'te verildiği gibi 9.350 olup, Ruslara esir düşenlerin sayısı ise 7.000 civarındadır.

Böylece toplam sağ kalanların sayısı ise (9.350+ 7.000) 16.350'dir.

Tablo:4 Orduya Bağlı Kolordular ve Mevcutları Kolordu

Kolordu	Mevcudu (En Az)	Mevcudu (En Çok)
9.Kolordu	33.000	44.000
10.Kolordu	37.250	49.000
11.Kolordu	41.428	53.428
3.Ordu Toplamı	**111.678**	**146.428**

Bu sayıyı, 3.Ordu'nun en az olması gereken mevcudu olan 111.678''den çıkardığımızda toplam kayıp (111.678-16.350) 95.328 olarak hesaplanmaktadır. 90.000 kayıp vermedik diyenlere arz olunur!

Toplam Kayıp Hesaplaması- 2.Yol:

Tablo-4'te verilen sayılara, bir başka resmi istatistiği [272] de ekleyelim.

---

[272] Prof.Dr.Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:179'da Aziz Samih İlter'in Sarıkamış Dramı, 2.Cilt, s.:588'de verilen sayıyı kullanmıştır.

Tablo:5-Aziz Samih İstatistiğine Göre Toplam Mevcut ve Kayıp [273-274-275-276]

BİRLİK ADI	22 Aralık 1914 Mevcudu	18 Ocak 1915 Mevcudu	Kayıplar
9.Kolordu	36.784	4501	36.334
10.Kolordu	48.943	2.200	46.743
11.Kolordu	27.019	5.200	21.819
2.Nizamiye Süvari Tümeni	5.428	1.500	3.928
Toplam	118.174	9.3502	108.824
Köprüköy ve Azap Savaşı Kayıpları3	12.012	-	12.012
Toplam	130.186	9.350	120.8364

Tablo-5' den anlaşıldığı gibi, Köprüköy ve Azap savaşlarında verilen kayıplar hariç, Sarıkamış Çevirme harekatı kayıpları 108.824' dür. Tekrar 90.000. kayıp vermedik diyenlere arz olunur!

Toplam Kayıp Hesaplaması- 3.Yol:

Osmanlı Başkomutanlığı'nın 21 Ekim 1914 tarihli 3 numaralı planında, Osmanlı Ordusu'nu oluşturan kolorduların seferberlik mevcutları verilmiştir.

Bu plana göre, Sarıkamış çevirme harekatına katılan 9. ve 10. kolordu mevcudu 40.000 olarak (toplam 80.000) ve 11. Kolordu mevcudu ise 31.000'dir.

---

273 Prof.Dr.Bingür Sönmez, v.d., a.g.e., s.:164'te kayıp sayısını, s.:142'de ise kolordu mevcudunu vermiştir.

274 Aziz Samih İtler, 9.Kolordu'dan geriye kalan 450 askeri dikkate almadığından, toplam mevcudu 8.900 olarak vermiştir. Bu sayı hatalıdır.

275 3. Ordu Köprüköy ve Azap savaşları'nda 212'si subay, 11.800'ü er olmak üzere toplam 12.012. kayıp vermişti.

276 Sarıkamış Çevirme Harekatı öncesinde yapılan Köprüköy ve Azap savaşlarında kaybedilenler, 3.Ordu'nun toplam mevcudu içinde olduğundan ilave edilerek, Sarıkamış, Köprüköy ve Azapköy savaşlarındaki kayıplar hesaplanmaya çalışılmıştır.

Bu resmi veriye göre [277] Nizamiye Süvari Tümeni dışında 9., 10. ve 11. kolorduların seferberlik mevcudu 111.000. kişiden oluşmaktadır.

Buna yukarıdaki tablo-5' de verilen 2.Nizamiye Tümen mevcudunu eklediğimizde 3. Ordu'nun toplam mevcudu (111.000+5428:) 116.428 olmaktadır. [278]

Bu sayı Köprüköy ve Azap savaşlarından öncesine ait olduğundan, bu sayıdan Köprüköy ve Azap savaşları kaybı olan ve yukarıda Tablo-5'te verilen 12.012 çıkarıldığında bulunan 104.416 sayısı, Sarıkamış Çevirme harekatına katılan 3.ordu mevcududur.

Bu mevcuttan esir alınan ve geri dönenlerin toplamı olan ve yukarıda birinci hesaplamada verilen (9.350+7.000) 16.350 sayısı çıkarıldığında (104.416-16.350) 88.066 kişinin kaybedildiği hesaplanmaktadır. Bir kez daha 90.000. kayıp vermedik diyenlere arz olunur!

Yani genel kabul gören 90.000. şehit sayısı kesinlikle doğrudur.

"Şehitlerin manevi hatıralarına" saygının gereği de budur.

Özetle:

SARIKAMIŞ KAYIPLARI TABLOSU

Hesaplama yöntemi	Toplam Kayıp
1. Yöntem	95.378
2. Yöntem	109.824
3. Yöntem	88.066
Köprüköy ve Azap Savaşları	12.012

277 Ramazan Balcı, a.g.tez., s.:122, dipnot: 86'da ayrıntılar verilmiştir.

278 Aziz Samih İlter'de muharip asker ve subay sayısını 118.174 olarak belirtmektedir. (Ramazan Balcı, a.g.tez, s.:123)

İstiklal Savaşı sırasında verilen toplam şehit sayımız 1.002 subay ve 36.973 er olmak üzere toplam 37.975'tir. [279]

Bu sayının içinde yaralı ve kayıplarımız yoktur.

Tek başına bu kesin bilgi, Sarıkamış Çevirme Harekatı koşulları altında verilen kayıpların, eksi 20, 30 derece soğukta, kar ve tipi altında yapılan harekat koşulları [280] ve kışlık giysinin de yokluğu dikkate alındığında 12 günlük harekatın kayıpları son derece makul ve normaldir.

Tabi ki, gönlümüz keşke hiç kayıp vermeseydik diyor.

Aksini kim söyleyebilir.

Diğer kaynaklarda verilen tüm hesaplamalar ise, olsa olsa yöntemine dayalıdır.

Yani tahmindir.

Doğrusu yukarıda verilen üç değişik hesaplamalardan biridir.

4. bir alternatif "a*sla*" yoktur.

Genelkurmay Başkanlığı'nın Aralık 2007'de verdiği 60.000 askerin şehit olduğu şeklindeki açıklaması da kesinlikle doğru değildir.

Genelkurmay Başkanlığı, daha Büyük ve Kanlı Sakarya Savaşı'nda [281] verilen 5.713 şehit sayısına ilaveten 8.629 kayıp [282] ayrıntısını bu ana kadar çıkarabilmiş değildir. [283]

Mesela Büyük Taarruzla ilgili istatistiklerde kayıp yoktur. [284]

---

[279] ATESE kayıtlarından derleyen Teoman Alpaslan, Topal Osman Ağa, 2007, s.:568.

[280] Yazar Ocak-2008 Anma Programına katılmak için, Kars Havalimanından öğle üzeri Sarıkamış'a giderken, Alisofu köyü kuzeyinde karlar üzerinde gezinen "tilki" görmüştür.

[281] Bu isim bizzat Mustafa Kemal tarafından Nutuk'ta "Sakarya Melhame-i Kübrası" şeklinde verilmiştir.

[282] ATESE, Türk İstiklal Harbi Özeti, Genelkurmay Basım Evi, 2001, 2.Baskı, s..478

[283] Mesela bu savaşa mevcudu en az 2.000 olan iki gönüllü alayla katılan Giresunlular, bu iki alaylarından 500 kadar mevcutla geri dönmüşlerdir. Cephede kaybedilen en az 3.500 Giresunludan sadece 78'inin Mangaltepe'de, 19'unun Taşlıtepe'de ve 91'inin de Sakarya Savaşı'nın diğer cephelerinde olmak üzere toplam 188'inin şehit olduğu bilgisi varken, diğerleriyle ilgili bilgi yoktur. En az 3000 Giresunlu hakkında yazılı bilgi yoktur. Tıpkı, Sarıkamış Allahüekber dağlarında kaybedilen 3.000 kişilik Giresun 89. Alay'ı mensupları gibi.

[284] ATESE, a.g.e., s.:498.

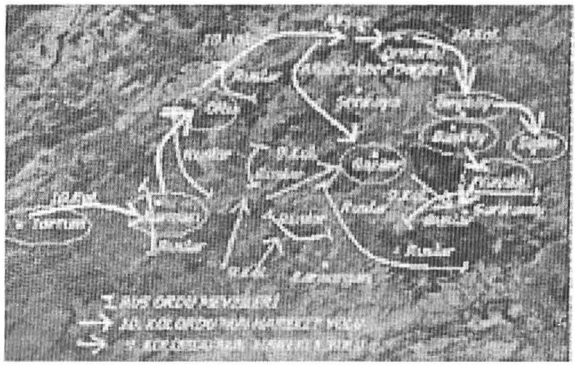
Son Sözü Önce Söylemek

22 Aralık 1914 tarihinde Sarıkamış'ı ele geçirmek ve 37 yıllık Rus hakimiyetine son vermek için "Sarıkamış büyük çevirme harekatı" başladı.

Ezberlenenin, araştırılmadan söylenenin aksine, 10. Kolorduya bağlı 30. ve 31. Tümen emrindeki birlikler, Allahüekber dağlarını aşarken mevcutlarının tamamına yakınlarını, yada %90'ını değil, aksine yürüyüşe katılan [285] mevcutlarının üçte birini kaybetmiş, kalan mevcutları toplanıp Selim ilçesini ele geçirmiş ve bu bölgede Rus birlikleri ile savaşmıştır. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

28 Aralık 1914 gecesini açıkta, Sarıkamış etrafındaki ormanlarda geçiren 10. ve 9. Kolordunun toplam mevcudu 70.250'den 18.000'e düşmüştü.

Her iki kolordunun verdiği 52.250 kişilik kayıp, Narman'dan itibaren Ruslarla yapılan savaşlarda, Narman ve Oltu'nun ele geçirilmesi sırasında, yürüyüşlerde, bit ve tifüs salgını ve diğer hastalıklarla birlikte, ve doğal olarak Allahüekber dağları geçilirken, yani tüm cephe hattı boyunca verilmiştir.

22 Aralık 1914'te başlayan Çevirme harekatında 10. Kolordu, Tortum'dan itibaren, Oltu üzerinden Akşar'a gelmiş, oradan da Allahüekber dağlarını gece yoğun tipi ve eksi 30 derecelerde soğukta yürüyerek geçtiği halde, tüm bu cephelerde 25.250 kayıp vermiştir.

Allahüekber dağlarının güney yamacında bulunan Başköy ve Beyköy'e geldiğinde mevcudu 12.000'e düşmüştü.

Buraya geldiklerine çoğunluğu savaşamayacak durumda olan 10. Kolordu'nun 30. Tümeni buna rağmen savaşa devam etmiştir.

Allahüekber dağları yürüyüşünden sonra Beyköy'den Sarıkamış'ın doğusunda Kars yolu üzerinde bulunan Selim'e hareket etmiş, Selim'i ele geçirdikten sonra 250 Rus askerini de esir almıştır.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Yine Allahüekber dağlarını geçen 10.Kolordu'nun 31. Tümeni, 27 Aralık 1914 gecesi Başköy'den Yayıklı köyü yönüne hareket etmiş, Yağbasan sırtlarında 12 makineli tüfekle bekleyen Rus güçlerine saldırmış ve Rusları geriye, Sarıkamış yönüne atmıştır.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

9.Kolordu, Oltu-Geziler-Sarıkamış yönünde yaptığı yürüyüş ve savaş sırasında ise 26.400 kayıp vermiş, mevcudu 28 Aralık 1914'te 6.000'e düşmüştü.

Bu sayının içinde 11.Kolordu'nun kayıpları ve 28 Aralık sonrası yoktur.

Son sözü önce söyledikten sonra, gün gün harekatı özetleyelim.

---

285 Çünkü o ana kadar Narman ve Oltu'yu ele geçirmek için savaşmışlar, Oltu'yu aldıktan sonra da Penek köyü yakınında bulunan Harapkale'de tekrar Ruslarla gün boyu savaşmışlardır. Bu savaşlarda verilen kayıplardan artan mevcutlarıyla Allahüekber Dağları yürüyüşü yapılmıştır.

Ve Harekat Başlıyor: *22-12-1914*
Harekatın Birinci Günü: *22-12-1914*

A-9.Kolordunun 22 Aralık 1914 Harekatı:

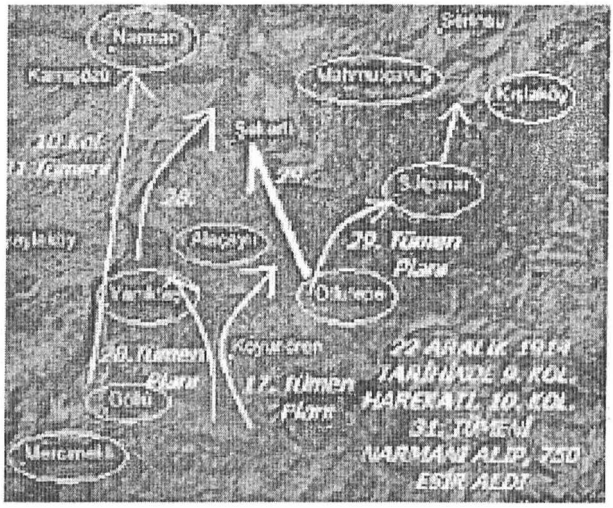
9.Kolorduya bağlı 17.Tümen sabahleyin hareket ederek, Narman Otlutepe Alaçayır köyleri hattına ilerledi.

Bu hatta varınca verilen görev gereğince Otlutepe ile Kızlarkalesi arasındaki hattı Rus güçlerine karşı koruyacaktı.

2160 m. rakımlı Otlutepe ile 1700 m. rakımlı Alaçayır hattında ilerleyen 17. Tümen, verilen hedefe ulaşamadığından, akşamı 1960 m. rakımlı Koyunören köyünde geçirdi.

9.Kolorduya bağlı 28.Tümen ise, Narman Alaçayır-Yanıktaş hattında bulunan Rus güçlerine taarruz edip, etkisiz hale getirdikten sonra, Mahmutçavuş-Narman hattına ilerleyecekti.

28.Tümen bu hat boyunca ilerleyip akşam 1620 m. rakımlı Şekerli köyünde karargah kurdu.

9.Kolordu'ya bağlı 29. tümene verilen emirde, Narman Otlutepe-Sütpınar [286] köy yolu güzergahından ilerleyerek, Narman Kışlaköy-Kilimli [287] Köyü hattına varması istendi.[288]

Ancak yoğun kar yağışı ve tipi altında sabahleyin başlayan harekat sırasında, Tümen'e bağlı 85. ve 86.Alaylara zamanında emirler ulaştırılamadı.

Tümenin 87. Alayı ise verilen emir doğrultusunda ilerleyip, Narman Otlutepe Köyü'nde mevzilenmiş iki Rus bölüğüne taarruz edip, onları geriye attıktan sonra Narman Alaçayır-Şekerli Köyleri hattında ilerledi. [289] Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

29.Tümen karargahı ise yolunu kaybedip, Narman Yanıktaş köyü yakınlarında bulunan Eldenik yaylasına vardı.

Harekatın daha ilk gününde başlayan yoğun kar yağışı ve tipiye rağmen birlikler ilerlemeye devam ettiler.

Bu durumu Braonzart Paşa "Moskova seferi" tekrarlanıyor diye tanımladı. [290] Tümen'e bağlı birlikler akşamleyin 1940 m. rakımlı Sütpınar köyü çevresindeki derelerde konakladılar.

Harekatın ilk günü, 9.Ordu'nun verilen görevi başarılı bir şekilde yapmasını sağlamak amacıyla, Kolorduya destek olmak ve batı tarafını korumak için 10.Kolordu'ya bağlı 31. Tümen ayrıca görevlendirildi.

31 Tümen verilen görevi zamanında yaparak, Tortum Kireçli köyü-Narman hattında ilerleyerek akşama doğru 1700 m. rakımlı Narman'a taarruz etti.

Burada bulunan Rus birliklerini etkisiz hale getirip, Rus komutanla birlikte 750 esir alıp, 600 Rus askerinin Oltu yönünde geri çekilmesini sağladı.

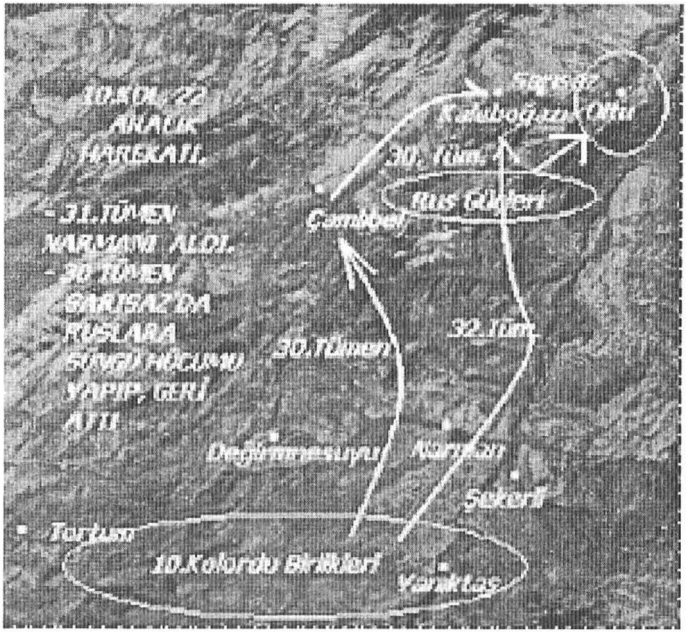
286 Eski Verintap ve Koçgans Köyleri.
287 Eski Lafsor ve Kızılkilise köyleri.
288 3.Ordu Harekatı, s.:388
289 Selahattin, Kafkas Cephesi'nde 10.Kolordunun Hareketleri, İstanbul, 1933., s.30 v.d.
290 Arif Baytın, a.g.e.,s.:67 v.d.

Narman taarruzu sırasında 260 kayıp [291] verdiler. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

9.Kolordu birlikleri konakladıkları yerde akşam yemeği olarak yufka ekmeği yediler. Üzerlerinde kışlık paltolarının olmadığını belirtmeye gerek zaten yok!

B- 10. Kolordunun 22 Aralık 1914 Harekatı:

10.Kolordu birlikleri, Narman Yanıktaş [292], Tortum Arılıköy [293] hattında bulunuyordu. Kolordu'nun 31.Tümeni 1700 m. rakımlı Narman'a, [294] 30. Tümeni Çamlıbel köyü üzerinden, 1450 m. rakımlı Oltu Kaleboğazı köyüne ilerleyecekti. 30.Tümen aldığı emir gereğince, Narmanın batısından ilerleyip, Çembıbel [295] köyü yönünde hareket etti. Çamlıbel'e vardığında, burada bulunan Rus güçleri 1410 m. rakımlı Sarısaz'a [296] çekilmişti.

Tümen Rusların çekildiği yöne ilerleyip, akşam üzeri Sarısaz'da bulunan Rus güçlerine süngü hücumu yapıp, Rusları Oltu'ya geri attılar. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

10.Kolordu emrinde bulunan 4 Tabur ve 1 Batarya'dan oluşan Fethi Bey müfrezesi de Kaleboğazı'na ulaşıp, burada geceyi geçirdi.

Kolordu'ya bağlı 32. Tümen ise, aldığı emir doğrultusunda Narman'ın Yanıktaş ile Şekerli köyü hattından ilerleyip, akşama doğru Kaleboğazına gelip, burada geceyi geçirdiler.

Kolordu, harekatın birinci gününde 9. Kolordu güçleriyle birlikte Narman'ı almış, Rus güçlerini Oltu'ya geri atmıştı.

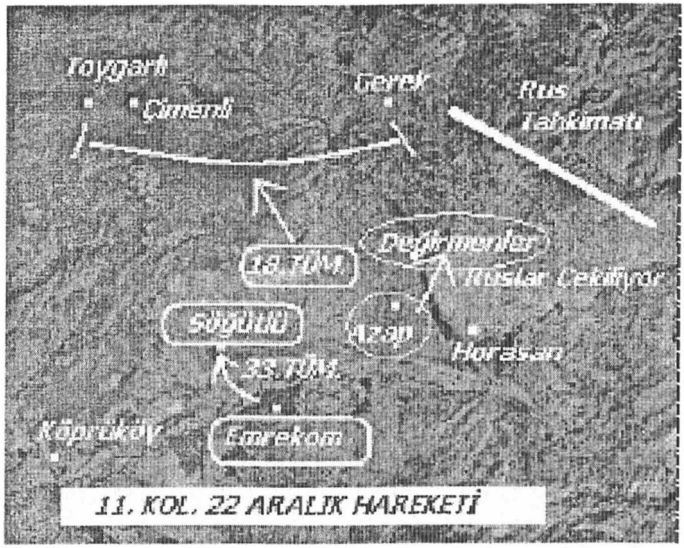
C- 11.Kolordunun 22 Aralık 1914 Harekatı:

11.Kolordu'ya verilen görev, çevirme harekatını yapacak olan 9. ve 10. Kolordu birliklerinin gerisini korumak, Rusları Aras Vadisi ile Soğanlı dağları arasındaki mevzilerinde oyalamaktı.

Kolorduya bağlı 18. Tümen bulunduğu Aras Vadisi'nin kuzeyinden, 2170 m. rakımlı Toygarlı köyü , 220 m. rakımlı Çimenli köyü ile 2130 m. rakımlı Ilıcasu hattına [297] gönderildi. 33.Tümen ise, bulunduğu Köprüköy'e bağlı 1600 m. rakımlı Emrekom köyünün kuzeyinde bulunan Aras nehrini geçip, 1680 m. rakımlı Yukarı Söğütlü köyüne geldi ve burada geceyi geçirdi.

---

291 Selahattin, a.g.e., s.:27 v.d.'da ayrıntılar vermiştir.
292 Eski Erkek köyü.
293 Eski Mihrekom köyü.
294 Eski İd, yada Bayram beldesi.
295 Eski Ardoz köyü.
296 Eski Zerdeniş köyü.
297 Eski adı Koşa-Pirtanos-Çermiksu hattı.

34.Tümen ise, Köprüköy'e bağlı 1630 m. rakımlı Azapköy'de bulunan Rus güçleri üzerine taarruz edecekti.

Bu emir gereğince yürüyüşe başlayınca, Azapköy ile Değirmenler [298] köyü arasında kuzey-güney yönünde uzanan ortalama 1625 m. rakımlı düzlüklerde bulunan Rus birlikleri geri çekildiler. Tümen Azapköy'e varıp, geceyi burada geçirdi.

11.Kolordu'ya bağlı Süvari Tümen'i ise, Aras Vadisi dirseğinde konuşlanmış olan iki Tümen, iki Tugay ve bir Alay 'dan oluşan Rus birliklerine karşı oyalama harekatı yapacaktı.

Ancak Ruslar geri çekilince, kuşatma daha geniş bir alana yayıldı.

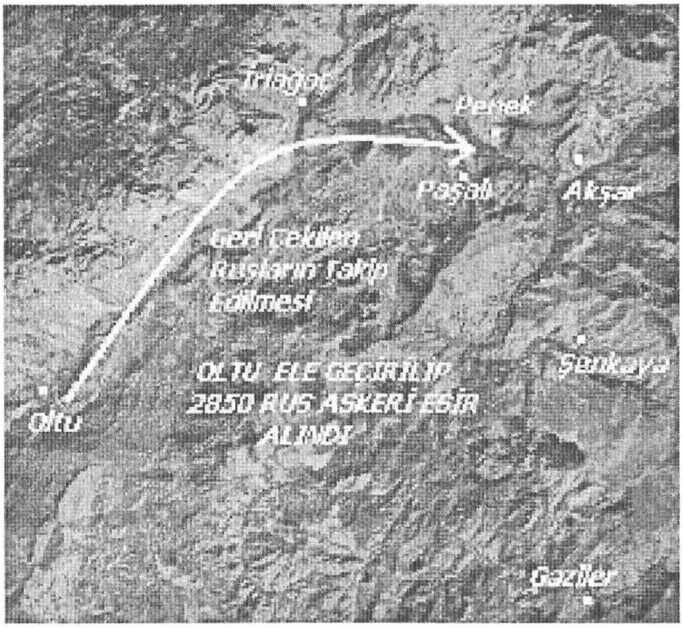
Ruslar Oltu yönünde kuşatma yapıldığını anlayıp, takviye olarak Sarıkamış'a bağlı 2140 m. rakımlı Çamyazı ve 1900 m. rakımlı İnkaya (eski Mecingert köyleri) ve Sırataşlar [299] ile Soğanlı dağları batı eteğinde bulunan Sarıkamış Yeniköy'e takviye birlikleri gönderdiler.

---

[298] Eski Ardos köyü.
[299] Eski Zek köyü.

B-10. Kolordunun 23 Aralık 1914 Harekatı:

10. Kolordu harekatın ikinci günü 32. tümeni ile 1290 m. rakımlı Oltu'da [300] bulunan Rus güçlerinin sol tarafına, 30 Tümeni ve Fethibey müfrezesi ile birlikte sağ tarafına taarruz edip, Oltu'yu ele geçirecekti.

Kolordu'ya bağlı 30. Tümenin 88. ve 89.Alaylar Oltu'ya doğu yönünden, 90.Alay'da batı yönünden taarruz etti.

90.Alay'ın harekatı yoğun sis yüzünden yapılamadı.

Rus komutan İstomin, birliklerini geri çekmeye çalışırken, 90.Alay bu durumu fark edip, geri çekilmeye çalışan iki Rus bölüğünü esir aldı.

---

300 Haritaya bakınca şaşırmayın. Çünkü Oltu'dan geçen ve aynı adı alan Oltu Çayı, Olur ilçesi önlerinden geçip, batıya dönmekte ve Karadeniz'e akan Çoruh Çayı ile birleşmektedir. Bu vadi, Sarıkamış'tan ortalama 700 m. daha aşağıdadır.

Tümen'in yoğun saldırısı karşısında tutunamayan Ruslar, Göle yönünde geri çekildiler.

Oltu'yu ele geçiren 30.Tümen, burada 2 top, 2 makineli tüfek, 1000 Rus askeri esir aldı. Hem de eksi 20 derece soğukta, üzerlerinde kaput bile olmadan.

İşte bu kahramanlar Allahüekber dağlarını geçenlerdi. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

30. Tümen 4 Rus topunu ele geçirip Oltu'ya girip, minareye Türk Bayrağı çekti.

Oltu'da askerler bir süre dinlendikten sonra, geri çekilen Rus güçlerini takibe başlandı. Göle-Ardahan yönünde Ruslara takip edip, Olur İlçesi yol kavşağında bulunan 1080 m. rakımlı düzlükte geri çekilen Rus birlikleriyle temas sağladı.

Ancak hava koşulları ve gece olmasından yararlanan Ruslar geri çekilip yeniden menzilendiler.

Tümen geceyi İriağaç bölgesinde siperlerinde geçirdi.

Kolordu'ya bağlı 31. Tümen, Oltu boğazına doğru hareket edip, Oltu boğazında bulunan Rus güçlerine saldırıp, bir Albay ve 1150 askeri esir aldı.

32.Tümen ise sabahleyin Oltu batısında bulunan 1410 m. rakımlı Sarısaz köyündeki Rus birliklerine saldırıp, burayı ele geçirdikten sonra 5 makineli tüfek ve 200 esir aldı.

Sarısaz'dan Oltu yönüne ilerlerken, güneyden Narman yolundan yine Oltu boğazına ilerleyen 32. Tümen tarafından düşman zannedilip, üzerlerine ateş edildi.

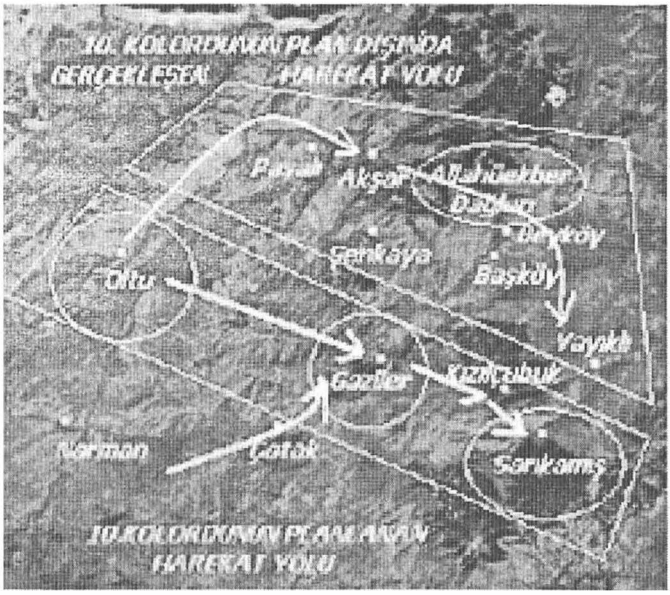
İletişim bozukluğundan kaynaklanan bu çatışma kısa süre sonra durdurulduğunda 200 kadar asker kaybedilmişti.

Yani kardeş kanı dökülmüştü.

Oltu'nun ve 2850 Rus askerinin esir [301] alınması ve Rus-

[301] 90 Alay 2 bölükten oluşan 500 Rus askeri, 32.Tümen 200 Rus askeri, 31.Tümen 1150 Rus askeri ve 30.Tümende 1000 Rus askeri olmak üzere toplam 2850 Rus askerini esir almıştır.

Göle-Ardahan yönünde çekilmesi, 10.Kolordu Komuta-
ıfız Hakkı'nın geri çekilenleri " savaş planı dışında" ta-
tmesine neden oldu.
.olordu Komutanı Albay Hafız Hakkı, Rusları yakalayıp
etmeyi düşünüyordu.
undan 3.Ordu Komutanı Enver Paşa'nın haberi yoktu.
ıte bu gereksiz ve plan dışı takip, bir anda Çevirme Ha-
ı Cephesi'ni 100 km. kadar genişletti.
ienişleyen cepheden, Sarıkamış'a gitmek için de Allahü-
r dağları üzerinden, güneydeki Başköy ile Beyköy yolla-
kullanılmasını zorunlu kıldı.
ierisi malumun tekrarı olacağından, bir şey söylemeye
ı yok.

İşte Allahüekber dağlarını aşan ve burada şehit düşen kahramanlar, Narman'ı ve Oltu'yu ele geçirip, 2850 Rus askerini esir alanlardan sağ kalanlardı. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

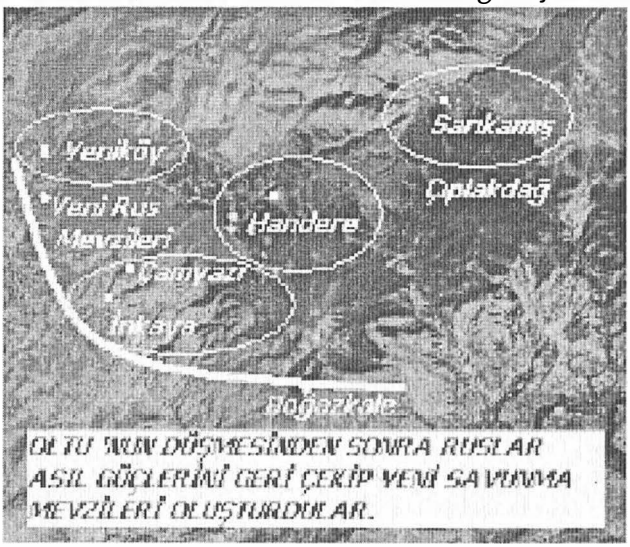
C-11.Kolordunun 23 Aralık 1914 Harekatı:

Rus güçlerinin geriye Soğanlı dağlarına çekilmesi sürerken, Rusların geride bıraktıkları birlikleri, 11.Kolordunun 18.Tümeni'ne saldırıp bulunduğu mevziden geri attılar.

33.Tümen ise çok kötü yollar üzerinden Toygarlı-Ilıcasu hattına ilerlemeye çalışıyordu.

33.Tümen akşama doğru Toygarlı'ya ulaşıp, burada mevzilendi.

34.Tümen ise,Rusların saldırısı üzerine geri çekildiler.

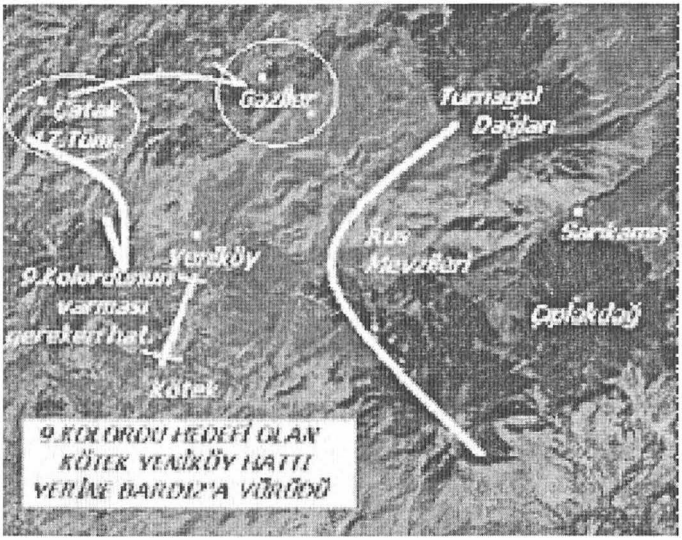
Ruslar cephede iki alay bırakıp, Oltu'nun düşmesi üzerine asıl hedefin Sarıkamış olduğunu anlamışlardı.

Bu nedenle Aras Vadisi'ndeki birliklerini Soğanlı dağları- batı yamacında bulunan Sarıkamış Yeniköy ve 2250 m. ımlı Handere köyü çevresine çekiyorlardı.
Amaçları Sarıkamış'ı tahkim edip, savunma açısından lendirmekti.

Harekatın Üçüncü Günü: *24-12-1914*

A-9.Kolordunun 24 Aralık 1914 Harekatı:

9.Kolordu'ya 17.Tümen çok kötü hava şartları altında üyüşüne devam ederken, 2130 m. rakımlı Çatak köyü önnde tipiye yakalandı.
9.Kolordu birlikleri plana göre Kötek-Yeniköy hattı üzeden hareket etmesi gerekirken, yönünü kar yağışı altınÇatak üzerinden kuzey doğuda bulunan 1815 m. rakımaziler'e çevirdi.

Kolordunun 28. Tümeni Esenyurt üzerinden Gaziler önlerine ulaştı.

29 Tümen ise, Şenkaya İçmesu güneyinde rastladığı bir bölük Rus birliğine saldırıp, onları geri attıktan sonra Gaziler'e yürüyüşe geçip, akşam üzeri Gaziler'e girdi.

Gazilerdeki tarihi caminin minaresine asılacak bayrak bulunamadığından, Alay Sancağı minareye asıldı.

Tümen üç gün içinde kar yağışı ve tipi altında Narman 2200 m. rakımlı Çimenli köyünden, 1815 m. rakımlı Gaziler'e kadar 60 km. yol yürümüştü.

İşte bu yürüyüş sırasında çok sayıda donarak şehit olan askerlere rastlanıyordu. Askerler, ayaklarında çarıkla en az bir metre yüksekliğinde kar içinde, sırtında 30-35 kg. sırt çantası ile yürüyordu.

B-10.Kolordunun 24 Aralık 1914 Harekatı:

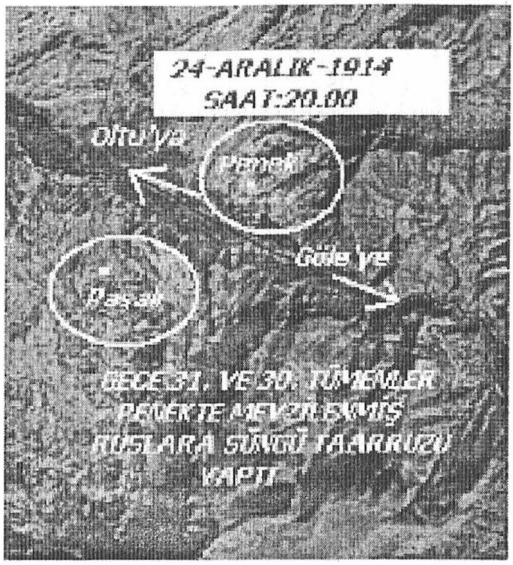
19 Aralık'ta yapılan savaş planı gereğince, 24 Aralık'ta 10.Kolordu'nun Gazileri almış olması gerekiyordu.

Fakat, Göle yönünde geri çekilen Rus güçlerinin takibiyle plan dışına çıkılmıştı. Kolorduya bağlı 30. Tümen 24 Aralık günü Kolordu'dan gelecek emri 1080 m. rakımlı Olur yol kavşağında bulunan İriağaç [302] köyünde bekledi.

31.Tümen Göle yönünde yürüyüşe geçip, geri çekilen Rus güçlerini takip ettiler. Ruslar 1160 m. rakımlı Penek önlerine çekilip, Harapkale mevkiinde yeniden mevzilendiler.

---

[302] Eski Perdik köyü.

Gece Yapılan Süngü Saldırısı

10.Kolordu Komutanı Hafız Hakkı'nın emri ile, 30 ve 31. Tümenler Harapkale'de mevzilenen Rus güçlerine gece taarruzu yaptı.

31. Tümen'in 90 ve 91.Alayları ile 30. Tümen'in 89 ve 90. Alayları, akşam Saat 20.00'de taarruza başladılar.

Peş peşe yapılan süngü taarruzları ile, Harapkale'de mevzilenmiş olan Ruslar geri atıldı. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Gece yapılan süngü savaşında önemli ölçüde kayıp verdik.

100'den fazla esir, bini aşkın silah ele geçirildi.

31.Tümen Paşalı köyünde, 30. Tümen ve 10. Kolordu Karargahı, Olur ilçesi yolu kavşağında bulunan 1080 m. rakımlı İriağaç köyünde geceledi̇ler.

Savaş Planı Rusların Eline Geçiyor

Gece Göle yönünde geri çekilen Ruslar, yolunu kaybeden 31.Tümenin 92.Alayının saldırısı sonucu 100 esir ve kayıplar verdi.

Bir başka ve belki de Harekatın en önemli gelişmesi, 30.Tümen'i ileri yönde yürüyüşe geçirmek için gönderilen, 10. kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Nasuhi'nin Ruslar'a esir düştü. [303]

Üzerinde bulunan Harekat Planları Rusların eline geçti.

Artık Ruslar her şeyi öğrenmiş oldular.

Hemen Soğanlı dağlarının batı yamaçlarında bulunan Yeniköy ve 1800 m. rakımlı ve stratejik önemi olan Karaurgan köyündeki birliklerine iki Alay takviye birlik gönderdiler.

Günün bir başka süprizi ise, 10.Kolordu Komutanı Albay Hafız Hakkı'nın, kurmay başkanının yakalanıp harekat planlarının Rusların eline geçtiğini bildiği halde, birliklerini 3.Ordu'dan verilen emir doğrultusunda Akşar (Kosor) Boğazından güneye, Allahüekber dağları üzerinden Başköy ve Beyköy'e yürüteceğini bildirmesiydi.

3.Ordu'nun emri gereğince 25 Aralık'ta Allahüekber dağlarının güney yamacındaki Beyköy'de olunması gerekiyordu.

Halbuki şu anda, Allahüekber dağlarının kuzeyinde bulunan Oltu-Göle vadisinde bulunuyorlardı.

Bu nedenle de bir gecede Allahüekber dağlarının aşılması gerekecekti.

Bu ana kadar savaşarak, kar ve tipi altında ilerleyen 10.Kolordu birlikleri, şimdi "imkansızı" yine ayaklarda çarık, üstleri paltosuz, bit ve tifüs salgını altında, karınları aç olarak gerçekleştirmeye çalışacaklardı.

---

303 Selahattin, a.g.e.,s.:40

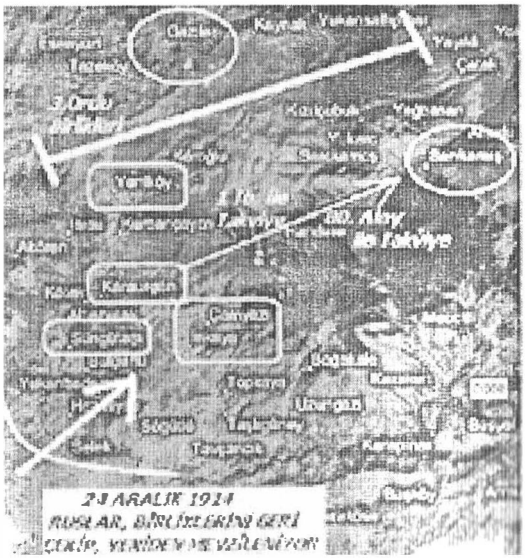
rı bir an evvel esaret altında yaşayan kardeşlerini
Ruslar'ın işgal ettiği topraklara sancağı yeniden

'aşa'nın Turan'a giden yolunu açmaktı.

ılordunun 24 Aralık 1914 Harekatı:

'yin başlayan sis yüzünden keşif yapılamadı.
ılınca, Ruslar 18. ve 34. Tümenin bulunduğu cep-
ı başlattılar.
ruz topçu ateşi ile durduruldu.
ılı 99.Alay'ın 1.Taburu'na bağlı iki bölük asker,
slim olacaklarını bildirmesi üzerine, Rusları teslim
siperlerinden topluca çıktılar.
bir tuzak olduğundan habersizce, Rusların açtığı
teş sonucu pırasa gibi doğranıp, çok sayıda kayıp

Ruslar, Tabur Komutanı ve sağ olanları esir aldılar.

11. Kolordu cephesinde direnen Ruslar, Gaziler'in düşmesinden sonra, Köprüköy yönünde yapacakları saldırıyı iptal edip, birliklerini Sarıkamış'ın batısındaki Soğanlı dağ eteklerinde bulunan 1900 m. rakımlı İnkaya, 2140 m. rakımlı Çamyazı ve 1800 m. rakımlı Süngütaşı köyleri çevresine geri çektiler.

2.Türkistan Kol. Komutanlığına atanan General Yudeniç, 1800 m. rakımlı Karaurgan'dan bir tabur ve 80. Kabardinski alayını Sarıkamış'a, 17. Türkistan Piyade Alayı'nı da Yeniköy'e takviye güç olarak gönderdi.

Ruslar böylece ilk tedbirlerini almışlardı.

Harekatın Dördüncü Günü: *25-12-1914*

A-9.Kolordunun 25 Aralık 1914 Harekatı:

Kolorduya bağlı 17.Tümen sabah Gazilerin batısında bulunan Esenyurt'tan hareket ederek, Gaziler ile Sarıkamış Yeniköy hattının güvenliği için bir Alayını geride bıraktıktan sonra, 29 Tümen'e gece yetişti.

29.Tümen sabah erkenden 1850 m. rakımlı Gaziler'den, 2140 m. rakımlı [304] Sarıkamış'a yürüyüşe geçti.

Gazilerden yürüyerek Soğanlı dağlarının güney yamaçlarına vardıklarında ikiye ayrılan yoldan, kuzey doğu yönündeki 2230 m. rakımlı Kızılçubuk yönüne saptılar.

3.Ordu Karargahı önde, 29. Tümen birlikleri arkada hiçbir engelle karşılaşmadan Kızılçubuk köyüne girdiler.

Köylüler tencerelerini ocakta bırakıp, dağlara kaçmışlardı.

Ruslar buraya kadar gelinebileceğini hayal bile etmemişlerdi.

---

[304] Aslında Sarıkamış'ın tren istasyonu çevresi 2100 m. rakımlıdır. Ancak savaş tek bir noktada yapılmadığından, ortalama yükseklik alınmıştır.

Kızılçubuk köyünden, güneye dönüp önlerindeki tepeye [305] tırmandılar.

Tepe'ye vardıklarında 3 km. kadar uzakta, doğuda Çıplakdağ eteklerine kurulmuş olan muntazam Sarıkamış kasabasını gördüler.

İşte bu anda Sarıkamış tamamen savunmasız durumdaydı. Çok az Rus gücü Sarıkamış içinde bulunuyordu.

29. Tümenle birlikte yürüyen Enver Paşa, hemen Sarıkamış'a girilmesini istiyordu.

Enver Paşa, 9. Kolordu komutanı İhsan Paşa'dan görüşünü sordu: "Asker yorgun olduğundan geceyi ormanlarda geçirelim, sabahleyin saldıralım" cevabını aldı.

Sarıkamış'a ilk saldırı yapılıyor.

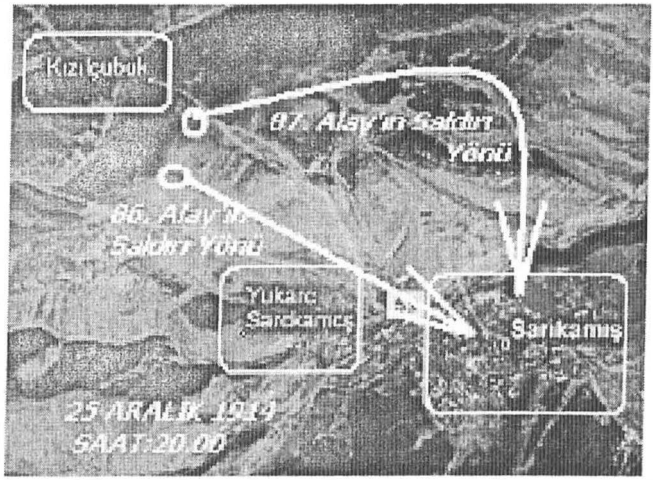
Ancak Enver Paşa, gece saldırısı yapılmasını kararlaştırdı.

Plana göre, 86. Alay cepheden, 87.Alay Sarıkamış'ın kuzeyinde bulunan Turnagel (Turnagöl) ormanları içinden arkaya sarkıp, Ruslara sağ tarafından saldırıp, Sarıkamış'a girecekti.

85.Alay ise 87. Alayı destekleyecekti.

---

[305] Aralık ayında yapılan anma yürüyüşünde, bu yoldan Yukarı Sarıkamış köyüne kadar yürünülmektedir.

Gece saldırısı akşam karardığında başladı.

Enver Paşa ve maiyeti süngü hücumuna başlamış birliğin hemen arkasında hücumu seyrediyordu.

Bu şekilde düşmana 800 metre kadar yaklaşıp, siper aldılar.

29. Tümen komutanı ise inanılmayacak bir askeri hata yapıp, en çok lazım olduğu anda tümenin topçularını Kızılçubuk köyüne geri gönderdi. [306]

Tümen komutanı bununla da yetinmedi.

87.Alayı destekleyecek olan 85.Alay sağ tarafa çekilip bekletildi.

Bu davranışı ancak Ruslarla işbirliği içinde bulunan biri yapabilirdi.

Bunlardan Enver Paşa'nın haberi bile yoktu. [307]

Beylik deyimi ile "karargahı Enver Paşa'ya ihanet etmişti."

86.Alay planlandığı şekilde saldırıya geçmiş, Rusları Yukarı Sarıkamış köyünün güneyindeki boyun noktasından geri atmıştı.

Geri çekilen Rusları, Alayın iki bölüğü Yukarı Sarıkamış köyüne kadar takip etti.

Bu saldırı sırasında 86. Alay 200 şehit verdi.

---

306 Tümen komutanı Arif Baytın bu kararı vermiş ve faciaya davet çıkarmıştır.

307 Şerif Köprülü bu konuda ayrıntılı bilgi vermektedir.

Taarruzun durdurulması...

Ancak 9. Kolordu Komutanı tarafından taarruzun askerin yorgun olduğu" gerekçesi durdurulması isteği üzerine Enver Paşa taarruzu durdurdu.

Keşke durdurmasaydı.

Eğer bu taarruz durdurulmamış olsaydı, kesinlikle Sarıkamış alınıp, buradaki Rus birlikleri esir edilecekti.

Çünkü Ruslar, o anda direnebilecek kadar güce sahip değillerdi.

Durdurulan saldırı sırasında, harekatın başında 1000 olan tabur mevcutları 200'e düşmüş,[308] her tabur bu ana kadar soğuktan, bit salgınından, açlıktan ve çarpışmalardan mevcudunun dörtte üçünü kaybetmişti.

Arkadaşlarını kaybeden diğer kahramanlar, görevi devralmış ilerlemeye devam ediyorlardı.

Enver Paşa'ya karargahı aynı gece ikinci defa ihanet etmişti.

Böylece Sarıkamış kaybedilmiş, bu ana kadar kaybedilen Şehitlerin kemikleri sızlatılmıştı.[309]

Taarruza geçen kahramanların ayakları ve elbiseleri ıslanmış, geri çekilme emri sırasında ise eksi 20'lerde olan soğukta donarak şehit düşmüşlerdir.

Geri çekilelim diyen 9.Kolordu Komutanı ve topları geriye gönderen 29. Tümen Komutanı ise bunları seyretmiştir.

Ayakta kalanlarda geceyi açıkta geçirmek zorunda kalmış; şanslı olan bir kısmı ise yakacak bir parça dal bulmanın sevinciyle çevredeki ormanlarda gecelemişti.

İşte bu şartlar altında, bu moral ile 26 Aralık'ta Sarıkamış'a tekrar taarruz edilecekti.

---

308 Selahattin, a.g.e., s.:51

309 Bu ihaneti yapan 29.Tümen Komutanı Arif Baytın anılarını yazmış, adına da "Sessiz Ölüm: Sarıkamış" demiştir. Çekilme kararını da "zorunlu nedenlerle" diyerek savuşturmuştur.

B-10.Kolordunun 25 Aralık 1914 Harekatı:

Kolordu'ya bağlı 30. Tümen, Oltu ile Olur yol kavşağında bulunan 1080 m. rakımlı İriağaç köyünden doğuya doğru, Göle-Ardahan yolu üzerinde sabahleyin yürüyüşe geçti.

Tümene bağlı 88. ve 89. Alaylar Akşar (Kosor) boğazından güneye dönüp, Allahüekber dağlarının kuzey yamacında bulunan 1750 m. rakımlı Ormanlı [310] köyüne ulaştı.

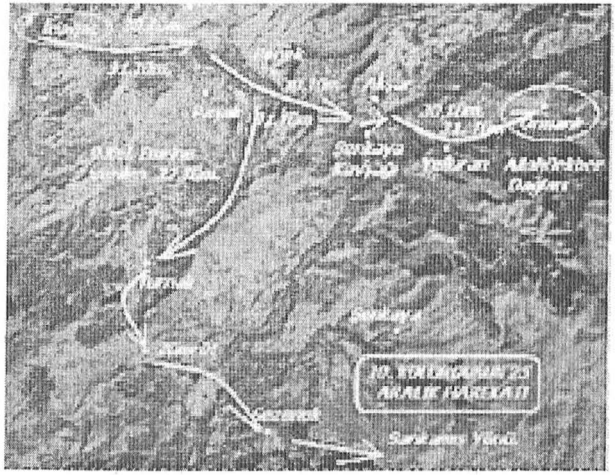
Bir günde 26 km. yürüyüp, yürüyüşe başladıkları yere göre 670 m. yüksekliğe tırmanmışlardı.

O derece yorulmuşlardı ki, köylülerin hazırladığı "sıcak yemekleri" bile yiyecek durumda değildiler.

88.Alayın iki taburu geceyi köyün çevresinde bulunan ormanların içinde geçirdiler.

Tümenin 90. Alayı ise 1850 m. rakımlı Şenkaya ilçesi yolu üzerindeki 1500 m. rakımlı Tahtköy'de kaldı.

Topçu birlikleri yetişmediğinden Alaylar, gece yürütülmedi ve istirahata alındılar.

[310] Eski Ersenik köyü.

31.Tümende geceyi geçirdiği 1080 m. rakımlı İriağaç Köyü'nden yürüyüşe başladı. Tümenin öncüsü 93.Alay Akşar boğazından güneye dönerek Allahüekber dağlarının kuzey yamacında bulunan Ormanlı [311] köyüne gece ulaştı.

Tümene bağlı 91. Alay ise, topçu birliklerine yardım etmek için geride kalınca, Penek Akşar Boğazı arasını ancak ertesi gün sabahleyin geçebildi.

9.Kolordu emrine verilen 32.Tümen ise Şenkaya Atyolu [312] köyü üzerinden, zorlu bir yürüyüşle Turnalı köyüne, oradan Zümrüt ve Gezenek köyüne ulaşıp, burada geceledi.

C-11.Kolordunun 25 Aralık 1914 Harekatı:

Ruslar, Sarıkamış'ı takviye etmeye başlayıp düzenli olarak geri çekildiler. 18.Tümen Aras nehrinin kuzeyinde bulunan Horasan'a bağlı 1645 m. rakımlı Kırkdikme [313] -Azap köyleri hattında saldırıya geçti.

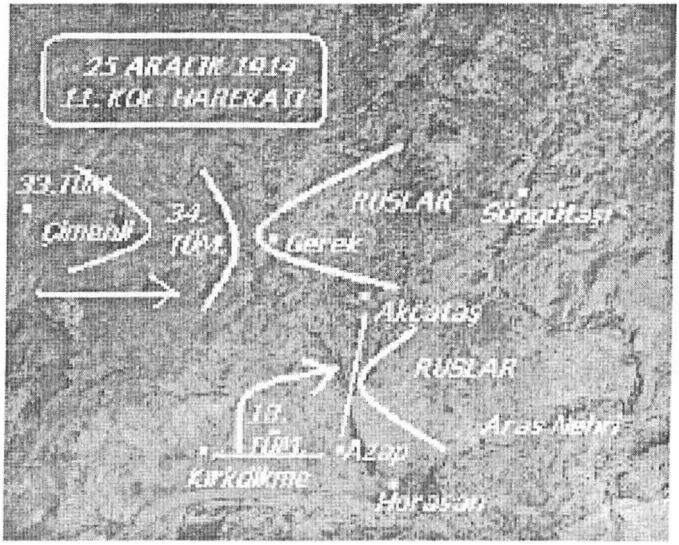
Rusların topçu ateşi ile bu saldırı durduruldu.

Tümene, Azap-Akçataş [314] hattını geçmemek üzere konumlarını korumaları emredildi.

Kolordunun 33.Tümeni de 2200 m. rakımlı Narman Çimenliköyü ile Maslahat hattı üzerinde saldırıya geçirildi.

---

311 Eski adı Ersinek.
312 Eski adı God (Kod.)
313 Eski adı Haran.
314 Azap köyün kuzeyinde 1680 m. rakımlı eski adı Zanzak olan köy.

Tümenin ağır koşullarda yavaş ilerlemesi Rusların Süngütaşı-Yeniköy-Gaziler hattına, yani kuzeye atılmasını önledi.

Ruslar Horasan'a bağlı 1930 m. rakımlı Gerek köyüne çekildiler.

34.Tümen ise, Ruslara yaptığı taarruz sonunda 400 tüfek ele geçirip, Ruslara kayıplar verdirdi.

Özetle, Kolordu'nun bu günkü saldırıları karşısında Ruslar geri çekilip, yeniden daha düzenli olarak mevzilendiler.

Rusların Kafkasya Ordusu'nun merkezi Tiflis ile haberleşmesini sağlayan, Sarıkamış telsiz istasyonu tahrip edildi.

Harekatın Beşinci Günü: 26-12-1914

A-9.Kolordunun 26 Aralık 1914 Harekatı:

Sarıkamış'a Hücum: 25 Aralık 1914 akşamı, yani 10 saat önce, Saat 20.00' de [315] yapılan saldırının durdurulması ile çok büyük bir fırsatın kaçırıldığını kimse bilmiyordu.

Saldırının durdurulmasından sonra, sabaha kadar Ruslar Sarıkamış'a getirebildikleri asker ve teçhizat ile güçlendirmişlerdi.

Akşam'a göre, en az iki kat daha fazla dayanacak güce erişmişlerdi.

Üstelik bir adet obüs topuda getirip, Kilise [316] önüne yerleştirmişlerdi.

Obüs topu kan ateş kusmaya hazırdı.

Bundan kimsenin haberi bile yoktu. O nedenle 9.Kolorduya ait toplar açık araziye yerleştirilip, geceletilmişti.

Bu geceletmede donarak şehit olanların sayısı da bir hayli fazlaydı.

26 Aralık 1914, sabah Saat: 6.00' da taarruz emri verildi.

Hazırlıkların yapılmasından sonra, Saat:7.30' da askerler ve süvarilerin birlikte saldırması kararlaştırıldı.

Sonra, Rusların çevredeki ormanlık alanlara hakim olduğu düşüncesi ile, bu planın uygulanmasından vazgeçildi.

17. ve 29. Tümenler birlikte 2230 m. rakımlı Kızılçubuk ile 2140 m. rakımlı Sarıkamış (Yukarı Sarıkamış) yolu üzerinden saldırıya geçtiler.

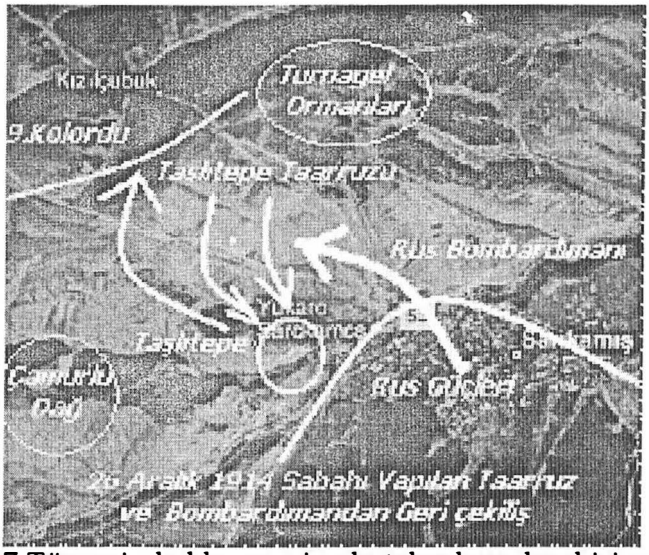
Ormanlık alana yaklaşıldığında Rusların karşı ateşi ile karşılaşıldı. Ruslar ayrıca Yukarı Sarıkamış [317] köyünün arkasındaki tepelere makineli tüfekler de yerleştirmişti.

Ruslar, ayrıca topçu ateşi ile de karşılık verince taarruz o anda durdu.

86.Alay komutanı Agah Bey şehit düştü ve alay geri çekildi. Rusların gece getirdiği obüsler, üç dağ topunu devre dışı bırakttı. Taarruza 17. Tümenin iki piyade taburu ve topçu bataryası gelene kadar ara verildi. Enver Paşa çıldırmış, dişlerini gıcırdatıyor, akşamki taarruzu geri çekmesinin bedelini ödüyordu.

---

[315] Her taraf kartla kaplı olduğundan geceler zifiri karanlık değil, aksine açıktı.
[316] Halk arasında Yanık Kilise olarak bilinen kilise.
[317] Eski adı Çerkezköy.

17 Tümenin beklenen piyade taburlarından biri gelince, öğle üzeri saldırıya tekrar geçildi.

Rusların yoğun topçu ateşi devam ediyordu.

Ayrıca Yukarı Sarıkamış köyünün arkasındaki tepeden de makineli tüfek ateşi devam ediyordu.

Bu şartlar altında Sarıkamış'a hakim Taşlıtepe (Kuzgun Yuvası) ve Yukarı Sarıkamış köyüne girildi.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Bu defa Rus topçusu ve getirilen obüs topunun ateşleri daha da sıklaştı.

Mecburen ele geçirilen tepelerden birlikler geri çekildi.

Birliklerin arkasının güvenliği için Çamurludağ'a 28.Tümen'in 83.Alayı [318] gönderildi.

17.Tümen sahra toplarını Oltu'ya göndermesinin bedelini şimdi ödüyordu.

---

[318] Alay komutanı Ziya Yergök olup, Çamurludağ'da esir düşmüş, 1920 eylül'ünde geri dönmüş ve askerlik görevine devam etmiştir. Ziya Yergök'ün anılarını Merhum Sami Önal hazırlayıp yayınlamıştır.

Dağ topları da yetişmemişti.

Yani birliklerimiz topçu ateşi ile korunamıyor, açık arazide ilerlemeye çalışıyor, Ruslar tarafından avlanıyordu.

83. Alay'ın Çamurludağ'da mevzilenmesinden sonra, Ruslar buraya gece baskını yapıp ele geçirdiler.

Ancak kuzeyde bulunan Gaziler-Kızılçubuk yoluna inmediler.

28.Tümen'in 84. Alayı 29.Tümen emrine verilip, Enver Paşa'nın emri ile askerin toparlanması ve yeniden taarruz hazırlığı yapılması için yarına kadar saldırı durduruldu.

Enver Paşa ise 10. Kolordu'yu bekliyordu. Tüm hesaplar 10.Kolordu'nun Allahüekber dağlarını zamanında aşıp, yardıma geleceği üzerine yapılıyordu.

Ancak görünürde kimseler yoktu.

B-10.Kolordunun 26 Aralık 1914 Harekatı:

Allahüekber dağlarının kuzeyinde, ortalama 1100 metre rakımlı Oltu-Olur yolu vadisinde bulunan 10 Kolordu'ya, Allahüekber dağlarının güney yamacında bulunan Başköy'e gelmeleri emri verildi. Bu sırada, Kolordu Komutanı ve Enver Paşa'nın bacanağı Albay Hafız Hakkı Göle'ye [319] geçmiş Rusları takip ediyordu.

Yani olması gereken yerde değil de, olmaması gereken yerdeydi.

Kolorduya bağlı askerler 25-26 Aralık gecesi, Allahüekber dağlarının ortalama 1750 m. rakımlı kuzey yamaçlarında bulunan Ormanlı köyüne geldiklerinde, 22 Aralık mevcutlarının yarısını kaybetmiş, yorgunluktan olduğu yere yığılacak vaziyetteydiler.

O geceyi bulabildikleri bir ağaç altında, ahırda yada bir kovukta geçirmeyi düşünüyorlardı. Ancak 26 Aralık'ta gece yürüyüşe geçeceklerdi.

[319] Eski adı Merdenik.

Hiçbiri, bu yürüyüşlerinin "Sarıkamış Çevirme harekatının' sembolü olacağını bilmiyordu.

Yürüyüşe başlamadan önce bulabildikleri sıcak yemeği yiyecekler; sonrada üstte soğuğa dayanıklı kaput olmadan, ayaklarına giydikleri çarıkla en az bir metre karla kaplı yollarda yürümeye başlayacaklardı.

Amaçları, esaret altında inleyen kardeşlerini kurtarmaktı.

Plan yapılmıştı. Kolordu'ya bağlı 30. Tümen Allahüekber dağlarının kuzey yamacında kurulu 1750 m. rakımlı Ormanlı köyünden; 31. Tümen ise Akşar (Kosor) boğazından 26 Aralık 1914 gece Saat:03.00' de yürüyüşe geçecekti.

Köylüler; "sabahleyin gidiniz, bu havada yola çıkmayın" diye yalvarırken, kimse onları dinlemedi.

Emir demiri kestiğinden, demirin kesilme zamanı gelmişti.

Kolordu'ya bağlı 30. ve 31. Tümenler bu yürüyüşü yapıp, kuzeyden, güneye geçeceklerdi.

Gece yürüyüşünü ise önce 30. Tümen'e bağlı 88. ve 89.Giresun Alayı, sonra da 31.Tümen'e bağlı 93. Ordu-Ünye Alayı yapacaktı.

Zaten asıl kayıpları ve zorluğu çekenler bu üç Alaya mensup askerlerdi. Allahüekber dağları zirvesinde tipiye yakalanan 93. Ordu-Ünye Alayı da fazla kayıp verdi.

Diğer birlikler, 26 Aralık'tan sonra nispeten daha iyi hava koşulları altında yürüyerek, Allahüekber dağlarını aştılar. [320]

Bu ana kadar bu gerçeği çok az "vicdan sahibi" dile getirdi. [321]

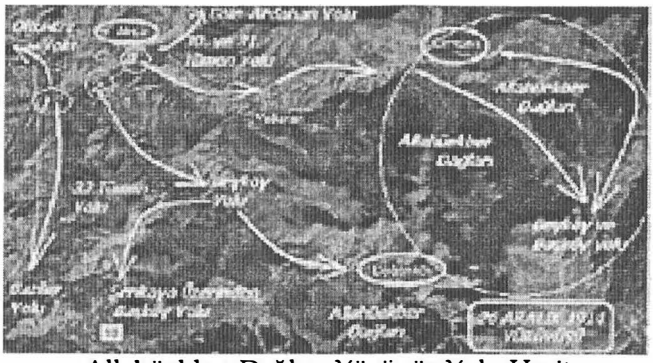
Bizde bunlardan biri olma gayretiyle buları yazıyoruz.

Şehitlerimize saygının gereği de budur.

---

[320] Ramazan Balcı., a.g.tez, s.:157, dipnot:227.'de ayrıntılı bilgiler vermiştir. (teşekkürler Hocam.)

[321] Bunların en önemlisi bana göre müthiş bir doktora çalışmasına imza atan Sn. Ramazan Balcı'dır. Tez danışmanı Sn. Dr. Mahir Aydın'ın da emeklerin unutmamak gerekir.

Allahüekber Dağları Yürüyüş Yolu Haritası

Allahüekber Dağları Yürüyüş Yolu Haritası'nda Oltu-Olur-Göle yolu üzerinde bulunan Akşar (Kosor) Boğazı vadisinde üç adet geçit işaretlenmiştir. Bu geçitler kullanılarak Allahüekber dağları aşılabilmektedir.

Bunlardan birincisi 1160 m. rakımlı Penek köyü karşısında olup bir numara ile işaretli olandır. Bu geçit güneydeki 1815 m. rakımlı Gaziler'e ulaşan geçittir. Bu güzergah kış koşullarında en elverişli güzergahtır.

10.Kolordunun 32.Tümeni bu güzergahı kullanarak 9.Kolordu'ya yardıma gitmiş ve 26 Aralık'ta Gaziler'e çok az kayıp vererek ulaşmıştır.

Tümen Gaziler'e ulaştığı anda Rusların üzerlerine geldiğini geri çekilen 28.Tümene bağlı 82.Alayın askerlerinden öğrendiler.

Topçu desteğiyle takviye edilmiş Rus askerleri karşısında direnen 82.Alay [322] ise, topçu bataryasının Kızılçubuk köyüne gönderilmiş olmasının bedelini ödüyordu.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Tümen komutanı hemen 94. Alayını yukarıya Rusları durdurmak için Çakırbaba dağına gönderdi.

---

[322] Adı Alay olmasına rağmen, mevcudu Tabur seviyesindedir.

Aksi halde, Ruslar Sarıkamış önlerinde bulunan 9.Kolordu'yu çembere alıp, imha edebilecekti.

Yürüyüş haritasında verilen iki numara ile işaretli boğaz 1850 m. rakımlı Şenkaya ilçesi yoludur.

Şenkaya ilçesi üzerinden Allahüekber dağlarının güney yamaçlarında bulunan Başköy'e gitmekte bir diğer elverişli güzergahtır.

Buda yolda, yürüyüş sırasında tercih edilmemişti. Bunda harita yanlışlığının ve yörenin bilinmemesinin de etkisi vardır.

Allahüekber Yürüyüşü Başlıyor

Gece Saat: 03.00

10.Kolorduya bağlı 30.Tümen, bir topçu taburu, bir istihkam bölüğü, 88. ve 89. Alayları hep birlikte 26 Aralık 1914 günü, gece Saat 03.00' de Allahüekber dağlarının kuzey yamacında bulunan 1750 m. rakımlı Ormanlı [323] köyünden yürüyüşe geçti.

Tümen'in yürüyüşe başlayan Alayları kol başında Binbaşı Bahattin Bey'in olduğu 88. Alay ile birlikte, 19 Kasım 1919 tarihinde 3.000 kişilik mevcudu ile Giresun'dan hareket eden 89.Giresun Alayı idi.

Bu Alaylar yürüyüşe başladıkları anda, mevcutlarının üçte birini daha önceki yürüyüş ve savaşlarda kaybetmişti.

Ortalama olarak 2.000. kişilik mevcutları ile yürüyüşe başlıyorlardı. Tümene bağlı diğer alaylar ise, onların geçtiği yollardan daha sonraki günlerde hareket edecekti.

88. ve 89. Alay yürüyüşe başladığında, Allahüekber dağları üzerindeki yollar iki kişinin yan yana geçmesine müsait değildi.

---

[323] Eski adı Ersinek köyü.

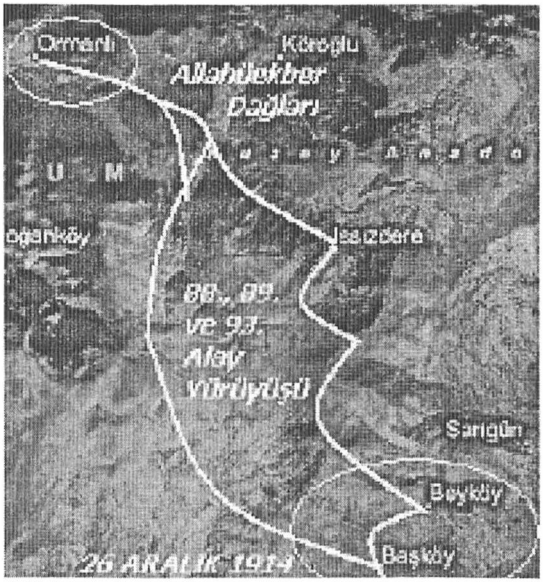
Bu nedenle yürüyüş tek kol halinde devam ediyor, bu da yürüyüş kollarının boyunu uzatıyordu.

Yürüyüşe talimatname gereğince, yürüyüşü hızlandırmak için kollar serbest bırakılınca, askerler dağınık vaziyette yürümeye başladılar.

88. ve 89. Alayların yürüyüş sırasında donarak şehit düşenleri dışında ayakta kalan öncüleri 26 Aralık 1914 günü 14 saatlik yürüyüşten sonra, akşama doğru Saat:17.00'de güneydeki 2170 m. rakımlı Beyköy'e vardılar.

1750 m. rakımlı Ormanlı köyünden hareket etmişler, Allahüekber dağlarını aşmışlar ve 420 m. daha yüksekte bulunan 2120 m. rakımlı Beyköy'e gelmişlerdi.

30.Tümenin 88. ve 89.Alayları bu yürüyüşte, yürüyüşe başladıkları mevcutlarının yarısını "Mor Sarıkamış Kardeleni" gibi Allahüekber dağlarına bırakıp Harekatın sembolü oldular.

26 Aralık 1914 Yürüyüşü

31.Tümen'in geceyi Tahtköy'de geçiren 93. Ordu-Ünye Alayı ise, 26 Aralık 1914 günü Saat:15.00' de Başköy'e hareket ettiler.

İlk hareket eden 88. ve 89. Giresun Alayların hareketinden 12 saat sonra yürüyüşe başlıyorlardı.

Yürüyüş sırasına Allahüekber dağları zirvesinde tipiye yakalandılar ve yollarını kaybettiler.

Harita üzerinde 22 km. kadar gözüken Ormanlı-Başköy arası, gerçekte 40 km. kadardı.

Yürüdükleri Ormanlı-Beyköy arası kuş uçuşu 19 km. idi.

Bu harita yanlışlığı, alternatif daha güvenli yolun bırakılmasına ve felakete neden olmuştu.

31.Tümen'in 91. Alayı ise, 93. Alay'dan 2 saat sonra yola topçularla birlikte çıkıp, 22 saatlik yürüyüşten sonra, 27 Aralık 1914' de Başköy'e ulaştılar.

Tümen'in Başköy'e ulaşan birliklerin, %20'sinin [324] ayakları donmuş vaziyette ve savaşamayacak durumdaydı.

Dinlenmek için Ordu Komutanı'ndan iki gün izin istediler.

C-11.Kolordunun 26 Aralık 1914 Harekatı:

Günün sisli olmasından dolayı, Kolordu birlikleri verilecek emri beklemeye başlayıp, mevzilerini korudular.

Ruslar 1930 m. rakımlı Gerek yaylasında daha yüksekte ve çevreye hakim vaziyette olduklarından, 11.Kolordu birliklerinin ilerlemesine imkan vermiyordu.

---

[324] Başköy'e ulaşan birliklerin sayısı konusunda tam bir karmaşa yaşanmaktadır. Mesela Selahattin bölük sayısını 1015 kişi olarak verirken, ATESE Kafkas cephesi harekatı'nda, 93.Alay mevcudunu 100 kişi olarak vermektedir. Allen 7.000 kişi kaybedildiğini belirtirken, Şerif Köprülü sayı vermemektedir. Ortada bir gerçek vardır: Oda kesinlikle, yürüyüşe başlanılanın mevcudun yarısının fazlasının kaybedilmediğidir. Aksini iddia edenlerin, Sarıkamış'ta savaşanların nereden geldiğini açıklaması gerekir.

18. Tümene bağlı askerler ise, 22 Aralıkta yaralandıklarından dolayı zorunlu olarak geride kalan ve sonra haber alınamayan yaralı iki subay ile 34 askerin cansız bedenlerini buldular. Ruslar tarafından süngülenerek acımasızca öldürülmüşlerdi.

Harekatın Altıncı Günü: *27-12-1914*

A-9.Kolordunun 27 Aralık 1914 Harekatı:

27 Aralık sabahı Sarıkamış'ı almak için yapılacak taarruza, birliklerin subayları da ellerinde tabancaları ile katılacaktı. Ordu komutanının emri böyleydi.

Komutanları da askerlerinin yanında ön safta savaşacaktı.

17. Tümenin kalan askerleri geceyi orman içinde Ruslarla savaşarak geçirdi.

Alaylara bağlı taburlar, 22 Aralık mevcutlarının %70'ini kaybetmiş ve mevcudu 300'e düşmüştü.

Çok kötü hava şartlarında savaşan askerlerde donma belirtisi başlamış, ona rağmen Tümen öğle üzeri saldırıya hazır hale getirilmişti.

Bu ana kadar Yukarı Sarıkamış köyüne yapılan tüm taarruzlar, Ruslar tarafından geri püskürtüldü.

Kolordunun 29. Tümenine verilen görev Yukarı Sarıkamış köyünü almaktı.

Tümene bağlı 84. ve 85. Alayların kalan askerleri ile, Yukarı Sarıkamış köyünün batısından, 87. Alayda cepheden köye taarruz etti.

28. Tümenin kalan askerlerinden oluşan 500 mevcutlu 83. ve 86. alayları batıda bulunan Çamurludağ üzerinden, 29.Tümenin sağ tarafından taarruza katıldı.

Rus bombardımanı ve makineli tüfek ateşine rağmen inatla Yukarı Sarıkamış yürüyüşüne devam edildi.

85. Alay komutanı Binbaşı Sabit Şehit düştü.

İnatla yapılan taarruz sonunda, 87. Alay akşamüzeri köye girdi.

87.Alayın köye giren ilk birliklerinden sonra, Ruslar tarafından köy kuşatılıp, köyün etrafındaki ot yığınları ateşe verildi.

87.Alay'ın köye giren bu ilk birlikleri, Alay müftüsü ile beraber sığındıkları üç kulübede inatla direnmeye başladılar.

Bu andan itibaren üç gün boyunca 7.000 Rus askeri tarafından kuşatılmış, mahsur kaldıkları 3 ayrı kulübede inanılmaz bir şekilde üç gün direnmiş ve kulübenin biri havaya uçurulunca Alay müftüsü ve 300 asker teslim olmuştur. [325]

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Ruslar 83. Alaya da ağır zarar verip, komutanı Ziya Yergök esir alındı.

Artık köy içinde kalan 87. Alayın askerlerine yardım etme imkanı kalmamıştı.

Alay komutanı Lütfullah, Alay sancağını bir askerin sırtına sarıp, ele geçmesin diye geceleyin gizlice geriye gönderdi.

Sancağı teslim alan asker, görevini yerine getirip, sancağı güvenli ellere teslim etti. Köye giren birlik sargıda direnirken, diğerleri geri çekildiler.

Bu zor anda Enver Paşa'nın meşhur sözü duyuldu:

"Ne zaman öleceğinizi yalnız Allah bilir. Her top mermisinde ölümden korkarsanız bin defa ölürsünüz, fakat siz bir defa öleceksiniz. Şu halde Allah dilediğini yapıncaya kadar sükuneti muhafaza ediniz."

Enver Paşa'nın bu sözleri söylediği 27 Aralık 1914 tarihi, Sarıkamış Çevirme Harekatının en kanlı günüydü. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

---

[325] Prof.Dr. Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:160

Sarıkamış önünde bulunan 9.Kolordunun kalan birliklerinin sarılma olasılığı belirince, Gaziler'de bulunan 10. Kolordu'nun 32. tümeninin hemen Sarıkamış'a gelmesi emredildi.

B-10.Kolordunun 27 Aralık 1914 Harekatı:

10.Kolordu'nun Allahüekber dağlarını aşan 30. Tümen'in 88. ve 89., 31.Tümen'in 91. ve 93. Alaylarının sağ kalan askerleri 2120 m. Rakımlı Başköy ile 2170 m. Rakımlı Beyköy arasında son derece perişan ve halsiz haldeydiler.

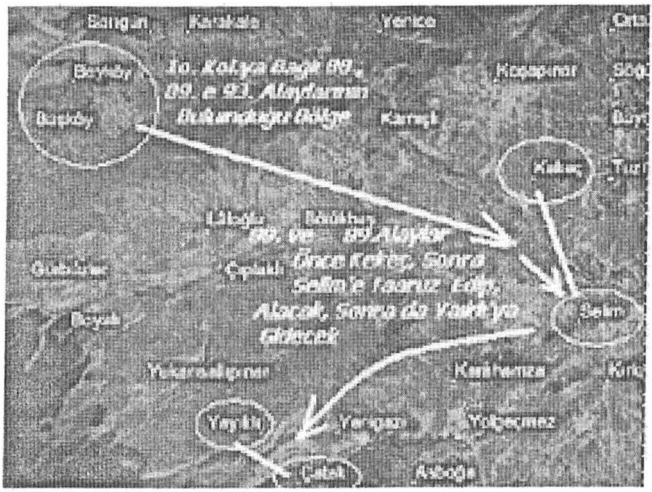
Tümenlere bağlı askerlerin sağ kalanları, geride Ormanlı-Başköy arasındaki yollarda, çevredeki ormanlarda "çok zor koşullarda" Başköy'e ulaşmak için yürüyüşe devam ediyorlardı.

Kolordunun dün yürüyerek Başköy-Beyköy arasına ulaşan 30.Tümenin 88 ve 89. Alayları verilecek emri beklemeye başladı.

Tümenin 90. Alayı ise henüz gelmemişti.

Tümen 88. ve 89. Alayları, üç saat kadar istirahat ettikten sonra Kolordu'dan şu emri aldı:

Selim ilçesi Kekeç köyü ile Selim ilçesi arasında bulunan Rus güçlerini etkisizleştirdikten sonra, Sarıkamış'ın kuzeyindeki 2080 m. rakımlı Yayıklı köyü ile 2020 m. rakımlı Çatak köyü hattında geri çekilen Ruslara kuzeyden saldıracaktı.

Verilen emri yerine getirmek için 30.Tümen'in sağ kalan 88. ve 89. Alayları Kekeç köyüne öğle üzeri hareket etti.

Tümen yürüyüşü sırasında, 1870 m. Rakımlı Karahamza köyü yakınlarında iki bölük Rus askerinin trenden indiğini gördü. Bunları, bir baskınla imha etmek için havanın kararmasını bekledi. Gece yaptığı arama da Rusları bulamayan birlikler, geceyi Karahamza köyünde geçirdiler.

Ayrıca Rusların telgraf hatlarını da kesip, Sarıkamış ile Kafkas ordusu merkezi olan Tiflis'in bağını tamamen kopardılar.

31.Tümen'in 93. Alay dışındaki birlikleri 27 Aralık'ta Başköy'e ulaştılar.

Burada dinlendikten sonra, akşam üzeri Yayıklı köyüne gönderildiler.

28 Aralık sabahı da Yayıklı köyüne ulaştılar.

32.Tümen ise 27 Aralığı, Gaziler'in güneyinde bulunan Yeniköy-Çakırbaba geçidi ile Kızılçubuk-Akmezar-Başköy hattında Ruslarla savaşarak, hatta süngü hücum ederek geçirdi.

Tümen komutanı, Enver Paşa'nın Kızılçubuk köyüne yardıma gelin emrine; " tümen iki günlük cephe taarruzlarında çok sayıda zayiat vermiştir. Geceyi dağ yamaçlarında geçir-

mek zorunda kaldığından, askerler arasında donarak ölenlerin sayısında artış meydana gelmiştir" şeklinde cevap vererek, yardıma gelmesinin imkansız olduğunu belirtmiştir.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Tümenin bağlı bulunduğu 10. Kolordunun diğer birliklerinde de donarak ölümler artmaya başladı.

Allahüekber dağlarını aşarken donarak ölümler yaşandığı kadar, soğuktan diğer birliklerde de ölümler oluyordu.

32. Tümenin bulunduğu Gaziler cephesinde, "süngü saldırısı sırasında askerin ıslanması sonucu aynı oranda donarak ölümler" yaşanıyordu.

Ordu'nun tek ikmal merkezi Gaziler kasabasıydı.

Gazilerin güneyinde, Yeniköy'de bulunan Rus birlikleri sürekli olarak Gaziler'den, Sarıkamış'ın kuzeyinde bulunan Kızılçubuk köyüne giden yolun güvenliğini sağlayan birliklere saldırıyordu.

Ruslar konum olarak daha yüksek yerde bulunuyor, Gaziler-Sarıkamış yolu ise en az 200 m. kadar aşağıda kalıyordu.

Bu ise birliklerin ilerlemesini güçleştiren bir başka nedendi.

Bu saldırıları durdurmak için, 28. ve 32. Tümenler burada çakılı kalmıştı.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

C-11.Kolordunun 27 Aralık 1914 Harekatı:

Ordu komutanlığı ile haberleşme kuramayan 11 Kolorduya bağlı birliklerde de, aşırı soğuk ve kışlık giysi eksikliğinden donma olayları artmıştı.

18. Tümen Rus cephesine bir km. kadar yaklaşıp, mevzilenmişti.

34 Tümen kendi inisiyatifi ile Azapköy'den taarruza geçtiyse de Ruslar tarafından durduruldu.

Gerek köyündeki Rus birliklerine gece saldırısı düzenleyen 33. Tümen, Rusların ateşiyle geri çekildi.

Ruslar ana kuvvetlerini Sarıkamış'a takviye için çekmişler; Sarıkamış'ta kuvvetlerini 10 bine çıkarıp cephede ise artçılar bırakmıştı.

11. Kolordunun bundan haberi bile olmamıştı.

Harekatın Yedinci Günü: 28-12-1914

A-9.Kolordunun 28 Aralık 1914 Harekatı:

9.Kolordu birlikleri günü beklemekle geçirdiler.

Yardımlarına 10. Kolordu birlikleri geldikten sonra harekete geçme kararı alındı. Kolordu'nun, Yukarı Sarıkamış köyünde mahsur kalan 87. Alaya mensup birlikleri için kurtulma yada kurtarılma umudu kalmamıştı.

Zaten köyden o gün alınan haberde 20 kadar askerin direnmeye devam ettiği ve diğerlerinin şehit düştüğü öğrenildi.

B-10.Kolordunun 28 Aralık 1914 Harekatı:

Kolorduya bağlı, 30 Tümen'in 88. ve 89. Alaylarından sağ kalanlar geceyi geçirdikleri Karahamza köyünden, Selim [326] ilçesini ele geçirmek ve Rusların trenle nakil yapmalarını önlemek için hareket ettiler.

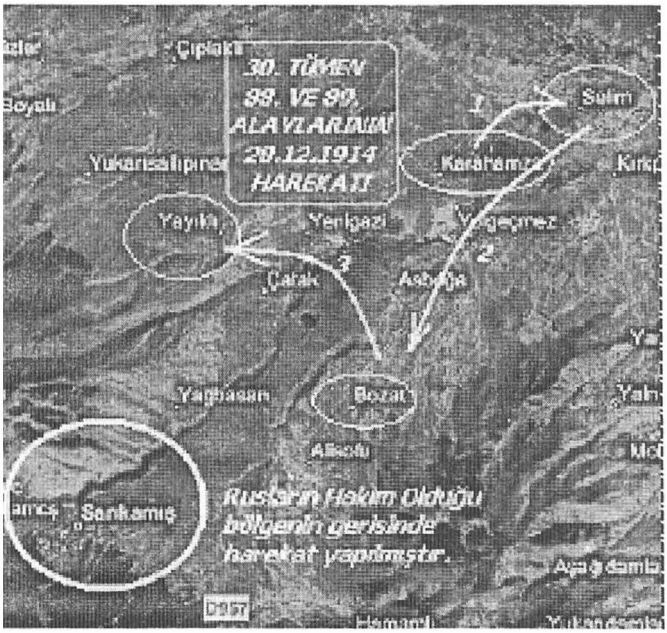
Kars'ın Selim ilçesi önlerine vardıklarında, hemen demiryolunu kapatıp, buraya Sarıkamış'tan gelmekte olan trenin durmasını sağladılar.

Trenden inen Rus askerlerinin ateşine karşılık verilerek, Selim etrafındaki yükseklikler işgal edildi.

---

326 O zamanın Nova Selim'i.

m'e toplu olarak yapılan saldırı ile 250 Rus askeri esir Selim ele geçirildi. Tek kurşun atmadan şehit oldu di- arz olunur!

ilen görevi yaptıktan sonra, batıda bulunan Sarıka- narekete devam eden 88. ve 89.Alay askerleri, Bozat de şiddetli Rus ateşi ile durduruldu.

likler, ateş dışına çıkıp çukurlarda akşamı bekledi. ı olduğunda da toplanıp, gece yürüyüşü ile Yayıklı'da ın 31. Tümen'e yardıma gitti.

lordunun 31. Tümeninin sağ kalan askerleri, Baş- n 27 Aralık gecesi Güneydeki Yayıklı köyüne 15 sa- ürüyüşten sonra vardı.

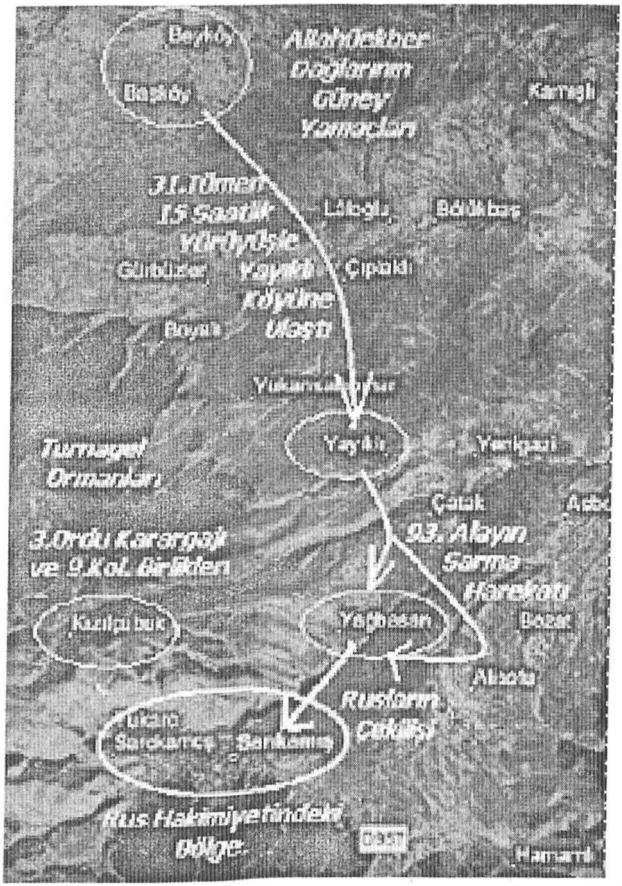
yürüyüşün amacı, bir an evvel Sarıkamış önünde ıç r bekleyen 9.Kolordu birliklerine yardım etmekti.

nene bağlı 91., 92 ve 93. Alaylar, Yayıklı köyünden Sa ş yönünde hareketine biraz dinlendikten sonra devam

Ruslar, Yayıklı Sarıkamış arasında bulunan Yağbasan köyünün hakim tepelerine 8 adet makineli tüfek yerleştirip, buraya gelen 31.Tümen askerlerini bekliyordu.

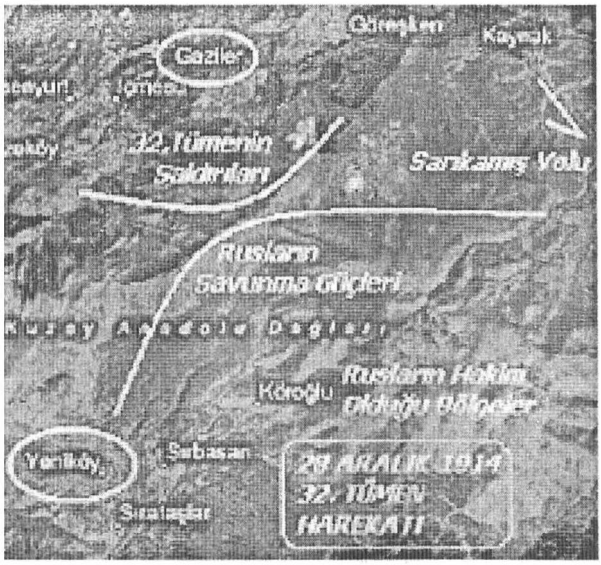
Bu tuzaktan habersizce yürüyen 31. Tümen askerleri, aniden Rus makineli tüfek ateşi ile karşılaştılar.

Bu ateşten sağ kalanlarla yeniden düzen kurulup, Yağbasan çevresindeki tepelerde bulunan Ruslara taarruz edildiyse de, tepeler ele geçirilemedi.

nin ilerleyen saatlerinde, 93. Ordu-Ünye Alayı'nın arkasından, güneyden yaptığı şiddetli taarruz so- Ruslar Yağbasan'dan çekildiler.

e 93. Alayların sağ kalan askerleri Rusları geri attık- a, geceyi karla kaplı Yağbasan deresinde geçirdiler. lay'ın sağ kalanları da Yağbasan'a hakim tepelerde i sağladı. Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere ur!

lorduya yardım için gönderilen 32. Tümen üç gün- soğuk hava koşullarında, Gaziler-Sarıkamış Kızılçu- sındaki dağlarda Ruslarla savaşıyordu.

en, yoğun tipiye yakalanmış, 20 kadar subay donmak- anda kurtarılmıştı. Rusların, güneyde Soğanlı dağları- m noktasında bulunan Yeniköy ile bağlantısını kesmek ekilmesini sağlamak için zorlanması gerekiyordu.

ı gerçekleştirmek için, Çilhoroz dağlarına top çıkarı lara kayıp verdirildiyse de, Ruslar sürekli olarak yü ıklarından mevzilerini korumuşlardı.

C-11.Kolordunun 28 Aralık 1914 Harekatı:

11.Kolordu birlikleri Aras Nehri'nin güney ve kuzey bölgelerinde mevzilerini koruyup, Rusları geri atma mücadelesi verdiler.

18.Tümen Horasan'ın kuzeyindeki Dalbaşı köyünde mevzilenmiş Rus birliklerini geri atmak için, saldırısına sis altında başladı.

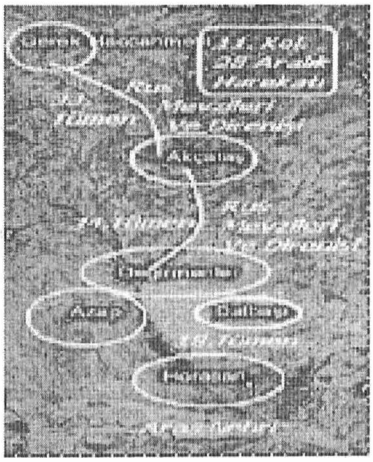
Sis dağılmaya başladığında, Dalbaşı köyündeki Rus birliklerine yaklaşıldığı görülüp, hemen taarruz edildi.

Rusların şiddetli direnmeleri üzerine süngü hücumu yapıldı.

Ruslar Dalbaşı köyündeki mevzilerini süngü saldırısına rağmen korudular.

Bu saldırıda 18. Tümen 3'ü subay olmak üzere toplam 120 şehit, 12'si subay olmak üzere toplam 499 yaralı verdi.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

33.Tümen Horasan'ın Gerek yaylasında mevzilenmiş, Ruslara taarruz yapmak istediyse de, yoğun sis yüzünden yapamadı.

34.Tümen de Aras bölgesinde bulunan Değirmenler ve Akçataş köylerindeki Rus direnişini kıramadı.

Harekatın Sekizinci Günü: *29-12-1914*

A-9.Kolordunun 29 Aralık 1914 Harekatı:

Savaşın sekizinci gününde 9. ve 10. Kolordunun kalan askerlerinin birleşmesi ve Sarıkamış'a taarruz etmesi planlandı.

9.Kolorduya bağlı 17. Tümenin görevi Taşlıtepe'nin (Kuzgunyuvası) ele geçirilmesiydi. Taşlıtepe'ye taarruz eden 17.Tümen'in kalan askerlerine, 29. Tümen'in kalan askerleri yardım edecekti.

Ruslar ise bu tepeler etrafında kazdıkları derin siperlerde mevzilenmişler ve sürekli olarak takviye ediliyorlardı.

17. Tümen'e bağlı 50. ve 51. Alayların kalan askerleri ile 29.Tümenin kalan piyadeleri birlikte Taşlıtepe'yi almak için taarruz ettiler.

Taarruz sırasında istenilen hedefler ele geçirilemedi.

Taarruz edenlere yardımcı olmak üzere, Sarıkamış önlerine getirilebilen topçu bataryaları Taşlıtepe'yi bombardıman etmeye başladılar.

Buna rağmen Taşlıtepe alınamadı.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Şehit ve yaralıların yerine takviye yapılamadığından, 29. Tümen'in 85 ve 87. Alaylarının mevcudu 300'e düştü. [327]

29 Aralık 1914 günü, Kolordu komutanı verdiği raporunda 17.Tümenin mevcudunun 660; 29. Tümenin ise 300 olduğunu bildirildi.

Akşam olduğunda, 29. Tümen'in mevcudu 190'a inmişti. [328]

---

[327] Arif Baytın, a.g.e., s.:97
[328] ATESE, a.g.e.,s.:468

Harekatın başından bugüne kadar 17. Tümen 8.340, 29.Tümen ise 11.810 şehit vermiş, koca Kolordu erimişti.

10.Kolordu'dan yardıma gelen 32.Tümen'de oldukça fazla kayıp verdiğinden Gaziler'den yardıma gelmesinin imkansız olduğunu bildirdi.

Rusların sürekli olarak trenlerle takviye edilmesi, Sarıkamış'a yapılacak taarruza yardıma gelen 32. Tümenin kalan askerlerini Gaziler'e hapsetmişti.

Buna rağmen, öğleden sonra Rusların 32.Tümene karşı yaptığı şiddetli taarruz karşısında insanüstü gayret gösterip 100 şehit verdi.

Geri çekilmek zorunda kalan Ruslar 1000 kayıp verdi.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

B-10. Kolordunun 29 Aralık 1914 Harekatı:

Kolordunun yaptığı istihbarata göre: Rusların Sarıkamış içinde bir süvari alayı, bir piyade taburu ve 2 topunun olduğu bildirildi.

30 Tümen'e bağlı 88.Alay'ın "süngü hücumu" ile Sarıkamış'ı alması emredildi.

Tümen'e bağlı makineli tüfeklerin ateşine, Ruslar makineli tüfek ve top atışı ile karşılık verdi.

88. Alay akşama kadar savaşıp, Sarıkamış önlerine gelebildi.

Bu noktadan yapılan taarruzlar, mühimmat sıkıntısı olmayan ve siperlere yerleşen Rusların makineli tüfek ateşleri ile durduruldu.

88.Alay biraz dinlendikten sonra, geceleyin yaptığı süngü hücümunda da Rus mevzilerini ele geçiremediğinden geri çekildi.

Gün boyu yapılan bu taarruzlarda toplam 250 şehit verildi.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Alay komutanı binbaşı Bahattin ve dört subay da yaralandı.

Dört bölük komutanı da şehit düştü.

30.Tümenin 90.Alayı, kalan askerleri ile Yağbasan sırtlarından hareket edip, savaşarak Sarıkamış'a 300 m. mesafeye kadar gelip mevzilendi.

10. Kolordunun sağ kalan askerleri, 29 Aralık sabahı itibariyle Sarıkamış'ın kuzeyindeki Yağbasan köyü ile doğusundaki Alisofu köyü hattına gelmişti.

Bozat-Alisofu hattında bulunan 10. Kolordunun kalan askerlerinden oluşan birliklerine saldıran Rusların 80.Kabardinski alayı, ağır kayıplar verdirdi.

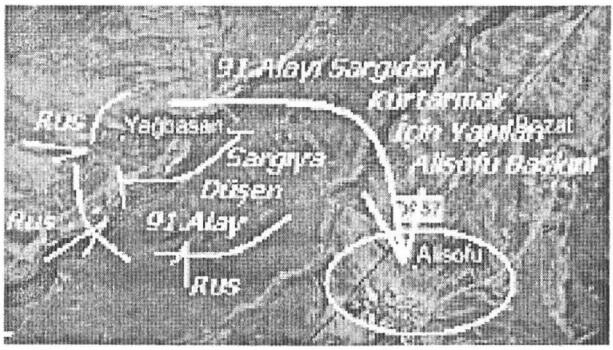
Birlikler Alisofu'nun kuzeyine çekildiler.

Böylece Sarıkamış-Kars bağlantısı açılmış oldu.

Akşamüzeri Çamyazı ve İnkaya köyleri arasında bulunan Rus birliğinden, 1.Kafkas Obüs taburunun Sarıkamış'a geldi.

Ve Ruslar kesin olarak üstünlüğü ele geçirdiler.

31.Tümene bağlı 91.Alayın kalan askerleri ise, Sarıkamış'a hakim olan Yağbasan sırtlarında Ruslar tarafından sarılma tehlikesi ile karşılaştı.

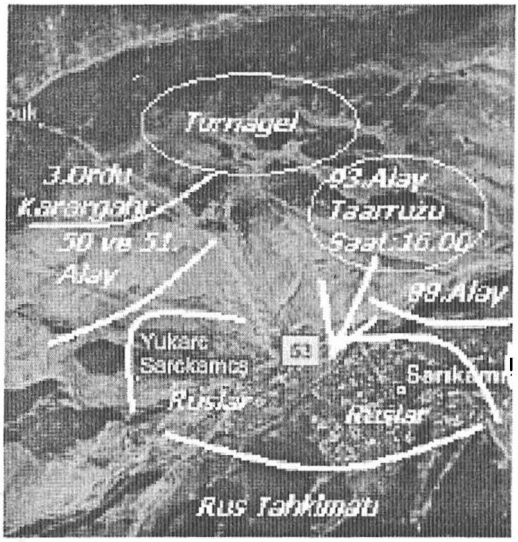
Bunu önlemek için, 91.Alayın kayıpsız olarak geri çekilmesi sağlanacaktı.

Kalan süvari alayı askerleri, 200 piyade ve 3 dağ topu ile birlikte Alisofu köyüne bir baskın yapılıp, köy ele geçirildi.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Böylece Sarıkamış'taki Rusların Kars ile bağlantısı kesilmiş oldu.

Bu fırsattan yararlanan 91.Alay, imha edilmekten kurtulup, geri çekildi.

31.Tümene bağlı, 93.Alayın kalan askerleri ise, 91.Alayın kuzeyinde Ruslarla ara ara savaşıp, 91.Alayın sargıdan kurtulması için zaman kazandırıyordu.

93. Alayın Ruslarla savaşı gün boyunca devam etti.

Kayıplarının yerine takviye yapılıp, mevcudu 600'e çıkarıldı.

Kuzeyden tren istasyonunun bulunduğu yerden şehre taarruz edecekti.

93.Alay, 31.Tümen Komutanı Hasan Vasfi'nin komutasında Saat:16.00'da Sarıkamış'a taarruz etti.

İnanılmayacak kadar kısa sürede Sarıkamış'a girdiler.

Artık Sarıkamış içinde süngü savaşları başlamıştı.

Rus komutan Albay Kraçenko şehrin girişinde, Sarıkamış Çayı üzerindeki köprüde öldürüldü.

Ruslar Plastun Tugayından bir taburla takviye edilince, 93.Alayın bir kısmı geri çekilmek zorunda kaldı.

Kalanları ise, Rusların 156. Alayının kışlalarını [329] ele geçirdiler.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Bunlarda gece boyunca yakın mesafeden Rus topçu ateşine hedef olunca geri çekildiler.

C-11.Kolordunun 29 Aralık 1914 Harekatı:

Kolordu birlikleri bir gün önceki mevzilerinden daha ileriye gidemedi. Askere savaşması için yeterli mermi bile verilecek durumda değildi.

İkmal hattı da çökmüştü.

Umutların Tükenmeye Başladığı Gün:

Harekatın Dokuzuncu Günü: *30-12-1914*

Bugünden itibaren Rusların ateş üstünlüğü başladı. Sarıkamış'a getirilen Obüs bataryası, Savaşın kaderini değiştirdi.

Artık Ruslar her şeye yavaş yavaş hakim olmaya başladılar.

8.600 dağ topu mermisi, 3.000 sahra topu mermisi, 2.000 sandık piyade mermisi ile 9. Kolorduyu takibe başlayan ikmal kolu kaybolmuştu. [330]

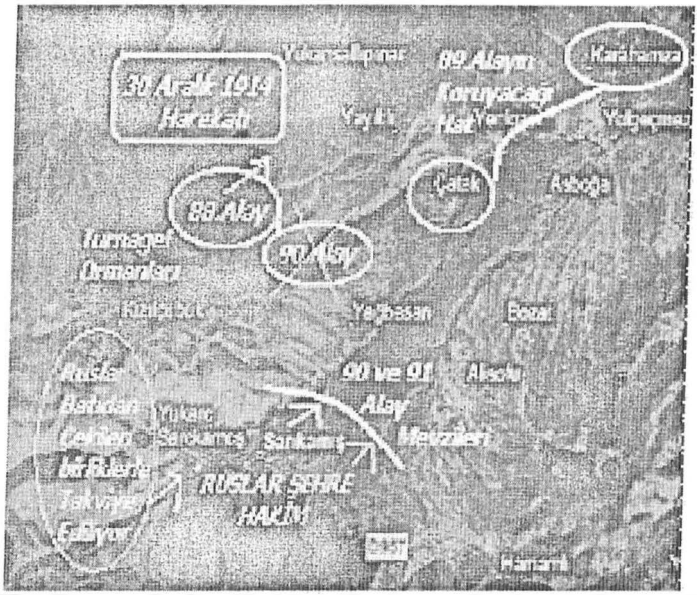
Bu durum, Sarıkamış Çevirme harekatına katılan birliklerin hangi doğa şartlarında mücadele ettiklerinin de gösterge sidir.

---

[329] Şu andaki eski Rus yapılarının olduğu yerde bulunuyordu

[330] ATESE, a.g.e., s.: 478

10 Kolordu komutanlığı, " ellerinde 1800 tüfek, 8 sahra ve 16 dağ topu kaldığını, askerlerin bir gün dinlendirildikten sonra, kalan askerlerle 1 Ocak 1915 günü Sarıkamış'a taarruz edeceğini" 3.Ordu komutanlığına bildirdi.

30.Tümene bağlı 88.Alay Sarıkamış'ın kuzeyinde bulunan Turnagel ormanları içinde bulunan mevzilerinden yaptığı taarruzlarda da başarı elde edemedi.

Giderek eridiklerinden, deyim yerindeyse bitmek üzereydiler.

Sayıları ise bir avuç kalmıştı.

Alay komutanı da yaralanmıştı.

30.Tümenin 90. Alayı geceleyin Ruslar tarafından sarıldığını gün ağarınca anladılar.

Ancak artık çok geçti.

90. Alayın kalan askerleri bu gün itibariyle tamamen şehit düştü.

30.Tümenin 89. Alayına, kalan askerleri ile Çatak köyü ile Karahamza arasındaki bölgenin güvenliğini sağlaması emredildi.

9.Kolordu ise gün boyunca küçük çaplı taarruzlar yaptıysa da bir başarı elde edemedi.

Kolordunun 91. ve 92. Alayları kalan 400 askeri ile, ellerinde kalan iki top ve iki makineli tüfekle, Sarıkamış'ın 2 km. kadar dışında mevzilendiler.

Karşılarında ise, 2 Alay, iki topçu bataryası ve bir makineli tüfek bölüğünden oluşan Rus güçleri vardı.

Ruslar, topyekun 91. ve 92. Alayların sağ kalan 400 askerine saldırdılar.

İnanılmayacak bir şekilde, olağanüstü kahramanlık gösterip, bir top ve makineli tüfek kaybedip, mevzilerini korumayı başardılar.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Kolordunun 32.Tümeni ise, Gaziler köyü ikmal hattını savunmaya devam ediyordu. Ağır kış koşulları yüzünden askerler geceleyin kalacak bir çukur bulmak için dağılıyor, sabahleyin ise ancak zor kullanılarak toplanabiliyordu.

Artık, askerler zaferi değil de, ölümü kabullenmiş gibiydiler. [331]

30 Aralık 1914 itibariyle, 32. Tümenin mevcudu 500 asker, 7 dağ topu ve 3 makineli tüfek kalmıştı.

Harekata 9.000 askerle başlayan Tümenden geriye kalan bunlardı.

Bu ana kadar 8.500 kayıp vermişlerdi.

Karşılarında ise, her türlü ihtiyacı sürekli olarak takviye edilen, kışlık paltolarının ceplerinde elleri soğuktan üşümesin diye sıkıştırılmış kömür konserve kutuları olan, zamanında yemek yiyen ve her birinin mevcudu en az 800 olan 5 taburluk Rus askeri vardı.

11.Kolordu ise, Aras Nehri'nin kuzeyinden, Sarıkamış'ı takviye etmek üzere çekilen Rusları takip ediyordu.

---

331 Disiplinin sağlanabilmesi için, askerler kurşuna diziliyor, ancak bu da etki etmiyordu.

Onların da takip edecek takatleri ağır kış koşulları yüzünden kalmamıştı.

Rus güçleri saldırıya başladıkları 1 Kasım 1914 sınırına çekilip, ağırlık noktası Sarıkamış'ı asker ve malzeme bakımından takviye ettiler.

Ruslar, 31 Aralık itibariyle tam mevcutlu bir tümen, bir avcı alayı, iki tabur, bir piyade alayı, 4 obüs, 4 sahra, 2 dağ topunu Sarıkamış'ta getirdiler.

Enver Paşa'da ümidini kaybettiğinden "başarılı olamazsa son askerle öleceğini" belirten vasiyetini yazmıştı.

Harekatın Onuncu Günü: *31-12-1914*

10. Kolordu'ya bağlı 30.Tümenin kalan askerleri, sabah erkenden Sarıkamış'ın kuzeyine hakim konumdaki Turnagel ormanlarında mevzilenmiş Rus güçlerine taarruz etti.

Başarılı olamadı.

Ruslar, 25 Aralık'ta tahrip edilen Sarıkamış telsiz istasyonunu tamir edilip, Kars ve Tiflis ile haberleşmeyi sağladı.

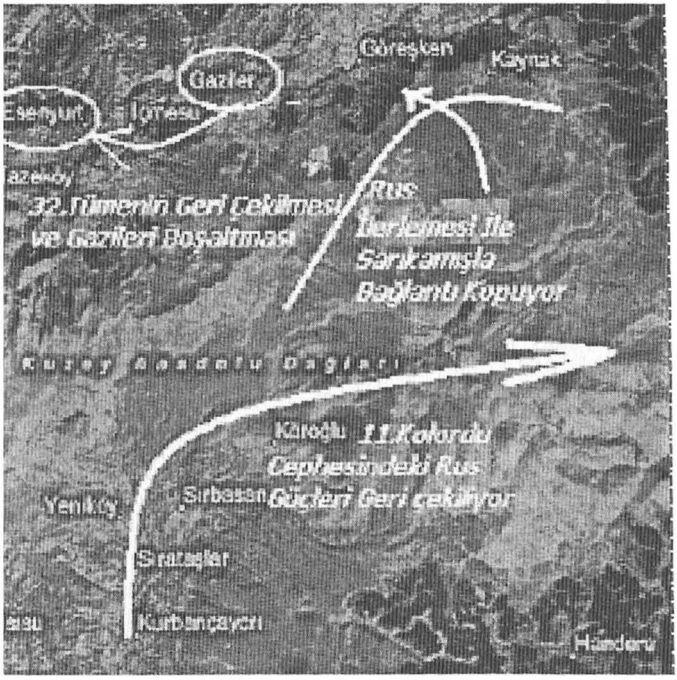
Saat: 9.00' da tekrar yapılan taarruzla Sarıkamış çayına ulaştı.

Sarıkamış tren istasyonunun karşısındaki tepeye yerleşen topçuların desteği ile Ruslara kayıplar verdirildi.

Öğlen üzeri sis çökmesi ile bu destek kesildi.

Sisin dağılmasından sonra, Saat:17.00' de yapılan taarruzda Rusların yoğun makineli tüfek ateşiyle kesildi ve kalan askerler geri çekildiler.

Kolordunun, diğer sağ kalan birlikleri ise toparlanmaya çalıştılar.

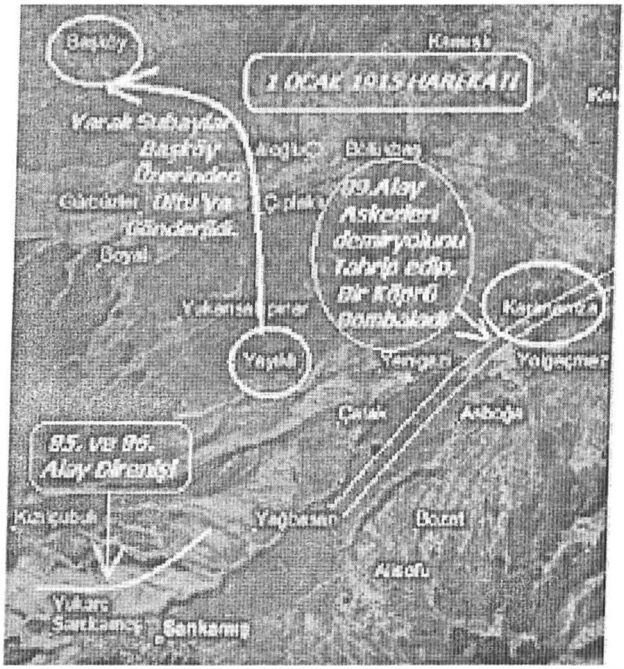

Tümen cephesinde, Gaziler ile Sarıkamış arasındaki bağ-
koruyan 94. ve 96. Alayların sağ kalan askerleri, güçlü
ldırısı karşısında Çilhoroz tepesinden geri çekildiler.
ylece, Gaziler-Kızılçubuk yolu Rus denetimine geçti.
du karargahı ile de haberleşmenin kesilmesi üzerine,
nen Gaziler'i boşaltıp, geriye Esenyurt köyüne çekildi.
Kolordunun bulunduğu Aras Nehri kuzeyindeki Rus-
;eri çekilmesi üzerine, Kolordunun kalan birlikleri taki-
layıp, 1800 m. rakımlı Süngütaşı köyüne ulaştılar.
ngütaşı-Kötek hattına çekilen Rusları takip edip imha
i emredilen 33.Tümen istenilen sonucu elde edemedi.
s güçleri kayıp vermeden geri çekildiler.
ve 34. Tümenler de kalan askerleriyle geceyi Süngüta-
ünde geçirdiler.

Harekatın Onbirinci Günü: *1-1-1915*

10.Kolordunun kalan birliklerinden oluşturulan üç top , iki makineli tüfek ve 200 erli bölük, 9. Kolordu emrine verildi.

Yaralı ve ayakları donmuş subaylar, Gaziler boşaltıldığından, Allahüekber dağlarının güney yamacındaki 2120 rakımlı Başköy yoluyla, 1290 m. rakımlı Oltu'ya gönderildi.

9.Kolordunun kalan güçlerinin bulunduğu Yukarı Sarıkamış sırtlarına yoğun ve şiddetli topçu ateşi desteğinde saldırı başlatan Ruslar, 86.Alayın kalan askerlerinin adı alay olan birliklerini geri püskürttüler.

85.Alayın elde kalan 2 top desteği ile yaptığı taarruz, Rusların ilerlemesi durduruldu. 17 Tümen ise, Rus saldırıları karşısında direnişini sürdürüp, yardımına 10.Kolordudan gelen birliğin desteği ile yok olmaktan kurtuldu.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

10.Kolorduya bağlı 30. Tümenin, 89. Alayından kalanlar arasından seçilen askerler, Karahamza köyü yakınından geçen demiryolunun bir kısmını ve bir köprüyü tahrip ettiler.

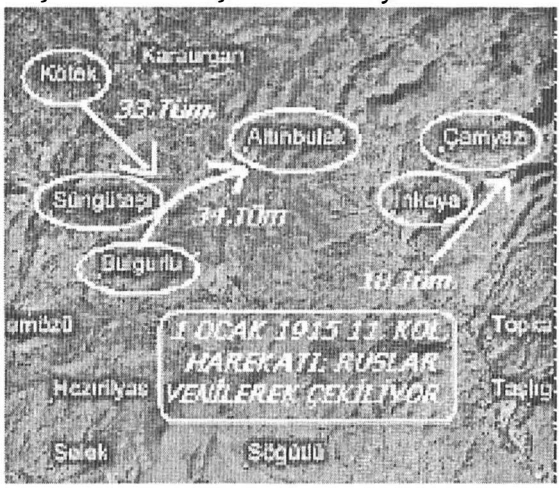
Rusların Çatak'a gönderdikleri iki taburluk alay, Tümenin kalan güçlerinin taarruzu ile geri atıldı.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

11.Kolordu, Aras Nehri cephesinden geri çekilen Rus birliklerini takibe devam ederek, İnkaya ve Çamyazı köyleri arasında Ruslarla temas sağladı.

18. Tümen'in 53. ve 98. Alayları yaptıkları taarruz ile iki saat içinde Rusları geri atıp, hakim tepeleri ele geçirdiler.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

33.Tümen Kötek bölgesinde Ruslarla savaşıp, Rusları geri attı. Tümen akşamleyin Süngütaşı köyüne ulaştı.

Horasan'a bağlı Bulgurlu köyünden hareket eden 34.Tümen ile Rus güçleri arasında gün boyunca şiddetli çarpışmalar oldu.

Yardıma gelen Rus güçlerinin desteğine rağmen, 34.Tümen ilerlemesini sürdürüp, Altınbulak köyüne girdi.

Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenlere arz olunur!

Ve yenilginin kaçınılmaz olduğu kabul edilip, Ordu'nun namusu sayılan sancaklar Erzurum'a geri gönderildi. [332]

Ve Yenilgi Kabul Ediliyor:

Harekatın Onikinci Günü: *2-1-1915*

Gaziler'in boşatıldığından habersiz olan Ruslar, buraya üç tabur asker gönderdiler. Kuşatma planı yapma sırası Ruslara gelmişti.

Rus General Berhman hazırladığı plana göre, 11.Kolordu cephesinde üç gün direnip, Sarıkamış'a Kafkasya'dan trenle gelecek birliklerle 10 piyade taburu, 14 süvari bölüğü, 18 top ile 3.Ordu'nun kalan birliklerini doğudan kuşatıp, 24 tabur ve 32 topla cepheden saldırıp, imha edecekti.

Buna, 3.Ordu'nun kalan birliklerinin dayanması mümkün değildi.

Zaten bir yandan savaşıp, bir yandan da bit, tifüs, açlık ve soğukla boğuşuyorlardı.

Enver Paşa'da ümidini kesmiş olacak ki, Göle-Ardahan yolu üzerindeki Akşar Müfreze komutanına verilen emirde;

"Akşar'ın kesinlikle elde tutulması, Sarıkamış'a şimdilik yiyecek gönderilmemesi, fazla tüfek ve kullanılmayan topların, hasta ve yaralı erlerle Ruslardan ele geçirilen malzemenin Erzurum'a gönderilmesi" isteniyordu. [333]

Enver Paşa'nın bacanağı Albay Hafız Hakkı, başarısından dolayı(?) bacanağı Enver Paşa tarafından "Paşa" yapılıp, 3. Ordu Komutanlığına getirildi. [334]

---

[332] Prof. Dr. Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:164

[333] ATESE, a.g.e., s.:499

[334] 9.Kolordu Komutanı İhsan Paşa kendisinden daha kıdemli olduğu halde, şimdi Hafız Hakkı Paşa'nın emrine veriliyordu.

Artık sona yaklaşılmış, cephe takviye edilemez hale gelmişti.

9.Kolordu'nun;

"17.Tümeni 4 top, 4 makineli tüfek ve 104 mevcutlu,

28 Tümeni 4 top, 4 makineli tüfek ve 150 mevcutlu,

29. Tümeni ise 4 top, 4 makineli tüfek ve 90 mevcutlu" birliğe düşmüştü. Yani 9.Kolordu'nun savaşabilecek durumda olan asker sayısı toplam 344'dü.

Yayıklı Köyü bölgesinde bulunan 10. Kolordu'nun kalan askerleri, Rus bombardımanı karşısında geri çekildiler.

Rusların bombardımanı şiddetlendirmesi sonucu, 9. ve 10. Kolordu'dan kalan birlikler kayıplar verip, kalan askerlerde dağıldılar.

Artık kalan askeri toplayıp düzenli birlik kurulması imkansız hale gelmişti. Bu durum, savaşın kesin olarak kaybedildiğinin göstergesiydi.

3.Ordu artık geri çekilme planları yapmaya başladı.

Enver Paşa Kaçırılıyor

3 Ocak 1915 günü, [335] Enver Paşa maiyetiyle birlikte Selim ilçesinin 2140 m. rakımlı Gürbüzler [336] köyünden, o zamanlar halkının çoğunluğu Rum olan 2080 m. rakımlı Yayıklı'ya [337] geldi.

Ordu Karargahının Yayıklı'da olduğunu zannediyordu.

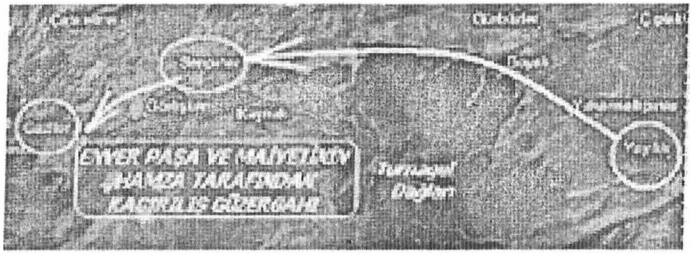
Halbuki, ordu karargahı çoktan Yukarı Sarıkamış köyü ile Kızılçubuk arasında bulunan Turnagel ormanları içine taşınmıştı.

Bundan haberi bile yoktu.

---

335 Bazı kaynaklara göre 28 Aralık 1914 günü bu olay olmuştur.
336 Eski adı Verişan'dır.
337 Eski adı Divik.

Hırsından etrafta at koşturan Enver Paşa'nın Rusların eline esir düşmesini, köy ahalisinden Kafkas kökenli Hacı Şerif Ağa önledi.

Hacı Şerif Ağa, adamlarından Hamza'yı çağırıp, "ahırımda bulunan üç cins atımdan birisine atlayıp, Enver Paşa'ya haber ulaştırmasını" buyurdu.

Hazma, Enver Paşa ve maiyetini Yayıklı köyünden, Çürüktaş yoluyla Gaziler'e salimen ulaştırdı. Hamza geri dönerken 2090 m. rakımlı Şenpınar [338] köyünde Rus kazakları tarafından öldürüldü. Mezarı Şenpınar köyündedir. [339]

Enver Paşa'da 3.Ordu'nun komutanlığına bacanağını atadığından, Almanlarla birlikte Erzurum'a hareket etti.

Başkomutan Vekili "esir düşmekten" kendisini ve Almanları böylece kurtarmış oldu.

Erzurum'da beklemeye başlamış, cephenin kesin olarak çöktüğünü öğrendikten sonra askerleri "Allah'ın birliğine emanet edip" [340] 8 Ocak 1915 günü Erzurum'dan Erzincan'a hareket etmiştir.

Erzincan'dan Kayseri'ye, oradan da Ulukışla'ya varıp, trenle İstanbul'a dönmüştür.

Ama Ulukışla'da kendisini bekleyen, 25 yaşında Paşa yaptığı amcası Halil Kut'a; "Tüm güçler yok oldu" [341] şeklinde, Sarıkamış Çevirme Harekatı'nın sonucunu tek cümle ile açıklamıştır.

---

[338] Eski adı Zakim.
[339] Prof.Dr. Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:159 v.d.
[340] Prof. Dr. Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:169
[341] Orijinali: " Kuvveyi külliye mahvoldu."

2 Ocak 1915 günü 9.Kolordunun mevcudu 350, 10. Kolordu'nun ki ise 1000 kişi kalmıştı. 9. Kolordu 4 Ocak 1915 günü kalan mevcudu ile birlikte esir alındı.

10.Kolordu da 107 subay ve 2000 askerle esir alındı.

Esirler Sarıkamış Hamamlı köyünde kurulan esir kampında bir süre tutulduktan ve burada oldukça kayıp verdikten sonra bir kısmı Sibirya'ya, kalanları da Azerbaycan'ın Başkenti Bakü karşısındaki yılanlarıyla meşhur Nargin Adası'ne esir kampına götürüldüler.

Sarıkamış harekatı sırasında her yer karla kaplı olduğundan, şehitlerin defin işlemleri yapılamamıştır.

Ruslar havaların ısınmasından sonra, Nisan 1915'te defin işlemlerine başladılar.

Rus Kars Valisi, Sarıkamış kaymakamına; "Selim nahiyesindeki Türklerden 300 kişilik defin taburu kurup, başında bir imam bulunan üç bölüğe ayırtıp, cesetleri toplatın ve defnedin" emrini verdi.

Bu emir üzerine derin çukurlar kazılıp, bazısına 500, bazısına 800, bazısına 1000 şehidin naşı üst üste sıralar halinde defnedildi.

Bu şekilde, Sarıkamış çevresindeki yerlerden ve ormanlardan defnedilen şehit sayısı 23.000'di. [342]

Defin sırasında hastalık yayılmasın diye her sıranın arasına kireçler döküldü.

Bu andan sonraki gelişmeler kitabın konusu dışındadır.

Sarıkamış Çevirme Harekatı'na katılanların attıkları kurşunlarla yazılan "destan" artık tamamlanmıştır.

"Sarıkamış Türk askerlerinin ruhlarındaki büyük kahramanlığın delili olarak yaşamalıdır."[343]

---

[342] Tuncay Öğün, a.g.tez. s.:107 v.d.

[343] 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, s.:265'den aktaran Prof. Dr. Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:170

Bilgi eksikliğinden "Tek kurşun atmadan şehit oldu diyenler" umarız artık böyle konuşmazlar.

"Şehit sayısı 90.000 değildir, daha azdır diyenler "umarız artık böyle konuşmazlar.

Bir defa daha sayıları hatırlatalım:

SARIKAMIŞ KAYIPLARI TABLOSU

Hesaplama Yöntemi	Toplam Kayıp
1.Yöntem	95.328
2.Yöntem	108.824
3.Yöntem	88.066
Köprüköy ve Azap Savaşları	12.012

İstiklal Savaşı sırasında verilen toplam şehit sayımız 1.002 subay ve 36.973 er olmak üzere toplam 37.975'tir. [344] Bu sayının içinde yaralı ve kayıplarımız yoktur.

Tek başına bu kesin bilgi, Sarıkamış Çevirme Harekatı koşulları altında verilen ve yukarıdaki tabloda özetlenen kayıpların son derece normal olduğunu göstermektedir.

Rusların sadece Sarıkamış ve çevresindeki ormanlardan 23.000 şehit bedenini toplayıp defnettiği de yukarıdaki tablonun doğrulunu teyit etmektedir.

Sarıkamış'a gelebilenlerden önce Allahüekber dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında, Soğanlı dağlarında, Gaziler çukurunda ve çevresinde, Horasan ile Soğanlıdağ arasındaki vadilerde, Narman ile Oltu arasındaki düzlüklerde, Oltu ile Göle yolu üzerindeki Akşar kasabası arasında yapılan savaşlarda verilen kayıplar yoktur.

---

[344] ATESE kayıtlarından derleyen Teoman Alpaslan, Topal Osman Ağa, 2007, s.:568.

Tüm bunların dışında:

Eksi 20 derece soğukta, kar ve tipi altında yapılan harekatın doğal koşulları ve kışlık giysinin de yokluğu ve yukarıdaki tabloda verilen sayılarda dikkate alındığında 90.000 Şehit sayısının doğru olduğundan kuşkumuz asla yoktur. [345]

Kar izleri örtmesin.

[345] "Geleceğimizi emanet edeceğimiz çocuklarımıza özellikle 1912 ile 1928 arasındaki tarihimizi çok iyi öğretmemiz gerekir" diyen, Sarıkamış dayanışma Gurubu Başkanı, Prof. Dr. Sayın Bingür Sönmez ve Reyhan Yıldız tarafından yazılan "Ateşe Dönen Dünya:Sarıkamış" kitabı, Harekatın diğer yönlerini, bilhassa "yoklukları-nı" çok iyi betimlediğinden, bu konuya girmeyi, anılan mükemmel eserin yazarlarına saygının gereği olarak "tekrar olacağından" gereksiz görüyoruz. Not: Kapak Resmi: Prof. Dr. Bingür Sönmez v.d., a.g.e., s.:271'den alınmıştır.

EK-1. SARIKAMIŞ ŞEHİTLİKLERİ ve ÖZET ŞEHİT SAYISI TABLOLARI

Sarıkamış Çevirme Harekatı Sırasında şehit düşen "kahramanların" defin işlemleri zamanında yapılamamıştır.

Çünkü, hava son derece soğuk ve günlük yağan karın altında kalan karlar ise buz kesmiş vaziyettedir. Bu şartlar altında, toprağın kazılması "kazmanın işlememesi" nedeniyle mümkün olamamıştır.

Sarıkamış ve çevresindeki ormanlardan toplanan şehit naaşları, bulaşıcı hastalık yayılması riski ve etrafı havaların ısınması ile kokuların kaplaması üzerine, "Nisan 1915'te Rusların Kars Valisi'nin verdiği emirle günlük yevmiyeleri ödenen her biri başında imam bulunan ve her biri 100 kişilik toplam 300 kişilik Selim köyü Müslümanları tarafından "dini merasim" yapıldıktan sonra toprağa verilmiştir.

500, 800 ve 1000 kişilik çukurlara defin işlemi yapılan şehit sayısı 23.000'dir." [346] Bu toplu defin işlemi yapılan şehitlerin mezarları bu ana kadar tespit edilip, şehitlik haline getirilmemiştir.

Ayrıca Sarıkamış Çevirme Harekatı sırasında;

Erzurum'a bağlı Horasan ilçesi ve çevresinde, bilhassa Horasan'a bağlı, Akçataş, Bulgurlu, Değirmenler, Kırkdikme, Azak ve Gerek köyü çevresinde,

Erzurum'a bağlı Narman'da, Narman'a bağlı Otlutepe, Mahmutçavuş, Toygarlı, Sütpınar, Şehitler, Çamlıyayla, Çimenli ve Mercimekli köyleri ile Şekerli beldesi çevresinde,

Erzurum'a bağlı Oltu'da, Oltu'ya bağlı Ayyıldız, Çamlı bel, İriağaç, Sarısaz ve Vişneli köyleri çevresinde,

---

[346] Tuncay Öğün, a.g.tez., s.:107 v.d.

Erzurum'a bağlı Şenkaya'ya bağlı Akşar ve Gaziler beldesi ile Penek, Ormanlı, Atyolu, Doğanköy, Kaynak, Şenpınar, ve Tahtköy köyleri ve çevresinde,

Kars'a bağlı Sarıkamış ilçesinin Çamyazı, İnkaya, Yeniköy, Süngütaşı, Bozat, Karaurgan, Sırataşlar ve köyleri çevresinde,

Kars'a bağlı Selim ilçesinin Başköy ve Beyköyleri çevresinde,

Soğanlı dağlarının batı eteklerinde ve Allahüekber dağları yürüyüşü sırasında Allahüekber dağlarında,

Şehit düşen "kahramanların" naaşları, zamanında toplanıp, toprağa verilememiştir. Tüm bunların titiz bir çalışma aile tespit edilip, şehitlik haline getirilmesi zamanı artık gelmiştir.

Şu anda sadece sembol niteliğinde yapılmış olan şehitlikler [347] ise;

1- Horasan Azapköy Şehitliği, (Çok bakımsız)

2- Şenkaya Gaziler (Bardız) Yayla (Çakırbaba) Şehitliği,

3- Şenkaya Kaynak (Çermik) Şehitliği, (Taşla Çevrili Vaziyette)

4- Sarıkamış Yayıklı Köyü Yayla Şehitliği, (Taşla Çevrili)

5- Sarıkamış Yayıklı Kırklar Şehitliği,

6- Yayıklı Tekçam Şehitliği,

7- Turnagel (Turnagöl) dağları Şehitliği, Ççok bakımsız olup, dağın kuzeyinde Asker Deresi olarak anılan yerdedir. Bir diğer adı da Asker Deresi Şehitliği'dir)

8- Dikenli Tabya şehitliği, (1950 yılında Necati Topçuoğlu tarafından yaptırıldı)

9- Laloğlu Şehitliği,

---

[347] Sarıkamış Dayanışma Gurubu İnternet Sitesi'nden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bilgi notları 2007 Yaz ayındaki durumlarını yansıtmaktadır.

10- Yukarı Sarıkamış Köyü Şehitliği, (1957 yılında Canik İskiripli Paşa tarafından yaptırıldı. Anma törenleri burada yapılmaktadır)

11- Alisofu Allahüekber Anıtı ve Şehitliği (Sarıkamış-Kars yolu üzerinde yeni yapılan)

12- Sarıkamış Hamamlı Köyü Şehitliği,

13- Şenkaya Ormanlı Köyü Şehitliği, (1915-çok bakımsız)

14- Allahüekber Dağları Zirve Şehitliği (1960'da Refik Tulga Paşa tarafından yaptırıldı)

15- Sarıkamış Batı Mahalle Şehitliği (29 Aralık'ta Sarıkamış'a giren ve süngü savaşlarında şehit düşen 93. Alay kahramanları için yapılmıştır)

16- Soğanlıdağ Şehitliği (Gaziler geçidindedir.)

ÖZET ŞEHİT SAYISI TABLOLARI

Kolordu	Mevcudu (En Az)	Mevcudu (En Çok)
9.Kolordu	33.000	44.000
10.Kolordu	37.250	49.000
11.Kolordu	41.428	53.428
3.Ordu Toplamı	111.678	146.428
Sağ Kalanlar		
Kalan Sayı	9.350	
Esir	7.000	
Toplam	16.350	
KAYIP	95.328	

Tablo: Aziz Samih İstatistiğine göre toplam Mevcut ve Kayıp

21 Ekim 1914 3.Ordu ya Bağlı Birlikler-e Nolu Plana Göre	Toplam Sayısı
9.Kolordu	40.000
10.Kolordu	40.000
11 Kolordu	36.000
2.Nizamiye Tümeni	5.428
Toplam	116.428
(-)Köprüköy Kayıpları	12.012
Kalan	104.416
(-)Kalan Esir	16.350
Kayıp	88.066

ÖZET SARIKAMIŞ KAYIPLARI TABLOSU

Hesaplama Yöntemi	Toplam Kayıp
1.Yöntem	95.328
2.Yöntem	108.324
3.Yöntem	88.066
Köprüköy ve Azap Savaşları	12.012

Allahüekber dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında, Soğanlı dağlarında, Gaziler çukurunda ve çevresinde, Horasan ile Soğanlıdağ arasındaki vadilerde, Narman ile Oltu arasındaki düzlüklerde, Oltu ile Göle yolu üzerindeki Akşar kasabası arasında yapılan savaşlarda, eksi 20 derece soğukta, kar ve tipi altında yapılan harekatın doğal koşulları ve kışlık giysinin de yokluğu ve Rusların sadece Sarıkamış ve çevresindeki ormanlardan 23.000 şehit bedenini toplayıp defnettiği gerçeği dikkate alındığında 90.000 Şehit sayısının doğru olduğundan kuşkumuz asla yoktur.

Önce bir oldular; birlik oldular...

Sonra, verilen görevi yapmak için karla kaplı arazilerde ayakta çarık, midede yufka ekmeği yürümeye başladılar.

Önce 2000 m. rakımlı dağları aştılar; siste yollarını kaybettiler.

Narman'ı alıp, Oltu'ya yürüdüler.

2850 Rus askerini esir alıp, takibe başladılar.

Ardahan yolunda 22 km. kar altında, ayazda geri çekilen Rus güçlerini takip ettiler.

Olur İlçesi kavşağında, Harapkale'de süngü savaşları yaptılar.

Rus güçlerini mevzilerinden söküp geri attılar.

Sayıları azalmaya başladı.

Sonra yine takip ettiler; emir geldi:

"Derhal Alahüekber Dağları'nı aşıp, Sarıkamış'a gelin."

16 km. daha karla kaplı yollarda, ayaz altında eksi 20 derece soğukta yürüdüler.

Sonra 7 km. daha yürüyüp, 1300 m. rakımlı Akşar Boğazı'ndan, 1765 m. rakımlı Ormanlı köyüne vardılar.

Köylüler sıcak yemek hazırlamıştı; yiyemediler.

Allahüekber Dağları'nın kuzey yamacından zirvesine yürüyüp, güney yamacındaki 2200 m. rakımlı Beyköy ve Başköy'e varacaklardı.

Önce yola 88. Alay ile 89. Giresun Alayı'nın sağ kalan askerleri çıktı. Saat: 03.00'tü. 17 Saat yürüdükten sonra öncüleri Beyköy'e vardı.

Ama, bir kısmını "Mor Sarıkamış Kardeleni" gibi, Allahüekber Dağlarında bırakarak. 12 saat sonra arkalarından 93. Ordu-Ünye Alayı yola çıktı.

Gelenlerin, yürüyecek halleri kalmamıştı.

Üç saat sonra yine emir geldi: "Selimköy'ü alacaksınız."

88. ve 89. Alay'ın kalan askerleri tekrar yola çıktılar.

Karahamza köyünde geceleyip, sabahleyin Selim köyüne saldırıp, 250 esir aldılar.

93.Alay'ın yürüyüşü 15 saat sürdü.

Sonra, 7 saat daha yürüyüp Başköy'dan Yağbasan köyündeki Rus mevzilerine taarruz ettiler.

Rusları geri atıp, ayaz altında dere yatağında gecelediler.

Sonra sayılarının azalmasına aldırmadan, Sarıkamış'a girip süngü savaşları yaptılar.

Bir başka Kahraman Alay daha vardı: 87. Alay.

27 Aralık'ta Yukarı Sarıkamış Köyü'ne giren öncüleri, burada kuşatma altında üç gün direndiler.

Diğerleri de, yürüdüler, aç kaldılar, bit ve tifüsle boğuşarak savaştılar, direndiler ve tükendiler. Kalanları ile yola devam ettiler.

Onların da buna benzer kahramanlıkları vardı.

Tek kurşun atmadan Şehit oldu diyenlere arz olunur.

Onlar yüreğimizde yaşayan Mor Sarıkamış kardelenleridir.

Asla, bu kahramanları unutmayacağız.
Kar izleri örtmesin.

Yazarlara Göre Şehit Sayısı Tablosu

YAZAR	ŞEHİT
Cem Ender Arslanoğlu	60.000
Binb. LARCH ER	90.000
Alpiekin Müderisoğlu	114.000
Hüseyin Işık	90.000
Aziz Samih	98.000
Liman Von Sanders	78.000
Pomiankowski	80.000
Kayabalı-Arslanoğlu	75.000
Muratof-Allen	75.000
İsmail Sevük	68.000
Necati Ökse	60.000
Maslofski	57.000
Felix Guze	30.000
Fahri Belen	40.000
Fevzi Çakmak-1	40.000
Fevzi Çakmak-2	60.000
Atese	60.000
Genelkurmay-1933	108.000
İlhan Selçuk	53.000
Genelkurmay-2007	60.000
Teoman Alpaslan	90.000'den Fazla

EK-2: OSMANLI DEVLETİ'Nİ YIKAN EMPERYAL BASKI:

Emperyalizm veya yayılmacılık bir devletin yada ulusun bir başka devlet ya da ulus üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda etkide bulunması, kendi çıkarları için her türlü ayak oyunlarını yaparak istediğini elde etmesidir.

Genel görüş olarak üç evrede tanımlanır; coğrafi keşiflere kadar olan dönem, coğrafi keşifler sonrası ve 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlayan vahşi emperyalizm evresi. Emperyalizm son evresinde gelişen sanayisi için yeni kaynaklara gereksinim duymuş, bu gereksinimleri elde etmek içinde 'böl ve yönet' politikası uygulamıştır.

Böl ve yönet politikası gereğince, emperyalizmin dostu yada düşmanı yoktur; çıkarları vardır. Bu çıkarlar neyi gerektiriyorsa o yapılır. 20. yüzyılda uluslar arası ilişkilerde bu anlayış temel ilke olmuştur. Emperyalizm denen "etki altında bulundurma, sömürme ve çıkar politikası", Osmanlı Devletine de yapısı gereği doğal olarak el atmıştır.

Çünkü, kapitalistlerin elinde bulunan topraklar, tüm ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Kaynaklar kıt, ihtiyaçlar nüfuslarına göre fazla olduğundan, bu nüfusun doyurulması için doğal kaynaklara ihtiyaçları vardı.

"16. yüzyılda Osmanlı Devleti bazı yeni sorunlarla karşılaştı. Bunlardan birincisi Avrupa [348] ülkelerinde askeri teknolojinin gelişmesi, askeri güç dengesinin değişmesi ve Osmanlı Devleti'nin batıya doğru genişlemesinin durması idi.

---

[348] Avrupa, Sami (Arap) dilinde Erep (yahut Irib) yani güneşin battığı yön anlamına gelir. Fenikelilerden Yunanlılara geçen bu ad, Yunanca'da Europa olmuş ve Ege Denizi'ne göre batıda bulunan ülkelere bu ad verilmiştir. Ayrıca Mitolojide Finike kralı Agenar ile Telepassa'nın kızının adıdır. Boğa şekline giren Zeus tarafından İda'ya (Çanakkale ilimiz sınırları içindeki Kaz Dağı'na) kaçırılmıştır. Boğa şekline giren Zeus'u anımsatmak için, bugün AB ana binası önünde metalden boğa ve üzerinde Avrupa'nın heykeli vardır. Bu heykel AB'nin ana kökünün nerede olduğunu da göstermektedir.

Askeri dengenin bozulması Osmanlıya savaşların maliyetini artırıp, getirilerini (ganimet, tazminat ve haraçları) azaltarak bütçe sıkıntılarına yol açtı. İkinci sorun 16. yüzyılda Avrupa tarımsal ürün talebinin artması idi.

Aynı zamanda Avrupa ülkelerinin Amerika kıtasında keşfettikleri topraklarda kurdukları yeni sömürgelerinden Avrupa'ya yaptıkları altın ve gümüş ithalatı, Avrupa'da tarımsal ürün fiyatlarını artırdı.

Avrupa ile Osmanlı ülkesi arasında fiyat farkları oluştu. Avrupalı tacirler, Osmanlı ülkesinden Avrupa ülkelerine gıda maddeleri ve hammaddeler ihraç etmeye başladı. Bu ticaret Osmanlı ülkesinde özellikle kıyı bölgelerinde ham madde kıtlığına yol açtı. Avrupa, elindeki altını ve gümüşü Osmanlı ülkesine akıtarak burada da, talebe bağlı olarak fiyatları artırdı.

Osmanlı küçük zanaatla uğraşan esnafın ürettiği mala narh koyduğu için, hammadde fiyatı artmasına rağmen, zanaatkar ürettiği malı aynı fiyata satmak zorunda kaldı; sonuçta geliri azaldı.

17. ve 18. yüzyılda Hollanda, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin tacirleri faaliyetlerini Dünya coğrafyasında giderek yaydı.

Avrupalı tacirlerin genişleyen faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ticaretini artırdı. Böylece, Osmanlı'da oluşmakta olan Dünya kapitalist sisteminin ticaret ağına eklemlendi. Osmanlı'nın, bilhassa Rusya olan savaşlar sebebiyle siyasi üstünlüğü azaldıkça, daha fazla ekonomik tavizler vermeye başladı.

Mevcut kapitülasyonlara (ayrıcalıklı ticaret haklarına) ilaveten, Avrupalı tacirlerle ortaya çıkan sorunları çözmek üzere Osmanlı ülkesinde kendi mahkemelerini kurmak ve Osmanlı tacirlerinden daha düşük oranda gümrük vergileri ödemek gibi yeni, tek taraflı ayrıcalıklar verildi.

Böylece, Osmanlı dış ticareti (ekonomisi), kapitalist birikimin hızlandığı Avrupa ülkelerinden gelen uyarılarla şekillenmeye ve o ülkelerin ihtiyaçlarına tabi olmaya başladı.

İngiltere'de ticaretle servet biriktirmiş sermayedarlar 18. yüzyılda dokuma, demir, çelik ve başka üretim dallarında teknolojik buluşlardan yararlanarak fabrika düzeyinde üretimi başlatmış ve İngiltere ilk sanayi ülkesi haline gelmişti. 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da teknolojik gelişmeler devam etti.

Sanayileşen ülkelerden her birinde devlet sermaye birikimini destekledi ve kendi sanayicilerini yabancı rekabetten korumak, başka ülkelerde hammadde kaynakları ve ticaret (ihracat) piyasaları bulmak ve bunları tekellerine almak için yoğun ekonomik, siyasi ve askeri faaliyete girdi.

Sanayileşen Avrupa ülkeleri ve ABD, birçok sanayileşmemiş ülkeye ordularını göndererek sömürgeleştirdiler ve bunların insan gücünü sömürüp doğal kaynaklarını talan ettiler. Böylece, sermaye biriktirmenin maliyetini başka toplumların (sömürülen ülkelerin) sırtına yüklemeye başladılar.

Sonuçta Avrupa ve ABD kapitalist Dünya sisteminin merkezini oluşturdu. 1856 Islahat fermanı ve yabancıların toprak satın almasına izin veren 1867 nizamnamesi de siyasi destek uğruna (Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteğini almak uğruna) verilen ekonomik tavizler, Osmanlı Devleti'nde Avrupalı bankerlerin ve sermayedarların faaliyetini ve nüfuzunu artırdı."[349]

Önce Afrika'yı sömürgeleştirdiler; 1870 başlarında Afrika'nın yüzde 10'u sömürge iken, 1885 Berlin senedi ile yüzde 90'ı sömürgeleştirildi.

Emperyalizm, çıkarları doğrultusunda Afrika'nın fiilen işgalini yasal hale getirdiler.

---

[349] Doç. Dr. Cem Somel, Türkiye İktisat Politikaları Tarihi, Türkiye Ekonomisi, An.Ü., Yay No:1579, s.:4 v.d.

Nede olsa güç ve para onlardaydı. Kısa zamanda Fransa Senegalden başlayarak Mali, Çad ve Madagasgar'ı, İngiltere Mısır işgaliyle, Sudan, Zimbabwe, Malavi, Kenya ve Uganda'yı, Almanya Tanzanya, Namibya, Gine, Kongo, Togo ve Kamerun'u işgal etti. Eski sömürgeci Portekiz bu paylaşımdan dışlandı; İspanya'ya Kuzey Afrika kıyıları verildi.

Afrika'nın bölüşülmesi anlaşmasından sonra sıra Osmanlı'ya gelmişti. Emperyalizmin ihtiyaç duyduğu doğal kaynaklar için Osmanlı Devleti elindeki uçsuz bucaksız toprakların kullanılması düşüncesi oldukça cazipti. Osmanlı Devleti'nin topraklarında, mesela sulama projeleri ile verim artırılabilir, [350] bu proje ile elde edilen fazla üretimden pay alınabilirdi.

İşte bu pay alma mücadelesi daha sonra Musul Vilayetinin elimizden gitmesiyle sonuçlanmıştır. Irak'ta da böyle olmuştur. Çünkü batı bloğu karşısındaki Rusya, yükseltilen petrol fiyatları ile belini doğrultmuş, yani böylece pastadan umduğunun çok üstünde pay almıştı. Emperyalist ABD petrolü tutarak, uzak doğu, Çin ve Japonya yanında Avrupa'ya "bak senin kullandığın petrolü ben kontrol ediyorum" mesajı verirken, Rusya'da doğalgaz tekeli oluşturarak; " bende senin ısınmanı sağlıyorum" diyordu.

Bu iki doğal kaynak sağlayıcısı "tekel" arasında sıkışan eski Yunan ve Roma uygarlığının (?) devamı olan Uygar (?) batı, Ramazan Bayramında ABD uçaklarının masum insanlara bomba atmasına, zevk için ABD askerlerinin camileri bombalamasına seyirci kalıyor, gerçek emperyalist yüzünü gösteriyordu.

Bu nedenle kısaca Lozan'da yaşanan en önemli anlaşmazlık maddeleri olan "dış borçların" nasıl oluştuğunu çok kısaca özetledikten sonra, Lozan'ı imzalayan İnönü'nün, II.

---

350 Padişah Abdülhamit zamanında Almanlara verilen Bağdat demiryolu imtiyazı ile birlikte, Konya Ovası'nda sulama projesi de uygulanmış ve çok kısa sürede yapılarak tarımsal üretimde verim artırılmıştır. Bugün, Türkiye'nin en büyük tatlı su gölü olan Beyşehir gölü üzerindeki regülatörler o zaman yapılmıştır.

Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik politikasına değinelim.

1854 Kırım Savaşı sonunda yaşanan ekonomik darboğazdan çıkmak için alınan kredilerle başlayan Osmanlı borçlanması giderek artı ve sonuçta 1881'de iflasın eşiğine gelindi. 1881'de imzalanan Muharrem kararnamesi denilen anlaşma ile, Genel Borçlar idaresi (Duyunu Umumiye) kuruldu. 20 Osmanlı ilinde (ki aslında eyalet büyüklüğünde bölgelerdir) Osmanlı Devlet gelirlerine "alacaklılarca" el konuldu.

Osmanlı gelirini kontrol edemediği için 1881 ile 1914 yılları arasında Osmanlı Devleti, borç olarak aldığı meblağın iki katını "ana para ve faiz olarak" Avrupa'ya aktardı. [351]

Lozan'ı imzalayan İnönü yönetimi, nedeni anlaşılmaz bir şekilde, 1946'da 100 milyon dolar dış ticaret fazlamız ve 250 milyon dolar rezervimiz olduğu halde devalüasyon yapıp, dolar kurunu 1.28 TL'den 2.80 TL'ye çıkardı.

Böylece Lozan'ı imzalayan İnönü yönetimi, liberal serbesti politikaları uygulamaya başladı. Bütçemiz 1951'de 88 milyon, 1952'de 193 milyon dolar açık verdi. (Bu rakam 1946'daki rezervimizden küçüktür) IMF'nin kapısı çalındı.

Bu açığı kapatma karşılığında IMF, "aynen bugünlerde olduğu gibi" devalüasyon, ekonomiyi daraltma ve dış ticaretin serbestleştirmesi politikalarının uygulanmasını istedi. Ancak, Menderes Hükümeti yaygın olarak bilinenin aksine, İnönü yönetimince yürürlüğü durdurulan Milli Koruma Kanununu yeniden yürürlüğe koyup, fiyat ve piyasa kontrollerini canlandırdı [352], ithal ikameci yatırımları destekleyip, köylünün ürünlerini destekledi.

Hükümetin ithalatı "kontrol altına" alması sonucunda dış ticaret açığı azaldı. [353]

---

[351] Cem Somel, a.g.m., s.:7

[352] İtithatçılarda I.Dünya Savaşı başlarında Kpitülasyonları iptal etmişlerdi. Bu nedenle olsa gerek, o zamanların İzmir İttihat ve Terakki Sekreter-i Umumisi olan Celal Bayar , "ömrüm boyunca hep ittihatçı oldum" demiştir.

[353] Cem Somel, a.g.m., s.: 10

EK-3: OSMANLI DEVLETİ EKONOMİSİNİ ÇÖKERTEN VE PARASIZLIKTAN I.DÜNYA SAVAŞINA ALMANLARIN YANINDA MECBUREN GİRİLMESİNE SEBEP OLAN KAPİTÜLASYONLAR

"Osmanlı Devletinde hukuk, idare ve dini alanda yabancılara verilen ayrıcalıklara Kapitülasyonlar denir. Osmanlı Devleti zamanında "imtiyaz" yada "imtiyazat-ı ecnebiye" olarak bilinen ilk imtiyaz, I.Murat zamanında Dalmaçya [354] kıyısı ülkelerinden Ragusa'ya 500 duka karşılığında 1365 tarihinde verildi.

Bunu 1397'de Bizans elçi ve konsoloslarına verilen imtiyazlar izledi. Bu imtiyazlara karşılık olarak İstanbul'da Türk mahallesi kurulması ve buraya bir kadı ve müftü atanması hakkı elde edildi [355].

İstanbul 1453'de alınınca, Bizans'ın Venedik ve Ceneviz tüccarlara tanıdığı ayrıcalıklar Fatih tarafından kabul edilip, uygulanmaya devam edildi. Ayrıca, Venedik'e 1479 yılında Trabzon ve Kefe'de de ticaret yapma imtiyazı verildi. Venedik'le olan bu ticari ayrıcalıkları, Yavuz Sultan Selim 1513 tarihinde, Kanuni'de 1521'de yaptıkları antlaşmalarla ayrıca kabul ettiler.

Mısır'ın alınmasından önce Memluklar'ın Fransız, Venedik ve Katalanlar'a (şimdiki İspanya'nın Barselona ili) verdiği ticari ayrıcalıklar, Mısır'ın alınmasıyla Osmanlı tarafından kabul edilerek uygulandı.

---

354 Hırvatistan'ın Adriyatik denizi kıyına verilen ad.

355 O zamanalar karşılıklı taviz alma verme kuralı geçerliymiş. Almadan bir şey de verilmezmiş.

İran Safevi Türk Devleti Şahı, Şah İsmail'in [356], Osmanlı'ya karşı Avrupa'da üstünlük kurmak isteyen İspanya-Almanya imparatoru Şarlken'le işbirliği yapmaya çalışması, Osmanlı'nın Avrupa'da Fransa'yı desteklemesi politikasını doğurdu. Bu politikanın gereği olarak Fransa ile yakın ilişkiler kurulup, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 1569'da 18 maddelik, 1579'da 32 maddelik, 1581'de 19 maddelik, 1604'de 53 maddelik, 1743'de 55 maddelik ve 1770'de 84 maddelik kapitülasyon antlaşmaları Padişah iradesi ile yapıldı.

Fransa ile yapılan antlaşmalar, İtalya şehir devletleri ile de yapıldı. 1565'de Ceneviz'le; 1578'de Toscana ile; 1580, 1593, 1603, 1606, 1622, 1624, 1641, 1662 ve 1675 tarihlerinde İngiltere ile; 1617'de Avusturya ile; 1678'de Polonya ile; 1700'de Rusya ve 1737'de de İsveç ile ticari imtiyazlar içeren kapitülasyon antlaşmaları yapıldı. Bu antlaşmalara göre, ilgili devletlerin ticari mallarından % 5 vergi alınması kabul edildi. Bu vergi oranını fazla olduğu ısrarı karşısında, Osmanlı vergi oranını %3'e indirdi. Bu kapitülasyonlar, Padişahların iradesi ile verildiğinden, her Padişah değişiminde tekrarlanıyordu.

Bunu gidermek için kalıcı olmak kaydıyla, 1740'ta Fransa ile yeni bir antlaşma yapılıp, imtiyazlar genişletilerek, bir ticaret antlaşması haline getirilip sürekliliği sağlandı.

1838 Osmanlı-İngiliz serbest ticaret antlaşması ile "Sultan'ın tebaasının refahının" artacağı ileri sürüldü [357]. 1838 antlaşması ile yabancılara tam serbest ticaret yapma hakkı verildi. İhraç edilen ürünlerden de toplam %12 vergi alınması karara bağlandı.

Yabancı tüccarların Osmanlı Devleti sınırları içinde, kendi ülkelerinden daha az vergi vererek, daha serbest ti-

[356] Okul kitaplarında kulağı küpeli Yavuz Sultan Selim'e ait olduğu belirtilen resim aslında Şah İsmail'in resmidir.

[357] Mutlak AB taraftarları da ayni düşünceyi dillendirmektedirler.

caret yapması sağlandı. Azınlıklar ve yabancılar bayram ederken, yerli Müslüman unsurlar ise günden güne fakirleşmeye başladı.

Böylece, Osmanlı batılılara ekonomik anlamda teslim oldu. Bu antlaşmalar, iç ticareti yapan yerli Müslüman unsurların fakirleşmesine, azınlıkların zenginleşmesine ve Osmanlı'nın borç batağına sürüklenmesine sebep oldu. 1838 Antlaşması sırasında tek kuruş borcu olmayan Osmanlı devleti, gelişmiş teknoloji ile üretim yapan ve ölçek ekonomisinin nimetlerinden faydalanan kapitülasyon taraftarı batılı devletlerin üretim kalitesi ve fiyatı altında ezilerek, 1854 yılında %6 faizle borç almak zorunda kaldı.

1860 yılında mali bunalım başladı. 1861'de imzalanan yeni ticaret antlaşması ile ayrıcalıklar daha da genişletilerek, ihraç mallarından alınan vergi %12'den % 8'e indirildi. Vergiler 1879'da %1'e indirilerek, Osmanlı Devleti son sürat iflasa sürüklendi.

1862'de tekrar borç alınarak, 1875'e gelindi. Bu tarihte Osmanlı bütçesinin %75'i dış borç ödemesine gidiyordu.

6 Ekim 1875 tarihinde Osmanlı Devleti, borçları ödeyemeyeceğini ilan etti. Alacaklılar paniğe kapıldı ve 1881 yılına gelindiğinde Muharrem Kararnamesi ile "Borçlar İdaresi" (Duyun-u Umumiye) kurularak, Osmanlı'nın gelirlerine el koydu.

Buna ilaveten tütün tekelide verilerek, on kuruşa köylüden alınan tütünün %250 karla 35 kuruşa satılmasının yolu açıldı. Duyun-u Umumiye ile İngiltere, Fransa, Hollanda, İtalya, Almanya ve Avusturya, Osmanlı ekonomisine hakim oldu.

Bunlar yetmezmiş gibi, birde şirketlere, demiryolu yapılması ve işletilmesi gibi özel imtiyazlar verildi. Bu uygulamalar sonunda, Osmanlı Müslüman ahalinin askerlik yapması ve fakirleşmesi, işbirlikçi azınlıkların ise zenginleşmesinin önündeki engeller kaldırıldı.

Balkan Savaşı'ndan yenik çıkılması üzerine, İttihat ve Terakki hükümeti, kapitülasyonları kaldırmak istedi. Ancak ekonomik hakimiyeti ellerinde tutmak isteyen İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya işbirliği içinde daha da bastırınca, Osmanlı kendisini I.Dünya savaşı içinde Almanya saflarında buldu [358].

I.Dünya Savaşı'na girilmesi ile, 9 Eylül 1914 tarihinde Osmanlı Devleti tek taraflı olarak kapitülasyonları 1 Ekim 1914 tarihinden geçerli olmak üzere kaldıracağını ilan etti. İşte bu ilanla birlikte tüm felaketler başladı."[359]

Başlayan bu felaketler sonunda, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Kuvayi Milliye, emperyalist İngiltere destekli Yunan işgal güçlerini ülkeden atmak için kenetlendi. Bu kenetlenme sonunda Sakarya ve Büyük Taarruz Savaşları kazanıldı.

---

[358] Balkan savaşlarından önce, İttihatçılar, Osmanlı Devleti'nin emperyalist itilaf devletlerince parçalanacağına kesin olarak karar verdiklerinden, bunlardan birisiyle "ittifak" yapma çareleri aradılar. Önce Maliye Bakanı Cavit Bey aracılığı ile Ekim 1911'de İngiltere'nin kapısını çaldılar. Aldıkları cevap; "yeni yükümlülük altına giremeyecekleri" gerekçesiyle "hayırdı". 1914 yılı başında Rusya'nın ültimatonu ve İtilaf devletlerinin baskısı ile 8 Şubat 1914 tarihinde Ermenilere Erzurum, Trabzon, Sivas, Van, Harput (Elazığ), ve Diyarbakır vilayetlerinde "özerklik" veren antlaşma imzalandı. Bu antlaşmanın verdiği sıkıntıdan kurtulmak için, bu defa "ittifak" teklifi Temmuz 1914'de Cemal Paşa aracılığı ile Fransa'ya yapıldı. Cevap, "Rusya bu birlikteliğe onay vermediği" gerekçesi ile "hayırdı". Sırada Rusya ile ittifak vardı. Talat Paşa, Rus Çarı ile Yalta'da bu teklifin "olası" olup olmadığını araştırdı. Cevap: "İngiltere ve Fransa ile müttefik olduklarından, onların rızası olmadan olmaz" gerekçesiyle yine "hayırdı". İttifak yapılacak devlet olarak Almanya kalmıştı. İttihatçılar da Almanya ile "Enver, Talat ve Said Halim Paşa'nın bilgisi dahilinde" 2 Ağustos 1914'de Sadrazam ve Wanganhaym arasında "gizli ittifak antlaşması" imzaladı. Aynı gün seferberlik ilan edilip, harp vergisi kanununda değişiklik yapıldıktan sonra, ertesi gün bedelli askerlik yasası "bütçeye kaynak temin etmek amacıyla" çıkarıldı.

[359] Teoman Alpaslan, Kapitülasyonların İntikamı, Kum saati yay., 2007, s.:11 v.d.

EK-4: BATIDA EGEMEN OLAN TÜRK DÜŞMANLIĞI'NIN KÖKENİ

Martin ve Kelvin'in fikirlerine inananlara Protestan denir.

"16. yüzyılda Din'de reform hareketi sonunda Avrupa'da yeni bir Hıristiyanlık mezhebi olan Protestanlık doğdu. Protestanlık, Avrupa'da başta Almanya olmak üzere özellikle Kuzey Avrupa'da ve daha sonra ABD'de egemen oldu.

Protestan kapitalistler, ilham ve ahlaki kaynağını Martin ve Kalvin'den alıp, vicdanlarını temiz tutarken, insanların sömürülmesini, bilhassa İslam ülkelerinin ezilmesini Martin öğretisi sonucu "şeytani düzenin" ıslah edilmesi olarak algıladılar.

Protestanlık düşüncesi batı Avrupa'nın gelişmesini sağlamış, insanlar kazandıklarını har vurup harcamamış ve tekrara yatırıma dönüştürmüştür.

Bunun sonucunda ise, tanrı zenginleri daha çok sevdiğinden "kapitalizm" doğmuştur. Bugünlerde dillerde dolaşan ılımlı İslam politikasının dayanağı budur.

Avrupa Birliği sürecindeki özellikle Hıristiyan Demokratların Türk-İslam Düşmanlığı hakkındaki referansları diğerlerinin de esin kaynağı Luther'e dayanır.

Luther'e göre Türkler Şeytandır. , Nikolaus Hausmann'a 26 Ekim 1529 tarihinde yazmış olduğu mektuplarda, Luther daha ileri giderek Türkleri şeytan olarak tanımlamaktadır:

"Fakat Papa nasıl Deccal'in kendisi ise, Türk de gerçek şeytandır" diyor Martin Luther "Türkler'e karşı savaş hakkında" başlıklı yazısında. Johannes'e dayanarak Hz. Muhammed ile ilgili olarak "Şeytan yalancı ve katil biridir: Yalanları ile ruhları, cinayetleri ile de bedeni öldürüyor"diyor; "Muhammed yalancı bir ruha sahip olduğundan ve şeytan

da Kur'an-ı ile ruhları öldürdüğünden O'nun da yola koyulup kılıcını da alarak bedenleri öldürmek için saldırması gerekiyordu ve böylece Türk inancı vaazlarla ve mucizelerle değil bilakis kılıç ve katliamla ilerledi..."

Böyle değerlendiriyor Luther 1529 yılındaki "Türkler'e karşı savaş hakkında" yazısında. Türkler'e karşı ordu vaazında Luther, Haçlı seferleri çağrısında bulunur:

"Hıristiyanlar her şeyleriyle dünyevi hükümranlığa bağlı olduklarından ve her biri hükümranı tarafından Türkler'e karşı savaşmaya çağrıldığından, sadık ve itaatkar kullar olarak (şüphesiz her gerçek Hıristiyanın yapacağı gibi) davranmalılar ve severek yumruklarını havaya kaldırmalı, gönül rahatlığıyla vurmalı, istedikleri kadar öldürmeli, yağmalamalı, zarar vermeli, çünkü ancak bu şekilde bir damar harekete geçirilebilir.

Bu iş onların sadakat ve hizmetle sorumlu oldukları dünyevi hükümranın görevidir ve Tanrı bu görevi ona ölene dek yüklemiştir."

Kalvinizm'in fikir babası ise, meşhur Alman papazı Martin Luther'dir.

Luther'in temel doktrini ise 1529 senesinde teorize ettiği, "batı medeniyetini İslam tehlikesinden korumak için Türklere karşı savaşmanın her Hıristiyanın üzerine görevdir" ilkesidir.

Ona göre, İslam şeytani(?) bir öğreti, Hz. Muhammet şeytanın yeryüzünde reenkarnasyon [360] geçirmiş sureti ve Türklerde bu öğretinin koruyucularıdır. İşte bu fikirlerle büyüyen batı toplumu, biz Türklere Martin Luther'in teorize ettiği ve daha sonra Fransız Kalvin'in kurduğu mezhep ile yetiştirilmiştir.

Biz Türkler ise saf saf okullarımızda reformu gençlerimize "Avrupa'nın ilerlemesine rönesansla birlikte etki eden süreç" olarak öğretirken aslında, onların işbirlikçilerinin beyinlerimizi yıkadığından habersizdik.

---

[360] Yeniden doğma.

Martin'in hoşgörü sahibi bir reformist olduğu anlatılıp öğretilirken, biz Türkler'i Avrupa'da şeytan olarak gösterdiği asla anlatılmamaktadır.

Batı emperyalizmi kendine yeni kaynaklar bulmak amacıyla, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ticaretini denetlemeye başlaması sonunda 1500'lü yılların başında yeni arayışlara yöneldi.

Bu arayışlar keşifleri ve yeni ticaret yollarının bulunması, Amerika kıtasının işgaliyle sonuçlandı. Bu işgal ve sömürü düzeninin ahlaki altyapısını ise Reform [361] düşüncesi şekillendi.

Reform yani "değiştirme; [362] aslında pratik alanda az hissedilen, biçimsel olan bir otoritenin özel ve toplum yaşamının bütün alanlarında etkili olan, sonsuz yetkili ve güçlü bir otoriteye yerini vermesidir."

Bu güçlü otorite, kilisenin bireyler üzerinde güçlü otorite kurmasıdır. Yani zannedildiği gibi, kilise otoritesinin zayıflaması, gevşek tutulması yada daha hoşgörülü olması değil, aksine daha disiplinli ve baskıcı olmasıdır. İşte bu baskıcı otorite, aslında hoşgörülü olarak lanse edilen, bugünkü Batı Avrupa'nın devlet yapısını şekillendiren, temel ülküsü olan Kalvinizm'dir. [363]

---

[361] Max Weber'e göre reform,kilise otoritesinin yaşam üzerinden tam olarak kaldırılması değil,var olan biçimin farklı bir anlamda değiştirilmesidir.

[362] Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Hil yay., 1985, s.:28 v.d.

[363] Kalvinizm, Luther'in fikirlerini kabul edip, benimseyen John Calvin'in 16. yüzyıl başlarında ortaya attığı ve öze dönüş, yani ilk Hıristiyan düşüncesine dönmeyi amaçlayan görüşlere dayanarak kurulan bir Hristiyanlık mezhebi. Bu dinsel inanç sistemi, ilk kez Cenevre'de, daha sonra Hollanda, İskoçya, Almanya ve Fransa'da kurulan yeni kiliselerde örgütlendi. Bu mezhep Fransa'da Nant Fermanı ile kabul edildi Kalvincilik, toplumsal kurumları; gelenekçi din anlayışına göre değil de, Hristiyanlığın başlangıcındaki özüne göre düzenlemeyi savundu. Bu amaçla bilimsel gelişmelere koşut bir eğitim-öğretim uygulamaya çalışarak yeni bir teknoloji oluşturdu.Calvin ferdiyetçiliğin özel mülkiyetin ve burjuvazinin çıkarları uyarınca başarının tanrı gözünde iyi bir kul olmaya yettiğini söylemektedir.Bunu ilkel ve sade olarak şöylede diyebiliriz,Tanrı bile zengini sevmektedir. Bu nedenle burjuva feodalleri tarafından çok kabul gördü. Kalvin'e inananlara Protestan denir.

EK-5: I. DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA, 12 ADANIN YUNANİSTAN'A VERİLMESİ VE TÜRKİYE'NİN (MİLLİ ŞEF'İN) KAYITSIZ KALMASI

"2. Dünya Savaşı barış görüşmeleri sırasında, Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya ve Fransa Dışişleri Bakanları, "Dışişleri Bakanları Konseyi"ni oluşturdu.

Bu Konsey, Barış Antlaşmasını hazırlamak için ilk toplantısını 11 Eylül 1945'te Londra'da yaptı.

İlk ele alınan sorunlardan biri de İtalya ile barış antlaşması ve bu arada 12 adanın durumuydu.

Konuyu ortaya atan da Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı James F. Byrnes olur. O'nu bu girişime yönelten neden ise Yunanistan'ın 28 Nisan 1945'te adı geçen Konsey'e uzun bir muhtıra sunarak, bu adaların İtalya'dan alınıp kendisine verilmesini istemesidir.

Bu muhtıra, Almanya'nın 7 Mayıs 1945'te, Japonya'nın da 2 Eylül 1945'te tesliminden, yani Almanya'nın tesliminden 10 gün önce, 2. Dünya Savaşı'nın bitmesinden 4 ay öncedir.

Konsey'in 1945 Eylül ayı toplantıları sırasında yapılan özel görüşmede, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov;

"ABD, Sovyet Rusya ve İngiltere'den her birine, İtalyan sömürgelerinden birinin "vesayetinin" verilmesini" önerdi.

A.B.D. ve İngiltere Dışişleri Bakanları bunu kabul etmediler. Bundan sonraki toplantılarda da, 12 Ada sorununun her gündeme gelişinde bu defa Molotov bu sorunun görüşülmesine yanaşmaz ve erteletmeye çalışır.

Daha sonra yapılan görüşmelerde, 12 Ada sorunu bu defa A.B.D. tarafından gündeme getirilir ve 12 Ada ilk defa 29 Nisan 1946'da İngiltere Dışişleri Bakanı'nın önerisi ile ayrıntılı olarak tartışılır.

İngiltere Dışişleri Bakanı; "Almanlar'dan alındığından beri İngiltere'nin 12 adaları elinde tuttuğunu, bu duruma son vermek ve bu adaların Yunanistan'a verilmesi gerektiğini" belirtir. Ona göre, bu adalar İtalya'nın sömürgesi değildir. Çünkü üzerinde Rumlar yaşamaktadır. Bu nedenle bu adalar Yunanistan'a verilmelidir.

Bunun üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı, 12 Ada'nın Yunanistan'a geri verilmesi konusundaki ilke kararının zapta geçirilmesini ve diğer ayrıntıların bir yana bırakılmasını önerir.

10 Mayıs 1946'da yine gündeme gelen konu, 11 Mayıs'taki Konsey toplantısında doğrudan ele alınır.

Bu toplantıda esas olarak Molotov, Sovyet Rusya'nın Akdeniz konusundaki ilgisini belirtmekle yetinir.

Londra'da toplanan bu Konsey 15 Mayıs'ta tatile girer ve bir ay sonra, 15 Haziran 1946'da, Paris'te Lüksemburg Sarayı'nda yeniden toplanır.

12 Ada konusu 20 Haziran'da yeniden gündeme geldiğinde, Molotov işi sürüncemede bırakmak için; "Moskova'daki Yunan Büyükelçisi'nin şu sırada Paris'te bulunduğunu ve Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Vyshinsky ile görüşmek istediğini bu nedenle 12 Ada'nın da bu görüşme sonrasına ertelenmesini" ister.

Bunun üzerine konu ertesi güne ertelenirse de ancak 22 Haziran 1946'da görüşülür. Bu toplantıda konuyu açan gene İngiltere Dışişleri Bakanı olur.

Aradan bir yıldan fazla zaman geçmesine karşın hala bir karar alınamadığını belirtmek için; "Yunanistan'ın 12 Ada konusunda, 28 Nisan 1945 günü Konsey'e başvurduğunu ve Konsey Sekretaryası'na da uzun bir belge verdiğini" söyler.

24 Haziran'da bu konuyu ABD Dışişleri Bakanı açar ve "daha önce bunun tartışıldığını, kanısına göre 12 Ada'da bir görüş ayrılığı bulunmadığını, bu nedenle de üzerinde görüşülmesi gerektiğini" söyler.

27 Haziran'daki toplantıda Sovyet dışişleri Bakanı Molotov bir sürpriz yaparak; "bu adaların Yunanistan'a verilmesine Sovyet Rusya'nın itirazının olmadığını" bildirir.

Sonuçta, İtalya 12 Ada üzerindeki tüm egemenliğini Yunanistan'a devretmeyi kabul eder.

Yunanistan ise, "On İki Ada" deyiminden sonra bu adaların adlarının sayılmasını ister.

Buna dayanak olarak Lozan'ın 15. maddesini gösterir ki, söz konusu adaların adı teker teker sayılarak İtalyan Barış Antlaşması tasarısının 12. maddesine yazılır.

Bu madde daha sonra, 10 Şubat 1947'de İtalya ile birlikte 21 devlet tarafından imzalanan "İtalyan Barış Antlaşması'nın" 14. maddesi olur.

Böylece Yunanistan 14. madde ile 12 Ada'yı sahiplenir.

Dışişleri Bakanları Konseyi'nin bu şekilde 12 Ada'yı Yunanistan'a bırakması, Yunanistan'da coşku ile kutlanır.

Atina'da büyük gösteriler yapılır ve uçaklar 12 Ada üzerine Yunan bayrakları atar. Tüm Yunan kentlerinde bir bayram havası yaşanır.

Yine Yunan Başbakanı Çaldaris, Paris'teki 4 dışişleri bakanına bir telgraf göndererek, 12 Ada'nın Yunanistan'a verilmesinden dolayı teşekkürlerini bildirir.

Türkiye'de ise, belki de İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında büyük devletlerin Türkiye'ye verdiği sıkıntılardan ötürü, adaların zayıf Yunanistan'a bırakılması olumsuz bir hava uyandırmaz.

Basında bu konuda olumlu yazılar da yazılır.

Yeni Asır gazetesi bu gelişmeyi "Paris Konferansı Dün Mesut Bir Sürprizle Karşılaştı On iki Adalar Meselesi Halledildi" başlığıyla duyurur.

Hüseyin Cahit Yalçın da, Haber Gazetesi'nde 1 Temmuz'da; "On İki Ada" başlığı altında yazdığı makalesinde

İngiltere Dışişleri Bakanı; "Almanlar'dan alındığından beri İngiltere'nin 12 adaları elinde tuttuğunu, bu duruma son vermek ve bu adaların Yunanistan'a verilmesi gerektiğini" belirtir. Ona göre, bu adalar İtalya'nın sömürgesi değildir. Çünkü üzerinde Rumlar yaşamaktadır. Bu nedenle bu adalar Yunanistan'a verilmelidir.

Bunun üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı, 12 Ada'nın Yunanistan'a geri verilmesi konusundaki ilke kararının zapta geçirilmesini ve diğer ayrıntıların bir yana bırakılmasını önerir.

10 Mayıs 1946'da yine gündeme gelen konu, 11 Mayıs'taki Konsey toplantısında doğrudan ele alınır.

Bu toplantıda esas olarak Molotov, Sovyet Rusya'nın Akdeniz konusundaki ilgisini belirtmekle yetinir.

Londra'da toplanan bu Konsey 15 Mayıs'ta tatile girer ve bir ay sonra, 15 Haziran 1946'da, Paris'te Lüksemburg Sarayı'nda yeniden toplanır.

12 Ada konusu 20 Haziran'da yeniden gündeme geldiğinde, Molotov işi sürüncemede bırakmak için; "Moskova'daki Yunan Büyükelçisi'nin şu sırada Paris'te bulunduğunu ve Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Vyshinsky ile görüşmek istediğini bu nedenle 12 Ada'nın da bu görüşme sonrasına ertelenmesini" ister.

Bunun üzerine konu ertesi güne ertelenirse de ancak 22 Haziran 1946'da görüşülür. Bu toplantıda konuyu açan gene İngiltere Dışişleri Bakanı olur.

Aradan bir yıldan fazla zaman geçmesine karşın hala bir karar alınamadığını belirtmek için; "Yunanistan'ın 12 Ada konusunda, 28 Nisan 1945 günü Konsey'e başvurduğunu ve Konsey Sekretaryası'na da uzun bir belge verdiğini" söyler.

24 Haziran'da bu konuyu ABD Dışişleri Bakanı açar ve "daha önce bunun tartışıldığını, kanısına göre 12 Ada'da bir görüş ayrılığı bulunmadığını, bu nedenle de üzerinde görüşülmesi gerektiğini" söyler.

27 Haziran'daki toplantıda Sovyet dışişleri Bakanı Molotov bir sürpriz yaparak; "bu adaların Yunanistan'a verilmesine Sovyet Rusya'nın itirazının olmadığını" bildirir.

Sonuçta, İtalya 12 Ada üzerindeki tüm egemenliğini Yunanistan'a devretmeyi kabul eder.

Yunanistan ise, "On İki Ada" deyiminden sonra bu adaların adlarının sayılmasını ister.

Buna dayanak olarak Lozan'ın 15. maddesini gösterir ki, söz konusu adaların adı teker teker sayılarak İtalyan Barış Antlaşması tasarısının 12. maddesine yazılır.

Bu madde daha sonra, 10 Şubat 1947'de İtalya ile birlikte 21 devlet tarafından imzalanan "İtalyan Barış Antlaşması'nın" 14. maddesi olur.

Böylece Yunanistan 14. madde ile 12 Ada'yı sahiplenir.

Dışişleri Bakanları Konseyi'nin bu şekilde 12 Ada'yı Yunanistan'a bırakması, Yunanistan'da coşku ile kutlanır.

Atina'da büyük gösteriler yapılır ve uçaklar 12 Ada üzerine Yunan bayrakları atar. Tüm Yunan kentlerinde bir bayram havası yaşanır.

Yine Yunan Başbakanı Çaldaris, Paris'teki 4 dışişleri bakanına bir telgraf göndererek, 12 Ada'nın Yunanistan'a verilmesinden dolayı teşekkürlerini bildirir.

Türkiye'de ise, belki de İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında büyük devletlerin Türkiye'ye verdiği sıkıntılardan ötürü, adaların zayıf Yunanistan'a bırakılması olumsuz bir hava uyandırmaz.

Basında bu konuda olumlu yazılar da yazılır.

Yeni Asır gazetesi bu gelişmeyi "Paris Konferansı Dün Mesut Bir Sürprizle Karşılaştı On iki Adalar Meselesi Halledildi" başlığıyla duyurur.

Hüseyin Cahit Yalçın da, Haber Gazetesi'nde 1 Temmuz'da; "On İki Ada" başlığı altında yazdığı makalesinde

şöyle diyordu: "Bundan 25 yıl önce On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi söz konusu olsaydı Türkiye'de büyük fırtına kopardı. Bugün ise fırtına değil memnuniyet dalgalanıyor..."

Yine 14 Temmuz'daki bir başka yazısında da "... Türk-Yunan milletleri arasında birbirlerini anlamaktan ve tecrübeden geçirmekten doğmuş hakiki bir dostluk hüküm sürmektedir. Yunanistan'la siyasi ve ekonomik bütün çıkarlarımız müşterektir. Bundan dolayı On İki Ada'nın Yunanistan'a terki, Türkiye'de ancak memnuniyet uyandırmıştır..." diye görüş belirtir." [364]

[364] Hurşit Saral, 25 Haziran 2007, http://wowturkey.com/forum/

EK-6: KAFKAS CEPHESİ'NDE AŞİRET ALAYLARI BÖLGESİNDE VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN AŞİRETLER VE MİLİS BİRLİKLERİ

"Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas (Doğu) Cephesini, savaşın başlangıcından 1916 yılının Mayıs ayı ortalarına kadar 3. Ordu savundu.

1891 yılında Hamidiye Hafif Süvari Alayları kuruldu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında gördüğümüz Aşiret Alayları, Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın devamıdır.

Aşiret Alayları'nın oluşturulduğu bölge ve çevresinde yaşayan aşiretler;

1- Kemah'ın güneyinden başlayıp, daha güneye doğru Hozat'a kadar Seydanlı, Şeyh Hasenanlı, Batı Dersim; doğuya doğru Pülümür'e kadar Pülümür, Mazgirt istikametine doğru Hasenanlı, Nazimiye, Doğu Dersim, Çan ve Ekrek aşiretleri.

2- Bu bölgeden güneye doğru Palu ile Darahini (Bingöl Genç İlçesi) arasında Palu Aşiretleri, Çapakçur ve Darahini (Genç) Aşiretleri, Kulp'tan Silvan'a kadar olan bölgede Zerikan [365], Hıyan, doğuya doğru ise Muş-Bitlis arasında Sason, Zamanhan, Mutki ve Piran Aşiretleri.

3- Silvan'dan Mardin-Siirt arasına uzanan bölgede Reşkütan, Babüs, Penciyar, Raman, Dükşüdi, Behramkı, Kiki, Südgiçi, Ömergan ve Havriki Aşiretleri.

4- Siirt'ten Botan çayının güneyi boyunca uzanan bölgede Eruh Aşiretleri, Şirvan Aşiretleri, Şırnak Pervari Aşiretleri, Halilan, Hoyşinan ve Kiravyan Aşiretleri.

5- Siverek bölgesinde Karakeçili Aşiretleri.

---

[365] Varto Hormek kökenli olup, Mazgirt'in Zerikan Köyü'ne yerleştiklerinden bu adla anılmaktadır.

6- Viranşehir bölgesinde Milli aşiretlerinin oturdukları belirlenmiştir.

Cephe gerisindeki hizmetlerin yerine getirilmesi için yukarıdaki aşiretlerin bir kısmından istifade edilerek milis birlikleri meydana getirilmiştir.

Bunların teşkilatı da şu şekilde tespit edilmiştir:

A- 2. Kolordu'ya bağlı olanlar:

1- Genç Milis Alayı: Komutanı, Yarbay Emir Bey, 3 taburlu bir alay,

2- Dariki Milis Alayı: Komutanı, Hacı İsmail Ağa, 3 taburlu bir alay,

3- Piçar Milis Alayı: Komutanı, Salih Bey, 3 taburlu bir alay,

4- Hıyan Milis Alayı: 3 taburlu bir alay,

5- Çapakçur Milis Taburu

6- Sason Milis Taburu

7- Birinci Milis Amele Taburu

B- 4.Kolordu'ya bağlı olanlar:

1- Şeyh Şerif Milis Alayı: 3 taburlu bir alay,

2- Pülümür Milis Alayı: Komutanı, Yarbay Mustafa Bey, 3 taburlu bir alay

3- Nazimiye Milisleri: 1 tabur,

4- Birinci Şeyh Hasenanlı Alayı: Komutanı, Kanfuzade Mehmet Ağa, 3 taburlu bir alay,

5- İkinci Şeyh Hasenanlı Alayı: Komutanı, Seyit Rıza Ağa, 4 taburlu bir alay,

6- Seydanlı Birinci Alayı: Komutanı, İdare İbrahim Ağa, 2 taburlu bir alay,

7- Seydanlı İkinci Alayı: Komutanı, Kasımoğlu Mustafa Ağa, 3 taburlu bir alay ve 1 bölük Pejkar bölüğü,

8- Müstakil Kalan Taburu,
9- Çan Taburu,
10- Erkek Taburu,
11- Ohi Amele Taburu,
12- Bulanık Amele Taburu,
13- Karaçor Amele Taburu,

C-5.Tümen'e bağlı olanlar:

1- Mutki Milis Alayı: Komutanı, Musa Bey, 4 taburlu bir alay,
2- Müstakil Mutki Taburu,
3- Penciyar Milis Taburu,
4- Dancüb Müfrezesi Milis Kıtası,
5- Haydaranlı Bölüğü,
6- Hasenanlı Bölüğü,
7- Şeyh Masum Bölüğü,
8- Zamanhan Bölüğü,
9- Halilan ve Hoyşinan Bölüğü.

Bu şekilde oluşturulan milis birlikleri, cephe gerisindeki bazı hizmetleri yapmak üzere görevlendirilmişlerdir. Buna göre milis alaylarının görev yerleri şu şekilde belirlenmiştir.

1- Genç Milis Alayı: Murat güneyi Kıran deresinden Masalla deresine kadar olan bölgede örtme faaliyetinde,
2- Dariki Milis Alayı: Heşek Meydanında,
3- Picar Milis Alayı: Bir taburu Lice-Hazro, bir taburu Hani-Merivan yolunda inşaatla meşgul,
4- Kulp Milis Alayı: Şin-Pasur yolunda inşaatta,
5- Hıyan Milis Alayı: Pasur-Hazro yolunda inşaatta,
6- Çapakçur Milis Taburu: Elmalı'da,
7- Lice Milis Taburu: Tuzla'da yol inşaatında,
8- Sason Milis Taburu: Kalurik-Moguruk hattında,

9- Birinci Milis Amele Taburu: Pasur-Hazro yolunda inşaatta,

10- Şeyh Şerif Milis Alayı: 12. Tümen bölgesinde Eznefir-Cürsan hattında,

11- Pülümür Milis Alayı: Doğu Dersim'de Yağacık-Sekbanbaba tepesi hattında,

12- Nazimiye Milisleri: Doğu Dersim'de Nazimiye civarında,

13- Birinci Şeyh Hasenanlı Alayı, İkinci Şeyh Hasenanlı Alayı, Seydanlı Birinci Alayı, 13-İkinci Alayı, Müstakil Kalan Taburu : Batı Dersim bölgesinde,

14- Ekrek Milis Taburu: Haçtur'da 36. Alay bölgesinde,

15- Ohi Amele Taburu, Bulanık Amele Taburu, Karaçor Amele Bölüğü: 4. Kolordu bölgesinde yol inşaatında çalışmaktadırlar.

16- Mevaçiki Milis Alayı: Mutki Müfrezesi cephesinde,

17- Müstakil Mutki Taburu: Keltepe güney doğusunda 13. Alay bölgesinde,

18- Van Güney Müfrezesi: Sarik'te,

19- Haydaranlı Bölüğü: 15. Alay karargâhında,

20- Hasenanlı Bölüğü: Ali Han güney köylerinde,

21- Şeyh Masum Bölüğü: Raçor-Müskân hattında bulunmaktadır.

22- Çan Milis Taburu ve Penciyar Milis Taburu ile Halilan ve Hoyşinan Bölüğü'nün görev yerleri tespit edilememiştir." [366]

[366] Doç. Dr. Mehmet Evsile, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 36, Cilt: XII, Kasım 1996

EK-7: SARIKAMIŞ KUŞATMA HAREKATI'NIN OLDUĞU BÖLGEDEKİ İLÇELERE BAĞLI KÖYLERİN ESKİ-YENİ KÖY ADLARI [367]:

Sarıkamış Harekatı'na ait piyasada bulunan tüm kitaplarda ve doğal olarak tarihi belgelerdeki yerleşim yerlerinin adları, Harekatın yapıldığı Aralık 1914 yılındaki adıdır.

Daha sonradan yerleşim yerlerinin adlarının değiştirilmiş olması, meraklıların harita üzerinde Harekatı anlamasını son derece güçleştirmekte, hatta imkansız kılmaktadır.

Bu durum ise, Sarıkamış Çevirme Harekatı'nın sadece eski adı da Allahüekber Dağları olan, "Allahüekber Dağları" yürüyüşünün akıllarda kalmasına ve burası ile Harekatın özdeşleşmesine sebep olmaktadır.

Bu handikabı gidermek, yeni nesillerin Harekatı tam olarak anlayabilmelerini sağlamak ve okudukları belgelerdeki yerleşim yerlerinin isimlerini bilmesi amacıyla yerleşim yerlerinin eski-yeni isimlerini listeledik.

Kaynak olarak en doğru kaydın tutulduğu, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü verileri kullanıldı.

Harekat'ın yapıldığı coğrafyadaki yerleşim yerlerinin eski ve yeni adları tablolar halinde aşağıda verilmiştir.

367 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kadastro kayıtlarından derlenmiştir.

7-A: ERZURUM İLİ HORASAN İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BELDE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
	Adnan menderes		MAHALLE
	Cumhuriyet		MAHALLE
	ESENTEPE		MAHALLE
	Fatih mahallesi		MAHALLE
	Hacıahmetbaba		MAHALLE
	İnönü		MAHALLE
	Kazım Karabekir		MAHALLE
	MÜMTAZ TURHAN		MAHALLE
	Şerefiye		MAHALLE
	Yeni		MAHALLE
	AĞILLI	AĞUILLI	KÖY
	AKÇATAŞ	ZANZAK	KÖY
	AKÇATOPRAK	HOSKAVEREN	KÖY
	AKYAŞLAR	EŞEKİLYAS	KÖY
	ALAGÖZ		KÖY
	ALİÇEYREK		KÖY
	ARDI		KÖY
	ARPAÇAYIR		KÖY
	AŞAĞI BADEMÖZÜ	AŞAĞIAHALİK	KÖY
	AŞAĞI ÇAMLIKALE	AŞAĞISIÇANKALE	KÖY
	AŞAĞI KIZILCA		KÖY
	AŞAĞI TAHİRHOCA		KÖY
	AZAP		KÖY
	BAHÇE	SITAVUT	KÖY
	BULGURLU	HADİK	KÖY
	ÇAMURLU		KÖY
	ÇAYIRDÜZÜ	İLİMİ	KÖY
	ÇİFTLİK		KÖY
	DALBAŞI	ZARS	KÖY
	DANIŞMENT		KÖY
	DEĞİRMENLER	ARDOS	KÖY
	DİKİLİ		KÖY
	DÖLLEK		KÖY
	DÖNERTAŞ	HOŞAP	KÖY

A-2

DEĞİRTAŞLAR		KÖY
ÇEREK		KÖY
ÇÜNDEĞER	ÇİÇEKYÜK	KÖY
GÜZELYAYLA		KÖY
HACIAHMET	KUŞGURNU(SANAMER)	KÖY
HACIHALİL		KÖY
HARÇLI		KÖY
HASANBEY		KÖY
HAYDARLI	HAYDARKÖMLARI	KÖY
HIZARDERE		KÖY
HIZIRİLYAS		KÖY
İĞDELİ		KÖY
İÇİNİÇİR		KÖY
İNCESU		KÖY
KADIKELAL		KÖY
KALENDER		KÖY
KARABIYIK		KÖY
KARACAÖREN	KARACAVİREN	KÖY
KARAÇUHA		KÖY
KARAPINAR		KÖY
KAYNARCA		KÖY
KEMERLİ	DODİ	KÖY
KÜPENİK		KÖY
KIRIK		KÖY
KIRKDİKME	HARAN	KÖY
KIRKGÖZELER	KUMASOR	KÖY
KIRKLAR	GİRİSON	KÖY
KIZILARKALE		KÖY
KÜÇÜKKÖNAK	MENEVÜRT	KÖY
KUKURTLU	TUDAVEREN	KÖY
MOLLAAHMET		KÖY
MOLLAMEHMET		KÖY
MURATDAĞI	KUTLUTAŞ	KÖY
PINARLI		KÖY
PİRALİ		KÖY
PİRHASAN		KÖY

A-3

SAÇLIK		KÖY
SEKMAN		KÖY
ŞEYH YUSUF		KÖY
TAVŞANCIK		KÖY
TİKENCİK		KÖY
VELİBABA		KÖY
YARBOĞAZ	ENDEK	KÖY
YAYLACIK	AŞAĞIHAYDARKÖY	KÖY
YAZILIYAŞ		KÖY
YEŞİLDERE	YATIKSUT(ALARİLİSE)	KÖY
YEŞİLÖZ	KALBULAS	KÖY
YILDIRAN	GEÇİK	KÖY
YÖRÜKALİ		KÖY
YUKARIBADEMÖZÜ		KÖY
YUKARIKITIKLIM		KÖY
YUKARITAŞÇIOCA		KÖY
YUZVEREN	YUZVEREN	KÖY

7-B: ERZURUM İLİ KÖPRÜÇAY İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BELDE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
	CAMİKEBİR		MAHALLE
	ŞEHİTLER		MAHALLE
	ZİYARET		MAHALLE
	AĞCAŞAR	IŞKI	KÖY
	AKÇAM		KÖY
	ALACA		KÖY
	AŞAĞIÇAKMAK		KÖY
	AŞAĞIKIZILKALE		KÖY
	ATAKÖY		KÖY
	BUĞDAYLI	MINDIVAN	KÖY
	ÇULLU		KÖY
	DEREBAŞI		KÖY
	DİLLİK		KÖY
	DUATEPE	PİŞİKLİ	KÖY
	DUMANKAYA	YAĞAVLIK	KÖY
	EĞİRMİZ	SÜLÜCÜ	KÖY
	EMEK	EMEKKOM	KÖY
	EYÜPLER		KÖY
	GEYİKLİ		KÖY
	GÖLÇAYIR	EKREK	KÖY
	GÜZELHİSAR	AVNİK	KÖY
	İLKASU	ÇERMİKSU	KÖY
	KARATAŞLAR	TAVNUS	KÖY
	KAYABAŞI	KERİNKAR	KÖY
	KIYIKONAK	KIRDABAZ	KÖY
	MARİFET		KÖY
	MEŞİTLİ-BUCAK MERKEZİ		KÖY
	ORENTAŞ	HARABASITEKKE HAN	KÖY
	ORTAKLAR	PAZAÇUR	KÖY
	PEKİÇİK		KÖY
	SARITAŞ	KÜÇÜKALMAZ	KÖY
	ŞAVATLI	TAPDİKER	KÖY
	SÜÇUKSU		KÖY

	TOPÇU		KÖY
	YAPAĞILI	HOPPIK	KÖY
	YEMLİK		KÖY
	YEŞİLÖZ	HOMOGİ	KÖY
	YILANLI		KÖY
	YUKARIKIZILCA		KÖY
	YUKARIKIZILKALE		KÖY
	YUKARIOĞUZLU		KÖY
YAĞAN	CUMHURİYET		MAHALLE
YAĞAN	KAZIMKARABEKİR		MAHALLE
YAĞAN	ŞEHİTLİK		MAHALLE

B-2

7-C: ERZURUM İLİ NARMAN İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BELDE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
	Camikebir		MAHALLE
	Camiboğaz		MAHALLE
	Tuzla		MAHALLE
	ALABALIK		KÖY
	ALACAYAR	KARŞIM	KÖY
	ARAKÖY	ŞOSA	KÖY
	AŞAĞIYAYLA	AŞAĞIHIÇOV	KÖY
	BAŞKALE		KÖY
	BEYLER	AHA	KÖY
	BOĞAKALE		KÖY
	ÇAMLIYAYLA	DAZLAK	KÖY
	ÇİMENLİ	PIRTANOS	KÖY
	DAĞYOLU	SOĞUKMEK	KÖY
	DEMİRDAĞ	KUYUMAR(ÇARIKLI)	KÖY
	ERGAZİ	İGNAVUT	KÖY
	GÖKDAĞ	PERTİVAN	KÖY
	GÖLLÜ	HOHOR	KÖY
	GÜLLÜDAĞ		KÖY
	GÜVENLİK	KORNİS	KÖY
	KAMIŞÖZÜ	BİLDAÇOR	KÖY
	KARADAĞ	MİNASOR	KÖY
	KARAPINAR		KÖY
	KİLİMLİ	KIZILKİLİSE	KÖY
	KIŞLAKÖY	LARSOR	KÖY
	KOÇKAYA	ARİSTİ	KÖY
	KOYUNOREN	KENZESOR	KÖY
	KURUÇALI	VEŞKİSOR	KÖY
	MAHMUTÇAVUŞ	KİGANİ	KÖY
	MERCİMEKLİ	CANSOR	KÖY
	OTLUTEPE	VERİNTAP	KÖY
	PINARYOLU	KÜRDİKAN	KÖY
	SARIKALE		KÖY

C-2

	SAFANLI		KÖY
	SAVAŞÇILAR	TOSLAN	KÖY
	ŞEHİTLER	DEĞİRMENSUYUKSEMSERKİS	KÖY
	SİTİNGİL	KAMHİS	KÖY
	SİTİKLİ	AKNER	KÖY
	SÜTPINAR	KUKKANŞ	KÖY
	TAŞUKUN	MİHRAK	KÖY
	TELLİ		KÖY
	TOYGARLI	KOŞA	KÖY
	TUZTAŞI	KİTİNİK	KÖY
	YANIKTAŞ	EKREK	KÖY
	YOLDERE	VERİLİLAN	KÖY
	YUKARIYAYLA	Y.BİCOV	KÖY
ŞEKERLİ	Şekerli		MAHALLE

7-D: ERZURUM İLİ OLTU İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAHALLE/KÖY
ASLANPAŞA		MAHALLE
CUMHURIYET		MAHALLE
HALİT PAŞA		MAHALLE
KAZIM KARABEKIR		MAHALLE
ALATARLA	HOVAK	KÖY
ARITAŞ	İSASOR	KÖY
AŞAĞIÇAMLI	AŞAĞITERPENK	KÖY
AŞAĞIKUMLU	AŞAĞISIMIRDON	KÖY
AYVALI	HASOR	KÖY
AYYILDIZ	PITKIR	KÖY
BAHÇECIK		KÖY
BALIÇELİKIŞLA		KÖY
BALLICA	KOZAHOR	KÖY
BAŞAKLI	KİÇİK	KÖY
BAŞBAĞLAR	MELETOR	KÖY
ÇAMLIBEL	ARDOS	KÖY
ÇANAKPINAR	KILĞIR	KÖY
ÇATAK		KÖY
ÇATALSÖĞÜT	SOREK	KÖY
ÇAYÜSTÜ	URUT	KÖY
ÇINGELLİ	HAVDOŞ	KÖY
DAĞDİBİ	HAVUZLAR	KÖY
DAMARLITAŞ	KOMPUR	KÖY
DEMIRTAŞ	HANEGE	KÖY
DEREBAŞI	ÖRÜK	KÖY
DOKUZDEĞIRMEN	CANIK	KÖY
DURALAR	SÜYKANŞ	KÖY
DUTLU	TUTLU(USBEK)	KÖY
ELMADÜZÜ	KENEPOS	KÖY
ERDOĞMUŞ	PESTASOR	KÖY
ESENYAMAÇ	İNCİKOTİK	KÖY
GÖKÇEDERE	ŞIHSOR	KÖY
GÜNLÜCE	İZİNSOR	KÖY

D-2

GÜRYAPRAK	PİREKİŞ	KÖY
GÜZELSU	ŞHİÇEK	KÖY
İĞDELİ		KÖY
İNANMIŞ	ISLAMKOTIK	KÖY
İNCİKÖY		KÖY
İPEKÇAYIR		KÖY
İRİAĞAÇ	PİRNEK	KÖY
KALEKÖGAZI		KÖY
KARAYAŞ		KÖY
KAYAALTI	ANZAV	KÖY
KEMERKAYA	PAKİİ	KÖY
KONUKSEVEN	DAĞGİR	KÖY
KÜÇÜKORUCUK		KÖY
MÜĞÜRCÜK		KÖY
OBAYAYLA	TEKEREK	KÖY
ÖRCÜK		KÖY
OZDERE	ŞAMHI	KÖY
SAĞLICAK	KANTEK	KÖY
SARISAZ	ZERDENIS	KÖY
ŞENDURAK	YAMRUT	KÖY
SIBAYUK	CİCİKTUŞ	KÖY
SÜLEYMANLI		KÖY
SÜLÜNKAYA	KEÇEK	KÖY
TEKELİ	DÜZKUM	KÖY
TOKELİ	KEÇİKOM	KÖY
TOPKAYNAK	BÖCEKLİ	KÖY
TOPRAKKALE		KÖY
TUTLU		KÖY
TUTMAÇ		KÖY
TUZLAKOY	ŞUGUT	KÖY
ÜNLÜKAYA	NARMANKALE	KÖY
VIŞNELİ	SIRDAŞOR	KÖY
YARBAŞI	ŞANANİŞ	KÖY
YAYLAÇAYIR	ÇARZOF	KÖY
YOLBOYU	DÖLGALI	KÖY
YUKARIÇAMLI	YTERPENT	KÖY
YUKARIKUMLU	YMISTRDAN	KÖY

7-E: ERZURUM İLİ OLUR İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BELDE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAHALLE/KÖY
	Merkez		MAHALLE
	Yeşiltepe		MAHALLE
	AKDAYIR	KATI	KÖY
	ALTINKAYA	MEHENK	KÖY
	AŞAĞIÇAYIRLI	AŞAĞIKIZIL	KÖY
	AŞAĞIKARACAŞU	AŞAĞIPENTSKIRT	KÖY
	ATLI	ORİ	KÖY
	BEGENDİK	PIRDANOS	KÖY
	BEŞKAYA	PARİSOR	KÖY
	BOĞAZGÖREN	ÜREK	KÖY
	BOZDOĞAN	MUHTİŞ	KÖY
	ÇATAKSU	TAVUSKER	KÖY
	COŞKUNLAR	EGRİKUSE	KÖY
	DÜLEK	ORTİZ	KÖY
	EKİNLİK	OĞDADAP	KÖY
	FİLİZLİ	KELAŞOT	KÖY
	GÜNGÖRDÜ	KONK	KÖY
	ILIKAYNAK	ARKÜNİS	KÖY
	KABAN		KÖY
	KALEDİBİ		KÖY
	KARAKOÇLAR	PULUR	KÖY
	KEÇİLİ	NİYAKUM	KÖY
	KEKİKLİ	SALAÇUR	KÖY
	KÖPRÜBAŞI		KÖY
	OĞUZKENT	HÖRKET	KÖY
	OLGUN	AKURTİS	KÖY
	OLURDERE		KÖY

E-2

ORMANAĞZI	KARNAVAS	KÖY
ŞALPAZARI	MALAKİS	KÖY
SARIBAŞAK	HAYNİS	KÖY
SÖĞÜTKÖZE	KAPK	KÖY
SÜNGÜBAYIRI	İNİSET	KÖY
TAŞKIŞLA	OSMANI	KÖY
TAŞLIKÖY	HÜKAM	KÖY
TERİNLİ	GİLEKER	KÖY
UZUNHARMAN	HAYDOS	KÖY
YAYLABAŞI	KAMİS	KÖY
YEŞİLBAĞLAR	NORPET	KÖY
YILDIZKAYA	KEVİ	KÖY
YUKARIGÖLLER		KÖY
YUKARIÇAYIRLI		KÖY
YUKARIKARACASU		KÖY

7-F: ERZURUM İLİ PASİNLER İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

İLÇE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
	Ağaçönü		MAHALLE
	Balıçeşmeler		MAHALLE
	Cumhuriyet		MAHALLE
	Fevzipaşa		MAHALLE
	Erzurumkapı		MAHALLE
	Hacımelek		MAHALLE
	Kaplıcalar		MAHALLE
	Kazımpaşa		MAHALLE
	Kethüda		MAHALLE
	Kurtuluş		MAHALLE
	Paşaköy		MAHALLE
	Reşadiye		MAHALLE
	Sivas		MAHALLE
	Yamaç		MAHALLE
	Yeni		MAHALLE
	ACI		KÖY
	AĞCAALAR		KÖY
	ALTINBAŞAK	KINDIĞI	KÖY
	ARDIÇLI	MİYADİN	KÖY
	AŞITLAR	TİZLİ	KÖY
	BALDIZI		KÖY
	BAŞÖREN	BAŞVEREN	KÖY
	BULKASIM		KÖY
	BÜYÜKDERE	KURNUÇ	KÖY
	BÜYÜKTUY		KÖY
	ÇAKIRTAŞ	YEKEBAT	KÖY
	ÇALIYAZI	KABAT	KÖY
	ÇAMLICA		KÖY
	ÇİÇEKLİ	ORTUZU	KÖY
	ÇÖĞENDER		KÖY
	DEMİRDÖVEN	SÜKBEHAN	KÖY

F-2

DEMİRDÖVEN	SÜRBEHAN	KÖY
EBEMCE	EBEMCE	KÖY
EŞENDERE	BADKİVAN	KÖY
GERDEKKAYA		KÖY
GÖLÇİÇEK		KÖY
HANAHMET		KÖY
KARAKALE	YUKARIKARAKALE	KÖY
KARAVELET		KÖY
KAVUŞTURAN	ALLA	KÖY
KEVENLİK	HAYKİRT	KÖY
KIZILÖREN	KIZILVEREN	KÖY
KORUÇUK		KÖY
KOTANIDÜZÜ		KÖY
KÜÇÜKTUV		KÖY
KURBANÇAYIRI	TİNS	KÖY
OTLUKKALE	HEKİEV	KÖY
OVAKÖY	EZİRMİK	KÖY
ÖVENLER	MÜCELDİ	KÖY
PELİTLİ	MALİKON	KÖY
PÜRÇUK		KÖY
PUSUDERE		KÖY
SAKSI	PERTEK	KÖY
SİRÇEBOĞAZI		KÖY
SUNAK	PUTUR	KÖY
TAŞAĞIL	HAMİDİNKOMU	KÖY
TAŞKAYNAK	KEYVANK	KÖY
TAŞLIGÜNEY	SANSOR	KÖY
TAŞLIYURT	AĞZEHİR	KÖY
TEPECİK		KÖY
TIMAR		KÖY
ÜÇÜMÜ		KÖY
UZUNARK	TORTAN	KÖY
YASİTEPE	KEYVAN	KÖY
YAVUZLU	PISYANUKOMU	KÖY

	YAYLA		KÖY
	YAYLADAĞI	YUKARIKALBULAS	KÖY
	YENİKÖY		KÖY
	YİĞİTPINARI		KÖY
	YİĞİTTAŞI		KÖY
	YUKARI DANIŞMENT		KÖY
	YUKARIÇAKMAK		KÖY
ALVAR	M. Emin		MAHALLE
ALVAR	Şehitler		MAHALLE

F-3

7-G: ERZURUM İLİ ŞENKAYA İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

YENİ ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
AŞAĞI MAH		MAHALLE
YUKARI MAH		MAHALLE
AKŞAR-DUCAK MERKEZİ	KOSOR	KÖY
AKTAŞ	VARTANUT	KÖY
ALICIK		KÖY
AŞAĞIBAKRAÇLI	AŞAĞIMERİNİŞ	KÖY
ATYOLU	KOD	KÖY
AYDOĞDU	MÜŞİK	KÖY
BALKAYA		KÖY
BEREKETLİ	DOLGAFİ	KÖY
BEŞPINARLAR	VAGAVER	KÖY
BEYKAYNAK	PERTUVAN	KÖY
ÇAMLIALAN	ARMUŞEN	KÖY
ÇATALELMA	NÜSÜNK	KÖY
DEĞİRMENLİDERE	AYTENDER	KÖY
DELİKTAŞ		KÖY
DOĞANKÖY	EĞİTKOM	KÖY
DOKUZELMA	ŞAMKAS	KÖY
DOLUNAY		KÖY
DÖRTYOL	ZATRAKOM	KÖY
ESENCE	PAĞIR	KÖY
ESENYURT	NORŞEN	KÖY
EVBAKAN	SÖÇMUN	KÖY
GAZİLER-DUCAK MERKEZİ	BARDIZ	KÖY
GEZENLİK	FOŞİK	KÖY
GÖREŞKEN		KÖY
GÜZALAN	BEKESOR	KÖY
GÖZEBAŞI	YUKARIHAMAS	KÖY
GÜLVEREN	İZNOS	KÖY
HOŞKÖY		KÖY
İÇMESU	AŞAĞIHAMAS	KÖY
İĞDELİ		KÖY
İKİZPINAR	KALKOZ	KÖY
İNCEÇAY	PANÇİROT	KÖY

G-2

	KAYAUSU	ÇAKSOR	KÖY
	KAYNAK	ÇERMİK	KÖY
	KIREÇLİ	AKKİLİSE	KÖY
	KÖMÜRLÜ	Gölle	KÖY
	KÖROĞLU	DİĞASKOR	KÖY
	KÖŞKKÖY		KÖY
	KURKÇU		KÖY
	NİŞANTAŞI	KEVENK	KÖY
	ORMANLI	ERSİNEK	KÖY
	OYUKTAŞ	ÜSKÜNAT	KÖY
	ÖZYURT	BARİK	KÖY
	PENİK		KÖY
	SARIKAYALAR	MUŞİKKIŞLA	KÖY
	ŞARYAR	ÇAKOĞ	KÖY
	ŞİNPINAR	ZAKİM	KÖY
	SINDIRAN	EKREK	KÖY
	SÖĞÜTLER	LİBİ	KÖY
	SUSUZ		KÖY
	TAUTKÖY		KÖY
	TAZEKÖY		KÖY
	TEKETAŞ	KAYİRİS	KÖY
	TIMURKIŞLA		KÖY
	TURNALI	KEZİLKOTİK	KÖY
	TÜTENOCAK	ETİRİZ	KÖY
	UĞURLU	HANIMKUM	KÖY
	YUKARIÇALI	YEMERİNİS	KÖY
	YANIKKAYALI	KAMİLİS	KÖY
	YAYMEŞE	TEGİREK	KÖY
	YAZILI	HİDİRNAZIRVANSU	KÖY
	YELKERAN	MURHEL	KÖY
	YEŞİLDEMİT	DİNAKİ	KÖY
	YEŞİLKAYA	MİTİNDİR	KÖY
	YOĞURTÇULAR	ZİVART	KÖY
	YÜNÜREN		KÖY
	YÜRÜKLÜ	ZATGERİK	KÖY
	ZEMRİT	PERTİS	KÖY
PAŞALI	Alanyeri	BERDİK	MAHALLE
PAŞALI	Merkez		MAHALLE
PAŞALI	Orta		MAHALLE

7-H: ERZURUM İLİ TORTUM İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BELDE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
	ALPARSLAN		MAHALLE
	Buhçeli	SAMSOR	MAHALLE
	Çamlıca	ALİSKAV	MAHALLE
	FATİH		MAHALLE
	Halilpaşa		MAHALLE
	Kalealtı		MAHALLE
	Konak	OS	MAHALLE
	Seğirtibi	NOHURTAP	MAHALLE
	Yeşildere		MAHALLE
	AKBABA	ŞİPİK	KÖY
	AKSU	AHPISOR	KÖY
	AKTAŞ	PETHAR	KÖY
	ALAPINAR	POLİNS	KÖY
	ARILI	MİHRENOM	KÖY
	BALLI	MOKOS	KÖY
	ÇAKILLI	VARÇİN	KÖY
	ÇARDAKLI	ÇİNAÇOR	KÖY
	ÇATALDERE	KORKER	KÖY
	ÇAYLICA	KÖRMERİ	KÖY
	ÇİFTLİKKÖY		KÖY
	ÇİVİLİKAYA		KÖY
	DEMİRCİLER	EKREK	KÖY
	DERBENT	KİŞLAKAPU	KÖY
	DERİNPINAR	AHPIRIK	KÖY
	DİKMEN	SÖKÜLLAN	KÖY
	DORUKLU	SOHTOROT	KÖY
	ESENDURAK	SAĞLIR	KÖY
	GÖKDERE		KÖY
	HAMİDİYE		KÖY
	İNCEDERE	PİŞİNGÖZ	KÖY

H-2

	KALEBOYNU	ÇAĞIRNES	KÖY
	KAPIKAYA	KEÇİK	KÖY
	KARU	NORŞEN	KÖY
	KAZANDERE	ZINAVER	KÖY
	KEMERKAYA	RABAT	KÖY
	KIREÇLİ	AĞASOR	KÖY
	KIRMALI	DANKAR	KÖY
	MEYDANLAR	HAŞUTVANK	KÖY
	PEYNİRLİ	KOÇANS	KÖY
	SUYATAĞI	ARURNES	KÖY
	TAŞBAŞI	KAZBİŞ	KÖY
	TAŞOLUK	AŞAĞITINZORİK	KÖY
	TATLISU	MOKOÇOR	KÖY
	TİPİLİ	VARTANOS	KÖY
	TURTUMKALE		KÖY
	UZUNKAVAK	VERİNKİÇ	KÖY
	VİŞNELİ	EKİK	KÖY
	YAĞCILAR	KARINKÖS	KÖY
	YAMANKAYA	YUKARIHINZORİK	KÖY
	YAZYURDU	ALİÇİRİK	KÖY
	YELLİTEPE	KASREK	KÖY
	YUKARISİVRİ	YERSKAV	KÖY
	YUMAKLI	BAR	KÖY
	ZİYARETLİ	HOSPİRİK	KÖY
BAĞBAŞI	Camii	HAHO	MAHALLE
BAĞBAŞI	Menderes	HAHO	MAHALLE
BAĞBAŞI	Sağlar	HAHO	MAHALLE
BAĞBAŞI	Sütlüçamur	HAHO	MAHALLE
BAĞBAŞI	Taşmeşcit	HAHO	MAHALLE
PEHLİVANLI	Camii	VİHİK	MAHALLE
PEHLİVANLI	Derekapı	VİHİK	MAHALLE
PEHLİVANLI	Mollaarabı	VİHİK	MAHALLE

H-3

PEHLİVANLI	Şeyhefendi	YİĞİT	MAHALLE
ŞENYURT	CİHANLI	MEKSOR	MAHALLE
ŞENYURT	Cumhuriyet	UNCULAR(KİŞHA)	MAHALLE
ŞENYURT	Fatih	UNCULAR(KİŞHA)	MAHALLE
ŞENYURT	Hacılar	UNCULAR(KİŞHA)	MAHALLE
ŞENYURT	Şeyhefendi	UNCULAR(KİŞHA)	MAHALLE
ŞENYURT	Yavuz	UNCULAR(KİŞHA)	MAHALLE
SERDARLI	Aşağı Karaklı	AŞAĞI ODUK	MAHALLE
SERDARLI	Evrenpaşa		MAHALLE
SERDARLI	Fevzipaşa		MAHALLE
SERDARLI	Kemalpaşa		MAHALLE

7-İ: KARS İLİ SARIKAMIŞ İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BELDE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
	Cumhuriyet		MAHALLE
	Evrenler		MAHALLE
	İnönü		MAHALLE
	İstasyon		MAHALLE
	Kazımkarabekir		MAHALLE
	Tepe		MAHALLE
	Yeni		MAHALLE
	AKKOZ		KÖY
	AKÖREN	AKVERAN	KÖY
	ALİSOFU		KÖY
	ALTINBULAK		KÖY
	ARMUTLU		KÖY
	AŞAĞISALUPINAR	AŞAĞISALUT	KÖY
	AŞIKOĞLA	TANSUK	KÖY
	BALABANTAŞ	KEÇİSOR	KÖY
	BALIKLI		KÖY
	BAŞKÖY		KÖY
	BELENCİK	ŞADİVAN	KÖY
	BEŞYOL	GÜLANTEP	KÖY
	BOYALI		KÖY
	BOZAT		KÖY
	ÇAMYAZI	YUKARIMİRİNKİRT	KÖY
	ÇARDAKÇATI	ÇÜRÜK	KÖY
	ÇATAK		KÖY
	ÇOLAKLI		KÖY
	EŞMEÇAYIR	SITHAN	KÖY
	GEÇİKMEZ	HOPVERAN	KÖY
	GÜLLÜCE	GÜLLÜCELER	KÖY
	HAMAMLI		KÖY
	HANDERE		KÖY
	İNKAYA	AŞAĞIMİRİNGİRT	KÖY
	ISISU	ISSISU	KÖY
	KALEBAŞI		KÖY

İ-2

KARAKÖSE		KÖY
KARAKURT BUCAK MERKEZİ		KÖY
KARAPINAR		KÖY
KARATIRGAN-BUCAK MERKEZİ		KÖY
KAYALIDOĞAZ	ÇERMİK	KÖY
KAZANTAŞ	MAMAÇ	KÖY
KAZIKKAYA		KÖY
KEZILÇUBUK	KIZILKILISE	KÖY
KOÇOĞLU		KÖY
KÖROĞLU		KÖY
KOZAN		KÖY
KURBANÇAYIRI	ARILIBART	KÖY
MESLİTLİ		KÖY
ODALAR		KÖY
ORTAKALE		KÖY
PARMAKDERE	KISMASOR	KÖY
ŞEHITEMIN		KÖY
ŞEHİYEMALİT		KÖY
SIRATAŞLAR	ZEK	KÖY
SIRBASAN		KÖY
SUNGURTAŞI	ZIVIN	KÖY
TAŞLIKÜNEY	İSLAMSOR	KÖY
TOPKAYA	SAATKÖY	KÖY
UZUNKAZI		KÖY
YAĞBASAN		KÖY
YARKAYA	ŞOKLU	KÖY
YAYIKLI	DIVIK	KÖY
YENIKAZI		KÖY
YENİKÖY		KÖY
YITKARISALLIPINAR		KÖY
YUKARIBARAKAMIŞ	ÇERKEZKÖY	KÖY

7-K: KARS İLİ SELİM İLÇESİ ESKİ VE YENİ KÖY ADLARI LİSTESİ:

BELDE	BİRİM ADI	ESKİ ADI	MAH/KÖY
	Çarşı		MAHALLE
	Cumhuriyet		MAHALLE
	Koprubaşı		MAHALLE
	AKÇAKALE		KÖY
	AKPINAR		KÖY
	AKYAR	AĞYAR	KÖY
	ALİSOFU		KÖY
	AŞAĞIDAMLAPINAR	AŞAĞIÇEFIK	KÖY
	AŞAĞIKUTANLI		KÖY
	BAŞKÖY		KÖY
	BAYBURT		KÖY
	BAYKARA		KÖY
	BENLİAHMET		KÖY
	BEYKÖY		KÖY
	BOLUKBAŞ		KÖY
	BOZKUŞ		KÖY
	BÜYÜKDERE	TİKNİS	KÖY
	CAVLAK		KÖY
	ÇAYBAŞI	SÜPHİANAZAT	KÖY
	ÇIPLAKLI		KÖY
	DARBOĞAZ	ZELİKÇ	KÖY
	DÖLİSENTİ		KÖY
	ESKİGAZİ		KÖY
	ESKİGEÇİT	BEZİRGANGEÇİT	KÖY
	GELİNALAN	KARAKİLİSE	KÖY
	GİRBİZLER	VERİŞAN	KÖY
	HASBEY		KÖY
	IĞDIR		KÖY
	KAMIŞLI		KÖY

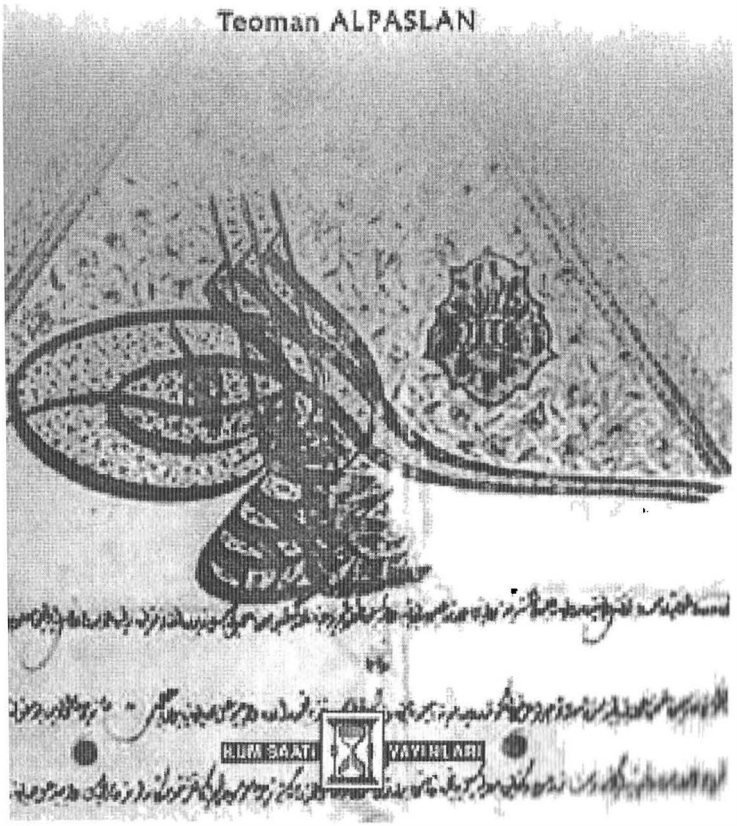
K-2

KARAÇAYIR		KÖY
KARATAMZA		KÖY
KARAKALE		KÖY
KATRANLI		KÖY
KAYNARLI	ÇERMELİ	KÖY
KEKEÇ		KÖY
KIRKPINAR		KÖY
KOŞAPINAR		KÖY
KOYUNYURDU	BÜRNÜ	KÖY
LALOĞLU		KÖY
MOLLAMUSTAFA		KÖY
OLUKLU		KÖY
ORTAKALE		KÖY
SARIGÜN	KARCIK	KÖY
SÖĞÜTLÜ		KÖY
YOZLUCA		KÖY
TUYGUN		KÖY
YALNIZÇAM		KÖY
YAMAÇLI	SIPKOR	KÖY
YASSICA		KÖY
YAYLACIK	MIRHEL	KÖY
YENİCE		KÖY
YEŞİLTEPE	KIRBIYIKOKAMAĞAZI	KÖY
YOLGEÇMEZ		KÖY
YUKARIDAMLAPINAR		KÖY
YUKARIKOTANLI		KÖY

EK-8:YAZARIN DİĞER ESERLERİ:

ERMENİ SOYKIRIM DAYATMASI

kapitülasyonların intikamı

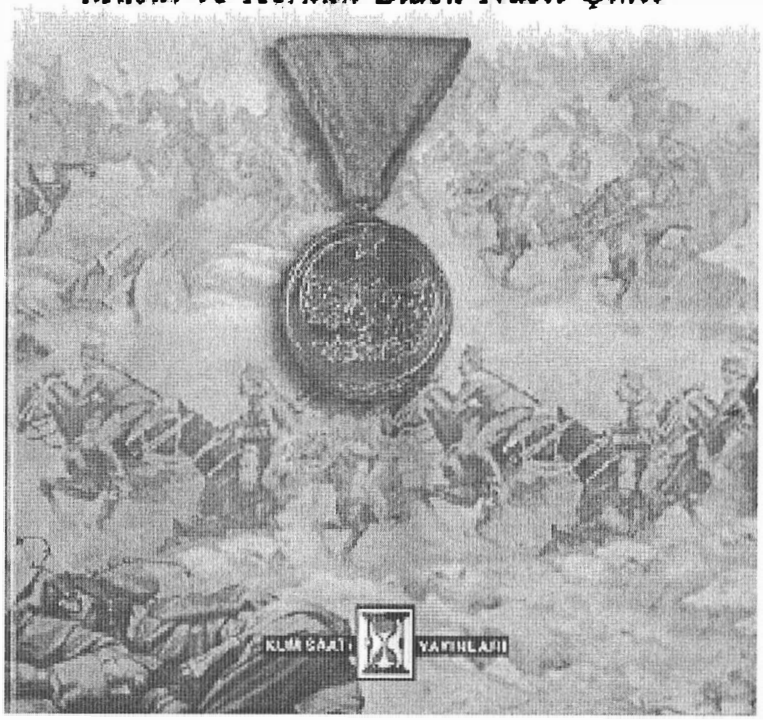

Yazarla İletişim: teoalpaslan@hotmail.com

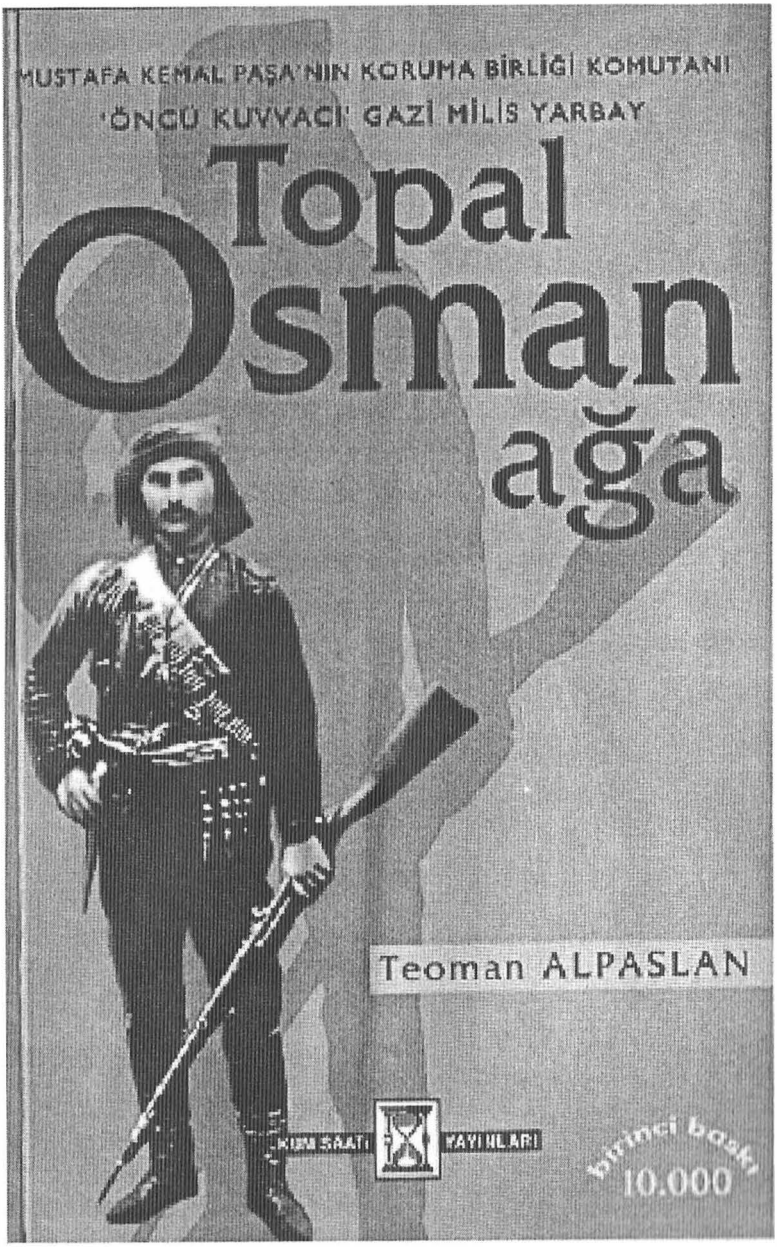
TEOMAN ALPASLAN

SEVR ve LOZAN'IN ORTAK HÜKÜMLERİ

Musul ve Kerkük Elden Nasıl Çıktı

Yazarla İletişim: teoalpaslan@hotmail.com

Yazarla İletişim: teoalpaslan@hotmail.com

SARIKAMIŞ

Bir Destandır..!
"Bu Destan'ın Bilinmeyen Öyküsü"

Önce bir oldular; birlik oldular... Sonra, verilen görevi yapmak için karla kaplı arazilerde ayakta çarık, midede yufka ekmeği yürümeye başladılar. Önce 2000 m. rakımlı dağları aştılar; siste yollarını kaybettiler. Narman'ı alıp, Oltu'ya yürüdüler. 2850 Rus askerini esir alıp, takibe başladılar. Ardahan yolunda 22 km. kar altında, ayazda geri çekilen Rus güçlerini takip ettiler. Olur İlçesi kavşağında, Harapkale'de süngü savaşları yaptılar. Rus güçlerini mevzilerinden söküp geri attılar. Sayıları azalmaya başladı. Sonra yine takip ettiler; emir geldi:
"Derhal Alahüekber Dağları'nı aşıp, Sarıkamış'a gelin."
16 km. daha karla kaplı yollarda, ayaz altında eksi 20 derece soğukta yürüdüler. Sonra 7 km. daha yürüyüp, 1300 m. rakımlı Akşar Boğazı'ndan, 1765 m. rakımlı Ormanlı köyüne vardılar. Köylüler sıcak yemek hazırlamıştı; yiyemediler. Allahüekber Dağları'nın kuzey yamacından zirvesine yürüyüp, güney yamacındaki 2200 m. rakımlı Beyköy ve Başköy'e varacaklardı.
Önce yola 88. Alay ile 89. Giresun Alayı'nın sağ kalan askerleri çıktı. Saat: 03.00'tü. 17 Saat yürüdükten sonra öncüleri Beyköy'e vardı. Ama, bir kısmını "Mor Sarıkamış Kardeleni" gibi, Allahüekber Dağlarında bırakarak. 12 saat sonra arkalarından 93. Ordu-Ünye Alayı yola çıktı. Gelenlerin, yürüyecek halleri kalmamıştı.
Üç saat sonra yine emir geldi: "Selimköy'ü alacaksınız."
88. ve 89. Alay'ın kalan askerleri tekrar yola çıktılar. Karahamza köyünde geceleyip, sabahleyin Selim köyüne saldırıp, 250 esir aldılar. 93.Alay'ın yürüyüşü 15 saat sürdü. Sonra, 7 saat daha yürüyüp Başköy'dan Yağbasan köyündeki Rus mevzilerine taarruz ettiler. Rusları geri atıp, ayaz altında dere yatağında gecelediler.
Sonra sayılarının azalmasına aldırmadan, Sarıkamış'a girip süngü savaşları yaptılar.
Bir başka Kahraman Alay daha vardı: 87. Alay. 27 Aralık'ta Yukarı Sarıkamış Köyü'ne giren öncüleri, burada kuşatma altında üç gün direndiler. Diğerleri de, yürüdüler, aç kaldılar, bit ve tifüsle boğuşarak savaştılar, direndiler ve tükendiler. Kalanları ile yola devam ettiler. Onların da buna benzer kahramanlıkları vardı.
Tek kurşun atmadan Şehit oldu diyenlere arz olunur.
Onlar yüreğimizde yaşayan Mor Sarıkamış kardelenleridir. Asla bu kahramanları unutmayacağız. Kar izleri örtmesin.